

SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS
PEDAGOĢIJAS AUGSTSKOLA

"ATTĪSTĪBA"

DZĪVES JAUTĀJUMI

SOCIĀLAIS DARBS UN SOCIĀLĀ
PEDAGOĢIJA: ATZIŅAS,
PRAKSE, PIEREDZE

ZINĀTNISKI METODISKS
RAKSTU KRĀJUMS

IV

RĪGA
1999

eye

95-3
400

L
37

SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS
PEDAGOĢIJAS AUGSTSKOLA
"ATTĪSTĪBA"

DZĪVES JAUTĀJUMI

SOCIĀLAIS DARBS UN SOCIĀLĀ
PEDAGOĢIJA: ATZIŅAS,
PRAKSE, PIEREDZE

ZINĀTNISKI METODISKS
RAKSTU KRĀJUMS

IV

RĪGA
1999

99-12.007

Zinātniski metodiskais rakstu krājums ir sagatavots Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā "Attīstība", izmantojot augstskolas un partneraugstskolu mācību spēku, sociālā darba speciālistu un sociālo pedagogu, augstskolas absolventu un studentu zinātniski pētnieciskā un metodiskā darba rezultātus.

- Viršredaktore: Dr. paed. Lidiya Šiļņeva
- Redkolēģija: Dr. paed. Raimonds Inne (zinātniskais redaktors)
Dr. paed. Aina Vilciņa
Ieva Lāss
- Tulkojums: angļu - latviešu Teika Lapsa
vācu - latviešu Ināra Kaķīte
latviešu - angļu Agnese Strauta
- Tehniskā redaktore: Aelita Pāvuliņa

DZĪVES JAUTĀJUMI IV

Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība".
LV - 1007, Rīgā, Eiženijas ielā 1.

Iespiesta Latvijas attīstības aģentūrā.
Pērses ielā 2.

ISBN 9984-9097-4-3

© Sociālā darba un sociālās
pedagoģijas augstskola
"Attīstība", 1999.

Saturs

Table of content.....	4
Priekšvārds	5
Lidija Šilņeva. Sociālā darba metodiskie principi.....	6
Volfgangs Bergs. Internacionālais darbs ar jauniešiem	15
Zigrīda Goša. Jauniešu sociālās problēmas Latvijā	30
Ralfs Gloels. "Tiesības uzvarēt" - jauniešu vardarbība un konkurences sabiedrība	38
Hennings Fišers. Jaunie ambulatoriskie pasākumi Vācijā pēc jaunatnes lietu tiesu lēmuma.....	54
Aina Vilciņa. Teorija un prakse darbā ar vecāku un bērnu grupām	69
Iluta Lāce. Jauniešu sociālās kompetences paaugstināšana grupu darbā	75
Ingrīda Klāsone, Ginta Kļaviņa. Primārā un sekundārā pusaudžu narkomānijas profilakse	86
Iveta Dambe. Kritiskie periodi bērnu un pusaudžu psihofiziskajā attīstībā	95
Inga Lukašinska. Bērns uz ielas - kā palīdzēt?	104
Māris Pļaviņš. Sociālpolitiskie principi. Par un pret.....	118
Eilena Baldrija, Anne Valša. Sociālā darbinieka sociālais un emocionālais atbalsts sievietēm, kas ārstējušas krūšu vēzi.....	128
Kristīne Āboliņa, Dagnija Gorlova, Linda Rundēle. HIV/AIDS slimnieku sociālā situācija Latvijā	141
Lidija Šilņeva, Iveta Dambe. Problēmā bāzētas izglītības būtība.....	157
Evija Eglīte. Problēmā bāzētas izglītības pieejas realizācija sociālā darba studiju programmā	168
Žanete Džordža, Lindsija Napjē. Strīdīgi jēdzieni sociālā darba mācību programmā	183
Linna Kārsonē. Politikas žūrijas kā sociālā gadījuma analīzes mehānisms	192
Aiva Fišere, Elita Rancāne, Nadežda Niedrīte. Starpprofesionāļu komandu un starpinstitūciju sadarbība sociālo problēmu risināšanā	204
Rakstu autori.....	218
Summary	221

Sociālā darba metodiskie principi

Ievadam

Šajā rakstā tiks sniegta atbilde uz jautājumu: "Kā sociālajam darbiniekam vislabāk veikt savu uzdevumu ar viņa rīcībā esošajiem līdzekļiem?" Sociālā darba galvenais uzdevums - indivīda sociālo problēmu atrisināšana un līdzekļu kombinācija, kurus pielieto profesionālais sociālais darbinieks, ir specifiski, izteikti atšķirīgi no citām profesijām. Bet visu līdzekļu kopums ne vienmēr atrodas sociālā darbinieka varā, to izvēli arī ne vienmēr nosaka sociālie darbinieki. Šajā nozīmē patstāvība sociālajā darba praksē ir vienam no daudzajiem līdzekļiem - sociālā darba metodēm. Mans uzdevums ir raksturot sociālā darba metodiku, kas, pēc manām domām, ir sociālā darbinieka pašapziņas un profesionālās identitātes visspilgtākais rādītājs.

Metodisko principu pamatojums

Vairāku teorētisko darbu analīze liek secināt, ka ir ļoti grūti precīzi formulēt galvenās sociālā darba metodes. Tas veicina sociālo darbinieku nedrošību, sociālā darba terapeitisko, socioloģisko, psiholoģisko vai pedagoģisko pārprašanu, aizēno sociālā darba specifiku. Tajā pat laikā sociālā darba prakse nepārprotami atklāj, ka sociālā darbinieka rīcībā vienmēr vienlaicīgi tiek realizēti vairāki metodiskie principi. Praksē nevar runāt par kādu atsevišķu metodisko principu pašu par sevi, bet par visu kopumu. P.Ljusi (*P.Lüssi*) lieto terminu "sociālā darba metodika", ar to saprotot, ka nevienu no principiem nedrīkst izprast izolēti, pašu par sevi. Sociālajam darbiniekam tas vienmēr jāredz savstarpējā saistībā ar citiem principiem. Šeit kopums ir jāsaprot kā sabalansēts pilnīgums, ko pieprasa sociālās problēmas risināšanas būtība. Tādēļ nedrīkstētu "iekrīst metodismā" un absolutizēt atsevišķus metodiskos principus, bet ir nepieciešama sociālā darbinieka metodiskās domāšanas attīstīšana, kas savukārt no profesionāļiem prasa kritisku, brīvu, atvērtu domāšanu, kognitīvu darbību, kas būtu elastīga pret sociālās situācijas relativismu,

daudzpusību, paradoksiem ... Tātad runa ir par specifisku sociālā darbinieka domāšanu, kas primāri ir orientēta uz sistēmu. Apkopojot dažādu autoru viedokļus (D.Heins, P.Ljusi, M.Rodžerss, D.Vitakers, S.Kempa, K.O'Hegens, M.Henkoks, Č.Zastrovs, L.Šulmans) par sociālā darba metožu izpratni un to klasifikāciju, varētu izdalīt 3 metodisko principu grupas, kas balstās uz sociālā darba trim svarīgām dimensijām: sociālā darba teorētiskā (konceptuālā) izpratne, sociālā darba praktiskā intervence un sociālā darbinieka un klienta attiecību veidošanas fenomens, pēdējo īpaši izdalot šajā kontekstā. Un tātad, uz kādiem principiem balstās sociālo problēmu risināšanas konceptuālā (metodoloģiskā) strukturēšana? Kā sociālais darbinieks uztver un izprot klienta sociālās problēmas būtību? Ir jārunā par metodoloģisko principu kopumu, mēģinot atsegt to saturu.

Metodoloģisko principu raksturojums

Viens no galvenajiem principiem ir problēmas *individualizētās izpratnes* princips. Ko tas nozīmē?

Sociālais darbinieks tiecas izprast sociālo problēmu tās individuālajā savdabībā un īpatnībā. Viņš apzinās, ka problēmu nevar izprast nekādā gadījumā pilnīgi un nekad galīgi. No tā brīža, kad viņš saskaras ar klienta sociālo problēmu, un visu laiku, kamēr viņam ar to ir darišana, viņš pūlas izziņāt, kādi faktori to ir radījuši un uztur, kas notiek problēmas risināšanas procesā, kā tas izmaina klienta problemātisko sociālo situāciju, kāda loma te ir viņam pašam kā profesionālim.

Zinātniskos sasniegumus, teorētiskos modeļus, pieredzes vērtējumu, pamatnoteikumus, vispārīgos valdošos uzskatus utt. sociālais darbinieks neuzskata par konkrētas sociālas problēmas risināšanas ceļu patiesām atziņām, bet tie viņam ir palīglīdzekļi, lai nonāktu pie individualizētas atziņas. Zināšanas un prasmes palīdz viņam kontrolēt un novērtēt, kāda ir patiesā problēmas īpatnība un kādu individuālu risinājumu tā prasa.

Problēmā iesaistītajiem cilvēkiem ir tiesības uz to, lai sociālais darbinieks viņus saprastu, t.i., pareizi uztvertu viņu izturēšanos, tieksmes un sajūtas, viņu attiecības un ārējos apstākļus. Sociālais darbinieks nedistancējas no viņu personīgās, individuālās patiesības, bet šāda attieksme nenozīmē, ka viņš to pieņem par galīgo patiesību.

Tātad sociālās problēmas ir izprotamas tikai individuāli, vai arī izpratnes nav nemaz. Kaut arī ir daudz un dažādi limiti, direktīvas,

standartizētas formas un formulas, sociālajam darbiniekam vienmēr ir vajadzīgs noskaidrot klientu īpašos apstākļus un attiecīgi individuāli risināt problēmu. Šāds risinājums kļūst par īsto atziņu iegūšanas procesu.

Tas nenotiek atrauti no sociālā darba procesa, bet gan ir cieši ar to saistīts. Tā mēs esam nonākuši pie otra metodoloģiskā principa - **mijiedarbība starp izpratni un rīcību**. Kā to varētu raksturot?

Sociālais darbinieks cenšas izprast, lai rīkotos, un rīkojas, lai izprastu. Sociālajā darbā rīcība izriet no izpratnes un izpratne - no rīcības. Uz atziņu veidošanu virzīto problēmas noskaidrošanu nevar ne laika ziņā, ne funkciju ziņā atraut no problēmu risināšanas procesa. Komunikācijas gaitā starp sociālo darbinieku un problēmā iekļautām personāmabi procesi risinās vienlaicīgi. Problēmas izprašana un problēmas risināšana ir vienots process.

Sociālais darbinieks vienmēr cenšas problēmas realitāti aprvert kategorijās un perspektīvās, kuras viņam ļauj to labāk risināt. Un no tā, ko viņš panāk ar savu rīcību, viņš izdara secinājumus, pēc kuriem viņš vadās savā tālākajā darbībā. Tādā veidā, no vienas puses, arvien padziļinās un kļūst skaidrāka klienta problēmas izprate, un, no otras puses, arvien piemērotāka un efektīvāka kļūst sociālā darbinieka rīcība, kura vērsta uz klienta problēmas atrisināšanu.

Izpratnes un rīcības sintēze (mijiedarbība) tiek aplūkota daudzos teorētiskos darbos. Mērijai Ričmondai (*M. Richmond*) nav šāda uzskata, viņas "sociālā diagnoze" balstās uz "sociālo konstatēšanu" (social evidence): sociālā darbinieka uzzināto no klientiem vai trešo personu ziņām. M. Ričmonda neakcentē sociālā darbinieka rīcības nozīmi diagnozes uzstādīšanā. Arī citi "case work" teoriju autori mēģina vairāk runāt par fāžu shēmām un pakārtot sociālā darbinieka "atvērto" rīcību (social treatment) "diagnosticējošajai" funkcijai. Piem., D.K. Vitakers (*D. Whittaker*) iedala sociālās ārstēšanas gaitu šādās astoņās fāzēs: 1) informācijas apkopošana, 2) sociālās diagnozes uzstādīšana, 3) mērķu noteikšana, 4) intervences plāna sastādīšana, 5) plāna saskaņošana ar klientu, 6) plāna realizēšana, 7) novērtēšana, 8) noslēguma fāze. [5]

Arī M. Rodžerss (*M. Rodgers*) savā rakstā "Vispārējā sociālā darba prakse", balstoties uz K. Kristas-Ašmanes un G. H. Hula darbiem, izdala šādus sešus pamatsoļus: problēmas noteikšana, plānošana, iejaukšanās, novērtēšana, noslēguma fāze, turpinākā novērošana. [1]

Tas norāda, ka izpratnes un rīcības savstarpējas atkarības fenomens tiek dažādi traktēts dažādos darbos. Tā D. Heins (*D. J. Haines*) savā darbā "Prasmes un metodes sociālajā darbā", izdalot 3 fāzes (uzsākšana, rīcība,

izvērtēšana), diskutē par to, ka uzsākšanas fāze praksē "iestiepjas" un ka aktīva rīcība var būt vajadzīga jau no paša sākuma. [2]

Daudzu autoru izpratnē "diagnoze" un "atveseļošana" ir paralēli procesi, kas ietekmē viens otru. Un tas ir saprotams, jo problēmas identificēšana ("diagnoze") notiek tikai tad, ja ir aktīva komunikācija un kopīga darbība (rīcība). Arī pārrunās, lai noskaidrotu patieso problēmu, sociālais darbinieks rīkojas: viņš uzdod jautājumus, analizē un sintezē faktus, veido secinājumus, mudina atklāti izteikties, informē par piedāvājumiem. Tikai tad, kad sociālais darbinieks rīkojas ("testē"), var izprast problēmas patiesos cēloņus. Piem., ja gados vecs klients nepārtraukti sūdzas, ka meita, pie kuras viņš dzīvo, slikti pret viņu izturas, tad sociālais darbinieks var piedāvāt vietu veco ļaužu pansionātā un tādā veidā pārbaudīt, vai šis cilvēks patiešām grib izmainīt savas dzīves apstākļus. Tātad, problēmas izpratne sociālā darba praksē ļoti bieži tiek meklēta un atrasta šāda veida mēģinājumos (konkrētā rīcībā!).

Trešo metodoloģisko principu varētu definēt kā *sistēmiskuma* principu. Kā to izskaidrot?

Sociālais darbinieks primāri izprot sociālo problēmu un sociālās problēmas risinājumu no sistēmiskā aspekta: piederības pie sistēmas, sistēmas funkcionēšanas un sistēmu attiecību kategorijās. Viņa domāšana ir orientēta uz klientu sistēmā, nevis centrēta uz klienta personību. Viņš raugās uz atsevišķu cilvēku kā uz sociālas lomas izpildītāju, kuru nosaka sistēma un kam ir nepieciešama sistēma attiecībās ar citiem cilvēkiem, kuri tāpat kā viņš spēlē kādu lomu sociālās sistēmas kopsakarā. Sociālo problēmu viņš ierauga vai nu kā klienta nepietiekošu piederību pie sistēmas, kā disfunkcionālu problēmsistēmu (sociālā sistēma nefunkcionē funkcijas neesamības dēļ, nepareizu funkciju vai funkciju konflikta dēļ), vai kā sistēmu negatīvu attiecību rezultātu. Sociālās problēmas risināšanu viņš saprot kā sociālo kopsakarību organizēšanu no jauna, resp., kā pārorganizēšanu, kā sociālās sistēmas funkcionalizēšanu.

Šeit varētu teikt, ka sistēmiskā sociālā darba skatījumā šis princips ir visaptverošs pamatprincips, tam ir dominējoša nozīme. Ja terapeitiskais sociālais darbs lokalizē problēmu galvenokārt un pirmkārt klienta personā, tad sistēmiskais sociālais darbs aplūko to primāri kā sociālās sistēmas fenomenu. Arī tur, kur sociālā problēmā iesaistīta cilvēka personība, tā nav sociālā darba priekšmets. Sociālais darbinieks, kas vadās pēc sistēmiskuma principa, nekonzentrējas uz personību, lai to terapeitiski izmainītu. Savu uzmanību viņš pievērš deficīta vai

konfliktējošām sociālām attiecībām, kādās atrodas attiecīgā persona, un redz sociālo problēmu sociāli sistēmiskās sakarības. Sistēmorientācija ir konceptuālais pretpols uz klientu centrētai pieejai, neskatoties uz faktu, ka, no vienas puses, sociālās kopsakarības atstāj iespaidu uz personību un, no otras puses, personība ievērojami ietekmē sociālās attiecības. Sociālās problēmas definēšana un strukturēšana sistēmiskajā un terapeitiskajā paradīgmā notiek principiāli atšķirīgi.

Ceturtais metodoloģiskais princips ir *sociālloģiskās domāšanas* princips. Kas tas ir?

Sociālais darbinieks cenšas izprast sociālajai problēmsituācijai piemēroto "sociālo loģiku" un sasniegt sociāli loģiskus problēmas atrisināšanas mērķus.

Sociālā loģika ir individuāli konkrēta, katram gadījumam specifiska. Katrai atsevišķai sociālajai situācijai, kura pēc struktūras un dinamikas ir nemainīga, piemīt sava sociālā loģika, tātad tā ir "sociāli loģiska" - vienalga, vai to vērtē kā sociāli pozitīvu vai negatīvu. Turpretī tāda sociāla situācija, kura īstenībā nevar pastāvēt, kura ir pretrunā ar sociāli iespējamo, ir "sociāli neloģiska". Attiecīgās sociālās loģikas, kuras slēpjas konkrētā sociālā problēmā un parādās problēmas risināšanas procesā, izmantošanu, lai gūtu atziņas, varētu nosaukt par "sociālloģisko domāšanu". Tā ir obligāts priekšnoteikums patiesai izpratnei un kvalitatīvai sociālā darbinieka rīcībai.

Ar terminu "sociālā loģika" ir iespējams raksturot sociālajam darbiniekam piemērošu domāšanas kategoriju. Sociālajam darbiniekam jāaptver sociālo apstākļu un norišu, ar kuriem viņam jāsaprot sociālajā problēmsituācijā, loģika. Jebkurai sociālai problēmai ir sava iekšējā pamatojuma kopsakarības, sava loģika, tikai - šī loģika var būt ļoti speciāla, viena vienīgā, ļoti savdabīga. Tai nemaz nav jāsaprot ar vispārīgo, racionālo loģiku, ar zinātniskajām atziņām, teorijām un standartiem. Saskaņā ar individuālās izpratnes principu, kā jau minēts šajā rakstā, sociālais darbinieks katrā atsevišķā gadījumā vadās no konkrētajiem cēloņiem, kuri šo situāciju izveidoja tā un ne citādi. Turklāt viņš sastopas ar ļoti neparastām sociālloģiskām kopsakarībām, kuras veido sociālās loģikas paraugus. Piem., šķirtais vīrietis, kurš nemaksā savam bērnam alimentus, jo māte aizliedz bērnam tikties ar savu tēvu, un kurš savukārt nevar izmantot sava bērna apmeklēšanas tiesības, rīkojas juridiski neloģiski, bet sociālajam darbiniekam jāsaprot sociālā loģika, kāda piemīt šai problēmai (bērna māte šķietami ir vainīga, ka tēvam neizdodas nodibināt kontaktu ar bērnu).

Cits gadījums: meitene rada problēmas (kavē skolu, bēg no mājām, aiznes dažas mātes manias uz skolu) nevis tāpēc, ka viņa būtu ar garīgās attīstības traucējumiem, bet tāpēc, ka viņai tikai šādā veidā izdodas pievērst sev mātes uzmanību, jo tā ir ļoti aizņemta ar jaunpiezimušā brālīša un viņa tēva attiecību sakārtošanu. Meitenes izturēšanās ir nesaprātīga, bet ir sociālloģiska, jo viņai izdodas ar šādu rīcību mainīt katastrofālo situāciju ģimenē.

Vēl viens piemērs. Ja sociālais darbinieks iet ģimenē un saka: "Jums jāizbeidz izdot naudu par šņabi un jāsamaksa elektrības rēķins un ire," tad var gadīties, ka viņš dzirdēs: "Jūs nezināt, kā mēs jūtamies. Mēs tā vai tā tiksīm izlikti no dzīvokļa. Un šī pajumte tā kā tā nav neko vērtā. Ko mums zaudēt? Tagad vajag mazdrusciņ prieka." Šādos vārdos tiek izteikta posta skarto sociālā loģika. Un sociālajam darbiniekam sociālloģiski domāt galvenokārt nozīmē izprast konkrēto sociālo problēmu ar tās īstajiem cēloņiem un radīt jaunu loģiku. Ja viņš "risina" problēmu tā, ka jaunais izveidojies stāvoklis ir sociāli neloģisks, tad viņš patiesībā nav panācis problēmas atrisinājumu, bet tikai izmainījis problēmu vai radījis jaunu.

Piekto - *sociāli ētisko* - principu varētu raksturot šādi:

Sociālais darbinieks vērtē sociālās situācijas, balstoties uz sociālajām vērtībām, un cenšas sasniegt sociālajām vērtībām atbilstošus problēmas atrisināšanas mērķus. Viņa domāšanu un rīcību vada vispārīgs sociāli ētisks princips - "sociālais taisnīgums". Tas ietver dažādas vērtības, kuras jātiecas īstenot sociālās problēmas atrisinājumā, piem., vienlīdzīgas tiesības, sociālo interešu izlīdzināšana, taisnīga manius sadalīšana, cilvēka cieņa, personīga pašnoteikšanās, sociālā solidaritāte.

Sociālais darbinieks visās problēmsituācijās izvirza jautājumu, ko šādas sociālās vērtības konkrēti nozīmē dotajos apstākļos un kā tās var realizēt - ja ne pilnīgi, tad vismaz iespējami labāk. Novērtējot sociālo problēmu un izšķiroties par to, kā to risināt, viņš apsver dažādas vērtības, kuras problēmā ir iesaistītas. Viņš parāda ar problēmu saistītajām personām sociālētiski negatīvos apstākļus, kā arī visā problēmas risināšanas procesā pārstāv un aizstāv sociālās vērtības.

Tātad, šis princips prasa nostiprināt sociālā darbinieka metodisko domāšanu, jo nepietiek tikai ar sociālā darba morālo etiķeti. Bet skaidri redzams ir arī tas, ka vērtību realizēšanas praksē ir noteiktas robežas, sociālā darbinieka labā gribā vien gandrīz nekad nespēj izveidot sociālētiski ideālus apstākļus, viņam lielāko tiesu izdodas tikai "optimizēt

negatīvo". Tiekties pēc nerealizējamā, pēc iluzorā, kaut tas būtu principiāli precīzi, metodiski ir nepareizi. Tas samazina klientu uzticēšanos sociālajam darbiniekam, pat sadusmo tos, rada vilšanos. Sociālais darbinieks apzinās, cik relatīvas ir ideālās sociālās vērtības praksē. Runājot par materiālajām problēmām, ir zināmi kvantitatīvie normatīvi, kas palīdz sociālajam darbiniekam orientēties, novērtēt, kuru sociālo vērtību realizēšana materiālajā plāksnē ir iespējama. Visgrūtāk izrādās pielietot sociālētiskos principus tādās problēmsituācijās, kur sociālajam darbiniekam no atšķirīgām vērtībām jāizvēlas tās, kurām dot priekšroku. Sociālais darbinieks, kurš iejaucas krīzes situācijā, iejaucas cilvēka pašnoteikšanās tiesībās, tātad viņa personīgajā brīvībā, un nelabvēlīgi ietekmē dabiskās sociālās attiecības (ko SD novērtē kā disfunkcionālas!). Tātad viņš uzbrūk sabiedrībā atzītām individuālām vērtībām. To darīt viņš drīkst tikai tad, ja šādā veidā viņš var aizstāvēt citas vērtības, piem., veselību, cilvēka cieņu, miermīlīgu kopdzīvi. Sociālais darbinieks (kā sabiedrības pārstāvis!) aizstāv vienas vērtības, neņemot vērā citas. Vispārīgā līmenī var teikt - bērna labklājība ir primāra, salīdzinot ar vecāku aprūpes tiesībām; sabiedriskā saskaņa - ar privātām interesēm; viena cilvēka tiesības nedrīkst nodarīt kaitējumu otram cilvēkam utt. Bet katrā konkrētajā situācijā - ievietojot cilvēku psihoneiroloģiskajā slimnīcā, izsaucot policiju pie agresīva laulātā vīra, pieprasot bērna izolēšanu no viņa vecākiem - visas šādas iejaukšanās sociālajam darbiniekam jāprot sociālētiski pārliecinoši pamatot.

Sesto principu varētu nosaukt par *kreativitātes* principu. Ko tas nozīmē sociālā darba praksē?

Sociālais darbinieks savā domāšanā par problēmas risināšanu, gan attiecībā uz mērķi, gan uz darbības gaitu, nav saistīts ar tradicionāliem, birokrātiski aprobežotiem, shematiskiem paraugiem, bet domā nepiespiesti, brīvi un radoši. Lai tiktu galā ar smagām, šķietami bezizejas sociālām problēmām, viņš rada jaunas idejas un priekšstatus, ar savu radošo attieksmi pielāgo vispārīgos risināšanas modeļus konkrētām problēmsituācijām un neskaitāmiem detalizētiem jautājumiem, kuriem nav normu un standarti, izdomā savus regulējumus. Viņa darbība kopumā nav tikai konstatējoša, bet produktīva un radoša pēc būtības.

D.Heins (*J.Haines*) akcentē sociālā darba kreatīvos aspektus, fantāziju, "oriģinalitāti", "māksliniecisko veiklību", "radošo izpratni". [2] Šādā kontekstā varētu runāt par sociālā darbinieka sociālo fantāziju, ar to

saprotot mākslu izveidot radošas palīdzības formas, radoši pielietot profesionālās zināšanas (piem., juridiskajā jomā sameklēt "brīvu zonu" sociālajā likumdošanā). Termini "sociālais atbalsts", "bērnu labklājība", "sociālā palīdzība", "sociālā rehabilitācija" un citi dod plašas iespējas sociālā darbinieka radošai rīcībai.

Apkopojot visus metodoloģiskos principus tabulas veidā, ir iespējams sistematizēt galvenos - "atslēgas" terminus, kas visspilgtāk raksturo konkrētā principa būtību.

1.tabula

<i>Nr.p.k.</i>	<i>Metodiskais princips</i>	<i>"Atslēgas" termini</i>
1.	Individualizēta problēmas izpratne	"Sociālās problēmas izprašana"; "ar problēmu saistītie aspekti"; "problēmas individuāla izpratne" "atziņu iegūšanas darbs".
2.	Mijiedarbība starp izpratni un rīcību	"Savstarpējās atkarības fenomens"; "vienots process"; "rīcības virzība".
3.	Sistēmiskuma princips	"Sociālā sistēma"; "apkārtējā vide"; "vides attiecības"; "sistēmisks"; "sistēmiskā paradigma"; "sistēmiskā domāšana"; "sistēmiskā rīcība"; "sistēmiskais sociālais darbs"; "iejaukšanās apkārtējā vidē"; "intervenču dimensijas"; "daudzdimensiju rīcība"; "holistiskā koncepcija"; "kompleksa situācija"; "multidisciplināra pieeja"; "sistēmas problēmas"; "klienta sistēma"; "sistēmfunkcionālais uzskats"; "piederība sistēmai"; "sistēmas funkcionēšana"; "sistēmas attiecības"; "pie sistēmas piederīgs"; "sistēmu līmeņi"; "funkcionālā hierarhija"; "sistēmas robežas"; "funkcionālā vienotība"; "sociālā loma"; "sistēmas konformisms"; "sistēmas orientācija"; "sistēmas jēga"; "disfunkcionāla sistēma"; "funkcijas trūkums"; "nepareiza funkcija"; "funkciju konflikts"; "sociālo sistēmu funkcionalizēšana"; "sistēmu attiecības"; "pozitīvas sistēmu attiecības"; "negatīvas sistēmu attiecības"; "sistēmu attiecību trūkums"; "mērķim neatbilstošas sistēmu attiecības"; "sistēmu konflikts".

4.	Sociālloģiskā domāšana	"Sociālā loģika"; "sociālloģiskā domāšana"; "ieکشējā pamatojuma kopsakarības"; "sociālās loģikas paraugi"; "negatīva sociālā loģika"; "sociāli neloģisks risinājums"; "sociālā darba spriedumu kompetence".
5.	Sociālētiskais princips	"Sociālās vērtības"; "vērtējums darbam ar cilvēkiem"; "vērtību realizēšana praksē"; "optimizēt negatīvo"; "ētisko vērtību garantija".
6.	Kreativitātes princips	"Sociālā fantāzija"; mākslinieciskā veiklība"; "oriģinalitāte"; "radošā izpratne"; "sociālā inteliģence"; "atvērtas atziņas".

Un tāpat, mēs varam secināt: metodoloģiskie principi ir sociālā darbinieka domāšanas pamatprincipi jeb garīgais koncepts. Ar savu vispusīgo, diezgan abstrakti formulēto jēgu tiem ir vispārīga nozīme sociālā darba problēmu risināšanā, bet to konkrētā jēga parādās tikai tad, kad principi tiek detalizēti izvērsti.

Literatūras saraksts:

1. *Rodžerss M.E.* Vispārējā sociālā darba prakse // Dzīves jautājumi: Zinātniski metodisks rakstu krājums III. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 1998. - 28. - 42.lpp.
2. *Haines I.* Skills and Methods in Social Work. - London: Constable, 1975. - p.227.
3. *Kemp S.P., Whittaker J.K., Tracy E.M.* Person - Environment Practice: The Social Ecology of Interpersonal Helping. - New York: Aldine de Gruyter, 1997. - p.213.
4. *Shulman L.* The Skills of Helping: Individuals, Families and groups. - Third Edition. - Itasca, Illinois: F.E.Peacock Publishers, INC, 1992. - p.653.
5. *Whitaker J.K.* Social Treatment: An Approach to Interpersonal Helping. - Chicago: Aldine Publishing Company, 1974. - p.270.
6. *Zastrow Ch., Kirst-Ashman K.K.* Understanding Human Behaviors and the Social Environment. - Second Edition. - Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1990. - p.669.

Internacionālais darbs ar jauniešiem

1. Darbs ar jauniešiem

1.1. Viena no formām darbā ar jauniešiem

Internacionālais darbs ar jauniešiem (turpmāk IDJ) ir viena no formām darbā ar jauniešiem: tam jāatbilst jauniešu interesēm, un tas tiek veikts, saskaņojot darbību ar pašiem jauniešiem. Tam jārosina un jāīsteno sociālās saistības (Bērnu un jauniešu palīdzības likums, §11.1). Tāpat kā citas darba formas ar jauniešiem, arī IDJ veic jauniešu grupas un jauniešu vienības, arī atbildīgie darbinieki (vairāk lauku rajonu jaunatnes lietu iestādes).

Un tomēr tas atšķiras no politiskās izglītības nedēļas nogales semināra, treniņu vakara sporta biedrībā, skautu telšu nometnes, bērnu karnevāla kādā mācītājdraudzē, jauno dabas draugu akcijas, glābjot kādu retu dzīvnieku sugu, no diskotēkas jauniešu centrā vairākos aspektos.

IDJ pasākumi

- plānoti ilgākam laikam,
- parasti ilgst vairākas dienas, bieži nedēļas,
- saistīti ar prombūtni no mājiniem, ar ilgstošu uzturēšanos citā vietā,
- organizē jauniešu dzīvošanu grupā.

1.2. Citas formas darbā ar jauniešiem

Izšķirošie, formu un mērķus noteicošie elementi ir:

- sadarbība ar citiem pārstāvjiem, citām organizācijām,
- darbošanās kopā ar citiem atbildīgajiem,
- dzīvošana kopā ar citu jauniešu grupu.

Svarīgi ka "cits" vai "citi pārstāvji", "atbildīgie", kā arī "jauniešu grupa" pieder pie citas nacionalitātes. Tātad IDJ ir pasākums, kurā

pieņemot, ka piedalās pārstāvji, atbildīgie un jaunieši no vairākām valstīm. Līdz ar to ir iespējams definēt IDJ trīs līmeņus (skat. 1.3.). Ir sastopamas tādas formas darbā ar jauniešiem, kuras ir pielīdzināmas IDJ, piem., pasākumi ar dažādu kultūru jauniešiem, kuri dzīvo vienā valstī - vācu jaunieši un turku migrantu bērni, kas uzauguši Vācijā, vai arī pasākumi vienas pilsonības dalībniekiem, nākušiem no dažādiem rajoniem un atšķirīgām sociokulturālām vidēm, piem., jaunieši no Rietumu un Austrumvācijas pēc Vācijas apvienošanas. IDJ vadmotīvs ir starpkultūru mācīšanās.

1.3. IDJ trīs līmeņi

Šos IDJ trīs līmeņus gan jēdzieniski, gan konceptuāli, gan praktiski ir citu no cita jāatdala. Atbilstoši tam pie IDJ pieder:

- a) pasākumi, kuros piedalās organizāciju, atbildīgo personu pārstāvji, piem., Eiropas jauniešu ekoloģisko grupu priekšsēdētāju vai starptautiskas savienības līdzstrādnieku konference, kas organizē darba grupas;
- b) pasākumi, kuros piedalās jauniešu vadītāji un vadītājas no vairākām valstīm, lai diskutētu par politiskiem jaunatnes jautājumiem, piem., par jauniešu bezdarbu, vai lai gatavotos kādam jauniešu pasākumam;
- c) pasākumi, kuros piedalās jaunieši no vairākām valstīm.

Pirmā līmeņa pasākumus parasti plāno, lai sagatavotu otrā un trešā līmeņa pasākumus.

Tā 1997.gada rudenī satiekas divu jauniešu grupu pārstāvji, teiksim no Vācijas un no Latvijas, lai vienotos par jauniešu aktivitātēm 1998.gada vasarā; to mēs saucam par pārstāvju konferenci.

Jauniešu vadītāji, kuri organizēs šīs aktivitātes, satiekas 1998. gada pavasarī (varbūt lielāka pasākuma ietvaros - jauniešu vadītāju seminārā), lai iepazītos, lai attīstītu kopīgu koncepciju, noskaidrotu organizatoriskus jautājumus. Tad 1998.gada vasarā pulcējas uz divām nedēļām latviešu un vācu jaunieši, lai kopīgi veiktu noteiktas aktivitātes.

1.4. Internacionālā darba ar jauniešiem formas

Pamatojoties uz trīs nosauktajiem IDJ līmeņiem, trešā līmeņa pasākumi apzīmēti kā internacionālais darbs ar jauniešiem vistiešākajā nozīmē, jo tie nāk par labu tieši jauniešiem. Vispārīgā nozīmē tiek izmantoti arī jēdzieni "internacionālā jauniešu tikšanās" vai "jauniešu apmaiņa". Pēdējais jēdziens patiesībā ietver tikai vienu iespējamo, nevis nepieciešamo IDJ robežu nosacījumu, proti, atgriezenisko principu (grupa, kas bijusi ārzemēs, uzņem grupu citā laikā pie sevis), bet tas aizvien vairāk kļūst par galveno principu, jo ietver tādu partnerattiecību aspektu kā dažādu viedokļu izzināšanu.

Salīdzinoši "jauniešu tikšanās" skan pārāk gādīgi un tradicionāli, kā arī neietver piemērotas atraktīvas darba formas ar jauniešiem.

Turpmāk vienādā nozīmē tiks lietoti jēdzieni: "internacionālais darbs ar jauniešiem tiešākā nozīmē" un "jauniešu apmaiņa".

Jauniešu apmaiņa notiek vismaz starp divām valstīm. Paralēli šādiem divpusējiem projektiem tiek praktizēti arī trīspusēji un daudzpusēji projekti.

Tomēr svarīgākā atšķirība, ievērojot arī organizāciju profilu un intereses, ir saturā, arī aktivitātēs, kas ir pamatā pasākumiem. Minētajā "Bērnu un jauniešu palīdzības likumā" nosauktas šādas svarīgākās jomas: politiskā izglītība, kultūras aktivitātes, sports, dabas aizsardzība, tehniskā izglītība.

Darbā ar jauniešiem ārpusskolas pedagoģijā spēcīgāk nekā skolu pedagoģijā izpaužas atziņa, ka mācību procesi ir iedarbīgāki, ja tajos vairāk ielikts izjūtas, sevišķi tad, ja iespējama pašu dalībnieku līdzdalība.

Tā kā rodas valodiskās sazināšanās problēmas, tiek izmantota plašāka rosinoša darbība. Rezultātā atklājas, ka jauniešu apmaiņa ir uz aktivitāti orientējoša darba forma, kas jauniešu vidū ir īpaši iecienīta. Īpaši populāras ir:

- darba nometnes,
- telšu nometnes,
- darbnīcas.

2. Starpkultūru mācību procesa darbības lauks

2.1. Kultūra

IDJ veidots tā, lai tajā piedalītos jaunieši no dažādām kultūrām. Mazāk svarīgs ir internacionālā darba politiskais pamatojums darbā ar jauniešiem, mazāk nozīmīga ir jauniešu pilsonība un izejsme no dažādām politiskām sistēmām. Daudz vairāk uzmanības pievērsts jauniešu apmaiņā iesaistītajiem indivīdiem kā dažādu kultūru pārstāvjiem.

Šeit nav domāta tradicionālā kultūra, piem., folklorā, tradīcijas. Domāta ir etnoloģiskā un socioloģiskā kultūra, kura pamatojas uz pamatpieņēmumu, ka katrs indivīds veidojies savās dzīves situācijās: ģimenēs, ikdienas lokālā vidē, profesijā, politiskos kolektīvos, nacionālā valstī.

Tie tad būtu īstenības, sajūtu, uzskatu un rīcības veidotie paraugi, kas piedāvāti vai uzspiesti indivīdam. [4;6]

Tā kā internacionālais darbs ar jauniešiem balstās uz starpkultūru mācīšanās konceptu, kura pamatā ir atziņa, ka vienas nācijas, valsts pārstāvji, variēti pēc vecuma, dzimuma, sociālās kārtas vai grupas, izglītības un profesijas, rīkojas atbilstoši uztveres, jūtu, uzskatu un rīcības modeļiem, t.i., vērojamas kopīgas iezīmes uztverē, sajūtās, uzskatos un rīcībā, ko var izskaidrot ar piemēriem un likumsakarībām. Atšķirības starp vienas nācijas indivīdiem pēc šī pieņēmuma ir mazākas nekā atšķirības no citu nāciju indivīdiem.

Dažādos literatūras avotos minēta starpkultūru saskarsmes būtība - apzinoties savas nacionāli kulturālās īpatnības, mācīties un iepazīt citu kultūru īpatnības.

Pareizs ir pieņēmums, kas katru indivīdu definē kā piederošu vienai kultūrai un visus "šķīro" pēc šīm kategorijām: nacionālās valsts tradīcijas tiešām izsaka šādus auto- un heterostereotipus. Tā ir panākusi kultūras pielīdzināšanu nacionālajai kultūrai.

Politiskais IDJ motivējums paveic atlikušo: kad pasākumā sastopas jaunieši no Galīcijas, Spānijas ZR apgabala, un jaunieši no Bavārijas, pasākums tiek saukts "vācu-spāņu jauniešu apmaiņa".

Pareizs ir arī apgalvojums, ka subjektīvā uztvere, sajūtas, uzskati un rīcība, kā arī citas personas ļoti bieži tiek skaidroti ar norādi uz "mentalitāti", "nacionālo raksturu", "kultūru". Šai apzīmējuma formai ir ne tikai izskaidrojošs, bet arī attaisnojošs raksturs: es neņemu ļaunā citas nacionālās kultūras pārstāvja noteiktas uzvedības īpatnības (piem.,

neprecizitāti), jo par to nav atbildīgs viņš, bet gan viņa "mentalitāte", tā nedomā viņš, tāda ir viņa "kultūra".

Jau ilgu laiku un bieži arī vēl šodien, balstoties uz IDJ politiskajiem apgalvojumiem, jauniešu apmaiņas dalībniekus uzskata par savas zemes vēstniekiem. Starpkultūru darbs ar jauniešiem balstās uz to, ka dalībnieki pārstāv savu kultūru.

2.2. Starpkultūru darbs

Varam secināt: starpkultūru mācīšanās koncepti balstās uz to, ka, piemēram, divi jaunieši ,nosauksim viņus par Pēteri un Petru, dažādi uztver lietas (ieskaitot personas un situācijas), situācijas (ieskaitot rīcību un rīcības kontekstu), vērtē un darbojas ar tām dažādi (reaģē, iejaucas...), jo to uztverei, sajūtām, uzskatiem un rīcībai pamatā ir dažādi paraugi.

Izmantosim vienkāršu piemēru: Pēteris sagaida viesus ar dzēriena glāzi, Petru to dara ar maizi un sāli.

Petru tas nav neparasti, bet gan tradicionāli. Pēterim turpretim tas būtu nepierasti un nepieņemami, ja viņu tā sagaidītu, viņš būtu samulsis.

Starpkultūru mācīšanās vispirms ir tas, kas faktiski notiek - dažādu kultūru indivīdu sastapšanās.

Gadījumā, ja kāds indivīds, kā, piemēram, Pēteris, tiek konfrontēts ar tādu darbību, kas viņam ir sveša, neierasta un neiederas viņa paradumos, viņš izskaidros šo rīcību, ņemot vērā kultūru, tātad arī tradīciju, atšķirības: *jā, tipiski, viņi to dara tā un tā.*

Pirmais sasniegums mācību procesā ir pamanīt un mēģināt izprast nepazīstamu, neierastu kultūru izpausmes un veidus. "Izturēšanās veids" nav vienīgā citas kultūras izpausmes forma, ar kuru mums jāsaprotas. Mums nepazīstamas kultūras izpausmes ir arī pilsētas izskats, ēku fasādes, taksometru krāsa, garāmgājēju apģērbs, tirgus, augi un lauksaimniecības produkti utt.

Ar citu kultūru izpausmēm mēs sastopamies tikai nelielā mērā. Situācijas, kurās, piemēram, jāorientējas tūristam, ir vai nu standartizētas, kad tūrists zina, kā viņam jārikojas, vai arī tik attālinātas, ka viņš nemaz nav spiests patstāvīgi rīkoties. Daudzi tiekas tikai kā novērotāji, neatrodoties aktīvas darbības procesā, viņi ir vienkārši vērotāji, tikai fotografē vai filmē. Tikai tad, kad viņiem kāds pievēršas, uzaicina vai ko lūdz, viņš pamana, ka ir šīs situācijas daļa. Rīcības būtība ir izvairīties no

situācijas, kas var rasties, atteikšanās no sazināšanās: *es nesaprotu; es esmu šeit svešinieks.*

Analizējot darbības kontekstu, pēc būtības ir neiespējami neiesaistīties darbībā. Tieši tad, kad cilvēkam ir jādarbojas vai jārikojas, viņš tiek konfrontēts, jo darbojoties vai rīkojoties cilvēks mācās.

Šai jau pazīstamajai atziņai katrā IDJ pasākumā ir svarīgas konceptuālās konsekvences, kuras IDJ nosaka kā īpašu mācību procesa darbības lauku. Šis mācību procesa darbības lauks tiek iedalīts:

- istās situācijās,
- atbilstošas rīcības sakarībās.

Sarunvalodā to apzīmē arī šādi: *iepažīt zemi un cilvēkus.* Ar to domāts, ka mācīšanās subjekts atrod sevi no jauna reālā, ikdienišķā situācijā.

Daudziem IDJ praktiķiem svarīgākais nav tikai kādas ģimenes uzaicinājums uz tējas tasi vai vakariņām, bet gan "īstā" dzīve citā ģimenē. Dzīvošana ģimenē un līdzdalība skolas vai profesionālajā darbībā veido īpašu filozofiju un nodrošina tādu organizāciju kā *Yoth for Understanding* vai *American Field Service* panākumus, kas organizē jauniešu (vairāk skolēnu) izmitināšanu ASV viesģimenēs un skolās. Populāra ir arī valodas apguves ceļojumu organizēšana. Politiski prasīgā un arī finansiāli labi dotētā Vācijas Bundestāga un ASV Kongresa jauniešu apmaiņas grupa darbojas atbilstoši šim paraugam.

Tātad, starpkultūru mācīšanās prasa "rīcības bagātas" situācijas, kurās subjekti veido mācīšanās uztveri, attīsta jūtas, sastopas ar uzskatiem un spēj rīkoties, un tiek konfrontēti ar citu uztveri, jūtām, uzskatiem un rīcību.

Jo mazāk darbības un rīcības iespēju paredz jauniešu apmaiņas programma, jo mazāku mācīšanās potenciālu tā satur.

Starpkultūru mācīšanās mērķi

Dažādu valstu jauniešu organizēšana kopīgai darbībai, dažādu kultūru jauniešu kopsadarbība paredz konkrētus mācīšanās mērķus.

Iedomāsimies jaunus vāciešus, kuri iziet sērfošanas kursu pie *Cote-d'Azur*, Indijā darbojas pie meditācijas meistara, apmeklē teātra festivālu Krakovā vai iekļaujas britu skinu vidē: viņi neapšaubāmi mācās citas kultūras kontekstā, iegūst zināšanas un iemaņas.

Pamatā katrs šī mācību procesa konteksts ir dēris: nacionālistiskās, neonaciskās un teroristiskās izpausmes ir starptautiski saistītas. Ne katrs

mācību process citas kultūras kontekstā ir starpkulturāls. Proti, nosauktās aktivitātes (sērfošana, meditēšana, teātra spēlēšana vai skatīšanās, valdošās ideoloģijas skaidrošana) ne vienmēr padara saprotamu konkrēto kultūru, kā arī valdošos standartus.

Starpkultūru mācīšanās nozīmē kultūru atšķirību izzināšanu:

- a) izpausmes konkrētās kultūras vidē,
- b) attiecībās ar citām kultūrām.

Jauniešu apmaiņas pamatā ir mācīšanās situācijas, kuras iespējams aizvietot arī ar citām darbībām. Parasti mācīšanās mērķi aplūkojamā jautājuma kontekstā ir: "Es"- spēks, ambiciozitātes pievilcība, empātija, spēja konfliktēt. Ja mēs iedomājamies starptautisku darba nometni, kļūst skaidrs, ka katrs tās dalībnieks, iekļūstot jaunajā grupā, pacieš daudzas nedefinētas vai atklātas, vai ļoti kompleksas situācijas, iedomājas sevi citu dalībnieku interešu un sajūtu stāvoklī, atrod atrisinājumu vai pievienojas pretējām interesēm. Acīmredzot reālās izpausmes ikdienas situācijās ir līdzīgas, varbūt ne tik spēcīgi izteiktas. Katrs, kas apmeklē kādas viesības vai piedalās darījumu/ politiskās sarunās vai uzsāk darbu jaunā firmā, tiek konfrontēts ar tām pašām prasībām. Protams, viņa rīcībā ir standartizēti rīcības paraugi (piem., kā stādīties priekšā, sasveicināties, utt.), kādi pieņemti konkrētajā kultūrā. Orientēšanās grūtības dažādās kultūrās pieņemtās uzvedības normās var tikt skaidrotas ar kultūras īpatnībām.

Starpkultūru mācīšanās vairāk ir mācīšanās, attiecināma uz sakariem un "kultūras" izskaidrošanu, tātad attiecas uz domāšanas, jūtu, uztveres un darbības likumsakarībām un aptver citu indivīdu paraugus, kā arī jautājumu, kā cilvēki uzvedas citu kultūru mijiedarbības situācijās.

Starpkultūru mācīšanās mērķi virzīti uz to, ka subjekti mainās:

- 1) akceptē situācijas, kurās var būt noderīgs ne tikai apgūtās kultūras paraugs;
- 2) vairāk tiek apzinātas un novērtētas savas kultūras specifiskās iezīmes;
- 3) attīsta pozitīvu emocionālo un kognitīvo attieksmi pret citu kultūru pārstāvjiem;
- 4) var sevi iedomāties citas kultūras kontekstā;
- 5) ir gatavi un spējīgi savienot dažādo kultūru paraugus ar jauniem likumiem.

2.4. Komandas (Teamer)

Ja starpkultūru mācīšanās vienmēr notiktu un izdotos tik dabiski kā aprakstīts, tad kā pedagoģisks jēdziens tā nebūtu vajadzīga. Ilgu laiku starptautiskajā darbā ar jauniešiem organizatori un vadītāji nepārdomāti un bez iedziļināšanās pārņēma tā saucamo kontakthipotēzi, saskatot to politiskajos apgalvojumos (skat. § 3.): *ja satiekas jaunieši no dažādām zemēm, tad viņi jau noteikti sapratīsies un sekmēs saprašanos starp tautām.*

Šis pieņēmums nav nepareizs, taču mācīšanās mērķus sasniedz tieši tie jaunieši, kuri piedalās IDJ pasākumos. Daudziem dalībniekiem galvenā ir cita motivācija - vai tas ir tūrisms, vai interese par dažādām aktivitātēm, vai tā ir vēlēšanās doties prom no mājām, bet pati būtiskākā vienmēr ir vēlēšanās - būt kopā ar vienaudžiem, pretējā dzimuma pārstāvjiem.

Bieži vien gadījumos, kad vienam otru jāuzrunā, jāsažinās, jauniešu attieksme pret pirmo mācīšanās mērķi ir ļoti rezervēta vai pat noliedzoša.

Nav vienkārši noteikt līdzdalību "panākumos", kuros, no vienas puses, svarīga jauniešu pašiniciatīva, bet, no otras puses, nozīmīga ir arī pedagoģiskā ietekme. Kad tiek noskaidrotas metodes, kas veicina starpkultūru mācīšanos, kļūst redzams, ka vadītājiem jāuzņemas īpaša loma (skat. § 2.5.).

Bieži vien jaunieši, kas sākotnēji nav bijuši motivēti iepazīties ar citām kultūrām, mācīšanās procesā iegūst interesi un ir aktīvāki par tiem, kas sākotnēji izrādījuši lielāku iniciatīvu.

2.5. Metodes

Brīnumainā veidā vācu literatūrā par starpkultūru mācīšanos ir maz metodiski veidotu, noteiktiem mērķiem paredzētu darbu.

Neapstrīdami svarīgs organizatoru uzdevums pirms pasākuma un vadītāja uzdevums pasākuma laikā ir radīt divpusējas vai daudzpusējas grupas savstarpējo sadarbību, radīt gaisotni, kas padara iespējamu sazināšanos, nebloķē mācīšanos. Turklāt metodiskie ierosinājumi jāpārdomā, izvēloties gan pasākuma veidu, gan iepazīšanās rotaļas un citas aktivitātes.

Daudzi IDJ pasākumi ir veidoti tā, lai labo sajūtu, harmoniju padarītu par augstāko panākumu kritēriju- pilnīgi piekrītot dalībniekiem, kuri vēlas viens ar otru pavadīt kopā "jauki laiku". Citi mācīšanās mērķi

ir mazāk kognitīvi, tādēļ vairāk attiecas uz saskarsmi ar personām, ne uz zināšanām vai likumu apcerēm. Kultūras paraugu nesavienojamība ir svarīga, lai rosinātu pārdomas un pašapziņas veidošanos. Kā var savādāk pārvarēt kompleksus, ja ne konfliktsituācijās? Tieši jaunākie konfliktu pētījumi parādījuši, ka konflikti dod rezultātu, lai vienotos par jaunu likumu ieviešanu.

Konflikti, pie kuriem pieskaitāma arī kultūras paraugu nesavienojamība, nevar tikt "atrisināti", tos var tikai regulēt, jo konfliktējošos lielumus, šajā gadījumā dažādās kultūras, nevar novērst.

Vienlaikus svarīga loma ir jautājumam par to, kā iespējams rosināt starpkultūru mācīšanos, kādu mācību teorētisko paraugu izvēlēties.

Ja komanda, tātad personas, kam ir pedagoģiskas funkcijas un kas pašas pārstāv savu kultūru, zināmā mērā pārstāv arī "savus" jauniešus, attīsta partnerattiecības, regulē konfliktus, šis modelis iedarbojas gan uz jauniešiem, gan uz viņiem pašiem.

Ja ikdienā, kopā dzīvojot jauniešiem no dažādām zemēm, pedagogiem palīdzot un iedrošinot jauniešus, viņi "vienkārši" nonāk pie iecietības un izpratnes par starpkultūru elementiem, to pētīšanas prakses, tas apmierina visu vēlmes un vajadzības.

Starpkultūru mācīšanās metodēs no vācu puses, pēc manām domām, priekšroka tiek dota kognitīvajam virzienam, principam- "mācīties ar izpratni".

Tātad vadītāja loma ir šāda:

- rūpēties par vienošanos, izskaidrot kultūru atšķirības (tā var būt ekskursija, arī "Nāciju vakars" kā pamudinājums sevis pārstāvēšanai un izzināšanai);
- uzrādīt kultūru atšķirības situācijās, tāpēc ka tās slēptā veidā "traucē";
- grupās atklāti spriest par kopīgajām iezīmēm, atšķirībām un konfliktiem;
- apzināties konfliktus kā kultūrnosacītus un rūpēties par to izskaidrošanu.

2.6. Starpkultūru mācīšanās robežas

Pastāv risks, ka nepietiekamu vispārīgo noteikumu vai neveiksmīgas pedagoģiskās darbības rezultātā izskaidrotais mainīgais mācību process nenotiek.

Jauniešu apmaiņas praksē parādās divi svarīgi faktori:

1. Mācību process cieš no rīcības nabadzības, darbības situācija ir parāk svārstīga vai par atklātu. Ja apmaiņa ir tā organizēta, ka ceļotāju grupu mērķis pārsvarā ir tūrisms, kur grupai ir mazas iespējas tikties ar partnergrupas jauniešiem, tad nenotiek nekāda darbība, viņi neko nelemj, neveido, nenotiek dalībnieku pretnostatīšana ar citas kultūras darbības paraugu.
2. Dalībnieki un/vai vadītāji nerada, neizskaidro un neveido mācību procesam atbilstošu gaisotni. Baidoties no atšķirību apzināšanās un iespējamo simpātiju, kā arī konfliktu rašanās, nenotiek mācību process.

3. Politiskās sakarības

3.1. Ārpolitika

IDJ ir ārpolitikas instruments un produkts. Tas Vācijā parādās daudzos faktos.

Tai laikā, kad dažās valstīs IDJ pat atrodas ārlietu ministrijas kompetencē (piem., Itālijā), attiecīgi VFR diplomātiskās pārstāvniecības iesaistītas pamata lēmumu pieņemšanā, piem., ir pārstāvētas abpusējās speciālās komisijās, kuras izlemj jautājumus par darba programmu un "īpašo līdzekļu" piešķiršanu IDJ pasākumiem, vadītāju apmaiņu, apspriež IDJ programmas. To, ka atbildība gulstas uz Jaunatnes lietu ministriju, negribīgi pieņem ārlietu iestādes ierēdņi.

Abpusējās speciālās komisijas un budžeta iedalīšana pasākumiem, piem., vācu- itāļu vai vācu- ukraiņu jauniešu apmaiņai (autors pats ir piedalījies šādās speciālās komisijas sēdēs), balstās lielākoties uz valdību vienošanos, bieži "kultūru vienošanos", par ko ir atbildīga ārlietu ministrija.

Arī tad, kad IDJ finansiālajā atbalstā tiek iekļautas komūnas un pavalstis, "patiesā" kompetence un arī finansu smagums viennozīmīgi gulstas uz federāciju.

Federācijas rīcības smagumpunkti ir ārpolitikas pamatoti, ja arī tos pārveido Pavalsts jaunatnes lietu ministrija ar "Pavalsts bērnu un jauniešu palīdzības plānu", kurā ir arī citas jauniešu sadarbības formas. Sprotamu iemeslu dēļ jau ilgi vācu - izraēliešu jauniešu apmaiņas veicināšana ir pati atbalstītākā. Tā, kā pēc Tuvo Austrumu miera procesa fāzes (Camp

David) strauji tika veicināta jauniešu apmaiņa ar Ēģipti, tā Jaunatnes lietu ministrijai ir ļoti svarīgi semināri un kvalifikācijas celšanas kursi ar Palestīnas jauniešu vadītājiem.

Sevišķi akcentēta ir jauniešu apmaiņas ar noteiktu partnervalsti politiskā nozīme. Paraugš ir vācu - franču darbs ar jauniešiem, kas tika organizēts 1963.gadā sakarā ar vācu - franču līgumu par "mūžseno ienaidnieku" izlīgšanu. Tika piešķirts 44 miljonu DM (kuras vienlīdzīgi sagādāja abu valstu valdības) IDJ kompetencei, arī vācu - franču skolu partnerattiecībām, žurnālistu un mākslinieku apmaiņai u.c., taču sevišķi apvienoto, vienlīdzīgo, divvalodīgo biroju izveidei.

Jauniešu savienībām ir šis ārpolitiskais pamatojums (kura funkcionālisms vienmēr apstiprina divpusējo attiecību uzlabošanu). Bavāriešu jauniešu apvienība (kurā pats autors darbojās 15 gadus) jau 60.gados, bet vairāk 80.gados attīstīja divpusējās attiecības ar austrumu bloka valstu jaunatnes organizācijām. Kopīgie pasākumi ar funkcionāriem, jauniešu vadītājiem un jauniešiem no toreizējās ČSR vairāk bija domāti kā atpūtas pasākumi. Tā kā viena daļa no federācijas bērnu un jauniešu palīdzības plāna nav divpusējās sociālās komisijas noteikta (kurās, starp citu, pārstāvētas arī jaunatnes savienības), bet gan tiek nodota pārstāvju rīcībā, tiem ir iespēja "uzlikt" savus politiskos, akcentus. To dara arī vietējās savienības un vietējās jauniešu apvienības.

Jauniešu apmaiņas programmas daļēji finansiāli atbalsta arī pilsētas un lauku rajoni. Arī šīs programmas veidotas kā "tautu saprašanās" iespēja, kā akmentiņš ārpolitikas mozaikā.

Noteiktās vēsturiskās situācijās jauniešu apmaiņu var novērtēt kā politiskās attīstības celmlauzi, taču lielākai daļai pasākumu organizētāju, sevišķi politiķiem, ir raksturīga cita domāšanas forma. Tai ir zināma līdzība ar divu lielsaimnieku, kuri grib apvienot savus laukus, domāšanu, vai ar divu monarhu, kuri vēlas iegūt drošāku sabiedroto, stratēģiju: viņi apprecina savus bērnus. Tāda ir jauniešu apmaiņas, sadarbības pēctecība - draudzības līgumu vai izglītošanas dokumentu parakstīšana.

Lai gan lielākā daļa jauniešu IDJ pasākumos piedalās citu iemeslu dēļ, daudzi akceptē lomu - būt savas zemes, savas valsts pārstāvjiem. Svarīgi, ka IDJ pasākumi ietekmē arī pasaules politiku (piem., Austrumu-Rietumu konfliktu atrisināšana). IDJ tomēr arvien veido situācijas, kurās jauniešus iespējams identificēt ar viņu dzimto zemi, un no šīs identifikācijas nav iespējams tik viegli izvairīties.

Problemātisks, bez šaubām, ir kvantitatīvais aspekts: 1990.gada pētījumu rezultāti visu dalībvalstu griezumā parāda, ka divām trešdaļām

jauno cilvēku (15 - 24 gadi) nav apmaiņas pieredzes (ja tāda ir, tad no skolas vai jauniešu organizācijām).

Šie dati sakrīt ar Vācijas aprēķiniem, kuri norāda, ka tikai trešdaļa jauno cilvēku piedalās IDJ pasākumos.

Jāņem vērā, ka organizatoriskie un finansiālie IDJ noteikumi ir vērtējami kā izdevīgi.

Jauniešu apmaiņā ar Izraēlu (ieskaitot skolu apmaiņas programmu) katru gadu piedalās vairāk nekā 3000 vācu jauniešu. Vācu - poļu jauniešu apmaiņa aptver (atkal ieskaitot skolu apmaiņas programmas) 90 000 vācu un poļu dalībnieku gadā, vācu - franču jauniešu apmaiņa - vairāk nekā 300 000 dalībnieku.

3.2. Politiskā izglītība

IDJ ir politiskās izglītības forma, varbūt pat viena no pievilcīgākajām un iedarbīgākajām.

Tāpēc, ka galvenās ir specifiskās, arī sportiskās un kultūras aktivitātes. Darba nometņu mērķis ir bērnu rotaļu laukumu iekārtošana vai atpūtas vietu celtniecība, nav izslēgti arī novadpētniecības elementi. Specifiskie pasākumi, tāpat arī tematiskie semināri ("Par mazākumtautību situāciju", "Izglītības politika", "Ekoloģija") iekļauj apmeklētās valsts un daļēji arī tās valsts, no kuras ieradušies viesi, sociālās īstenības un politisko procesu atspoguļojumu.

Dokumenti liecina par vācu - latviešu jauniešu apmaiņu 1991.gadā, kurā politiskās izglītības aspektā tika apskatīti nacionālās pašnoteikšanās jautājumi.

Jebkura ikdienas situācija dod norādījumus par sabiedrisko situāciju valstī; tas sākas, jau pērkot produktus: *cenās - ienākumu sadale - dzīves standarts; veikalu slēgšanas laiki - darba laiki; privatizācija, veikalu sistēmas, tirgus vara; korektā tirdzniecība - ES- globalizēšana; transporta izmaksas- ekoloģiskais stāvoklis...* Ir iezīmēta asociāciju virkne, kura var izrietēt no situācijas, sarunām ar jauniešiem. Vai ir iespējama ekskursija uz dabas aizsardzības objektu, nediskutējot par apkārtējās vides piesārņošanu, uzņēmuma apmeklējums - neiepazīstot tehnoloģiskās īpatnības, racionalizāciju un uzņēmuma peļņas attīstību? Vai ir iespējama pilsētas aplūkošana, neprovocējot domu apmaiņu par "Nacionālo pieminekli" vai bezpajumtniecības cēloņiem?

Turklāt, šīs sistēmu salīdzināšanas iespējas, vēsturiski kritiskā refleksija, sabiedriski politiskā diskusija bieži tiek novērtēta par zemu un ne vienmēr tiek izmantota.

IDJ apmierina politiskās izglītības prasības tādā mērā, kādā izmanto šo potenciālu: plašu informāciju, starpnacionālo salīdzinājumu divpusīgā grupā. Īpaši veiksmīgi ir izmantot semināru formā organizētu apmācību.

Metodiski tiek piedāvātas visas aktivizējošās formas, piemēram, aptaujas mazās internacionālās grupās, sasniegumu prezentācija un domu apmaiņa par to.

3.3. Kompleksā pieeja

Lai vienkāršotu izklāstu, esam balstījušies uz IDJ divpusējiem pasākumiem. Arī praksē tie ir sastopami visbiežāk, taču senas tradīcijas ir arī trīspusējiem un daudzpusējiem sakariem. Iecienīti ir lieli jauniešu saieti ar dalībniekiem no dažādām valstīm (piem., Skautu kustības svētki). Tieši konceptuālu iemeslu dēļ nozīmīgi ir IDJ pasākumi ar dalībniekiem no vairāk nekā divām valstīm. [2]

Tam ir trīs būtiski iemesli:

- ekonomikas, kultūras un politikas internacionalizēšana un problēmu globalizēšana paralēli organizē arī nevalstiskās struktūras visos IDJ līmeņos;
- ārpolitika kļuvusi kompleksāka, politiskās sakarības vairs nevar izskaidrot tikai ar divpusējām attiecībām. Vairs nepietiek divpusēji izlīdzināt "nacionālās intereses", neiedarbojoties uz trešo. Politiskā izglītība, protams, ir sasniegusi daudz, ja jaunieši pazīst ne tikai vācu, bet, piemēram, arī latviešu viedokli par kādu problēmu;
- daudzpusīgas sakarības izvirza dalībniekiem sarežģītākus uzdevumus: ir grūtāk orientēties, vienam ar otru sazināties, pieņemt lēmumus. Daudzi fundamentālie vai radikālie / ekstrēmiskie ideologi šodien tiek atzīti, jo viņi apsola vienkāršu problēmas (it kā vienkāršotu, bet īstenībā kompleksu) atrisinājumu.

Rikošanās kompleksi, proti, prasme izmantot dažādu aspektu kopumu, ir īpaša prasme, kuru sevišķi efektīvi var pielietot daudzpusējos pasākumos. Tas, ko jaunieši novērtē kā dzīvīgumu, daudzpusējas tikšanās

raibumu, dod kompleksai pieejai pozitīvu nokrāsu. Protams, tas prasa gan iepriekš pārdomātus noteikumus, gan arī mērķtiecīgas pedagoģiskās ieviešanas, kas novērš nepārskatāmību, haosu un arī jauniešu pārslodzi. [2]

Grupu dinamiku nosaka arī interkultūru mācīšanās noteikti mērķi un politiskā izglītošanās: daudzos divpusējos pasākumos dzimst vienošanās (piem., partnergrupa pieņem "namatēvu" dzimto valodu) vai vienošanās par lomu sadalījumu, konfrontācijām.

3.4. Darbības ilgums

Bieži vien pasākums beidzas līdz ar grupu aizceļošanu.

Ir maz iespēju organizēt vēlreiz tādu grupu tikšanos, kas rekonstruētu divpusējo vai daudzpusējo mācību grupu.

Pasākumu laikā būtu vēlamas šādas aktivitātes: starptautiskā grupa veido grupas fotogrāfiju, apdrukā sporta krekliņus, sacer dziesmas vai izveido mazas skulptūras - kaut ko, ko varētu paņemt līdzi uz mājām.

Galīgajam novērtējumam nacionālajās grupās un starptautiskajā plēnumā jābūt saistītam ar jautājumu: *Ko es darišu ar iegūto pieredzi mājās? Kā es pastāstīšu par savām iegūtajām atziņām paziņām un draugiem, skolas biedriem un kolēģiem? Kā es viņus pārliecināšu?*

Protams, pēc pasākuma jaunieši apmainās ar adresēm un norunā, ka uzturēs viens ar otru sakarus. Taču reti kad tie īstenojas. Līdzīgu organizāciju (jauniešu savienība, jauniešu centrs) pārstāvjiem, darbojoties vienā grupā, ir lielākas iespējas satikties arī pēc tam.

Pēc pasākuma pastiprināta uzmanība tiek pievērsta partnervalsts novadpētnieciskajai informācijai, to var izmantot, ja jaunieši ir ieinteresēti mainīties ar materiāliem, uzaicināt referentus. Cik bieži jaunieši "zvēr" uzlabot savas svešvalodu zināšanas (piem., angļu valoda kā sazināšanās līdzeklis)! IDJ organizētājiem un vadītājiem svarīgi pamanīt, uztvert un izmantot šo motivāciju.

IDJ pasākumi ne tikai padara populāras jauniešu grupas, izglītības iestādes vai jauniešu centrus, bet stiprina arī jauniešu saliedētību, motivāciju un darbošanās prieku.

4. Izskaņa

Šis atziņas nemazina un nenoliedz IDJ problēmas un grūtības. To, ka daudziem jauniešiem trūkst intereses un motivācijas, arī finansiālo

priekšnoteikumu, dažiem jauniešu vadītājiem - kvalifikācijas, kā arī ne vienmēr realizējas plānotais.

IDJ ir jāiztur konkurence ar tūrisma firmām. Tām bieži ir finansiāli pievilcīgāki piedāvājumi, taču bez pedagoģiska mērķa vai intensīvas programmas.

Kopumā IDJ organizētāji var izdarīt dažus secinājumus: tas būtu pilnīgi nepareizi, ja viņi atsacītos no tā, ka IDJ vienmēr nozīmē interkultūru mācīšanos un politisko izglītošanos, tātad - mācīšanos un izglītību.

Literatūras saraksts:

1. *Berg W.* .. zurück zu den anderen. Internationaler Schüleraustausch und das Reentryproblem // In Zeitschrift für Kulturaustausch 4.- 1987, S.581-589.
2. *Berg W.* Mit der Komplexität leben // In deutsche Jugend 2.- 1992, S.73-79.
3. *Breitenbach D.* Kommunikationsbarrieren in der internationalen Jugendarbeit. Saarbrücken/Fort Lauderdale, 1979.
4. *Hansen K.P.* Kultur und Kulturwissenschaft. Tübingen, 1995.
5. *Held J., Horn H.W., Marvakis A., Spona A., Yeppenfeld B.* Internationales Lernen im Jugendaustausch Deutschland-Lettland. Saarbrücken/Fort Lauderdale, 1993.
6. *Otten H., Treuheit W.* Interkulturelles Lernen in Theorie und Praxis.- Oplanden, 1994.
7. Task Force for Human Resources, Education, Training and Youth: Young Europeans in 1990. Brussels/Luxembourg, 1991.

Jauniešu sociālās problēmas Latvijā

Jauniešu spēju iekļauties sabiedrībā notiekošos procesos, viņu garīgo kultūru ietekmē ģimenes tradīcijas, vērtību orientācija, bet it sevišķi izglītība. 90.gadu Latvijā jauniešus nosacīti var sadalīt vairākās grupās. Liela daļa jauniešu savus turpmākās izaugsmes un labklājības plānus saista ar izglītības iegūvi. Turpretim daļa pusaudžu pārtrauc mācības, neiegūstot pat pamatizglītību, vai arī neturpina mācības pēc obligātās pamatskolas beigšanas. Bet katrs izglītības pakāpes posms ir nozīmīgs un svarīgs topošās jaunatnes potenciālā attīstībā. Tieši vidējā izglītība nodrošina pamatu, uz kura balstoties jauniešiem būtu iespējas sevi izglītēt tālāk, attīstot savas spējas un prasmes, vieglāk atrast vietu darbā tirgū. Turpretim jauniešiem, kuriem ir zems izglītības līmenis, atrast savu vietu sabiedrībā ir grūtāk, viņi biežāk nonāk saskarsmē ar likumpārkāpējiem, alkoholisko dzērienu un narkotiku lietotājiem.

Raksta mērķis ir analizēt jauniešu ceļšanos iegūt izglītību, viņu nodarbinātību, bezdarbu un tā sociālās sekas.

Pamatojoties uz raksta mērķi un iespēju iegūt statistisko informāciju, tiks analizētas 15 – 19 gadus un 20 – 24 gadus vecu jauniešu sociālās problēmas.

Izglītības sistēmai jānodrošina cilvēku spēja dzīvot pilnvērtīgu un produktīvu dzīvi. Pēdējos gados jautājums par izglītības nozīmi jebkura cilvēka dzīvē, par izglītības kvalitātes līmeni kļuvis ļoti aktuāls, jo izglītota jaunā paaudze ir katras valsts labklājības un attīstības pamatkapitāls. No vienas puses, Latvijā pieaug pieprasījums pēc akadēmiski un profesionāli izglītotiem speciālistiem, bet, no otras puses, pieaug to bērnu un jauniešu skaits, kas nav ieguvuši pamatizglītību vai vispār neapmeklē skolu. Dažādu institūciju sniegtā informācija par bērnu un pusaudžu skaitu, kuri neapmeklē skolu, ir ļoti atšķirīga (no pāris tūkstošiem līdz desmit un vairāk tūkstošiem). Latvijā pašreizējā laika posmā nav veikti zinātniski pētījumi par cēloņiem, kāpēc bērni neapmeklē skolu, kādi sociāli ekonomiskie, psiholoģiskie un citi fakti ietekmē šo negatīvo parādību, par tās izplatību atsevišķos rajonos un pilsētās. Tas liecina par to, ka valsts institūcijām maz interesē katra bērna

un pusaudža liktenis. Valdība nevēlas apzināties šīs parādības negatīvās sekas.

Laika posmā no 1995. gada Latvijā pakāpeniski pieaug 15 – 19 gadus vecu jauniešu skaits, bet samazinās 20 – 24 gadus vecu jauniešu skaits. Ja jauniešu tieksme iegūt izglītību nemainās, tad skolēnu skaitam vidusskolās, arodskolās un vidējās speciālās mācību iestādēs vajadzētu pieaugt, bet augstskolās –samazināties.

Pašreiz jauniešiem pieaug vēlēšanās iegūt vidējo un augstāko izglītību. 1997./98. mācību gada sākumā salīdzinājumā ar 1994./95. mācību gada sākumu:

- augstāko mācību iestāžu studentu skaits palielinājies par 25,6 tūkst. cilvēku jeb 65%;
- skolēnu skaits 10. – 12. klasē palielinājies par 10,6 tūkst. cilvēku jeb 25%;
- vidējo speciālo mācību iestāžu audzēkņu skaits palielinājies par 1,1 tūkst. cilvēku jeb 6%;
- strauji palielinājies vakara (maiņas) vispārīzglītojošo skolu audzēkņu skaits;
- arodskolu audzēkņu skaits samazinājies par 0,5 tūkst. cilvēku jeb 2%;
- audzēkņu skaits 5. – 9. klasēs samazinājies par 4,5 tūkst. cilvēku jeb 3%. [1, 138. – 146.]

Tikai neliela daļa skolēnu, kas beiguši pamatskolu, neturpina mācības vidējās mācību iestādēs (1997. gadā - 4%). Turpretim katrs ceturtais skolēns, kurš beidzis vidusskolu, neturpina mācības augstskolā vai citās mācību iestādēs (1997. gadā – 24%). Vidējā izglītība jauniešus sagatavo turpmākai dzīvei, kurā viņi ātri spētu mobilizēties pārejai no vienas profesijas uz otru, mainoties darba tirgus pieprasījumam. Tā attīsta analītiskās un komunikatīvās spējas, iemāca izteikt un aizstāvēt savu viedokli.

Augstākā izglītība nodrošina lielāku spēju piemēroties pieprasījumam darba tirgū, palielina personas konkurences spēju tajā. Pašreiz augstāko izglītību var iegūt ne tikai valsts dibinātās augstskolās, bet arī 14 privātās augstskolās. Neskatoties uz pozitīvajām tendencēm, valstī jāveic izmaiņas izglītības likumdošanas jomā, lai nodrošinātu iespējas un stimulētu ikvienu bērnu un jauniešu mācīties.

Lai iegūtu darba pieredzi, uzlabotu savu un ģimenes materiālo stāvokli, daļa jauniešu, sasnieguši 15 gadu vecumu, cenšas iesaistīties darba tirgū. Iedzīvotāju nodarbinātības līmeni pa vecumgrupām raksturo Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes (turpmāk - CSP) darbaspēka apsekojuma dati 1995. gada novembrī un 1998. gada maijā. Tie pierāda, ka jauniešu nodarbinātības līmenis ir pazeminājies:

- īpaši strauji ir pazeminājies 15 – 19 gadus vecu jauniešu nodarbinātības līmenis (no 16,9% 1995. gada novembrī līdz 9% 1998. gada maijā);
- pazeminājies arī 20 – 24 gadus vecu jauniešu nodarbinātības līmenis (attiecīgi no 55,7% līdz 43,3%);
- jauniešu nodarbinātības līmenis laukos ir augstāks nekā pilsētās, it sevišķi jauniešiem 15 – 19 gadu vecumā. [2, 59.; 3, 40.]

LR CSP 1997. gada oktobrī veiktais apsekojums parāda, ka trešdaļa no 15 – 19 gadu vecumā nodarbinātajiem jauniešiem strādāja kvalificētu strādnieku un amatnieku profesijās, ceturtdaļa – vienkāršās profesijās un katrs septītais – bija pakalpojumu un tirdzniecības darbinieks, tas ir, galvenokārt strādāja profesijās, kuru izpildei pietiek ar pamatskolas, vidusskolas vai arodskolas izglītību. Pieaugot vecuma un izglītības līmenim, jaunieši biežāk tiek nodarbināti vecāko speciālistu profesijās (8,0% no nodarbināto skaita 20 – 24 gadu vecumā), speciālistu profesijās (17,1%). Arī šī vecuma jaunieši galvenokārt strādā kvalificētu strādnieku un amatnieku profesijās (20,9%) un katrs piektais ir pakalpojumu un tirdzniecības darbinieks. [4, 24.]

Tomēr ne visiem jauniešiem rodas iespēja izmantot savas zināšanas un spējas lietderīgi, strādājot noteiktā profesijā. Pašreiz bezdarba līmenis valstī pieaug. Bezdarbs ir viena no asākajām sabiedrības problēmām. Bezdarbniekam bez ekonomiskām problēmām nākas saskarties arī ar psiholoģiskām problēmām.

Bezdarba raksturošanai lieto divus rādītājus, kuru aprēķināšanai nepieciešamās informācijas ieguves metodes būtiski atšķiras. Pirmkārt, bezdarbu raksturo Nodarbinātības valsts dienestā (turpmāk tekstā – NVD) reģistrēto bezdarbnieku skaits un bezdarba līmenis procentos no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita. Pašreiz bezdarba līmenis valstī ir apmēram 9% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. Otrkārt, to raksturo LR CSP darbaspēka apsekojumos noteiktais darba meklētāju skaits un to īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā, kurš ir gandrīz divas reizes lielāks.

1998. gada beigās salīdzinājumā ar 1995. gada beigām NVD reģistrēto bezdarbnieku skaits valstī pieaudzis 1,1 reizi, bet 20 – 24 gadus vecu bezdarbnieku skaits pieaudzis straujāk – 1,2 reizes. Tas liecina par negatīvu tendenci pašreizējā laika posmā – jauniem cilvēkiem ir grūtāk atrast sev piemērotu darbu nekā gados vecākiem cilvēkiem. Šo tendenci spilgti raksturo LR CSP darbaspēka apsekojuma dati par darba meklētāju īpatsvaru ekonomiski aktīvo iedzīvotāju (darbaspēka) vidū, kurā ietilpst nodarbinātie un darba meklētāji.

Apsekojuma dati parāda, ka:

- valstī darba meklētāju īpatsvars 15 – 69 gadus vecu ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā ir ievērojami samazinājies (no 18,9% 1995. gada novembrī līdz 14,8% 1998. gada maijā);
- būtiski samazinājies 15 – 19 gadus vecu darba meklētāju īpatsvars (attiecīgi no 43,2% līdz 34,4%), it sevišķi laukos (2,4 reizes);
- pilsētās 15 – 19 gadus vecu darba meklētāju īpatsvars ir ievērojami augstāks nekā laukos (1998. gada maijā attiecīgi 46,3% un 14,0%);
- pieaugot iedzīvotāju vecumam, darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vidū samazinās. 15 – 19 gadu vecumā katrs trešais ekonomiski aktīvais iedzīvotājs ir darba meklētājs, bet 20 – 24 gadu vecumā - katrs ceturtais;
- ir palielinājies 20 – 24 gadus vecu darba meklētāju īpatsvars (no 25,1% 1995. gada novembrī līdz 29,5% 1998. gada maijā), it sevišķi pilsētās. [2, 185.; 3, 125.]

Darba meklētāju skaita pieaugums saistīts ar to, ka darba devēji biežāk izvēlas cilvēkus ar darba pieredzi, lielāks skaits jaunu cilvēku vēlas iesaistīties darba tirgū, cenšoties savienot darbu ar mācībām vakara vai neklātienēs nodaļā. Studentu skaits neklātienēs nodaļās 1997./98. mācību gada sākumā salīdzinājumā ar 1995./96. mācību gada sākumu palielinājies 1,8 reizes un vakara nodaļās – 1,6 reizes.

Turpretim pēdējos gados strauji samazinājies 15 – 19 gadus vecu reģistrēto bezdarbnieku skaits un 1998. gada beigās starp 1000 šī vecuma iedzīvotājiem bija reģistrēts 21 bezdarbnieks. Tas saistīts ar to, ka pieaug to jauniešu skaits, kuri turpina mācīties pēc pamatskolas pabeigšanas, un ne visi jaunieši, kuri nemācās klātienē un nestrādā, reģistrējas NVD. Šādu

jauniešu skaitu precīzi nosaukt nav iespējams. Ja vēlamies jauno paaudzi sagatavot konkurencei un pilnvērtīgai dzīvei, nepieciešams noteikt to skaitu katrā rajonā un pilsētā un izstrādāt konkrētus pasākumus viņu apmācībai. Jauni cilvēki, kuri nav nodarbināti un nemācās, kuri neattīsta darba pamatiemaņas un ieradumus, biežāk iesaistās kriminālnoziedzumos, kas nākotnē var izraisīt sociālas un ekonomiskas problēmas.

Noziegumu skaits kopumā valstī pakāpeniski samazinās, turpretim pieaug nepilngadīgo noziegumu skaits, arī smago (tīšas slepkavības, tīši smagi miesas bojājumi, izvarošanas, laupīšanas, zādzības vainu pastiprinošos apstākļos, bandītisms u.c. līdzīga rakstura noziegumi). Noziedzība kļūst nežēlīgāka, organizētāka, tā paliek "jaunāka", tas ir, sabiedrībai bīstamus likumpārkāpumus izdara 10 - 11 gadus veci. Nepilngadīgo skaits starp likumpārkāpējiem palielinājies no 12,6% 1994. gadā līdz 16% 1997. gadā. Noziegumus izdarījušo nepilngadīgo skaits tāpat palielinājies 1,7 reizes (attiecīgi no 1679 nepilngadīgajiem līdz 2800 nepilngadīgajiem). [6, 29.] Tas turpināja palielināties arī 1998. gadā. Jo agrāk tiek izdarīts likumpārkāpums, jo pastāv lielākas iespējas, ka nākotnē šie cilvēki atkārtoti veiks noziegumu. Valstī pašreiz nepastāv neviena sistēma, kas veiktu noziegumus izdarījušo nepilngadīgo noziedznieku pāraudzināšanu.

Pieaugot noziegumus izdarījušo nepilngadīgo skaitam, palielinās arī notiesāto jauniešu skaits. 14 - 17 gadus vecu notiesāto pusaudžu skaits notiesāto kopskaitā ir palielinājies no 10,5% 1994. gadā līdz 13,1% 1997. gadā. Turpretim 18 - 24 gadus vecu notiesāto jauniešu skaitam ir tendence pazemināties. Tas samazinājies no 30,1% 1992. gadā līdz 27,2% 1997. gadā. Neskatoties uz šo pozitīvo tendenci, tomēr jāuzsver, ka 1997. gadā 40,3% no visiem notiesātajiem bija 14 - 24 gadus veci. [6, 35.] Šīs vecumgrupas pārstāvji tiek tiesāti par: huligānismu (56,3% no notiesāto kopskaita), īpašuma zādzību (50,5%) un izvarošanu (44,1%). Par slepkavību ar iepriekšēju nodomu, ieskaitot nozieguma izdarīšanas mēģinājumu, no kopējā notiesāto skaita 9,1% bija jaunieši 14 - 17 gadu vecumā un 15,4% 18 - 24 gadu vecumā. Par smagu miesas bojājumu izdarīšanu katrs ceturtais notiesātais ir 18 - 24 gadu vecumā. Bieži noziegumi tiek izdarīti grupās un alkohola reibumā. Gandrīz puse (43%) no notiesāto kopskaita 1997. gadā bija personas darbības vecumā, kuras nestrādā un nemācās. [1, 180. - 184.]

Strauji pieaug tādu personu skaits, kas tiesātas par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem, kam bijušas smagas sekas, par narkotisko vielu

nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu vai realizēšanu. Pašreiz jaunieši galvenokārt nodarbojas ar narkotisko vielu lietošanu, retāk - ar to izgatavošanu, glabāšanu vai realizēšanu. No kopējā notiesāto skaita 1997. gadā par narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu vai realizēšanu tikai 1,9% notiesāto bija 14 - 17 gadus veci un 18,0% bija 18 - 24 gadus veci. Par šo nozieguma veidu galvenokārt tiesātas personas 30 - 49 gadu vecumā. [1, 185.] Turpretim strauji pieaug tādu nepilngadīgo skaits, kuri atrodas narkotiku apkarošanas biroja uzskaitē. 1994. gadā tā uzskaitē atradās 147 pusaudži, bet 1997. gadā - jau 4,4 reizes lielāks pusaudžu skaits (648 nepilngadīgie). Kā uzsver speciālisti, faktiski narkomānu skaits un arī narkomānu pusaudžu skaits ir vairākas reizes lielāks par uzskaitē esošo skaitu. Pakāpeniski palielinās arī tādu jauniešu skaits, kuri no narkotisko vielu pārdozēšanas miruši. 1995. gadā miruši 6 jaunieši 15 - 19 gadu vecumā un 11 cilvēki 20 - 30 gadu vecumā, bet 1997. gadā to skaits pirmajā vecumgrupā samazinājies līdz 2 cilvēkiem, bet otrajā palielinājies 1,7 reizes. [6, 42. - 44.] Turklāt no narkotiku pārdozēšanas 15 - 19 gadu vecumā biežāk mirst jauniešes nekā jaunieši, bet 20 - 30 gadu vecumā pretēji - vīrieši mirst biežāk nekā sievietes.

Narkotisko vielu un alkoholisko dzērienu lietošana, dažādas psiholoģiskās, morālās, garīgās, ekonomiskās un citas problēmas veicina tiša paškaitējuma - pašnāvības - izdarīšanu. No tiša paškaitējuma mirst jau pusaudži 10 - 14 gadu vecumā. Laika posmā no 1994. gada līdz 1997. gadam no tiša paškaitējuma 10 - 14 gadu vecumā vidēji gadā mira četri zēni un viena meitene. Vecumam pieaugot, strauji palielinās mirušo skaits, turklāt mirušo vīriešu skaits pieaug ievērojami straujāk nekā mirušo sieviešu skaits. Minētajā laika posmā 15 - 19 gadu vecumā vidēji gadā mira 21 vīrietis un piecas sievietes un 20 - 24 gadu vecumā - attiecīgi 43 vīrieši un četras sievietes.

Pusaudži un jaunieši bieži mirst arī transporta nelaiemes gadījumos, no vardarbības, no dažādām slimībām.

Bērnu, pusaudžu un daļēji arī jauniešu iespējas sevi pilnveidot, iegūt zināšanas, apmierināt garīgās vajadzības, lietderīgi un interesanti pavadīt brīvo laiku būtiski ietekmē ģimenes materiālā labklājība, dzīvesvieta, vecāku vērtību orientācija. Savukārt ģimenes ienākumi ir cieši saistīti ar vecāku nodarbinātību.

Kopš 90. gadu sākuma ražošanas sašaurināšanās rezultātā valstī pakāpeniski samazinās nodarbināto skaits. Izmaiņas iedzīvotāju nodarbinātībā notiek ļoti nevienmērīgi. Nodarbināto skaits galvenokārt

samazinājies laukos un nelielajās pilsētās. Īpaši strauji nodarbināto skaits samazinājies Latgales rajonos. Latgales rajonos iedzīvotāju nodarbinātības līmenis ir ievērojami zemāks nekā vidēji Latvijā (420 nodarbinātie uz 1000 iedzīvotājiem 1997. gadā), un tas svārstās no 256 nodarbinātajiem uz 1000 iedzīvotājiem Daugavpils rajonā līdz 391 nodarbinātajam Valmieras rajonā. [1, 93.; 7, 35. – 37.] Samazinoties nodarbināto skaitam, palielinās bērnu skaits uz katru nodarbināto, kas būtiski ietekmē ģimeņu materiālo labklājību. Rajonos, kuros nodarbināto skaits ir samazinājies straujāk nekā vidēji valstī, bērnu skaits vecumā no 0 līdz 14 gadiem uz 1000 nodarbinātajiem ir ievērojami lielāks.

Republikas pilsētas un rajoni būtiski atšķiras ne tikai pēc iedzīvotāju nodarbinātības un bezdarba līmeņa, bet arī pēc mēneša darba samaksas. Republikas pilsētās neto darba samaksa (samaksa, kura nesatur nodokļus) ir lielāka nekā rajonos. 1997. gadā mazākā neto darba samaksa mēnesī bija Rēzeknes rajonā – Ls 57 un lielākā Ventspilī – Ls 154, tas ir 2,7 reizes lielāka. [1, 100. – 101.] Salīdzinoši mazāka mēneša vidējā darba samaksa ir rajonos, kuros ir zemāks iedzīvotāju nodarbinātības un augstāks bezdarba līmenis. Sevišķi spilgti tas izpaužas Latgales rajonos, piemēram, vidējā neto darba samaksa mēnesī Ludzas rajonā ir Ls 60, Daugavpils un Preiļu rajonā – Ls 62, Krāslavas un Balvu rajonā – Ls 63. [1, 101.] Jāuzsver, ka 24 rajonos un trīs republikas pilsētās mēneša vidējā neto darba samaksa ir mazāka par viena iedzīvotāja pilna iztikas minimuma preču un pakalpojuma groza vērtību, kura 1997. gadā bija Ls 79. [1, 96.] Ja strādājošais ar mēneša darba samaksu nevar sev nodrošināt pilnu iztikas minimumu, tad apgādāt vēl bērnus un citus nestrādājošos ģimenes locekļus ir ļoti grūti, pat neiespējami.

Zemā darba samaksa būtiski ietekmē mājsaimniecību rīcībā esošos ienākumus (turpmāk - MRE ienākumi), kurus veido ienākumi naudā un natūrā. MRE ienākums ir summa naudā un natūrā, kas saņemta kā: darba samaksa (pēc nodokļu nomaksāšanas), citi ienākumi par darbu, sociālie pabalsti, tīrais ienākums no uzņēmējdarbības (pēc izmaksu atskaitīšanas ražošanas vajadzībām), rūpala vai lauksaimnieciskās ražošanas, ienākumi no īpašuma, mantu pārdošanas u.c. ienākumi. Ienākumos natūrā ietilpst materiālie labumi, kas personīgā patēriņa vajadzībām iegūti no piemājas saimniecības, cita veida pašsagādēm, bez maksas saņemtās preces un pakalpojumi no citām mājsaimniecībām vai daļēji apmaksāto materiālo labumu un pakalpojumu vērtība, kurus mājsaimniecība saņēmusi no darba vai mācību vietas sociālās, humānās palīdzības veidā.

Mājsaimniecību budžeta 1997. gada apsekojuma dati parāda, ka:

- mājsaimniecībās ar bērniem (pilnās un nepilnās) MRE ienākums vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli ir mazāks nekā vidēji Latvijā (Ls 55,45) un citu tipu mājsaimniecībās;
- nepilnās ģimenēs ar bērniem MRE ienākumi (Ls 46,82) ir tikai 86 % no viena iedzīvotāja krīzes iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtības, bet pilnās ģimenēs MRE ienākumi (Ls 51,72) veido 95 %;
- galvenais MRE avots ir algotā darba samaksa, bet nepilnās ģimenēs ar bērniem liela nozīme ir dažādiem sociāliem pārskaitījumiem, kas veido gandrīz ¼ daļu no tiem [3, 44.]

Līdz ar to jāsecina, ka mājsaimniecību labklājības līmenis un dažādu vajadzību apmierināšanas iespējas krasi diferencējas pēc ģimenes tipa, pēc apgādājamo ģimenes locekļu skaita.

Iedzīvotāju zemais dzīves līmenis, kad grūti apmierināt pašas elementārākās vajadzības pēc pārtikas, apģērba, kultūras, pilnvērtīgas atpūtas, bieži negatīvi ietekmē bērnu un pusaudžu tieksmi pēc izglītības, garīgās izaugsmes iespējas. Mājsaimniecības ar maziem ienākumiem savas vajadzības pēc atpūtas, izglītības, veselības aprūpes, apģērba un apaviem var apmierināt tikai minimāli.

Literatūras saraksts:

1. Darbaspēks Latvijā (Darbaspēka izlases apsekojuma rezultāti). — Rīga: LR VSK, 1996.
2. Darbaspēks Latvijā (Darbaspēka apsekojuma rezultāti, 1998. gada maijs). — Rīga: LR CSP, 1998.
3. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1998. — Rīga: LR CSP, 1998.
4. Latvijas statistikas gadagrāmata 1998. — Rīga: LR CSP, 1998.
5. Likumpārskatījumi un sabiedrībai nevēlamas parādības Latvijā. — Rīga: LR CSP, 1998.
6. Mājsaimniecības budžets 1997. gadā. — Rīga: LR CSP, 1998.
7. Profesiju apsekojuma rezultāti Latvijā 1997. gada oktobrī. — Rīga: LR VSK, 1998.

"Tiesības uzvarēt" - jauniešu vardarbība un konkurences sabiedrība

Viens no izcilākajiem vācu kriminologiem, Lejassaksijas Kriminoloģijas pētnieciskā institūta direktors Kristians Pfeifers (*Ch. Pfeiffer*) rezumē sava institūta pētījumus par jauniešu ļaundarību un jauniešu vardarbību 10 Eiropas valstīs - Lielbritānijā, Holandē, Francijā, Šveicē, Itālijā, Austrijā, Dānijā, Zviedrijā, Polijā un Vācijā:

"Visās desmit Eiropas valstīs jauniešu vardarbība ir spēcīgi pieaugusi - laupīšana un miesas bojājumi, daļēji arī slepkavības ar iepriekšēju nodomu, retāk izvarošana. Uz 100 000 jauniešiem Nīderlandes policija 1995. gadā reģistrēja divarpus reiz vairāk divpadsmit līdz astoņpadsmitgadīgos vardarbīgos jauniešus nekā 1985. gadā. Līdzīgi rezultāti arī Dānijā un Zviedrijā. Augusi, lai gan ne tik strauji, jauniešu vardarbība arī Anglijā un Francijā - apm. 75%, bet tai pašā laikā Itālijā tā trīskāršojusies. Uzmanību pelnījuši arī Polijas dati. Šeit trīspadsmit līdz astoņpadsmitgadīgo skaits, kurus policija notvērusi par miesas bojājumu izdarīšanu, laupīšanu vai slepkavību ar iepriekšēju nodomu, laika posmā no 1984. līdz 1995. gadam ir piecāršojies vai septiņkāršojies." (K. Pfeifers. Kur rodas vardarbība. Izd. "Kriminalitāte. Ko darīt?", 20. lpp.)

Sociālās problēmas - cēloņu izskaidrojums

Jautāts par straujo jauniešu vardarbības pieaugumu, Pfeifers norāda uz tai pašā laikā strauji pieaugušo sociālo problemātiku, kas arī ir sevišķi ietekmējusi tieši pusaudžus: "Laikā no 1987. līdz 1993. gadam Vācijā apmēram par 60% ir pieaudzis to jauniešu skaits, kuri saņem sociālo palīdzību. Tādās lielpilsētās kā Hamburgā katrs sestais piecpadsmit līdz astoņpadsmitgadīgais dzīvo no valsts pabalsta." Un viņš secina: "Pārtikušo centru perifērijā dzīvo zaudētāju kārtā. Nepilngadīgo kriminalitāte tur, pretēji agrākajiem uzskatiem, vairs nav epizodiska. Tā ir ilgstošas sociālās norobežošanas izteiksme."

Protams, viņš pats automātiski nevienādo - nabadzīgs, tātad krimināls. Viņš paskaidro: "Nabadzība viena pati, protams, nerada kriminalitāti. Katrā gadījumā tik ilgi, kamēr varam teikt: "Katrš ir savas laimes kalējs". Bet tas, kas neatrod mācību un darba vietu, kuram visu laiku jāskatās, kā daži šķietami ar visu tiek galā - tas nokļūst briesmās ņemt sev visu, kas vajadzīgs, arī kriminālā veidā." Un viņš atsaucas uz angļu kriminologa Olivera Džeimsa (*O. James*) grāmatas "Juvenile Violence in a Winner-Loser-Culture" studijām. Pfeifers daudzus gadījumos izskaidro jauniešu ļaundarbību un vardarbību ar daudzu jauniešu sociālo deprivāciju (trūkums, zaudējumi, atteikšanās no kaut kādām vēlmēm). Šādus secinājumus, pamatojumus kuriem viņš ieguvis savā analizē, viņš iesaka Eiropas valstu vadībām kā praktiskās politikas vadlīnijas. Viņš, pārveidojot kriminālista Fransa von Lista (*F. von List*) 1905. gadā teikto, to formulē šādi: "Labākā kriminālpolitika ir - labs darba tirgus un sociālā politika."

Ievērojamu vardarbības pētnieku jauniešu vardarbības cēloņu teorijām Pfeifera veiktā analīze uzrāda deficīto sociālo noteikumu bāzi. Deficītā stāvokļa akcents ieņem galveno vietu gan ekspertu vidū, gan arī ikdienas apziņā. Mācekļa vietu trūkums, jauniešu bezdarbs, izpostītas, audzināt nespējīgas ģimenes, saspiesti dzīves apstākļi utt. tiek minēti kā jauniešu noziedzības un jauniešu vardarbības sociālie "perēkļi".

Perspektīva un jautājuma nostādne: jauniešu vardarbības subjektīvie motīvi

Turpmāk es gribētu papildināt šo klasisko cēloņu teoriju par jauniešu vardarbību un ļaundarbību ar divām domām, kuras balstītas citos aspektos.

Tik pamatoti, no vienas puses, ir norādījumi uz deficīto pusaudžu dzīves situāciju, bet, no otras puses, šajā cēloņu teorijā parādās robs, tukša vieta: kā, mainoties minētajiem sociālajiem apstākļiem, pārvēršas jauniešu uzvedība? Vai automātiskais "ja - tad" neizslēdz izšķirošu lielumu vardarbībā un ļaundarīgā uzvedībā, proti, šīs uzvedības pieredzes subjektīvo momentu, tās novērtēšanu un pārveidošanu apjukušajiem jauniešiem?

Un kā ar šo teoriju par sociālo deficītu kā cēloni vardarbīgai un ļaundarīgai uzvedībai izskaidrot, ka nekādā gadījumā noziedznieki nav tikai sociālie zaudētāji: jaunieši - bezdarbnieki, mācības pārtraukušie

jaunieši vai jaunieši no izpostītām ģimenēm, gluži otrādi, tie nāk arī no tā saucamajiem "neievainoto sociālo attiecību slāņiem"? Acīmredzot, jauniešu vardarbīgā uzvedība ir arī vidējam un augstākajam slānim pietiekoši atraktīva, lai pievienotos attiecīgām grupu aktivitātēm, bieži par šausmām saviem vecākiem, kuri tikai pēc policijas ziņojumiem uzzina par savu bērnu "brīvā laika pavadīšanas" veidiem.

Jauniešu vardarbīgās un ļaundarīgās uzvedības cēloņu analīzei jābalstās uz visu negatīvo un sociālo ietekmju kopumu. Tai vispirms jāuzdod jautājums, kas padara šo uzvedību nepilngadīgajiem noziedzniekiem tik pievilcīgu? Kas ir tie subjektīvie motīvi, kas izraisa vardarbīgu rīcību? Kas ir vardarbības "ēsmas"? Kas veido šīs jauniešu uzvedības "psihosociālo lietošanas vērtību"? Kādas jauniešu vajadzības ir vardarbīgas rīcības pamatā?

I. Jauniešu vardarbība - pusaudžu sabiedriski "pievilto" prasību rezultāts

Pirms es sāku pētīt jautājumus par jauniešu ļaundarbības un vardarbības motīviem, es gribu ieviest jēdzienus, kas nepieciešami dažādu ienometu novērtēšanai un aiz tiem slēpto motīvu izpratnei.

Jēdzieru - "instrumentālā" un "uz piedzīvojumiem orientētā" vardarbība - atšķirība

Kad K. Pfeifers raksta, ka jaunietis sabiedriskās nevienlīdzības dēļ nokļūst briesmās "paņemt sev to, kas viņam vajadzīgs, kriminālā ceļā", tad viņš apraksta ļaundarīgas rīcības motivāciju, kuru es gribētu apzīmēt par "instrumentālu" ļaundarbību vai vardarbību. Inkriminētā rīcība te ir mērķa sasniegšanas līdzeklis: sociāli atļautā piceja priekšmetiem, savu prasību apmierināšanai viņiem ir nepieejama - viņiem nav naudas, viņiem nav ienākumu, lai šīs preces nopirktu, tādēļ viņi ķeras pie neatļautiem krimināliem līdzekļiem. Ļaundarīgā uzvedība vai vardarbība, kas, piemēram, izpaužas laupīšanā, naudas vai mantas iegūšanā, kalpo materiālo vajadzību apmierināšanai. Lielākā daļa sociālo zinātnieku, to skaitā arī K. Pfeifers, skaidrojumu par jauniešu ļaundarbības un vardarbības tēmu attiecina uz - neizteikto vai eksplīcēto - šo instrumentālās ļaundarbības formu.

Bet jauniešu ļaundarbībai un vardarbībai ir arī cita kvalitāte, kad bieži iztiek bez materiāla labuma iegūšanas. Ja, piemēram, kāds jauniešs piekauj savu vienaudzi, jo tas ir uz viņu "stulbi paskatījies", vai otram ir savādāka frizūra - viņš tāpat ir cita subkulturāla jauniešu grupējuma pārstāvis, ja huligāni izraisījuši kautiņu ar citās futbola komandas līdzjutējiem, kad pilsētas vienas daļas grupējums cīnās ar pilsētas citas daļas "naidīgo" grupējumu - tad šādas vardarbīgas rīcības nav orientētas uz materiālu labumu piesavināšanos. Šajos gadījumos motīvs nav iegūstamais labums vai sociāla vardarbīgas uzvedības vērtības kvalitāte, bet gan pats šis kolektīvās akcijas process. Tādēļ es vēlētos šādos gadījumos runāt par "psiholoģiski motivēto" vai "uz piedzīvojumiem orientēto" vardarbību: vardarbība jauniešiem ļauj izjust spēku viņu kopīgajā draudu rituālā - dēkainā, aizraujošā, uztraucošā procesā. Vajadzības, kuras atbilst šim jauniešu vardarbības aspektam, nav uzskatāmas par neapmierinātām materiālām prasībām, bet gan tās radušās no nepieciešamības, kuru var raksturot ar tādiem jēdzieniem kā vajadzība pēc pašapliecināšanās, pēc atzišanas grupā, pēc piedzīvojumiem, pēc paš aizsargāšanās.

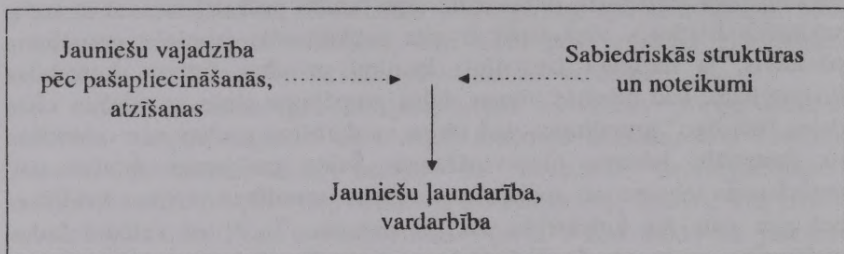
Man neliekas saprātīgi deklarēt, kādas formas vardarbība ir biežāk sastopama - instrumentālā vai tā, kas orientēta uz piedzīvojumiem. Svarīgāk ir tas, ka bieži parādās abu motivāciju sajaukums: arī veikalu apzagšanas gadījumos vai izspiešanas gadījumos, piemēram, attiecībā pret saviem skolasbiedriem, kuriem piedraud atņemt naudu vai apģērba gabalus. Šie gadījumi biežāk nav dzīvei nepieciešamu materiālo vērtību iegūšanas veids. Daudz biežāk šis nolaupītās lietas vai nauda kalpo kā veiksmīga piedzīvojuma trofejas, kā pierādījums sevis paš aizsardzībai, kā atzišanas zīme grupā un, galvenais, kā sevis pašapliecināšanas simbols. Daudzām vardarbības un ļaundarbības formām pamatā ir motivācija, kas nav izskaidrojama ar sociālo stāvokli, bet kas, gluži otrādi, attiecināma uz neapmierinātu pašapliecināšanos un psiholoģiskām vajadzībām pēc piedzīvojumiem.

Ja vardarbības cēloņu izskaidrojumā iekļauj dažādu jauniešu vajadzību un motivāciju kopumu, rodas iespēja izvirzīt pirmo tēzi:

1. tēze

Jaunatnes vardarbība ir divu savstarpēji saistītu faktoru rezultāts: jauniešu vajadzība pēc pašapliecināšanās, atzišanas un piedzīvojumiem, no vienas puses, un sabiedriskās struktūras un noteikumi, no otras puses, kas ir pretēji vajadzībām un tās zināmā mērā "nobloķē". Jauniešu

vardarbība atspoguļo viņu stratēģiju, lai turētos pie savām nobloķētajām vajadzībām.

1.zīm. Jauniešu vardarbības shematisks attēlojums

Šādā nozīmē jauniešu ļaundarbība un vardarbība ir saprotama kā jauniešu stratēģijas - izdzīvot viņu vajadzībām, kuras parādās destruktīvā un reizēm pašiznīcinošā veidā (narkotikas, riska uzvedība u.c.).

Lai labāk saprastu pamanītās vajadzības un to likteni modernajā sabiedrībā, vispirms es gribētu pakavēties pie divu dziesmu tekstiem par tēmu "jaunatne", lai konfrontētu tos ar sabiedrisko struktūru noteikumiem. Abos varēs saskatīt jauniešu vardarbības atspoguļojumu augstāk minētās tēzes nozīmē.

Jaunieši un tieksme pēc pašapliecināšanās un atzišanas

1. "Now young faces grow sad and hearts of fire grow cold

We swore blood brothers against the wind

I'm ready to grow young again

We made a promise, we swore we'd always remember

No retreat, Baby, no surrender."

(Bruce Springsteen)

2. "But where are the heroes, where are the dreams that I had,
when I was young?"

(Chris de Burgh)

Šajos dziesmu fragmentos kļūst skaidras divas centrālās problēmas, kas ir nozīmīgas mūsu jautājumā par jauniešu vardarbības cēloņiem:

1. Specifiski jauniešu identitātes meklējumi: kas es esmu? ko es gribu sasniegt dzīvē, kādu es gribu veidot savu dzīvi? Viņu sociālās gatavības periodā, kļūstot vecākiem, no visiem pārliceku sāpīgi izjusta uzsāktā novēršanās no vecāku paaudzes. Vai pirms tam vēl bija vēlēšanās kļūt tādiem "kā tētis" vai "kā mamma", apprecēt kādu "kā tētis" vai "kā mamma"? Šādi jauniešu vecumā tiek attēlotas personiskās dzīves izjūtas un personiskās dzīves perspektīvas, bieži ar ārkārtīgi uzsvērtu distanci no vecākiem: "Nekādā gadījumā es negribu kļūt tāds, kā mani vecāki!" Līdz tam galvenās vērtības - ģimenes - vietā stājas grupējumi, draugu un vienaudžu grupas. Tajās jaunieši meklē sevis apliecinājumu, atzīšanu, te viņi grib būt noderīgi un apmainīties ar dzīves izjūtām un izmēģināt tās. Tajās kopīgi tiek meklētas iespējas "norobežoties", t.i., līdz šim atzītu paša personas un tās attīstības iespēju robežu laušana un paplašināšana, mēģinājumi atklāt un izpētīt jaunu iespēju horizontus. Asinsbrāļi ("blood brothers") zvēr nekad nepakļauties pieaugušo likumiem - tādas ir daudzu jauniešu dzīves izjūtas.

2. Otrās dziesmas fragmentā redzam, ka, atskatoties uz daudzu pieaugušo jaunības laiku, viņu iekārtošanās sabiedrisko lomu sistēmā parādās kā zaudējums. Viņi ir atgriezušies pie "sausajiem faktiem", pametuši savus augstos jaunības sapņus ("dreams"), savus varoņus ("heroes") un pamanījuši, ka šis reālisms ir padarījis arī viņus nabadzīgākus. Jaunības laikam tas nozīmē, ka tikai šķietama ir specifiskā sajūsma, mainīgā spontanitāte, arī kreatīvā naivitāte, jauniešu pašpiecēdze un dzīves izjūta. Tas ietver nepieciešamību pēc jauniem, pašu izdomātiem paraugiem, pēc personīgo fantāziju realizēšanas iespējām, pēc pašapliecināšanās kā vērtības, jo kāds, uz ko "balstās pasaule", šo pasauli grib ar savu individualitāti nospiegt un noteikt.

Pieredze ar sabiedriskajām struktūrām un noteikumiem

Ja jautā par pieredzi, kādu gūst jaunieši, kas ar saviem sapņiem un varoņiem sirdī un galvā uzauguši sabiedrībā, kas raksturojama ar iepriekš noteiktu, apspiestu cilvēku rīcības brīvību, stingrām struktūrām, ir jākonstatē, ka sabiedrības noteikumi jauniešu tieksmei pēc pašapliecināšanās, norobežošanās, pēc jauniešu fantāzijām un sapņiem, saudzīgi izsakoties, piedāvā tikai trūcīgas realizēšanas iespējas. Ģimenes

dzīve, radi, skola un darbs norit pēc ārēji noteiktām normām: iepriekš noteikta dzīve meklētās pašnoteikšanās un pašapliecināšanās vietā.

Šo pakļaušanos realitātei daudzi jaunieši pārdzīvo kā "govju tirdzniecību": tas, kas iekļaujas iepriekš noteikto funkciju sistēmā, kam izdodas kaut ko papildināt no tā, kas šajā sabiedrībā ir noderīgs kā rūpniecisks, valstisks vai sabiedriska panākums, tas saņem arī gratifikācijas, tas "nopelna" vismaz daļu arī savu sapņu realizēšanai. Viens no priekšnoteikumiem, lai drīkstētu realizēt daļu savu personīgo sapņu par naudu un atzišanu, ir jāatļauj sevi iesaistīt šajā funkciju un funkcionēšanas sistēmā.

Dažu jauniešu reakcija ir attālināšanās no visas šīs rīcības, no šīs "govju tirdzniecības". Viņi jūt - par to teikts dziesmā "No surrender", ka viņiem te ir kaut kas jāatpērk. Kaut arī ir tā, lielākā daļa jauniešu dara visu to, cik vien labi var: kas gan arī viņiem cits atliek? Un tā daži gūst panākumus, kādus paredz šī sabiedrība. Tie, kas beiguši skolas vai augstskolas, profesionālās karjeras ietvaros gūst panākumus, ir atraduši sabiedrības atļauto pašnoteikšanās un paš aizsardzības veidu. Un ja nē? Uz kādu pieredzi var atskatīties tie jaunieši, kas skolā un izvēlētajā profesijā, varbūt arī vecāku mājās ir piedzīvojuši vienīgi neveiksmes? Kur izpaužas viņu pašapziņa, kur viņi izjūt savu pašvērtību, sevis pārbaudi, piedzīvojumus, salīdzinot sevi ar vienaudžiem?

Jauniešu vardarbība kā rezultāts un stratēģija

Šeit mēs esam aplūkojuši jautājumu par vardarbību tikai kā stratēģiju, ar kuras palīdzību jaunieši mēģina īstenot savas prasības pēc atzišanas, pēc pašu noteiktas un interesantas dzīves, pēc personīgo vērtību iegūšanas. Taču arī citi jauniešu ļaundarbības fenomeni, kā vandālisms, bezmērķīga lietu iznīcināšanas kāre, riska uzvedība, piem., vizināšanās ar skrituļdēļiem, pieķeroties braucošam tramavajam, "Crash-Kid" (satiksmes negadījumu izraisītāju) grupas līdz pat narkotiku lietošanai balstās uz to pašu: uz pretrunām starp Sevi - pārbaudes, atbrīvošanās, pašnoteikšanās, pašizteiksmes un piedzīvojumu alkām, no vienas puses, un nepietiekamām sabiedriskām iespējām un piedāvājumiem, kā jaunieši varētu apmierināt šīs vajadzības, no otras puses. Jauniešu vardarbība, kā arī minētie fenomeni no jauniešu subkultūrām, ir jāsaprot kā jauniešu stratēģija - paturēt savas vajadzības, vēlmes, sapņus un prasības, neskatoties uz to, ka tam pretojas realizēšanas iespējas sabiedrībā. Viņi izpauž to destruktīvās vai

pašdestruktīvās formās, nodarot ar to ievērojumu ļaunumu sev un apkārtējiem.

II. Jauniešu vardarbība un panākumiem bagāta indivīda kults

Līdz šim es un gandrīz visi citi autori (vienīgais man zināmais izņēmums - Friks Huisikens (*Freek Huisiken*) savā grāmatā "Jauniešu vardarbība"), runājot par tēmu jauniešu vardarbība un jauniešu ļaundarbība, ir balstījušies uz to, ka jauniešu prasības zināmā mērā ir puslīdz skaidras un atrisināmas. Turpretim, kritiski paskatoties, sabiedrības noteikumi ir tie, kas šīs prasības padara grūti realizējamās.

Perspektīvas maiņa un jautājumi

Turpmāk es vēlētos pētīt jautājumu par to, vai sabiedrības principi un struktūras pašas nav noteikušas un piespiedušas jauniešus, tiecoties realizēt savas prasības, rīkoties ļaundarīgi un vardarbīgi.

Vai kreiso shēmas pusi (skat. 1.zīm.) nav palīdzējuši noteikt šīs sabiedrības principi un pamatstruktūras? Tas varētu nozīmēt, ka sabiedrība parādās kā jauniešu vardarbības "lidzceļonis", ka tā piedalījies konstitutīvi, rodoties jauniešu vajadzību apmierināšanas veidam un tā pārveidei, kas tad atspoguļojas sabiedrības noteikumos.

Atbilstoši tam, radusies mana 2.tēze:

2.tēze

Jauniešu vajadzības, kuru neievērošana noved pie ļaundarbības un vardarbīgas rīcības, bāzējas - vismaz daļēji - uz konkurences sabiedrībā propagandētu priekšstatu par cilvēku - panākumiem bagātu indivīdu.

Šīs tēzes izskaidrojuma ievadā vispirms ir jādod vārds Milanam, kādas vardarbīgas jauniešu grupas vadonim no Frankfurtes pie Mainas. Viņš izskaidro savas vardarbības motīvu šādi:

"Agrāk es nedomāju, ka ir jācīnās, lai iegūtu respektu. Tad es iedomājos: "Labi, ja to nevar panākt citā veidā, tad viņi to saņems". Tā es izcīnīju sevis respektēšanu." (Plašāk šī un citas intervijas atspoguļotas Rolfā Gloela darbā "Dialogs vai spēks - interkulturālā darba ar jauniešiem pamatprincipi un perspektīvas", Saarbrücken Fort Lauderdale, 1992.) Pēc šī jaunieša stāstījuma kļūst skaidrs, cik ļoti viņam patīk viņa "pretinieka" bailes, pirmkārt, sāncenšu grupu "respekts", kādu viņš iegūst. "Respektējams" Milans jūtas tajā brīdī, kad viņš izjūt varu pār citiem.

Kautiņos viņš veido savu tēlu, kas izceļas ar spēka autonomiju, "nekā nerespektēšanu", varu, pat visvarenības izjūtu.

Šeit saprotama kļūst daudzu, pirmkārt, vīriešu dzimtes jauniešu vajadzība būt spēcīgam, respektējamam subjektam un tā pašapliecināties. Manā izpratnē tas vairākumā gadījumu ir jauniešu vardarbības pamatā. Sociālzinātniskais jautājums par jauniešu vardarbības cēloņiem, uz kuru atbild tādi zinātnieki kā Kristians Pfeifers, parādot sociālos, ekonomiskos un materiālos zaudējumus, parādās jaunā gaismā. Proti, tas pats norāda uz sabiedrības vajadzībām pēc agresīvas pašapliecināšanās, pēc respektabilitātes, pēc subjektīvā spēka un varas. Citiem vārdiem: ne tikai materiālo vajadzību neapmierināšana dod sabiedrības "ieguldījumu" jaunatnes vardarbības izcelsmē un izplatībā. Manā tēzē norādīts, ka pati sabiedrības struktūra rada psiholoģisko vajadzību, kas ir pamatā jauniešu vardarbīgai rīcībai.

"Katrs pats ir savas laimes kalējs"- priekšstats par konkurences sabiedrības cilvēku...

Lai komentētu šo izteikumu, es gribu atgriezties pie Pfeifera apgalvojumiem. Viņš citē teikumu: "Katrs pats ir savas laimes kalējs", un līdz ar to liek pamatakmeni jauniešu vardarbīgās izturēšanās izskaidrojumam, pirms pats to pamanījis. Arī viņa norāde uz Džeimsa teikto grāmatā "Winner-Loser-Culture" atklāj modernās sabiedrības pamata struktūrelementus, kurus es gribētu apzīmēt kā "individuālo konkurences principu": sabiedrisko resursu sadalīšana- ne tikai materiālo, bet arī psiholoģisko labumu sadalīšana, pašapliecināšanās, kreatīvās subjektivitātes, sociālās atzišanas dalīšana - modernajā sabiedrībā ir organizēta kā konkurences cīņa. Atšķirībā no feodālās vai sociālistiskās sabiedrības, katrs indivīds var piedalīties konkurences cīņā par materiālo un imateriālo labumu iegūšanu, turklāt viņš ir arī spiests to darīt. Šeit nav pamata runāt par to, ka "katrs esot pats savas laimes kalējs". Šajā izteicienā parādīti konkurences principi kā iekšēji aktīvu cilvēku īpašības, tie kļūst par specifisku priekšstatu par cilvēku. Cilvēks pieņem konkurenci arī individuālās saistībās. Sabiedrības prasība indivīdam - būt tādām, kurš uzvar (grib uzvarēt) konkurenci. Un it kā dabīgas šī indivīda īpašības: spēja īstenot, gudrība, "uzvarētāja tips", "panākumu cilvēks". Viņa negatīvo pretpolu raksturo: vājums, vilcināšanās, bailīgums, naivums, viņš ir "minētāju tips", "nevciksminieks". Īsāk sakot: konkurences sabiedrība propagandē un producē "panākumiem bagāta indivīda kultu".

Konkurences sabiedrība tātad tur gatavībā saviem jauniešiem šādu vēstījumu: Tu esi savas laimes kalējs. Tas, kas tu būsi, ir atkarīgs no Tevis, Tavas gudrības, Tava spēka, Tava čakluma, Tavām pūlēm. Jo gan par materiālajiem, gan imateriālajiem labumiem notiek konkurences cīņa, kas sākas jau izglītības sistēmā, turpinās darbā un sabiedrības ikdienā un bieži neapstājas arī privātajā dzīvē. Tev vispirms ir jāklūst gudrākam, stiprākam, čaklākam, cītīgākam nekā Tavi konkurenti. Viņu sakāve ir Tava uzvara. Tu vari realizēt visas savas intereses, vajadzības, neviens Tev nevar likt ceļā akmeņus - tieši Tu izturēsi cīņu. Tas ir atkarīgs tikai no Tevis!

Kļūst skaidrs, ka runa ir par konkurences sabiedrības ideoloģijas nepareizā nozīmē izpušķotu un interešu vadītu apgalvojumu sistēmu.

Džeimsa apgalvojums jau ir tuvāks īstenībai, kad viņš secina, ka zaudētājs sistemātiski būs viens no šiem "laimes kalējiem". Savu "laimi kalt" es varu tikai pēc noteikumiem, kādus manā rīcībā devusi sabiedrība. Mani interesē, piemēram, manekena vai aktiera karjera, profesionāla futbolista vai profesora karjera - šīs vēlmes var piepildīties tikai atkarībā no kvantitatīvi ierobežotiem atbilstošo profesiju piedāvājumiem un konkurējošiem pretendentiem uz tā sauktajām kvantitatīvi ierobežotajām vietām. Ja es konkurenci neizturu, tad mana "laimes kalšana" ir ātri beigusies.

Tomēr - vai drīzāk - tieši tādēļ konkurences cīņā zaudējušajiem "kalējiem" neatliek nekas cits, kā iesaistīties šajā konkurences cīņā: visu, ko šī sabiedrība var piedāvāt - gan materiālās vērtības, gan gratifikācijas - tā saista ar tādu darbu veikšanu, kur ir jāpierāda, ka tu esi labāks nekā tavi konkurenti. Un, ja viņi no šīs konkurences atsakās vai zaudē šajā cīņā, tad apgalvojums par laimes kalšanu vismaz ir pareizs negatīvā nozīmē: bez pūlēm, bez sevis "sakārtošanas" pēc konkurences mērogiem dzīve ir ieprogrammēta kā neveiksme. Vai pieliktās pūles ir panākuma garantija, tas ir cits jautājums. Tādā veidā indivīdi, pakļauti konkurencei, ir spiesti izveidot sevī tādas īpašības kā "izaicinājumu" piedalīties šajā konkurences cīņā - piedalīšanās tajā ir nepieciešama. Vienlaicīgi viņi nedrīkst gaidīt, ka panākumi ar garantiju ir viņiem kabatā. Proti, viņiem ir jādarbojas tā, it kā viņi būtu jau ceļā uz panākumiem. Pēc savas praktiskās pieredzes caur neveiksmēm un veltīgiem mēģinājumiem īstenojot personiskos dzīves sapņus, viņiem jāpatur panākumiem bagāta cilvēka žesti, jāpārzin sava dzīve un savi konkurenti.

"Cool" - aukstasinīgu uzvarētāju tipi - vardarbība kā jauniešu pašinscinējums

Argumentēti var atkārtoti analizēt tādu jauniešu izturēšanos, kas sākumā šķiet ļaundarīga un vardarbīga. Vispirms bez grūtībām saredzama jauniešu pašstabilizēšanās, kā viņi pēdējos gados strauji izauguši un bieži pārsteidz jau bērnudārza audzinātājas un vēlāk arī skolotājus, un sociālos pedagogus: šī demonstrētā aukstasinība, ar pūlēm notēlotā, filmu varoņus atgādinošā nevērība un neatkarība, bet arī nepieklājīga un skaļa uzstāšana pēc atzīšanas līdz pat nesaudzīgai varas pielietošanai, lai īstenotu savas prasības- tas viss ir pašstilizācija un pašinscinējums, kas nevar noslēpt savu izcelsmi no "Winner-Looser-Culture".

Šie pašinscinējumi netiek spēlēti tajās sfērās, kurās tiešām nosaka sociālo resursu sadalīšanu- tātad izglītības un profesijas sistēmā vai politikā. To pielieto privātajā saskarsmē un brīvā laika izmantošanas jomā, lielākoties tajā sociālajā telpā, kurā jauniešiem viss ir "pa tvērienam", kur "viss ir skaidrs", lai varētu citus ar varu piespiest viņus respektēt.

No tā varam secināt: vajadzība pēc pašapliecināšanās un atzīšanas, kam ir savi pamati konkurences sistēmā, stabilizē jauniešu izturēšanos pret sevi un savu sociālo vidi. Runa nav vairs tikai par konkurencē sasniedzamu noteiktu vajadzību apmierināšanu; daudz nozīmīgāka ir vēlēšanās sevi parādīt kā tādu, kam ir panākumi, kas ir aukstasinīgs utt. Runa nav par vienu noteiktu uzvaru konkurencē, runa ir par to, lai principiāli viņš būtu līdzīgs uzvarētāja tipam: starp saviem draugiem savā sociālajā vidē, bet vispirms lai viņš to pierādītu pats sev. Psiholoģiskā vajadzība pēc sava izskata un uzstāšanās atbilstības panākumus guvušā un atzinības vērtā panākumu cilvēka ideālam kļūst par neatkarīgu motīvu.

Vārds "cool" jauniešu žargonā nozīmē: ja kādu personu vai arī kādu lietu, piedzīvojumu apzīmē ar "cool", līdz ar to tas tiek ļoti augstu novērtēts, tad tam pamatā ir personības ideāls, kas raksturojams šādi: neviens man neko nevar izdarīt, jo es stāvu pāri visām jūtām; es esmu suverēns. Es neparādišu savas "vājās puses" - patiesu interesi, īstu sajūsmu, īstās sajūtas. Tātad "Coolness" ir ideāls pretstats manas sociālās vides nedrošībai, apdraudēšanas un pakļaušanas sajūtai, manis uzmanīšanas vajadzībai; un, starp citu, tā ir stratēģija, es varu justies drošībā. Es esmu ietērpts bezjūtu bruņās, kas mani rāda nepieejamu un nesatricināmu. Tādi aksesuāri kā nevērīgi turēta cigarete, "Coolness" signalizējoša stāja ir noderīga, tāpat kā kinoekrāna varoņu, kas filmā tēlo šo suverenitāti, kopēšana.

Šādi aplūkoti, daudzu jauniešu grupu un subkultūru izturēšanās veidi, izrādās, ir kā inscinējumi, kas salīdzināmi ar filmu uzņemšanu: kā "vīru, kas tur visu grožos" prezentācija, demonstrēšana un prickšstatu radīšana. Taču šo paralēļu pamatā nav attiecīgo filmu un videofilmu pārņēmīga "patērēšana", kā labprāt vēlas secināt daži sociālo zinātņu pārstāvji. Protams, tai nenoliedzami ir zināma nozīme, taču sajaukts cēlonis un sekas, ja jauniešu aukstasinīgo ("Coolness") uzvedību un viņu vajadzību pēc suverenitātes demonstrēšanas izskaidrojumam ar attiecīgu filmu ietekmi. Šai vajadzībai pēc spēcīga un neievainojama pašportreta ir saknes konkurences sabiedrībā un līdz ar to no turienes pārņemts izturēšanās paraugs arī privātajā un brīvā laika izmantošanas sfērā. Šīs vajadzības stimulē arī filmas, kurās divu stundu garumā ir iespējams identificēt sevi ar tās varoņiem un kopā ar tiem būt suverēnam subjektam, kādam, viņuprāt, jābūt jauniešiem un kāds viņš grib būt. Šīs filmas tālād apmierina psiholoģisko vajadzību pēc spēka un varas, bet to nerada.

Sabiedrības realitāte: neveiksmju pieredze

Daudzu jauniešu "laimes kalšanas" reālā pieredze drīzāk ir viņu psiholoģiskā spēka un atzišanas vēlmes nekā piedzīvotās neveiksmes. Sfērās, kurās patiešām jāizšķiras par dzīves turpmāko ceļu un patiesajām pieklūšanas iespējām sabiedrības resursiem - skotās un profesionālajā konkurencē - daudzi jaunieši drīzāk iepazīst sabiedriskās barjeras savu vēlmju piepildīšanai nekā sabiedriskās iespējas. Ar savu "laimes kalšanas" lomu viņi vispirms sastopas negatīvi: viņi ir atteikušies, viņi ir zaudējuši konkurencē un paši to nosaukuši - ideoloģijas mēli par "laimes kalšanu". Šeit izrādās pamatots Pfeifera dotais norādījums par jauniešu ļaundarbības sociālajiem noteikumiem un cēloņiem: nevienlīdzīgi sadalītie sabiedrības resursi, jauniešu bezdarbnieka pieredze, mācekļu vietu trūkums, perspektīvas trūkums, sajūta nebūt vajadzīgiem - parāda jauniešu ļaundarbības "barošānās vietu". Bet - un šis papildinājums ir būtisks - šī pieredze atraisa viņu vardarbīgo un kriminogēno kvalitāti tikai ar vienlaikus propagandēto indivīdu vajadzību būt pašiem atbildīgiem par savu likteni.

Tas, kas pats sevi un citus mēra pēc panākumiem bagātā "laimes kalšanas" ideāla un kam izdodas pieņemt šīs sabiedrības piedāvājumus, lai ar savām darba spējām "kalstu" savu "laimi", tas, kā norāda šādi skaitļi, gūst lielāku vai mazāku mācību:

1997.gada septembrī jauniešu bezdarbs bija krietni lielāks nekā iepriekšējā gadā. 1997.gada septembrī Vācijas darba biržās oficiāli reģistrēti 525 090 jauniešu, kas ir jaunāki par 25 gadiem, tas ir par 9,7% vairāk nekā iepriekšējā gadā, 139 020 bezdarbnieku vecumā līdz 20 gadiem, tas ir apmēram par 15,7% vairāk nekā iepriekšējā gadā.

"Mācību vietu deficīts" - tā 1996./97. gadā savā gada atskaitē ziņoja Nirnbergas valsts darba iestāde. 1997. gada septembra beigās pēc darba biržas datiem 45 500 pretendentu joprojām nav atraduši savu mācību iestādi, salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu tas ir par 24% vairāk (Deutsche Jugend- zeitschrift für Jugendarbeit 12/1997, 511 lpp.).

Jaunieši ir pieņēmuši konkurences sabiedrībā producētu un kultivētu veiksmīgā indivīda portretu un tad piedzīvojuši, kā viņi savos centienos "kalt savu laimi" iet no vienas neveiksmes uz otru. Viņiem ir tikai divas loģiskas iespējas: viņi var būt neveiksmīgi zaudētāji, kā tādi akceptēti un ieslīguši depresijā, specifiskā pašdestrukcijā, kas bieži beidzas ar pašnāvību, vai arī viņi noraida šo uzskatu, sev un apkārtējiem pierādot, ka tad, kad viņi parādās reālajā konkurences pasaulē, viņi nekādā gadījumā nav zaudētāji.

Izskaidrojami arī citi jauniešu ļaundarības un subkultūru fenomeni. Narkotiku lietošana tiek interpretēta kā cenšanās līdzināties veiksmīgam indivīdam: ja realitātē tas neizdodas, tad iespējams narkotiku iespaidā sasniegt bezgalības sajūtu, sapņu un vēlmju piepildīšanos, varbūt arī uzvaru pār ienaidniekiem un visām nepatīkšanām.

Ar varu izvirzītās tiesības uz uzvaru

No vajadzības būt noderīgam kādam, kas izskatās spēcīgāks un pārāks, līdz vardarbībai ir tikai viens solis. Pielietojot varu pret vājāku upuri, ir iespējams pierādīt sev un visiem dalībniekiem - upurim, skatītājiem un sabiedrībai, ka viņš nav "zaudētājs" ("Looser"), bet gan ka viņš ir cita veida cilvēks- viņš ir "uzvarētājs". Viņš inscinē konkurences salīdzinājumu tur, kur viņš ir drošs par savu uzvaru. Šī tiekšanās pēc personīgajām uzvarām izpaužas rīcībā, kuru jauniešu vardarbības pieauguma izpētes jomā novēro sociālo zinātņu pārstāvji: runa vairs nav par godīgu spēku mērošanu un vienaudžu plūkšanos. Tā vietā parādās pieaugoša brutalitāte un izmainās jauniešu vardarbības kvalitāte. Uzvara tiek izbaudīta līdz galam, cīņa nebeidzas, kad uzvarētais guļ zemē vai plūst asinis, bieži vien tikai tad sākas vardarbības orgijas. Pēc tam vēl pārliecinās, ka upurim vairs nav nekādu izredžu. Jaunieši pulcējas grupās un kautiņu uzsāk tikai skaitliskā pārsvarā, kas nodrošina viennozīmīgu

uzvaru. Jārūnā par šo pieaugošo tendenci jauniešu rīcībā, piemēram, huligānismā parādās vardarbīga rīcība kā vardarbības inscinēšanas piedzīvojuma elements.

Personīgo spēku un visvarenību inscinē un izdzīvo caur to, ka citi kļūst vāji un bezspēcīgi, "mēmi" un "sakauti". Jaunieši panāk destruktīvu sevī repektēšanu, citus padarot par savas vardarbīgās patvarības objektiem. Jaunieši apsūdz un ar varu pieprasa konkurences sabiedrības noteiktās tiesības uz panākumiem, uzvaru konkurences cīņā. Ja konkurences izšķirošajās sfērās viņi nevar pierādīt savu lieliskumu un neuzvaramību, tad privātajās un pusatklātajās grupās tiek meklēti atspēkojumi "neveiksmēm", tad tiek inscinēti pašpierādījumi, kuriem jāklūst nesagraujamiem.

Līdz ar to kļūst skaidrs, kāpēc ļaundarbībā un vardarbībā piedalās jaunieši, kuriem ir nepietiekama sociālā nodrošinātība, neapmierinoša perspektīva tālākai dzīvei. Viņu pretrunas starp propagandēto iecerēto veiksmīgo "laimes kalšanas" ideālu un reālo neveiksmju pieredzi ir tik spilgtas, ka viņi izvēlas vardarbīgu sava "es" glābšanu.

Jaunieši, kas nodarbojas ar vardarbību un ļaundarbību, nekādā gadījumā nav tikai tā dēvēto "zemāko kārtu" pārstāvji. Kāda pieredze tiek gūta ideāla un īstenības diferencē, pieļaujot "kompensējošo pasākumu" nepieciešamību, principiāli paliek indivīda ziņā. Tas nozīmē, ka jaunietis var interpretēt savu sakāvi, kas salīdzinājumā ar kāda vēl neveiksmīgāka vienaudža sakāvi ir maza un nenozīmīga. Ir arī iespējams, ka īpaši labi situēts jaunietis izmaina konkurences sfēru - no pieņemtās skolas un profesionālās konkurences uz jauniešu subkultūrām ar narkotikām un vardarbību. Viņi pamet reālo konkurenci vai papildina to ar ļaundarīgām aktivitātēm savā brīvajā laikā, kas kļūst par pašnoteikšanās ideālu, imagināru visvarenību. Jauniešus no tā saucamajiem "labvēlīgajiem apstākļiem" pretrunas starp prasībām pret sevi un paša ideālu - bieži arī pret vecākiem - no vienas puses, un reālajiem panākumiem skolās vai profesionālajā konkurencē - no otras puses, noved pie pašnāvības.

Šos argumentus es gribētu apkopot, formulējot savu trešo tēzi:

3.tēze

1. Jaunieši, kas nodarbojas ar vardarbību, motivē to ar agresīviem uzbrukumiem konkurences sabiedrībā propagandētā cilvēka tēlam, veiksmīgā indivīda kultam; šis viņu pieņemtais tēls kā prasības pret sevi ir sabrucis.
2. Viņu reālo zaudējumu pieredze, kas pēc konkurences ideoloģijas ir interpretējama kā "laimes kalšana", ir pierādījums personiskajām

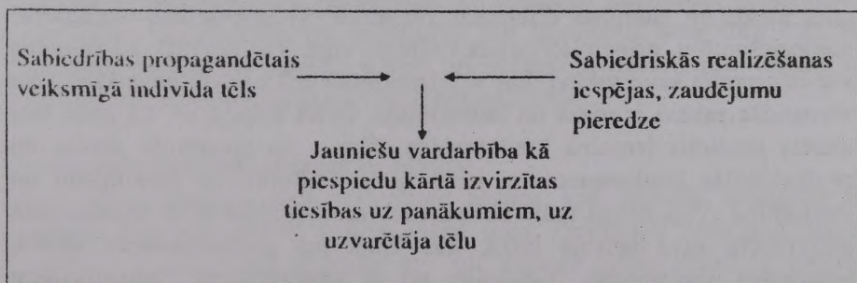
neveiksmēm, personisko panākumu deficītam, zaudētāja tēla izveidei.

3. Jauniešu vardarbība ir stratēģija, kā izmainīt šo savu zaudētāja un neveiksmnieka tēlu: padarot citus par zaudētājiem, vardarbības upuriem. Tas, kas nodarbojas ar vardarbību, apliecina sevi par spēcīgu, veiksmīgu un atzītu uzvarētāju.

Jauniešu vardarbība un sabiedrība

Nobeigumā es gribu vēlreiz atgriezties pie sākumā minētās diskusijas ar Kristianu Pfeiferu un pie teorijas, kas izskaidro jauniešu vardarbīgās rīcības būtiskos cēloņus. Pfeifers pierādīja, ka sabiedrības noteikumi, pēc kādiem šodien aug un attīstās jaunie cilvēki, sekmē ne tikai jauniešu vajadzību realizēšanas iespējas. Daudz vairāk konkurences sabiedrība propagandē un producē veiksmīgā indivīda ideālo tēlu, un tajā pašā laikā jaunieši gūst pieredzi, ka viņi neatbilst sabiedrības realitātei - ģimenei, skolai, profesijai, atklātībai. Sociālos ierobežojumus, uz kuriem norāda Pfeifers, nedrīkst pārkāpt. "Veiksmīgā indivīda kultam" ir papildus sprādziena spēks.

Šie secinājumi liek papildināt iepriekš izveidoto shēmu:

2. zīm. Jauniešu vardarbība un sabiedrība

Sabiedrības propagandētais indivīda - "savas laimes kalēja" - tēls ir pretrunā ar sabiedriskajiem realizēšanas noteikumiem, kuri traucē vai kavē šī ideālā tēla veidošanu. Attiecīgā neveiksmju pieredze jauniešiem sakrīt ar izveidotajiem priekšstatiem: viss ir atkarīgs tikai no pašiem, no pašu atjautības. Jaunieši ar vardarbības un ļaundarības aktiem apsūdz sabiedrību. Tiek inscinēti tēli, kuriem atkal jāatbilst ideālā uzvarētāja tēlam.

Šādā veidā parādās jauniešu vardarbībai un ļaundarībai atbilstoši fenomeni. Beidzot ir iespējams izskaidrot to kvantitatīvo pieaugumu: Pfeifera norādījums par sociāli smago stāvokli un neveiksmju pieaugumu ir tikai puse no atbildes. Otra puse atrodama progresējošo konkurences principu īstenošanā un izveidotajā cilvēka tēlā - ideālā. Jauniešu vardarbības un jauniešu subkultūru ļaundarības pieaugums parādās visās Eiropas valstīs, arī Austrumeiropas transformācijas sabiedrībās, kā samaksa par neierobežoto konkurences sabiedrības principu īstenošanu. Šis "konkurences sabiedrības veiksmīgā indivīda kults" kopā ar smagajiem noteikumiem parāda jauniešiem, kā nodrošināt sev panākumus dzīvē, un tam ir eksplozīvs raksturs. Nav brīnums, ka politiķi un pedagogi, skolotāji un vecāki ir bezspēcīgi pret šo fenomenu.

Jaunie ambulatoriskie pasākumi Vācijā pēc jaunatnes lietu tiesu lēmuma

Nepilngadīgo lietu tiesneši vai jaunatnes lietu prokurori Vācijas Federatīvajā Republikā (turpmāk - VFR), pamatojoties uz kriminālo tiesvedību un citām normām, var piespriest audzinoša rakstura piespiedu darbus, piedalīties vainīgā-upura izlīguma procesā, būt kādas noteiktas personas aprūpētāji vai piedalīties sociālajā treniņā¹. Nepilngadīgo lietu tiesu likumā (turpmāk - JGG) šie rīkojumi Vācijā nosaukti par jaunajiem ambulatoriskajiem pasākumiem.

Pēc likuma par audzinošu piespiedu līdzekļu izmantošanu nepilngadīgajiem liekas, ka arī Latvijā ir iespējams piespriest atbilstošas tiesiskās sekas. [1] Šajā rakstā ir analizēti jaunie ambulatoriskie pasākumi pēc JGG VFR, kur ar pasākumiem saistītajiem nodomiem iepazīstina likumdevēji un aptuveni parāda pasākumu izmantošanu kriminālajā nepilngadīgo lietu praksē VFR. Šim rakstam jārosina pieredzes apmaiņu, salīdzinot attiecīgus pasākumus Latvijā un VFR.

Ambulatorisko pasākumu kriminoloģiskie pamati

Jaunie ambulatoriskie pasākumi pēc JGG nepilngadīgo lietu soda praksē eksperimenta veidā ieviesti tika 80. gadu sākumā. JGG tos pieņēma 1990.gadā ar 1. JGG izmaiņu likumu. Likumdevēji to uzskatīja par pierādītu, "ka praksē vairākkārtīgi pārbaudītie jaunie ambulatoriskie pasākumi (aprūpes norīkojumi, sociālais treniņa kurss, vainīgā-upura izlīguma process) nākotnē varētu aizvietot tradicionālās sankcijas (naudas sodu, jauniešu apcietināšanu, jauniešu sodīšanu) bez recidīva briesmu pieaugšanas". [2]

Audzinoša rakstura piespiedu darbi šajā pamatojumā nav minēti, jo tos pēc JGG piesprieda jau kopš 1953.gada. To izmantošana jaunajiem ambulatoriskajiem pasākumiem jau ir noteikta ar to daudzkārtēju lietošanu praksē un no sociālpedagoģisko rezultātu viedokļa.

¹ Nepilngadīgie un mazgadīgie ir jaunieši vecumā no 14 līdz 21 gada vecumam. Tekstā nepilngadīgo un mazgadīgo vietā tiek lietots arī jēdziens "jaunie cilvēki".

Jauno ambulatorisko pasākumu kriminoloģisko pamatu veido fakti, ka nepilngadīgo kriminalitāte VFR ir normāla, ubikutāra un epizodiska. [3]

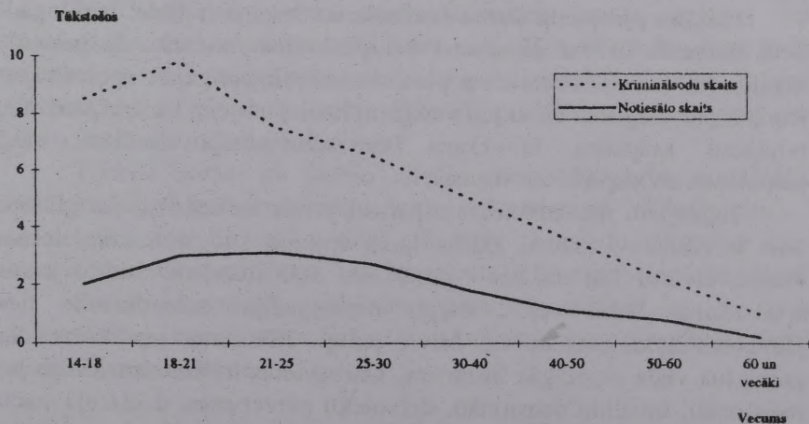
Par "normālu" kriminalitāti tiek atzīts fakts, ka cilvēkiem, tāpat arī jauniem cilvēkiem, rodas vēlēšanās pārkāpt sabiedrībā pastāvošus likumus.

Ubikutāra jaunatnes kriminalitāte VFR nozīmē: 90% vīriešu līdz divdesmit piektajam mūža gadam vismaz vienu reizi ir pārkāpuši VFR kriminālkodeksu. [4]

Protams, pastāv arī tādi pārkāpumi, kas policijai nav zināmi. 40 - 45% vīriešu līdz divdesmit ceturtajam dzīves gadam reģistrēts vismaz viens krimināls pārkāpums. [5]

Jaunatnes kriminalitāte VFR tāpat ir izplatīts izturēšanās veids. Bet ārpus normas jau ir būt noziedzniekam, kuru notvērusi policija. Policijai kļūst zināmi tikai 5% jauniešu un jaunu cilvēku izdarīto noziegumu. [6]

Ir jāatzīmē, ka starp likumpārkāpējiem dominējošie jaunieši un jaunie cilvēki nav izdarījuši daudzus un smagus noziegumus. Pārsvārā runa ir par jauniešu tipiskiem noziegumiem. Tikai maza jauniešu vai jauno cilvēku daļa izdara daudz un/vai arī smagus kriminālnoziegumus. [7]

I.zīm. Dažādu vecuma grupu (vīrieši) kriminālā sodāmība, izņemot satiksmes pārkāpumus (1991.gadā vecās VFR pavalstī un Berlīnes pavalstī). Avots: Kriminālistikas statistika un tieslietu statistika 1991.gadā

VFR jauniešu kriminalitāte ir epizodiska. Kā parāda diagramma, lielākā daļa jauno cilvēku (20 - 25 gadu vecumā) krimināli vairs nav sodīti.

Nemot vērā stigmatizācijas teoriju un sankciju pētīšanas rezultātus, turpmāk pētījums pamatojas uz to, ka ar smagiem sodiem tiek radīta noziedzīga izturēšanās, var tikt rosināts noziedzīgs izturēšanās veids. [8]

Zinot faktus par jaunatnes kriminalitāti, vajadzētu iespējami atturīgi reaģēt uz jauno cilvēku noziedzīgo rīcību. Ir jāaicina, cik maz vien iespējams, to sankcionēt ar represīviem, brīvību atņemošiem pasākumiem. [9]

Ši aicinājuma pamatā ir jaunie ambulatoriskie pasākumi.

Audzinoša rakstura piespiedu darbi

Audzinoša rakstura piespiedu darbus jauniešiem, kas nonākuši konfliktā ar likumu, var piespriest gan prokurors, gan nepilngadīgo lietu tiesnesis. Tie var būt gan noteikumi, gan arī rīkojumi. Nepilngadīgo lietu tiesnesis izbeidz lietu un piespriež audzinoša rakstura piespiedu darbus. Ja nepilngadīgais nepilda rīkojumu, tiesnesis nolemj, vai viņš lietu atjaunos un jaunieti apsūdzēs. [10]

Plašāka piespiedu darbā norīkošanas iespēja ir šāda: nepilngadīgo lietu tiesnesis to var piespriest vai pasludināt nosacīti. Ja notiesātais nepilda rīkojumu, tiesnesis var piespriest nepilngadīgajam apcietinājumu. Runa ir par viegliem un vidēji smagiem noziegumiem, kā zagšana, miesas bojājumi, krāpšana, braukšana bez autovadītāja tiesībām, vieglas laupīšanas un izspiešanas formas.

Jaunajiem noziedzniekiem parasti jāveic sabiedrībai derīgi darbi - šāds ir rīkojuma saturs. Darba laika apjomu stingri nosaka tiesnesis. Praksē tas var būt dažāds - no 3 līdz 300 stundām. Sodīto jauniešu iesaistīšanu darbā veic vietējās nepilngadīgo noziedznieku tiesas, jaunatnes lietu iestādes vai brīvie palīgi. Rīkojuma izpildīšanas laikā jauniešus vada attiecīgās instances. Darbvietas ir slimnīcas, veco ļaužu pansionāti, invalidu pansionāti, dzīvnieku patversmes, dzelzceļa stacijas, jauniešu iestādes, Sarkanais Krusts, muzeji, kapsētas, dabas un apkārtējās vides aizsardzības objekti.

Rīkojumam jāiespaido jauno cilvēku turpmākā dzīve. Jaunajos cilvēkos jāattīsta pozitīva attieksme pret darbu.

upura izlīgumu. Noziedznieka-upura izlīguma veikšanai ir paredzētas īpašas noziedznieku-upuru izlīguma iestādes. Cits apzīmējums šīm iestādēm ir konfliktu konsultācijas punkti. Tajos darbojas komunālie un brīvie jauniešu un mazgadīgo noziedznieku brīvprātīgie palīgi. Likuma pārkāpumi, kas ir pamatā noziedznieku-upuru izlīgumam, ir līdzīgi tiem, kas ir pamatā piespiedu darbiem audzināšanas nolūkos. Tie ir arī nopietnāki. Sevišķi izplatīti ir: apvainojums, miesas bojājumi, mantas bojājums, zādzība, krāpšana, laupīšana, izspiešana.

Izlīguma veikšanai nepieciešami šādi kritēriji:

- Noziedznieks un upuris ir gatavi veikt noziedznieka-upura izlīgumu.
- Cietušais ir fiziska persona.
- Vainīgais ir atzinies, respektīvi - nozieguma sastāvs ir nepārprotams.
- Vainīgais ir spējīgs vērst par labu izdarīto zaudējumu.
- Laika patēriņš izlīguma veikšanai ir pieņemams gan cietušajam, gan vainīgajam.

Noziedznieka-upura izlīgumu, respektīvi, noziedznieka-upura izlīguma sarunu, sāk un vada noziedznieku-upuru izlīguma iestādes līdzstrādnieks vai līdzstrādiece, pamatojoties uz prokurora ierosinājumu vai nepilngadīgo lietu tiesas lēmumu. Izlīguma sarunas laikā noziedznieku konfrontē ar viņa nodarījuma sekām, ko norāda upuris. Upurim ir izdevība ar šīs sarunas palīdzību pārvarēt iespējamās bailes no noziedznieka. Ņemot vērā nodarījuma sekas, upuris var izvirzīt prasību pēc kompensācijas. Maksājuma veids un apjoms nosakāms šo sarunu laikā. Kompensācijai un izlīguma sarunām jārada "sociālais miers" starp noziedznieku un upuri. Ja noziedznieks ir veicis maksājumus vai viņš ir centies rast izlīgumu, prokurors pārtrauc izmeklēšanu, vai nepilngadīgo lietu tiesnesis izbeidz krimināllietu. Ja noziedznieks necenšas kompensēt nodarījumu, prokurors var atsākt krimināllietu. Nepilngadīgo lietu tiesnesis var atteikties no izlīguma veikšanas, dot citu rīkojumu vai arestēt. Taču ar piespiedu līdzekļiem nevar gūt pozitīvus rezultātus. Tie nedrīkstētu būt arī neadekvāti līdzekļi.

Vainīgā-upura izlīguma mērķis salīdzinājumā ar citām tiesiskajām sekām ir:

- Noteikt upura intereses.
- Tieši izskaidrot vainīgajam viņa rīcības sekas.
- Likt vainīgajam aktīvāk kompensēt zaudējumus.

- Visiem dalībniekiem izvairīties no papildu apsūdzības civilprocesā.
- Noslēgt "civilo mieru" starp upuri un vainīgo.

Justīcijas mērķi ir:

- Kompensācijas piedzišana.
- Krimināllietu izbeigšanas skaita palielināšana.
- Ambulatorisko tiesisko seku spektra paplašināšana.
- Izvairīšanās no brīvības atņemšanas piespriešanas.
- Nevainīguma pierādīšana civiltiesā.
- Prokuroru un nepilngadīgo lietu tiesu darbības iespēju paplašināšana.

Attiecībā uz vainīgo cenšas panākt:

- Nozieguma un tā seku izskaidrošanu vainīgajam.
- Kompensācijas interešu skaidru noteikšanu.
- Īslaicīgu un tieši pierādītu kompensācijas izmaksu.
- Izvairīšanos no nepatīkamiem gadījumiem tiesas procesā. [13]

Aprūpes norikojums

Norīkot pakļaut aprūpes palīga aprūpei vai piedalīties sociālā treniņa kursā var tikai ar spriedumu nepilngadīgo lietu tiesnesis. Ja notiesātais neatbilst rīkojumam, tad nepilngadīgo lietu tiesnesis var viņu atbrīvot no rīkojuma, bet tas netiek mainīts, ja izdarīts nopietns pārkāpums, tad tiek piespriests apcietinājums.

Aprūpei nav jābūt ilgākai par gadu. Aprūpes palīgi var būt sociālpedagoģijas speciālisti vai arī nespeciālisti. Aprūpes palīga personu nosaka nepilngadīgo lietu tiesnesis. Aprūpes palīgam jādod padomi jauniešiem un nepilngadīgajiem, iesaistot viņus sociālajā vidē un palīdzot viņiem strukturēt dzīvesveidu. Bez tā viņam jāpalīdz jauniešiem tikt galā ar ikdienas un arī kādām īpašām problēmām, jāpalīdz viņam kļūt par atbildīgu, godīgu personību. Aprūpe notiek individuālās aprūpes un individuālās palīdzības ietvaros.

Aprūpes norikojums galvenokārt ir uzliekams tiem vainīgajiem, kas atkārtoti izdarījuši vieglus un vidēji smagus pārkāpumus. [14]

Sociālais treniņu kurss

Sociālo treniņu kursu var veikt kā treniņkursu vai kā nepārtrauktu sociālo grupu darbu. [15, 16] Tiesā piespriestais dalības laiks nedrīkst pārsniegt sešus mēnešus.

Tabula attēlo kursa struktūru.

1.tabula

Treniņkursa struktūra

(Fāžu modelis) [17]

Fāze	Praktiskā darbība
1. Orientēšanās fāze	Pirmā saruna ar kursa dalībniekiem / kontaktu dibināšana ar vecākiem / informācija par kursu un tā norisi.
2. Motivācijas fāze	Patīkama klimata izveidošana grupā / grupas dinamiskie vingrinājumi, (partnerintervijas / grupu un individuālās sarunas / brīvā laika pavadīšanas piedāvājums / nedēļas nogales izbraukumi). Problēmu analīze (lomu un plānotās spēles, piem., situācija vecāku mājā, krodziņā, alkohola problēmas). Darbības pārņemšana (ar jautājumiem, vērojumiem - jauniešu izturēšanās analīze).
3. Darbības kompetences paplašināšana	Konfliktu risinājumi ar lomu spēļu palīdzību (konflikta atrisinājums bez kautiņa). Citas tehnikas: <ul style="list-style-type: none">• Grupu, arī individuālās sarunas, grupu dinamiskie vingrinājumi, tematiski centrētas sarunas, video un audio nodarbības.• Kreatīvo procesu veicināšana, brīvā laika pavadīšanas alternatīvas (podniecība, galda teniss, filmu uzņemšana, kolāžu veidošana, mūzika).
4. Atrasisšanās fāze	Iekļaušanās sociālajā vidē (individuālās un grupu sarunas ar vecākiem, kontakti ar darba devējiem utt.).
5. Veiktā darba analīze	Turpmāk brīvs piedāvājums grupu darbam (jauniešu piedalīšanās ir brīvprātīga). Individuālās sarunas (palīdzība īpašu problēmu gadījumos / konsultācijas). Darbs ar vecākiem (kā kontaktēties ar jauniešiem, ziņojumi vecākiem). Ziņojumi nepilngadīgo lietu tiesai.

Šim kursam raksturīgais: tā dalībnieki kursa apmeklēšanu sāk un beidz kopā noteiktajā laikā. Tā rezultātā atklāti šādi trūkumi:

Pirms kurss var uzsākt savu darbību, jābūt noteiktam skaitam jauniešu, grupai, kam nozīmēts šis kurss. Taču spriedumi nav nolasīti vienlaicīgi. Tādēļ lielākā daļa jauniešu ir spiesta gaidīt ilgāku laiku. Turklāt tā brīža uzliktais sods par piedalīšanos kursā neseko tūlīt pēc nozieguma izdarīšanas. Parasti paiet trīs, pieci mēneši no nozieguma izdarīšanas līdz rīkojuma izpildei. Laika posms starp nozieguma izdarīšanu un piedalīšanos kursā var ilgt pat pusgadu. No sociālpedagoģiskā viedokļa reakcijai par normu pārkāpumu jābūt pietiekami efektīvai, taču tai jāseko pēc iespējas ātrāk.

Cits trūkums - kursu beidz visi tā dalībnieki vienā laikā. To problēmu apspriešana, risināšana, atrisināšana, kas, iespējams, novedušas jaunieti pie nozieguma izdarīšanas, katram dalībniekam nenotiek vienādi ātri. Ir iespējams, ka atsevišķiem dalībniekiem kursa nobeigumā ir nepieciešama aprūpe. Taču aprūpi ir jāpārtrauc, jo kurss ir beidzies vai arī to ir iespējams turpināt - tikai citā formā.

Abus šos trūkumus novērš nepārtrauktais sociālo grupu darbs. Nepārtrauktā darba grupā pastāvīgi uzņem jaunus dalībniekus. Uzņemšana šajā grupā tātad var notikt tūlīt pēc tiesas sēdes, kurā piespriests tajā darboties. Atbilstoši tam tiek noteikts arī nodarbību ilgums. Nepilngadīgo lietu tiesnesis nosaka laika periodu, cik ilgi jauniešiem jādarbojas šajā grupā. Katrs grupas dalībnieks, neskatoties uz to, ka viņam piespriests laiks pagājis, var palikt grupā, cik ilgi viņš to vēlas un / vai tik ilgi, lai atrisinātu savas problēmas.

Treniņkursam un sociālo grupu darbam arī ir atšķirīgas programmas. Jau vārds "treniņš" nosaka, ka kurss ir jārenē. Ir jāvingrina uzvedības veidi. Kursos, kuru ir ļoti daudz, tas notiek šādi: kursa vadītājs kopā ar kursa dalībniekiem apspriež noteiktu tematiku un uzvedības veidus un arī vingrinās lomu spēlēs. Piemēram, tiek izspēlēta piedalīšanās sarunā, stājoties darbā. Ir arī citas tēmas: attiecības ar alkoholu, agresivitāte, nozieguma izdarīšana, seksualitāte utt. Notiek tematisks darbs. Lielākoties tas notiek verbāli. Taču lielai daļai nepilngadīgo noziedznieku diskutēšana un iztīrāšana nav viņu attīstītākās spējas. Tātad pastāv briesmas, ka viņi tiek pārslogoti ar tematiski centrētu darbu. Iespējams, ka dažus dalībniekus piedāvātās tēmas neinteresē. Kāds, kuram ir izglītības iegūšanas iespējas vai darbs, noteikti neinteresējas par bezdarbu. Tāpat ir arī ar citām tēmām, kā bezpajumtnieki, alkoholisms u.c.

Sociālo grupu darbs turpretī ir orientēts uz praktisko darbību, ir vairāk aktīvs. Tas nozīmē, ka grupas dalībnieki, piemēram, būvē smailītes. Pēc tam viņi ar tām dodas izbraukumos. Kādas citas grupas rīcībā ir motocikli, ar kuriem grupas dalībnieki ne tikai brauc, bet tos apkopj un remontē. Citas grupas nodarbojas ar burāšanu un sērfošanu.

Grupu darba veidi relatīvi nav svarīgi. Tiem tikai jābūt dalībniekiem patīkamiem un jāveicina dalībniekiem uzņemties atbildību. Vēl arī jābūt tādiem, kas veicina grupas dalībnieku un aprūpes darbinieku kopīgu sadarbību. Ja tas ir sasniegts, tad pedagogi bez moralizēšanas ar piemēriem nepilngadīgajiem grupas dalībniekiem var izskaidrot prasību un aizliegumu ievērošanas nepieciešamību un būtību.

Piemēram, jauniešs, kas lietojis alkoholu, nedrīkst braukt ar motociklu. Tas ir saprotams katram. Smailītes būvēšana prasa nepārtrauktu, pacietīgu darbu. Kempinga ekipējums pēc katras lietošanas jāiztīra un jāizžāvē. Ja tas nenotiek, ekipējums drīz kļūst nelietojams. Runa nav tikai par atbildību kā tādu, dalībnieki var uzņemties atbildību par savu rīcību, par grupu, par grupas darba materiāliem. Grupu darba sarunu tēmas izriet no grupu dalībnieku uzvedības veida grupu darbā un no problēmām, kuras dalībnieki izteikuši grupu darba laikā. Grupu aprūpes darbinieki interesējošās tēmas izvērs un izveido tās par sarunu tēmām. Tā tiek garantēts, ka dalībnieki šīs tēmas iztūrzā tūlīt. Likumdevēji gan sociālo grupu, gan treniņkursu uzskata par ļoti ietekmējošu, intensīvu pasākumu. Tāpēc tie būtu jāpiemēro galvenokārt kā alternatīva jauniešu arestiem. [18] Ņemot vērā uzvedības veidu, piedaloties sociālajā grupu darbā vai sociālajā treniņkursā, to dalībniekiem jāspēj būt sociāli atbildīgiem un jāprot integrēties sabiedrībā.

Jauno ambulatorisko pasākumu pielietošana praksē

Pēc likumdevēju vērtējuma jaunie ambulatoriskie pasākumi, kā sākumā izskaidrots, var aizvietot tādas tradicionālas sankcijas kā naudas sodi, nepilngadīgo aresti un nepilngadīgo sodi, nepieaugot nepilngadīgo kriminalitātei. Taču, kā liecina pētījumi, jaunie ambulatoriskie pasākumi naudas sodus, nepilngadīgo arestus un nepilngadīgo sodus VFR nav aizvietojuši tādos apmēros, kā to gaidījuši likumdevēji.

V.Heincs (*W.Heinz*), balstoties uz saviem aprēķiniem, pareizi konstatē, ka, notiesājot ar ambulatoriskām sankcijām, sevišķi

nepilngadīgos, un piespriežot ambulatoriskos audzinošos disciplinārsodus, pie kā pieder daļa jauno ambulatorisko pasākumu, no 1982.gada lielākā daļa vissmagāko procesu vācu nepilngadīgo krimināltiesību praksē ir vinnēti, taču šis sasniegums kopš 1991.gada atkal sāk mazināties. [20]

Tātad var secināt, ka jaunie ambulatoriskie pasākumi, pēc kuriem tiek ieviestas likumdevēji, īpaši ar norikojumiem piespriedu darbos, ir panākti. Šeit jāatzīmē, ka darba norikojumi salīdzinājumā ar noziedznieka-upura izlīgumu, kā arī ar aprūpes norikojumu ir sasniegti un sociālie treniņkursi vai sociālo grupu darbs ar nepilngadīgajiem vai mazgadīgajiem vairāk ir sods, nevis sniedz palīdzību un atbalsta.

V.Heincs rezumē: "(..) cik tālu statistiskie dati atļauj secināt, tad jaunie ambulatoriskie pasākumi, izņemot darba norikojumus, netiek atzīti. Kopumā mazāk ir palīdzības un atbalsta, vairāk - soda pasākumi, kas nosaka nepilngadīgo kriminālnoziedzumu sankciju praksi. Noziedznieka-upura izlīgums, sociālais treniņkurss un aprūpes norikojums ir izņēmumi, nevis likums." [21]

Ja ambulatoriskie pasākumi netiek piespriesti vai tos piespriež brīvības atņemšanas vietā, rodas jautājums, vai tie ir piespriesti mazāk represīvu vai intensīvu sodu vietā. Pēc pieredzes varam teikt, ka ambulatoriskie pasākumi tiek piespriesti arī noziedzniekiem, kas tiesāti pirmo reizi un pēc mazāku noziegumu izdarīšanas². [22]

R.Drevniaks (*R.Drewniak*), veicot eksperimentu Vācijas Lejassaksijas pavalstī, nonāca pie šāda rezultāta: "Pēc šīs kopīgi sasniegtās mērķa grupas krimināltiesību pazīmēm ir redzams, ka relatīvi maza daļa ir to nepilngadīgo noziedznieku, kas ir notiesāti par smagiem noziegumiem." [23] Kā likums, tie nav jaunieši, kas par nodarījumiem notiesāti ar lieliem naudas sodiem, arestu vai citu sodu. Tomēr R.Drevniaks papildina, ka vairāk nekā puse jauniešu un mazgadīgo vismaz vienu reizi stājušies tiesas priekšā un tiem piespriests sods.

Tātad atsevišķi tieslietu institūti ambulatoriskos pasākumus piedāvā tikai kā alternatīvu brīvību atņemošiem sodiem, kurus tieslietu institūcijas arī tiešām izmanto kā brīvību atņemošu sankciju alternatīvu³.

² Šeit tiek aplūkoti izteikumi, nevis piemēroti maznozīmīgi noziegumi. Šī piedalīšanās tiesiski nav pieļaujama, bet acīmredzot tiek praktizēta. Atbilstošu iespēju piedāvā KHJG 52.§ saistībā ar JGG 45, 2. Skat. arī *Drewniak R.*, 77.lpp.

³ Ar ambulatorisko pasākumu ieviešanu nepilngadīgo tieslietu praksē Uelcā nonāca pie brīvību atņemošu spriedumu ievērojamas reducēšanas.

Priekšnoteikums tam varētu būt šāds: institūcijas ar saviem pasākumiem izpilda zināmus minimālos standartus. [24] Atbilstoši standarti tika veidoti valsts ambulatorisko pasākumu apvienībā par nepilngadīgo tiesībām - DVJJ⁴. [25]

Sociālo grupu darbam vai sociālajam treniņkursam Valsts darba apvienība (turpmāk - VDA) nosauc šādus standartus. Neatkarīgi no jautājuma, vai dot priekšroku stingri orientētai programmai, laikā ierobežotam sociālajam treniņkursam vai atklātam grupu darbam, ir izveidojušies daži minimālie standartu, kuri ievērojami grupu darba ietvaros:

1. Katras grupas darbu jāveda vismaz diviem štata pedagogiem. Honorārdarbiniekus drīkst pieaicināt tikai papildus.
2. Līdzstrādnieku piedalīšanās pasākumā tiek uzskatīta par obligātu.
3. Lielākais dalībnieku skaits grupā ir 10 personas.
4. Grupu darbs sociālās vides ietekmē ir orientēts uz jauniešu dzīvesveidu. Katrai darba grupai būtu jāievēro šādi aspekti:
 - programmu daļas ar problēmu analizējošu, mazinošu un risinošu saturu;
 - programmu daļas ar informatīvu raksturu;
 - uz darbību orientētas programmu daļas;
 - programmu daļas, kas attiecas uz vecākiem;
 - integratīvas programmu daļas.
5. Tikšanās grupās jāorganizē vismaz vienu, augstākais divas reizes nedēļā.
6. Grupu darbs jāpapildina ar individuālo aprūpes darbu, atbilstoši jauniešu vajadzībām.
7. Vairāk kā piedāvājums, nevis kā prasība grupu darbs paredzēts kā brīva, nepārtraukta darbība.
8. Vēlāk mēs iesakām atvērt grupas jauniešu draugiem, radiem un citiem brīvprātīgajiem dalībniekiem. Tā ir iespējams panākt, ka norīkojuma izpilde nepilngadīgajiem kļūst patīkamāka un noziegums tālākajā kursa norisē iegūst mazāku nozīmi.
9. Nobeigumā mēs iesakām regulāri organizēt vairāku dienu grupu pasākumus, kas orientēti uz piedzīvojumu pedagogiju. [26]

⁴ DVJJ ir nepilngadīgo noziedznieku aprūpes līdzstrādnieku un līdzstrādnieku darba apvienība. Valsts darba vienība, BAG, ir līdzstrādnieku un līdzstrādnieku apvienība, kas nodarbojas ar ambulatoriskajiem pasākumiem pēc JGG pieņemšanas VFR.

Minimālie standarti nozīmē, ka nepilngadīgo aresta un nepilngadīgo sodīšanas vietā viņi ir jānorīko darba grupās vai sociālā treniņkursā. Svarīgi ir pievērst uzmanību tam, ka nedz gadījuma skaita dēļ, nedz arī šķietamu audzināšanas iemeslu dēļ rīkojumu sliktāks mazsvarīgu noziegumu sfērā tiek pārcelts. Tieslietu uzdevums šajā gadījumā nav iejaukties audzinoši. [27]

VDA tāpat ļoti spēcīgi orientējas uz Nepilngadīgo lietu tiesu likuma audzināšanas mērķi, likumīgo nosacījumu un ievēro tiesiskās sociālās kontroles paplašināšanas apsvēršanu, izmantojot ambulatoriskos pasākumus. [28] Tālākie ambulatorisko pasākumu minimālie standarti pēc JGG ir norādīti rakstā.

Nobeigumā, protams, jākonstatē, ka izveidotie minimālie standarti ambulatoriskajiem pasākumiem VFR, šķiet, realizēti tikai dažos valsts institūtos⁵. [29]

Literatūras saraksts:

1. Cooperation for Peace // The Baltic German Exchange 1994, Jugend und Strafe. 1 bis 13 April in Berlin und Riga. Humboldt-Universität zu Berlin.- Berlin, 1994, S.5.
2. Deutscher Bundestag 11.Wahlperiode Drucksache 11/5829, 27.11.89. S.1.
3. *Drewniak R.* Ambulante Maßnahmen für junge Straffällige. - Baden-Baden, 1996, S.19.
4. *Kerner H.J.* Jugendkriminalität zwischen Massenerscheinung und krimineller Karriere. In Nickolai W., Reindl R. Hrsg. // Sozialarbeit und Kriminalpolitik. - Freiburg i.Br., 1993, S.29.
5. *Kerner H.J.* S. 35.
6. *Karstedt-Henke S.* Diversion - Ein Freibrief für Straftaten? // DVJJ - Journal. - 1991. Nr.2. - S.109.
7. *Kerner H.J.* S.30.
8. *Drewniak R.*, S.20.
9. *Heinz W.* JGG - Reform durch die Praxis - Standortbestimmung aus jugendstrafrechtlicher, jugendkriminologischer und rechtsvergleichender Sicht. S.21. In Bundesministerium der Justiz Hrs. //

⁵ R.Drevniaks savā eksperimentā Lejassaksijas pavalstī nonāk pie secinājuma, ka no 52 izpētītajām iestādēm tikai 13 atbilst minimālajam standartam.

- Jugendstrafrechtsreform durch die Praxis. - Bonn, 1989, S.21; *Kerner H.J. A.a.O.*, S.47.
10. *Marks E.* Weisungen gemäß § 10 JGG - Intensivierung sozialpädagogischer Hilfen im Bereich unterhalb der Jugendstrafe durch Brücke Projekte. In Kury H., Lerchenmüller H. Hrsg. // *Diversion Bd.2.* - München, 1981, S.598.
Marks E. Entstehung und Praxis des Projektes Brücke-Brücke Köln e.V.. In *BewHi.* - 1982, S.126.
Meyer D. Neue Entwicklungen bei klassischen Weisungen (Probleme der Betreuungsweisung und der Arbeitsweisung byw. - auflage. In Bundesministerium der Justiz Hrsg. *Neue Ambulante Maßnahmen nach Jugendgerichtsgesetz.* - Bonn, 1986, S.85. *Mohr H.* *Neue Ambulante Maßnahmen nach Jugendgerichtsgesetz.* In Bundesministerium der Justiz Hrsg. // *Jugendstrafrechtsreform durch die Praxis.* - Bonn, 1992, 4.Unveränderte Aufl., S.187.
Pfeiffer Ch. *Kriminalprävention im Jugendgerichtsverfahren.* - München, 1983.
11. *Meyer D., Hassemer E.* 10 Jahre Arbeit der Brücke-Projekte // *DVJJ-Journal*, 133, S.36.
12. *Pfeiffer Ch.* München 1983, S.148.
13. *Schreckling J.* u.a. Bestandsaufnahmen zur Praxis des Täter-Opfer-Ausgleichs in der Bundesrepublik Deutschland. Herausgegeben vom Bundesministerium der Justiz. - Bonn, 1992. Bundesministerium der Justiz Hrsg. // *Täter-Opfer-Ausgleich.* - Bonn, 1991. *Hassemer E., Marks E., Meyer K.* Hrsg. // *Zehn Jahre Täter-Opfer-Ausgleich und Konfliktschlichtung.* - Bonn, 1997.
14. *Meyer D.* *Neue ambulante Maßnahmen nach dem Jugendgerichtsgesetz - insbesondere Betreuungsweisungen / Soziale Trainingskurse / erzieherische Gruppenarbeit.* In Bundesministerium der Justiz Hrsg. // *Jugendstrafrechtsreform durch die Praxis.* 4.Unveränderte Auflage. - Bonn, 1992, S.203.
Mohr H. Die Durchführung von Betreuungsweisungen am Beispiel der Brücke-Köln e. V. // *DVJJ-Journal*, 1991. Nr. 3. - S.259.
15. *BAG-Ambulante Maßnahmen nach dem Jugendrecht in der DVJJ* Hrsg. // *Ambulante Maßnahmen und sozialpädagogische Hilfeleistungen für junge Straffällige.* - Bonn, 1992.
Busch M., Hartmann G., Mehlich N. *Soziale Trainingskurse im Rahmen des Jugendgerichtsgesetzes.* Bonn, 1986.

- Heinz W., Huber M.* Neue ambulante Maßnahmen nach dem Jugendgerichtsgesetz. Eine Auswahlbibliographie des deutschsprachigen Schrifttums. In Bundesministerium der Justiz Hrsg. // Neue ambulante Maßnahmen a.a. O.
- Drewniak R. A.a.O., Steinhilper M.* Bericht über einen Modellversuch in Uelzen - Mit Empfehlungen für den Ausbau ambulanter Betreuungsprogramme.
- Fischer H.* Die erzieherische Gruppenarbeit im Rahmen der Betreuungsweisung - Vorschläge für ein Grundkonzept. Beide in Niedersächsisches Ministerium der Justiz Hrsg. // Neue ambulante Maßnahmen nach § 10 Jugendgerichtsgesetz in Niedersachsen. - Hannover, 1986.
- Steinhilper M., Fischer H.* Ambulante sozialpädagogische Betreuung junger Straffälliger - Ein Modellversuch in Uelzen. In Schwind H.D., Steinhilper G. Hrsg. // Modelle zur Kriminalitätsvorbeugung und Resozialisierung. - Heidelberg, 1982.
- Steinhilper M., Fischer H.* Auswahlbibliographie. In Niedersächsisches Ministerium der Justiz Hrsg. // A.a.O.
- Trenczek T.* Strafe, Erziehung oder Hilfe? - Bonn, 1996.
16. *Diemer, Schoreit, Sonnen.* JGG - Kommentar zum Jugendgerichtsgesetz. - Heidelberg, 1995, S.177.
- Fischer H.* Muß oder sollte ein Sozialer Trainingskurs nach § 10 JGG als Training und Kurs durchgeführt werden? - Nein // DVJJ-Journal-1991, S.256.
17. *Bush M., Hartmann G., Mehlich N.* A.a.O., S.181.
18. Deutscher Bundestag 11. Wahlperiode Drucksache 11/5829, 27.11.89. - S.16.
19. *Heinz W.* Sanktionspraxis im Jugendstrafrecht // DVJJ - Journal, 1996. Nr.2.-S.111.
20. *Heinz W.*, S.117.
21. *Heinz W.*, S.117.
22. Wie alles anfang, wie war es damals mit den Neuen ambulanten Maßnahmen nach dem JGG in Niedersachsen? In LAG Niedersachsen für ambulante sozialpädagogische Maßnahmen nach dem JGG e.V. Hrsg. // Ambulante Maßnahmen im Jugendstrafrecht: Täter-Opfer-Ausgleich, Arbeitsweisungen, Soziale Gruppenarbeit 1989-1994.- Hannover, 1996, S.132.
- Peterich P.* Noch'n Konzept. Zur Alibifunktion ambulanter Maßnahmen im Jugendstrafrecht. In Heinz W. Hrsg. // Gegen-Gewalt.

Aggressionen und Gewalt junger Straftäter - Herausforderungen für Sozialarbeit und Justiz. Konstanz: Informationsdienst der Landesgruppe Baden-Württemberg in der DVJJ. 1994.

Frey M., Hassan-Mansour A., u.a. Jugendarbeit mit Straffälligen. - Freiburg im Breisgau, 1997, S.73 u.112.

23. *Drewniak R.*, S.47.

24. *Drewniak R.*, S.86.

25. Bundesarbeitsgemeinschaft für ambulante Maßnahmen nach dem Jugendrecht in der DVJJ: Leitfaden für die Anordnung und Durchführung der neuen ambulanten Maßnahmen (Mindeststandards) // DVJJ-Journal, 1991. Nr.2., S.294.

26. *Tas pats*, 294.lpp.

27. *Tas pats*, 293.lpp.

28. *Feltes T., Janssen H., Kerner H.J., Voss M.* Diversion statt Strafe? - Heidelberg, 1983.

29. *Drewniak R.*, 86.lpp.

Teorija un prakse darbā ar vecāku un bērnu grupām

Šajā rakstā turpināšu apskatīt ģimenes izglītošanas teorētiskos pamatus (skat. Dzīves jautājumi III, 43.lpp.), kā arī sešu gadu pieredzi, strādājot ar vecāku un bērnu grupām. Kas tad ir vecāku un bērnu grupa? Tā ir grupa, kurā kopā darbojas ģimenes: vecāki un viņu bērni. Man ir pieredze darbā ar grupām, kurās ir bērni vecumā no 3 līdz 15 gadiem un viņu vecāki, jāsaka gan, ka vairumā gadījumu tās ir mātes. Apskatot dominējošos vecāku grupu modeļus [5, 45.-50.], šāda veida grupas var uzskatīt par izglītojošām, precīzāk būtu saukt par preventīvi izglītojošām.

Jāatzīst, ka sociālajā darbā ar grupu, arī grupu pedagoģijas koncepcijās pieejas darbam ar vecāku un bērnu grupu ir izstrādātas teorētiski nepietiekami. Dažādi autori (*L.Braun, J.Coplon, Ph.C.Sonnenschein, L.Costin, G.W.Le Croy* u.c.) ir izstrādājuši teorētiskos pamatus un metodiku darbam ar vecāku un bērnu grupām atsevišķi.

Būtiskākie priekšnosacījumi, lai bērnu un vecāku grupa varētu rasties, darboties un sasniegt izvirzītos mērķus, ir:

1. Vecākiem un bērniem jāvēlas darboties kopā, tāad grupa tiek veidota pēc brīvprātības principa.
2. Pieaugušajiem un bērniem jāmacās sadarboties pēc līdztiesības un sociālās vienlīdzības principiem.

Otrais priekšnosacījums vienlaikus ir arī viens no šādu grupu darbības mērķiem, tādējādi vecāki un bērni apgūst pieredzi, ka "sociālā līdztiesība nav vienādība, tā nozīmē to, ka nav atšķirības starp cilvēkiem" (R.Dreikurss). Nav pieaugušā un bērna pozīcijas, ir tikai cilvēka pozīcija. Sociālā vienlīdzība ir viena no nozīmīgākajām vērtībām. Audzināšanas praksē tā nozīmē, ka vienlīdzīgo starpā nevar būt spēks, spiediens, iebaidīšana.

Tālāk aplūkosim dažādās pieejas darbā ar individu un grupu.

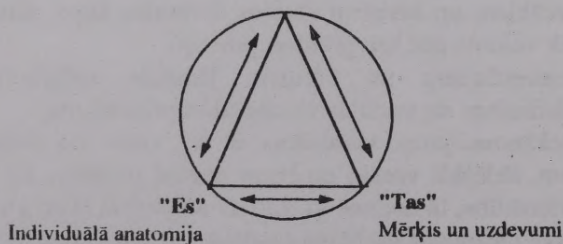
F.Helens (*Ph.Helen*) uzskata, ka, strādājot ar grupu, vienmēr ir dubulti mērķi, t.i., vieni virzīti uz indivīda attīstību, otri - uz grupas attīstību. Darbs grupā palīdz:

- grupas dalībniekiem atklāt savu vērtību, attīstīt savus spēkus, veidot atbildīgākas attiecības ar citiem grupas locekļiem un grupas vadītāju;
- grupai kā veselumam attīstīt sociālās intereses un aktivitātes, kas virza uz demokrātiskāku sabiedrību.

Runājot par vecāku un bērnu grupu, mērķu darbības diapazons ir vēl plašāks. Vienmēr ir jāskatās vecākiem izvirzītie mērķi, kuri lielākoties ir netieši: kopīgi darbojoties pieaugušajiem un viņu bērniem, vecākiem tiek dota iespēja labāk iepazīt bērnu un pieaugušo atšķirīgo pasaules uztveri, apgūt prasmes un iemaņas kā kopīgā darbībā attīstīt bērna spējas, veidot saskarsmi ar tiem. Citi mērķi ir bērniem: attīstīt un veidot sociālās prasmes un iemaņas, izkopt radošās spējas. Tā kā grupā ir dažādu vecumu bērni, tad notiek arī mērķu diferenciacija pa vecuma grupām. Un augstākais līmenis - ir grupai izvirzītie mērķi, jo grupas attīstība un indivīda attīstība atrodas mijiedarbībā.

R.Kohna (*R.Cohn*), Dž.Šafers un D.Galinskis (*J.Shaffer, D.Galinsky*) ir izstrādājuši, manuprāt, ļoti uzskatāmu, teorētiski visaptverošu skaidrojumu, no vienas puses, indivīda anatomijai un, no otras puses, savstarpējai atkarībai, darbojoties grupā.

Savstarpējā atkarība grupā
"Mēs"

1.zīm. "Es" - "Mēs" - "Tas" trīsstūris (ekosistēmas "globuss")

"Es" - tas ir ikviens indivīds, kurš darbojas grupā un grupas darbības procesā atrodas attīstībā.

"Mēs" - tās ir attiecības grupā, savstarpējā atkarība.

"Tas" - determinē daudzus grupas aspektus: mērķus, funkcijas, saturu, formas un metodes.

Lai grupa darbotos efektīvi, tad jācenšas noturēt līdzsvarā visas trīs "trīsstūra" virsotnes. Likumsakarīgi ir tas, ka grupas attīstības sākumā līdzsvars starp šīm attiecībām tikai veidojas.

Uzsākot darbu ar vecāku un bērnu grupu, pirmā tikšanās notiek tikai ar vecākiem. Sarunas galvenā tēma - sociālās lomas. Pamatjautājums - ko vecāki sagaida vai vēlētos darīt; ko sajūst attiecībās ar savu bērnu, lai būtu apmierināti ar vecāku lomas izpildi.

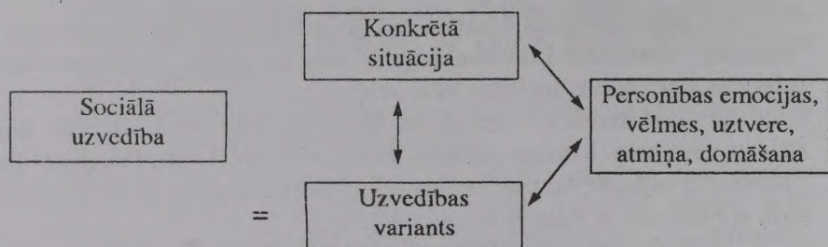
A.Kadušina un Dž.Martinas (*A.Kadushin, J.A.Martin*) darbā "Pakalpojumi bērna labklājībai" ("Child Welfare Services") ir aprakstītas šādas vecāku lomas [4, 11.]:

- nodrošināt bērna emocionālās vajadzības - mīlestību, drošību, emocionālo atbalstu;
- stimulēt intelektuālo, sociālo un garīgo attīstību;
- palīdzēt bērnam socializēties, apgūt jaunas prasmes sociālajā grupā;
- aizsargāt bērnu no fiziskā, emocionālā un sociālā ļaunuma;
- disciplinēt bērnu un mācīt tam sabiedrībā pieņemtas uzvedības iemaņas;
- palīdzēt atrisināt un novērst diskomfortu, akceptēt bērna emocionālās vajadzības;
- palīdzēt bērnam pašnoteikties;
- kļūt par vidutāju starp bērnu un ārējo pasauli, aizstāvēt bērna tiesības un aizsargājot to.

Grupas darbā rosinu vecākus domāt un runāt par grūtībām vecāku lomas realizācijā. Šī saruna ir "Es" līmenī, bet "Mēs" un "Tas" it kā paliek atvirzīti. Grupas darbības stratēģijai šī pirmā saruna ir ļoti nozīmīga, jo tās rezultātā sāk veidoties grupas mērķis, uzdevumi. Mērķi attiecas uz visām "trīsstūra" "Es", "Mēs", "Tas" konfigurācijām, pie tam mērķu koncepts grupā ir komplekss (*Č.Garvins (Ch.Garvin) 1987*). Tas nozīmē, ka vadītājam ir jāredz dažādie mērķi: grupai, atsevišķām ģimenēm, vecākiem un bērniem.

Trīsstūris ir ielikts aplī. Autoru skatījumā tā ir ekosistēma kā komplekss. Katrs grupas loceklis atrodas vidē - tā ir ģimene, draugi, radnieki, kaimiņi, skolabiedri, darbabiedri, kopiena. Ja nepieciešams, tos var izmantot kā resursus.

Vecāku un bērnu grupu darbā kā viena no satura veidojošām pamatteoriām tiek izmantota sociālās apmācības teorija. Šī teorija indivīda sociālo uzvedību skata kā sistēmu:

2.zīm. Individīda sociālā uzvedība

Uzvedība konkrētā situācijā ir visu trīs faktoru mijiedarbībā radies rezultāts. Apmācības procesā liela nozīme ir atdarināšanai.

Pilnīgi piekritu psihologa B.Skinnera (*B.F.Skinner*) uzskatam: lai veidotu sociāli adekvātu uzvedību, ir jāizmanto pozitīvi, pastiprinoši faktori, nevis jāapspiež sociāli neadekvāta uzvedība.

Pirmajā tikšanās reizē, kad kopā pulcējās vecāki un bērni, vienojāmies, ka kopā pavadītajā laikā mēs jutīsimies brīvi, nepiespiesti, bet tajā pašā laikā netraucēsim cits citam darboties, centīsimies būt izpalīdzīgi, draudzīgi.

Grupas vadītājam ir jāveido grupas klimats. Tas var būt silts, auksts, gaišs, smags, nospiests. Vecāku un bērnu grupā valdošais klimats ir modelis pieaugušo un bērnu attiecībām. Tāpēc vienojos ar vecākiem un bērniem un arī pati nekad nepārkāpju nosacījumu: neapsaukt, neaizrādīt, nekaunināt, nekomandēt, nepacelt balsi, bet, kopīgi darbojoties, ievērot sociālo vienlīdzību.

Grupas klimatu veido emocionalitāte. Tā ir cieņas izrādīšana starp grupas dalībniekiem. Tas ir pricks par katra sasniegto. Visus paveiktos darbiņus apskatām kopīgi un mācāmies saskatīt interesanto, jauko katrā, priecāties par paveikto, nevis rīkojam sacensības par labāko.

Emocionalitāte - tie ir grupas svētki, kas var būt saistīti ar kopīgu dabas vērošanu. Tā, piemēram, ar vienu no grupām sagaidījām saules rietu pie ezera, braucām ar laivām pa mēness apmirdzēto ezeru, no rīta cēlāmies četros, lai ietu pie Gaujas sagaidīt saules lēktu. Ar kādu citu grupu, kurā vairums bija pirmsskolas vecuma bērni, Lieldienas rītā sagaidījām saulīti uzlecām, tad ripinājām pašu krāsotās olas, šūpojāmies.

Svarīga ir iesaistīšanās grupas darbā, kas veido piederības sajūtu tai un pozitīvi ietekmē grupas locekļus. Vecāku un bērnu grupā iesaistīšanās ir dabiska, jo darbības pamatmetode ir kopīga darbošanās. Individīdam un

grupai, lai sasniegtu rezultātus, optimālais kopdarbības ilgums ir viens gads, t.i., 10 - 12 nodarbības. Nodarbību biežums ir viena reize 3 - 4 nedēļās. Tas dod iespēju starpsesiju laikā pildīt mājas uzdevumus un vingrināties prasmēs un iemaņās ģimenēs. Nodarbību ilgums atkarīgs no nodarbību satura, kā arī no bērnu vecuma. Visbiežāk tās ir 1,5 - 2 stundas. Iesaistišanās grupas darbā ir saistīta ar grupas lielumu. Tas varētu būt no 5 vecākiem un viņu bērniem līdz 15 ģimenēm, bet jāatzīst, ka tas ir pieļaujama maksimums. Ar tik lielu grupu nevajadzētu sākt strādāt, kamēr nav iegūta pieredze, jo ir labi jāpārzina grupas darba tehnikas, jāprot darboties ar dažāda vecuma bērniem un pieaugušiem cilvēkiem.

Vecāku un bērnu grupu darbā izmanto dažādas metodes un formas. Kā pamatmetode jāmin kopīga darbošanās (pasaku sacerēšana, stāstīšana, dabas vērošana, gleznošana, rotaļlietu gatavošana, spēles, rotaļas, sarunas u.c.). Turklāt svarīgi ir, lai bērni un vecāki veiktu vienus un tos pašus uzdevumus, reizēm kopīgi uzdevumi tiek doti ģimenēm gan nodarbību laikā, gan arī kā mājas darbi.

Nozīmīgi ir ģimenēm dotie mājas uzdevumi, tā ir šāda veida grupu darba neatņemama sastāvdaļa. Mājas uzdevumi var būt saistīti ar dabas vērošanu. Bērniem tie atklāj dabas pasauli, tās harmoniju. Tie var būt radoši darbiņi: sacerēt pasaku, stāstiņu, kopīgi skatoties ģimenes albumus, runājot ar vecvecākiem, sagatavot stāstījumu "Mūsu bērības zeme", atnest līdzī fotogrāfijas, kur ģimenes locekļi redzami bērībā. Vērot krāsas dabā, zīmēt pļavu pavasarī, vasarā un rudenī, vērot, kā aug un izplaukst, piemēram, tulpe, šo procesu mēģināt uzzīmēt.

Samērā maz vecāku un bērnu grupu darbā tiek izmantotas vārdiskās formas. Starp tām varētu nosaukt minilekcijas vecākiem (tajā laikā bērniem ir doti individuāli uzdevumi). Minilekcija ir 10 - 15 minūtes gara. Tās laikā atklāju atsevišķus paņēmienus, kurus izmantojam nodarbībās - pārrunājam mērķi, alternatīvus risinājumus. Jāatzīmē, ka nekad sarunās ar visiem vecākiem neizmantoju piemērus no vērojumiem šajā grupā.

Kādā no nodarbībām klausījāties Mirdzas Timmas Ziemassvētku pasaku "Sarkanais gaisa balons" un pēc tam zīmējām. Minilekcijā ar vecākiem stāstīju, cik svarīgi ir bērniem pašiem izdzīvot labo, ļauno, piedošanas brīnumu. Bērniem pašiem jānonāk līdz šim atziņām, nevis pieaugušajiem tās jāpasaka priekšā. Vecākiem skaidroju šādu paņēmieni pedagoģisko un psiholoģisko iedarbību.

Ja rodas nepieciešamība, pēc vai pirms nodarbībām ir iespēja saņemt individuālas konsultācijas.

Izvērtējot darbu ar vecāku un bērnu grupām, varu secināt, ka mūsdienu apstākļos šī ir perspektīva darba forma, jo dod iespēju ģimenēm, kopīgi darbojoties, ne tikai iegūt zināšanas, bet galvenokārt apgūt prasmes, iemaņas, uzlabot saskarsmi.

Augstākais vērtējums, manuprāt, ir tas, ka vecāki pēc vairākiem gadiem atzīst, ka viņi, darbojoties grupā, atklāja daudz ko jaunu gan savos bērnos, gan sevī, ka tas palīdzēja vieglāk izdzīvot bērnu pusaudža gadus, uzlaboja attiecības ģimenē.

Pozitīvs rādītājs ir tas, ka grupas ir vēlējušās darboties gada un pat vairāku gadu garumā, turklāt interese par kopīgām nodarbībām ir saglabājusies gan bērniem, gan vecākiem.

Strādājot grupā, uzskatāmi ir vērojama bērnu sociālo prasmju un iemaņu veidošanās. Viņi kļūst brīvāki, atvērtāki, prot sadarboties ģimenē ar vecākiem, brāļiem, māsām. Bērni iemācās arī vadīt rotaļas, piedalīties sižetiskās spēlēs.

Vecāku un bērnu grupu veidošana ir radošs un interesants process. Uzskatu, ka šis grupas modelis ir plaši izmantojams sociālo darbinieku un sociālo pedagogu darba praksē.

Literatūras saraksts:

1. *Vilciņa A.* Vecāku izglītošana: modeļi, prakse, perspektīvas // Dzīves jautājumi, III. - Rīga: "Attīstība", 1998.
2. *Anderson J.* Social Work with Groups: a Process Model. - New York: Longman, 1997.
3. *Braun L., Coplson J., Sonnenschein P.* Helping Parents in Groups. A Leader's Handbook. - Boston: Wheelock College Center for Parenting Studies, 1984.
4. *Kadushin A., Martin J.A.* Child Welfare Services. - New York, London: Macmillan Publishing Company, 1980.
5. *Kenneth D.* Families: a Handbook of Concepts and Teaching for the Helping Professional. - Pacific Grove CA: Brooks/Cole, 1996.

Jauniešu sociālās kompetences paaugstināšana grupu darbā

Cilvēks ienāk pasaulē ar noteiktu bioloģisko potenciālu, ko nosaka iedzimtība. Iesākumā tas ir būtne, kas pakļauta dziņām un impulsiem. Amerikāņu psihologs G.Olports (*G.Allport*) saka, ka "uzvedība, kas vērtējama kā normāla divus gadus vecam bērnam, ir neciešama pieaugušam cilvēkam". [6] Tādēļ līdz ar bērna ienākšanu pasaulē sākas tā socializācijas process, kuru nosaka vide un audzināšana.

Jauniešu vecumposms ir pēdējais laiks apgūt vēl neapgūtās sociālās prasmes un zināšanas veiksmīgai, sabiedrībā pieņemtai pieaugušā dzīves veidošanai. Daudzi autori atzīst, ka nobriedusi, sociāli kompetenta persona (tai piemīt zināšanas, prasmes un pieredze efektīvai mijiedarbībai ar vidi) spēj interesēties par citiem, viņu rūpēm un interesēm, veikt ieguldījumu citu labā. Austriešu psihologs A.Adlers (*A.Adler*) saka: "Ja gribi būt veiksmīgs dzīvē, tev jābūt labam sociālā jomā." Arī E.Fromms par cilvēka vajadzību atzīst vajadzību pēc savstarpējiem sakariem. Tās nodrošināšanai nepieciešama grupa, jo cilvēks ir sabiedriska būtne. Un, nonācis funkcionālā vidē, viņš apgūt sociālās prasmes, kas nepieciešamas, lai dzīvotu un labi justos sabiedrībā. Pirmā saskarsme notiek ģimenē, ar draugiem, radiem, vēlāk skolā un citās sociālās vienībās, taču, ja bērnībā šī vide ir destruktīva, sociālās prasmes var tikt attīstītas darbībai sociāli nepieņemamā veidā un persona var kļūt sociāli nekompetenta – negatava dzīvot pieaugušā dzīvi sociāli pieņemamā veidā. Tātad videi ir ļoti liela nozīme sociālās kompetences veidošanā. Latvijā tā ir pilna negāciju – noziedzība, vardarbība, alkoholisms, narkomānija u.c. Dabīgi, ka destruktīva vide rada destruktīvus jauniešus. Jauniešu noziedzība pieaug, turklāt jaunieši arvien vairāk veic noziegumus, kuros tiek apdraudēta viņu pašu dzīvība. Tas pierāda, ka jauniešiem nav bijusi veiksmīga socializācija, viņi nespēj stāties pretī grūtībām sarežģītās dzīves situācijās.

Tajā pašā laikā jauniešu vecumposms ir lielais iespēju laiks, jo, ja bērns savā agrīnajā socializācijā ir galvenokārt saistīts ar ģimeni, jauniešiem jau tiecas ārpus ģimenes, meklē rīcības modeļus ārpus tās. Šajā vecumposmā ir izveidojies personības kodols. Liela nozīme te ir skolai,

kas ir otrā būtiskākā sociālās vides sastāvdaļa, jo piedalās socializācijā no bērnības līdz pat pieaugušo vecumam. Svarīga ir jauniešu saikne ar ārpuskolas iestādēm, organizācijām. Jauniešu vecumposma lielās iespējas ļauj apgūt arī tās prasmes un zināšanas, ko nevar pietiekami attīstīt ģimenē.

Bieži vien ģimenē netiek apgūtas sociālās prasmes, par ko liecina augstais šķirto un viena vecāka ģimeņu skaits. Skolās pedagogiem ir savi pienākumi un pat ja viņi vēlas veicināt jauniešu sociālās kompetences paaugstināšanu, tiem šajā jomā pietrūkst profesionālo zināšanu un iemaņu. Līdz ar finansiālajām grūtībām ir samazinājies arī ārpuskolas iestāžu skaits. Tomēr jāatzīst, ka sociālās prasmes ārpuskolas iestādēs netiek apgūtas pietiekami mērķtiecīgi, jo iestāžu darbības mērķis ir brīvā laika organizēšana, veidojot dažādus izklaides pasākumus un vadot interešu pulciņus. Esošās jauniešu organizācijas vairāk orientējas uz kādu noteiktu zināšanu apguvi, kas tikai netieši var veicināt sociālās kompetences paaugstināšanos.

Ņemot vērā iepriekš minēto, ir jāsecina, ka nav profesionālu darbinieku, kas mērķtiecīgi nodarbotos ar jauniešu sociālās kompetences paaugstināšanu, tāpēc sociāliem pedagogiem ir jāpievērš uzmanība preventīvajam darbam – jauniešu sociālās kompetences paaugstināšanai grupu darbā, lai jaunieši veidotu sociāli nobrieduša pieauguša dzīvi, veicinot veselīgas sabiedrības veidošanos. Kopenhāģenas deklarācijā šīs problēmas sakarā ir izvirzīts uzdevums: "Realizēt programmas, kas attīsta bērnu un pusaudžu enerģiju un radošo darbību, lai pilnveidotu viņus un sabiedrību, lai atturētu viņus no iesaistīšanās noziedzībā, vardarbībā, narkotiku lietošanā un izmantošanā." [8, 128.]

1997. gada 21. augustā saskaņā ar Latvijas Izglītības likuma 8. pantu tika apstiprināta *Valsts jaunatnes politikas koncepcija* (VJPK), lai nodrošinātu visu fizisko un juridisko personu veiksmīgāku sadarbību ar jaunatni, savlaicīgi iekļaujot jauniešus politiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē. [1] Koncepcija nosaka šādas valsts un pašvaldību funkcijas:

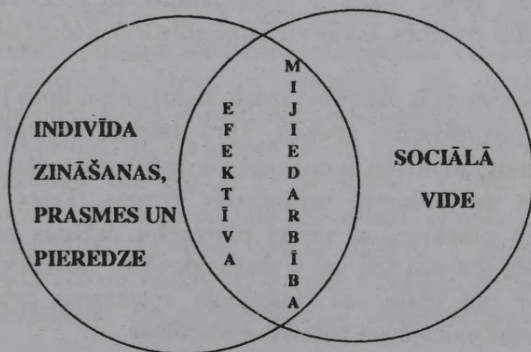
- palīdzības sniegšana jauniešu ģimenēm,
- jaunatnes veselības nodrošināšana,
- jaunatnes pašiniciatīvas veicināšana,
- jaunatnes starptautisko sakaru veicināšana,
- jaunatnes izglītības nodrošināšana,
- jaunatnes sociālās palīdzības nodrošināšana.

Apstiprinot 1999. gada budžeta projektu jaunatnes programmai, kurai iesākumā bija paredzēti 150 000 latu, finansējums nav paredzēts. [12]

Analizējot dažādās sociālās kompetences definīcijas, sociālo kompetenci varētu definēt šādi: nepieciešamās zināšanas, prasmes un pieredze individa efektīvai mijiedarbībai ar sociālo vidi.

Sociālā kompetence veidojas cilvēka dzīves pirmajos divdesmit gados, sociālajai videi un indivīdam savstarpēji mijiedarbojoties. Katrā vecumposmā veidojas jauna sociāla prasme, kas turpmāk attīstās vai neattīstās sociāli pieņemamā veidā, jo liela nozīme tās attīstības procesā ir sociālajai videi. Līdz ar to jauniešu vecumposmā, kad jauniešs meklē paraugus ārpus ģimenes, var paaugstināt sociālo kompetenci, profesionālu darbinieku vadībā attīstot sociālās prasmes.

Grafiski to var attēlot šādi:

1.zīm. Sociālā kompetence

Sociālā darba literatūrā minētas dažādas sociālās prasmes, kas veido sociālo kompetenci:

- prasme pašnoteikties (attīstīt savu identitāti);
- prasme pārliecināti rīkoties;
- prasme būt pacietīgam;
- prasme noteikt mērķus;
- prasme pieņemt lēmumus;
- prasme uzņemties atbildību;
- prasme uzticēties sev un citiem;

- prasme integrēt savas un sabiedrības vērtības;
- prasme komunikēties.

Psiholoģe S.Omarova [11, 176.] saka: "(...) cilvēks kļūst par personību, tikai iekļaujoties grupās, piedaloties to dzīvē un darbībā, internalizējot grupu normas, vērtības un uzvedības standartu." Jau piedzimstot, cilvēks nonāk tiešā saskarē ar grupām, viņš jau ir to loceklis. Tā ir ģimene, ciemats vai pilsēta un arī valsts. Cilvēks nav viens, viņš nepārtraukti nonāk saskarē ar citiem. Ne vienmēr viņš var atļauties impulsīvai rīcībai, ir jārikojas sabiedrībai pieņemamā veidā un jāmācās pašam justies labi, saskaņojot savu uzvedību un rīcību ar sabiedrībā prasīto. Grupas darbs ir efektīvs tādēļ, ka indivīds nav viens un savas problēmas nerisina vienatnē. Grupā viņš ir spiests rēķināties ar citiem, ir iespēja izjust, ka viņš ar šādām problēmām nav vienīgais. Grupa garantē drošu vidi problēmu atklāšanai un risināšanai, kā arī paver iespēju iegūt draugus. Īpaši grupu darbs ir nepieciešams un efektīvs, apgūstot vai attīstot sociālās prasmes, kuras vienatnē attīstīt nav iespējams.

Č. Zastrovs (*Ch. Zastrow*) izdala šādus grupu tipus [17]:

1. **Laika pavadīšanas grupas**, kuru mērķis ir organizēt izklaides pasākumus, lai novērstu noziedzīgas darbības uz ielas.
2. **Atpūtas un prasmju veidošanas grupas**. Tajās tiek organizēti izklaides pasākumi ar mērķi pilnveidot dažādas prasmes. Pretēji pirmajām grupām šeit jau ir padomdevējs - instruktors vai treneris. Tās var būt golfa vai basketbola spēlēšanas grupas, rokdarbu, peldēšanas pulciņš vai mākslas nodarbības.
3. **Izglītības grupas** palīdz apgūt zināšanas un daudz sarežģītākas prasmes. Viens no šīs grupas uzdevumiem, piemēram, varētu būt pašpārlicinātības veidošana. Šādas grupas varētu līdzināties klasēm, kurās tiek radītas auglīgas diskusijas par izvēlētu tēmu. Izglītības grupai ir profesionāli vadītāji, kuri parasti ir sociālie darbinieki un bieži strādā didaktiski.
4. **Uzdevuma grupas**, kas palīdz sasniegt noteiktus mērķus vai veikt kādu uzdevumu.
5. **Problēmu risināšanas un lēmuma pieņemšanas grupas**. Šajās grupās var būt iesaistīti gan sociālo pakalpojumu nodrošinātāji, gan patērētāji. Šīs grupas var uzskatīt par uzdevumu grupas apakšgrupu. Pakalpojumu nodrošinātāji izmanto grupu tikšanās, lai attīstītu

ārstniecības plānu klientam vai klientu grupai, lemj, kā vislabāk piedāvāt resursus un kā uzlabot pakalpojumus.

6. **Pašpalīdzības grupas** ir brīvprātīgas, mazas grupas, kas izveidojas savstarpējai palīdzībai un kopējo mērķu sasniegšanai. Parasti šīs grupas veido vienaudži, kas ir sanākuši, lai apspriestu kopīgas vajadzības, pārvarētu kopīgas problēmas un veiktu vēlamās sociālās un/vai personīgās izmaiņas. Šādu grupu iniciatori un biedri ir pārliecināti, ka viņu vēlmes nespēj apmierināt neviena no eksistējošām sociālām institūcijām. Pašpalīdzību grupās dominē savstarpējā mijiedarbība un biedru līdzatbildība. Viņi bieži nodrošina ne tikai emocionālu atbalstu, bet arī materiālu palīdzību. Pašpalīdzības grupas meklē problēmu cēloņus un atbalsta vērtības, kas palīdz stiprināt personības identitāti.
7. **Socializācijas grupas.** To mērķis ir attīstīt vai mainīt grupu locekļu attieksmi un uzvedību tā, lai tā kļūtu sociāli vairāk pieņemama. Tas nozīmē - sociālo prasmju attīstīšana, pašapziņas celšana, nākotnes plānošana. Piemēram, darbs ar jauniešiem, lai nākotnē nebūtu delikventu darbību, darbs ar meitenēm pusaudzēm, kas ir stāvoklī, - viņu nākotnes plānošana. Šīs grupas parasti vada sociālie darbinieki.
8. **Terapijas grupas.** Šīs grupas veido cilvēki, kuriem ir diezgan smagas emocionālās vai personīgās problēmas. Grupas vadītājam ir jābūt profesionālim. Terapijas grupu mērķis - grupas locekļu problēmu atklāšana un vienas vai vairāku stratēģiju izstrādāšana, lai problēmas atrisinātu. Šīs grupas aizvien vairāk izmanto sociālajā darbā.
9. **Jūtīguma trenēšanas grupas.** Mērķis ir vairāk apzināties attiecības, ko veido ar citiem cilvēkiem. Uzdevums ir nonākt saskarē ar savām jūtām un mācīties dzīvot tagad un šeit. Nākamais uzdevums ir izmaiņas. Attieksmju un uzvedības izmaiņas. Šajās grupās pretēji ikdienas realitātei tiek prasīta spontāna reakcija uz kāda rīcību vai teikto. Tiklīdz tiek identificēta kāda savstarpējo attiecību problēma, tā tiek veidoti jauni modeļi, kā veidot attiecības vienam ar otru.

Darbā ar jauniešiem, sintezējot dažādu grupu iezīmes, tiek radīts sociālās kompetences paaugstināšanas grupas modelis. Tā ir jauna pieceja grupu darbā, tādēļ sadarbībā ar Limbažu Pieaugušo izglītības centru tika veikts kvalitatīvais pētījums.

Ar sludinājuma palīdzību vietējā avīzē tika nokomplektēta jauniešu grupa. Pirmajā tikšanās reizē uz nodarbību ieradās četri dalībnieki.

Nākamajās divās nodarbībās jauniešu skaits pieauga līdz deviņi. Limbažu Pieaugušo izglītības centrs bija patīkama vide jauniešiem, kurus atšķirībā no skolas saistīja nepiespiestie apstākļi. Vadot jauniešu grupu, tika izvēlēts demokrātisks un daļēji moderatorais vadīšanas stils, kas ļauj individuam vairāk izpausties, rada drošāku vidi eksperimentam. Grupu vadīja sociālais pedagogs un psihologs. Vadīšana divatā, kopīgi sadarbojoties, paver iespējas objektīvākam redzējumam un līdz ar to arī efektīvākam grupas darbam. Psihologs pievērsās jauniešu emocionālajam stāvoklim grupas darbā, turpretī sociālais pedagogs vairāk uzmanības veltīja sociālo prasmju attīstīšanai. Pavisam tika novadītas 20 nodarbības, katra - reizi nedēļā. Tabuļa parāda, kādas prasmes, izvirzot noteiktus uzdevumus, 20 nodarbībās tika attīstītas.

1.tabula

Nodarbība	Nodarbību uzdevumi	Sociālās prasmes, kas tiek attīstītas
1.	Noskaidrot jauniešu galvenos problēmblokus un sociālā atbalsta sistēmu grupai un vadītājiem.	Uzticēšanās
2.	Mērķu noteikšana; kas palīdz tos sasniegt, kas traucē, kā novērst traucēkļus.	Mērķu izvirzīšana
3.	Noskaidrot, kāda ir atšķirība, ja saskarsmē veidojas dialogs, ja saskarsme ir direktīvas attiecības - bez ieklausīšanās un sapratnes.	Pacietība, komunikēšanās, atbildības uzņemšanās
4.	Izspēlēt situācijas, kas veidojas mājās ar vecākiem.	Komunikēšanās, pacietība, pašpārliecība
5.	Ego stiprināšana, apzinoties savas pozitīvās īpašības; otra emocionālā stāvokļa noteikšana un izprašana.	Ego identitāte, komunikēšanās
6.	Zīmēšana divatā, zīmēšana grupā. Ziemassvētku vēlējumu zīmējumi, citu zīmējumu izprašana.	Uzticēšanās, komunikēšanās, atbildības uzņemšanās, pacietība

7.	Deviņu dažādu sociālo situāciju izspēle, rīcības modeļu apspriešana.	Komunikēšanās, pašpārliecības trenēšana
8	Pozitīvā pašvērtējuma stiprināšana.	Ego identitāte, uzticēšanās
9.	Situāciju, kurās jūties bezspēcīgs, izspēle un risinājuma meklēšana.	Pašpārliecība, lēmuma pieņemšana
10./11.	Ģimenes bildes. Ģimene un grupa – sociālā atbalsta sistēma.	Uzticēšanās
12.	Identificēšanās ar vārdu. Mans vārds un es. Mans vārds un citi.	Ego identitāte, pašpārliecība
13./14.	Vardarbība. Ko darīt vardarbības gadījumos? Sociālā atbalsta tīkla meklēšana.	Pašpārliecība, uzticēšanās. Lēmuma pieņemšana
15.	Pārrunas, izvērtējot situācijas, kurās jūties bezspēcīgs; likumīgas, pamatotas rīcības apspriešana, sociālo vērtību izvērtēšana.	Lēmuma pieņemšana, sociālās vērtības
16.	Videotreniņi, situāciju izspēle.	Pašpārliecība, sociālās vērtības, komunikēšanās, pacietība
17.	Neverbālās komunikēšanās izpratnes veidošana.	Komunikēšanās, uzticēšanās
18.	Savu negatīvo jūtu izteikšana sociāli pieņemamā veidā.	Pacietība, lēmuma pieņemšana
19.	Sociālā gleznošana.	Uzticēšanās, atbildības uzņemšanās
20.	Noslēgums, izvērtēšana.	Atbildības uzņemšanās, uzticēšanās, komunikēšanās

Šo 20 nodarbību laikā visi jaunieši paaugstināja savu sociālo kompetenci. To varēja izvērtēt ar noteiktajiem kritērijiem - sociālajām prasmēm, kuru attīstību vēroja un analizēja sociālais pedagogs un psihologs grupas darba sākumā, grupas darba vidusfāzē un nobeigumā. Tika izmantoti arī grupas dalībnieku vērtējumi:

“Es ieguvu draugus. Sapratu, ka neesmu vienīgā ar šādām problēmām. Kad es gāju uz grupu, negribēju to visiem atklāt. Man tas

bija kā iekšējs noslēpums, kā laime, ka es eju uz grupu. Tā asociējas man ar kaut ko gaišu un baltu, it kā Dievs būtu lēmis, lai es tur eju. Kad es gāju uz turieni, likās, ka mēs visas esam kā māsas."

"Man bija iespēja izteikties. Varēju uzklausi citus, dalījāties pieredzē, varējām savstarpēji palīdzēt. Grupa man ir daudz devusi. Visi bijām draudzīgi, mīļi, visiem bija kopīgs mērķis. Man prieks, ka bija tāda grupa."

"Es ieguvu draugus. Tēmas, par kurām runājām, tās bija tādas ikdienišķas problēmas, agrāk es nebiju aizdomājusies par to, un tad vienmēr es tajās nodarbībās domāju. Skolā tādas lietas nav bijušas. Par tādām lietām nav runāts."

"Grupa ir devusi daudz. Man skolā ir daudz vieglāk veselības mācībā, kur ir kaut kas līdzīgs kā šeit. Es vairāk varu pastāstīt. Mani klasesbiedri māk pateikt, kas viņiem ir un kas viņiem nav, bet viņi neprot dot paskaidrojumu. Skolotāja saka, ka varot redzēt, ka es apmeklēju nodarbības. Grupā var runāt atklāti, klasē nevar justies brīvs. Ja pateiksi ko interesantu, zēni klačosies. Arī mājās, ar vecākiem risinot konfliktus, jūtos labāk."

"Daudz ko esmu ieguvusi no tā – kā ar cilvēkiem runāt, ar vecākiem, ko es nezināju. Uzzināju, kā tas izskatās no malas."

"Faktiski man traucēja, ka tur bija jaunākas meitenes. Tas, ko es guvu, bija laba pašsajūta un tas, ka es neesmu vienīgā ar šādām problēmām. Man bija ļoti žēl atstāt grupu."

Jaunieši atzinās, ka arī draugu kompānijās ārpus grupas viņi var pielietot iegūtās prasmes un radīt uzticību.

Interesanti, ka ar vadītāju darbu visi bija apmierināti, visi, izņemot vienu, bija apmierināti ar grupas dalībniekiem. Neapmierinātajam grupas dalībniekam nepatika grupas locekļu neregulārā ierašanās un savlaicīga nepaziņošana par to.

Pēdējā intervijā viena no grupas dalībniecēm man atklāja savu noslēpumu – viņai seksuāli uzmācās citas dalībnieces. Kopā ar psihologu sākām strādāt pie šī gadījuma, iedrošinājām viņu par to pastāstīt skolotājiem, direktoram, vecākiem, lai iestātos sociālā kontrole. Izspēlējām situācijas, kas palīdzētu risināt šo problēmu un gūt pārliecību par sekmīgu rezultātu.

Nodrošināta atgriezeniskā saite dod iespēju izvērtēt grupas darbu un rada iespējas mainīt un uzlabot to turpmākajā praksē. Var redzēt, ka grupā ir bijuši pietiekami daudz uzdevumu, kas attīsta ego identitāti, pašpārliecinātību, komunikēšanos, lēmumu pieņemšanu, vairo

uzticību sev un citiem, taču lielāka uzmanība ir jāpievērš mērķu noteikšanai, atbildības uzņemšanās prasmei. Sapratām, ka jāslēdz līgums ar katru grupas dalībnieku, vairāk jāizvirza uzdevumi, kas prasa savu un sabiedrības vērtību saskaņošanu, tāpat vairāk jādomā, kā trenēt dalībnieku pacietību. Turpinot strādāt ar jauniešiem, esmu izstrādājusi viņiem pašvērtēšanas sistēmu, kas viņiem pašiem ļauj pārlicināties par savu progresu un rada gandarījumu.

Izvērtējot jauniešu grupas darbību, var secināt, kas nepieciešams efektīvai grupas darbībai.

Nepieciešamie resursi grupas darbībai:

Pastāvīgas telpas. Telpu maiņa var radīt nedrošības un nestabilitātes sajūtu.

Dalībnieki. Ir gan plūsi, gan mīnusi, ja dalībnieki ir atšķirīga vecuma un ar dažādā līmenī attīstītām prasmēm. Trūkums ir tas, ka grupas locekļi ar augstāku sociālās kompetences līmeni var nejusties apmierināti, jo viņiem jau pastāv citas problēmas. Pozitīvais aspekts – šādā veidā notiek dažādu pieredžu apmaiņa, ir vairāk piedāvājumu sarežģītu situāciju risināšanai. Tie, kuriem ir zemāks sociālās kompetences līmenis, no tā iegūst.

Divi vadītāji – psihologs un sociālais pedagogs, kuri nav pakļauti skolai. Būtu ieteicams: ja nodarbības arī notiek skolas telpās, lai vadītājus atalgotu nevis skola, bet no skolas neatkarīga institūcija, piemēram, pašvaldība.

Jauniešu iemaksas. Tām nevajadzētu būt pārāk augstām, bet arī ne zemām, lai jauniešiem veidotos atbildības sajūta. Labāk būtu, ja viņi maksātu mēnesi uz priekšu - par visām nodarbībām, kas stiprinātu viņu atbildību par grupu. (Ja ir iespējams, jauniešiem līdz 18 gadu vecumam nevajadzētu maksāt, lai šīs nodarbības būtu pieejamas visiem.)

Grupas veids – sociālās kompetences paaugstināšanas grupa

Būtu ieteicams veidot tieši mazo grupu, kurā būtu ne vairāk par 10 jauniešiem, jo tad ir iespējama lielāka līdzdalība, tuvāka iepazīšanās un sociālā tīkla veidošana ārpus grupas. Sociālās kompetences paaugstināšanas grupā attīsta un izkopj sociālās prasmes. Līguma noslēgšana ar katru sekmē atbildību, savstarpēju uzticēšanos, komunikēšanās prasmi, pacietību. Grupas darbā liela uzmanība ir

jāpievērš ego identitātes stiprināšanai, pašpārliecinātas rīcības modeļa attīstīšanai, lēmumu pieņemšanas prasmei, savu un sabiedrības vērtību integrēšanai un mērķu noteikšanai.

Vadišanas veids

Divu vadītāju darbība grupā nodrošina divus alternatīvus rīcības paraugus. Vadītāju savstarpējā sapratne un uzticēšanās grupā rada drošu un siltu gaisotni. Taču ļoti svarīgi ir atrast partneri, ar kuru ir iespējams veidot šādu sadarbību, svarīgi, lai vadītāji viens otru papildinātu. Demokrātisks un ekspresīvs vadišanas veids nodrošina aktīvāku grupas locekļu iesaistītību.

Grupas novērtēšana

Lai grupu novērtētu, svarīgi ar to izveidot atgriezenisko saiti, veicināt grupas locekļiem pašiem vērtēt savas prasmes un noteikt, vai, darbojoties grupā, viņu sociālā kompetence paaugstinās. Tāpat ir svarīga sociālā pedagoga un psihologa savstarpēja grupas un grupas darbības novērtēšana pirms un pēc nodarbības. Novērtēšanā svarīgi izmantot dažādas mērījumu skalas, kas palīdz jauniešiem saredzēt pārmaiņas un ir papildu materiāls vadītājiem darbā. Noslēdzot grupu darbu, jāizmanto anketēšana, kas paver iespējas izteikt to, ko negribas teikt skaļi, visiem dzirdot.

Literatūras saraksts:

1. *Avots V.* Noziegumi skaitļos un tendencēs//Latvijas Vēstnesis. – 1997.g. 30.maijs –5.lpp.
2. *Blumbers J.* Lekcijas konspekts par piesaistes teoriju. –1997.g. marts.
3. *Karpova Ā.* Personība, teorijas un to rādītāji. –R.,1998. – 222.lpp.
4. *Kempbels R.* Kā patiesi milēt pusaudzi. –R.,1987.
5. *Lāce I.* 2.projekts: Pusaudži – vecāku bezdarbnieku ģimenēs. –R., “Attīstība”, 1997. –56.lpp.

6. *Nagle G.* Valdība atsakās no prioritātēm izglītībā// Diena. –1998.g. 18.decembris –1., 3.lpp.
7. *Omarova S.* Cilvēks dzīvo grupā. –R.,1996. –171. lpp.
8. Ja ģimenē ir pusaudzis: psiholoģija un pedagoģija talkā audzināšanas praksei / Z.Upmanes un A.Šponas red. –R.,1997.
9. Kopenhāģenas deklarācija un darbības programma: pasaules valstu vadītāji par sociālo attīstību. – R., 1996.
10. Likumpārskatums sabiedrības nevēlamas parādības Latvijā: Statistikas datu krājums. –R., 1997.
11. 1996. gada nacionālais ziņojums par bērnu tiesību aizsardzību. – R.,1996.
12. Valsts Jaunatnes politikas koncepcija. Izglītības un zinātnes ministrijas 1997.gada 21.augusta rīkojums Nr. 505.
13. *Алберти Р., Эммонс М.* Самоутверждающее поведение. – Санкт Петербург, 1998.- 187стр.
14. *Balgopal R., Vassil V.* Groups in social work: An ecological perspective. –New York:Macmillan Publishing Co. Inc.; London: Collier Macmillan Publishers,1983. – p.335.
15. *Corey G.* Theory and practice of group counselling. –California: Brooks/Cole Publishing Company, 1990. - p.554.
16. *Longres J.F.* Human behaviour in the social environment. - Itacha, Illinois, 1990. - p.56.
17. *Zastrow Ch.* The practice of social work. – California: Brooks/Cole Publishing Company, 1995. - p.714.
18. Youth work.//Ed.by Tony Jeffs, Mark Smith; Houndmills Basingstore Hamshire, Macmillan, 1987. – p.158.

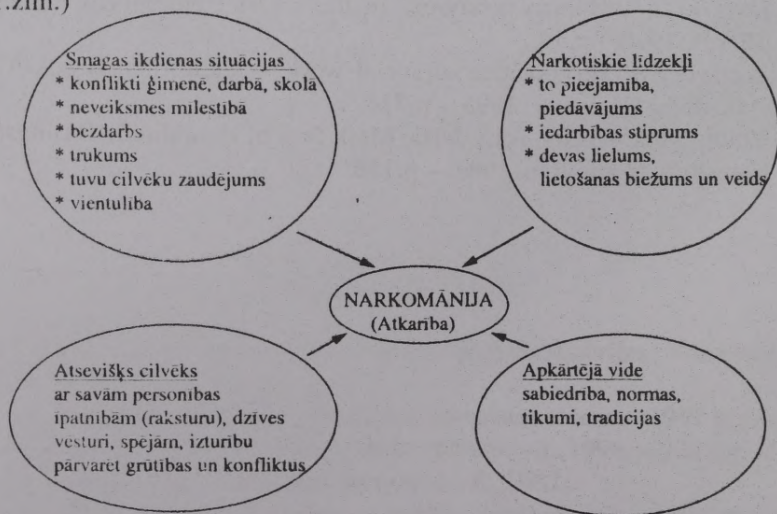
Primārā un sekundārā pusaudžu narkomānijas profilakse

Narkomānija ir viena no lielākajām sociālajām nelaimēm, kas nodara sabiedrībai daudz zaudējumu. Narkomānija pazemina sabiedrības darba, garīgo, radošo un intelektuālo potenciālu. Tā ir spēcīgs faktors dezorganizācijai, nopietns drauds sabiedrības organisma normālai funkcionēšanai.

Diemžēl Latvijā narkomānijas izplatība pēdējos gados pieaug, īpaši jauniešu vidū. Jo jaunieši ir sabiedrības visuzņēmīgākā un dinamiskākā daļa.

Pusaudžu narkomānijas cēloņi

Apskatot dažādu autoru pieejas, narkomānijas cēloņus izvēlējāmies grupēt pēc šveiciešu narkologa U.Abta (*U.Abta*) shēmas. [6] (skat. I.zīm.)

I.zīm. Narkomānijas cēloņi

Personības īpašību radītie narkomānijas cēloņi

Par narkomāniem var kļūt pusaudži ar tādām personības iezīmēm un īpašībām kā:

- emocionāli nenobriedusi psihe;
- nepilnīgi attīstītas spējas kontrolēt savu uzvedību;
- nespēja vēlmes sabalansēt ar iespējām;
- maldīgi uzskati par garīgām vērtībām un morāli. [2]

Liela nozīme nosliecē uz narkomāniju ir nenobriedušai personībai. Jaunieši, kuriem ir nosliece uz narkomāniju, nav iemācījušies atteikties no tūlītējas savu vēlmju apmierināšanas nobriedušu, noturīgāku problēmu risinājumu labā. Narkotikas piedāvā maldinošu iespēju nekavējoties un ātri rast problēmas risinājumu. [1]

Vācu narkologs H.Petzolds (*H.Petzold*) atzīmē, ka tendence uz narkomāniju ir tiem cilvēkiem, kuriem ir nobriešanas deficīts un kuri pozitīvas pieredzes trūkuma dēļ nevar izveidot stabilu "es" stāvokli. Tādēļ šādiem cilvēkiem var būt tieksme veidot pataloģisku "es" stāvokli - konfluenci. Geštaltpsiholoģijā ar konfluenci saprot personas nespēju piemērotā veidā norobežoties no ārējās pasaules ietekmēm un iekšējās pasaules sajūtām, fantāzijām un atmiņām. Pusaudzi it kā pārpludina viņa paša iekšējā pasaule. Viņa bailes, sapņi it kā valda pār viņu, viņš nav spējīgs norobežoties no ārējās pasaules. Šiem pusaudžiem ir raksturīga atkarība no subkulturālas vides. Viņiem nav notikusi iekšējās un ārējās pasaules diferenciacija, un tāpēc ārējās pasaules draudīguma dēļ tiek noliegta. Pusaudzis bēg pie arhaiskajiem "labajiem objektiem", un narkotikas tam ir ideāls līdzeklis, kā izvairīties no bailēm, sāpēm, skumjām un realitātes prasībām. [1]

Apkārtējās vides radītie narkomānijas cēloņi

Jaunieši narkotikas gandrīz vienmēr sāk lietot grupā. Krievu speciālists V.S.Bitenskijs (*В.С.Битенский*) ir klasificējis sociālās grupas, kurās pusaudzis var sākt lietot narkotikas [8]:

Teritoriālās grupas. Tās apvieno pusaudžus pēc dzīvesvietas vai mācību vietas (sētas kompānijas). Daudzas no šādām grupām var kļūt pārvēršas par delikventām grupām, kurās var sākt lietot narkotikas.

Delikventās un kriminālās grupas. Pārkāpumi, ko izdara šīs grupas, parasti ir sīkas zādzības, huligāniska rīcība, kautiņi bez nopietnām sekām. Vai grupā lieto narkotikas, parasti atkarīgs no grupas līdera.

Narkomānu grupas. Parasti tās sastāv no jauniešiem, kuri ir atkarīgi no narkotiskām vielām. Narkomānu grupas var iedalīt: 1) grupas, kuras jau no paša sākuma ir narkomānu grupas, 2) grupas, kuras par tādām kļuvušas.

Ģimenei kā tuvākajai sociālajai videi ir galvenā loma personības attīstībā. Bieži nākamā narkomāna ģimene var būt labila vide jaunieša emocionālajai attīstībai. Ģimenei raksturīgs šāds modelis. Nozīmīga galvenokārt ir mātes izturēšanās. Tēvs stāv malā un ģimenes emocionālās attiecības ietekmē mazāk. Turpretī māte, kura ir dominējošā ģimenē, ir jūtās nenobriedusi, pilna konfliktu un svārstīga. Tādējādi tiek radīts slikts paraugs jauniešiem - nākamajam vīram un tēvam. Pastāv iespēja, ka viņa laulībā atkartojas šis sākotnējās ģimenes modelis. [7]

Smagu ikdienas situāciju radītie narkomānijas cēloņi

Dzīves grūtības, ar kurām saskaras jaunieši, ir daudz un dažādas. Nedrīkst aizmirst, ka pusaudži saskaras arī ar tādiem jautājumiem kā: "Kāda ir dzīves jēga un mērķis?", "Kāpēc dzīvot?", "Kādu vietu man ieņemt dzīvē?". Katra no šīm problēmām var kļūt par iemeslu, lai jauniešis sāktu lietot narkotikas.

Svarīgi, lai jauniešis savas problēmas risinātu. Jo par narkomāniem kļūst jaunieši, kuri netiek galā ar viņiem dotajiem dzīves uzdevumiem. Stipri izteikta mazvērtības sajūta un vienlaicīga tendence šīs jūtas kompensēt ir vispārēja narkomānu rakstura tendence. Viņu mazvērtības sajūta traucē aktīvu dzīvošanu, kuras pamatā ir sociālas intereses. Drosmes trūkums, pasivitāte, neuzticēšanās, kā arī bailes no neveiksmes ir īpašības, kuras gandrīz visiem narkomāniem ir galvenās un kuras viņiem traucē adekvāti risināt dzīves problēmas. [7]

Narkotisko vielu un to lietošanas seku radītie cēloņi

Pasaulē pazīstami vairāk nekā 100 dažādi narkotiskie līdzekļi ar dažādām darbības ietekmēm uz cilvēka organismu. Ķīmiskās vielas ir daudz stiprākas par dabiskajām vielām un no tām ātrāk rodas atkarība.

Viens no būtiskiem narkomānijas cēloņiem ir narkotisko vielu pieejamība. Ir saprotams - ja nebūs narkotikas, tad nebūs narkotiku lietotāju. Būtiska nozīme šeit ir narkotiku kontroles politikai valstī un tam, kādā veidā darbojas narkotiku tirdzniecības tīkls. Šī tīkla zemākajā līmenī visbiežāk darbojas paši narkomāni. Šajā sakarā mēs uzsveram, ka visbiežāk pusaudži saņem narkotikas no vienaudžiem vai arī nedaudz vecākiem biedriem, kuri arī lieto narkotikas.

Katrā sabiedrībā un laikmetā ir bijušas izplatītas citādas narkotiskās vielas. Sabiedrībā akceptēto ķīmisko vielu skaits pieaug: drosmes radītāji, nomierinošie līdzekļi, dopings sportā, raibas tabletiņas pret ikdienas grūtībām. Apkārtējās sabiedrības attieksme pret medikamentiem, alkoholu un ķīmiskām vielām, kuras lieto it kā veselības uzlabošanai, pusaudzis veido toleranci pret jebkurām vielām.

Par narkotiskajām vielām un to izraisītajām sekām narkologs J.Strazdiņš saka: "Ne visi cilvēki vienādi reaģē uz vienu un to pašu narkotiku. To iedarbība uz cilvēku ļoti stipri variē. Tā ir atkarīga no tā momenta garastāvokļa un no fiziskās un psihiskās konstitūcijas. Lielākā daļa narkotiku ir baudas līdzekļi, nevis problēmu risinātāji. Jebkura pārmērīga lietošana noved pie atkarības, pierašanas un rada fiziskās veselības pasliktināšanos, sociālās nelaimes un zaudējumus." [2]

Jāatzīmē, ka uz pusaudzi narkotiskās vielas atstāj kaitīgākas sekas nekā uz pieauguša cilvēka organismu. Arī atkarība pusaudzim attīstās ātrāk nekā nobriedušai personai. Sevišķi bīstama situācija veidojas tad, ja pusaudzis, lietojot narkotikas aiz ziņkārības, pirmajā reizē izjūt ļoti patīkamu sajūtu. Rezultātā pusaudzim rodas vēlēšanās lietot narkotikas atkārtoti, viņš grib izbaudīt šīs sajūtas vēlreiz. Nemanot ir izveidojusies atkarība.

Pusaudžu narkomānijas profilakse kopienā

Savā pētījumā kā kopienas apskatījām Jūrmalu.

Kopiena attīstās un mainās. Lai kopiena eksistētu, tai ir nepieciešama stabilitāte. Taču, ja uz kopienas iedarbojas tādi spēki kā narkomānija, augsts noziedzības līmenis, bezdarbs, nabadzība, slikti sadzīves apstākļi, augsts migrācijas līmenis, tā var arī sabrukt. Pasaulē ir zināmas un dokumentos aprakstītas ārējās kopienas sabrukuma pazīmes. Pirmās redzamās pazīmes pilsētas rajonos ir netīrība, vandālisms, jauniešu devianta uzvedība. Šis sabrukšanas process attīstās vairākās stadijās, pēdējā no tām notiek atklāti darījumi ar narkotikām. Nav noskaidrots, kādēļ dažas kopienas attīstās šajā virzienā, bet citas ne. [9]

Masveida ļaunprātīga narkotiku lietošana kopienā var notikt tādēļ, ka kopiena nepievērš uzmanību šiem jautājumiem vai arī ir par vāju, lai cīnītos pret šo parādību. Kopienas var arī nekļūt par upuriem narkomānijai un citām deviancēm tāpēc, ka to iekšienē var būt pieņemtas normas, lai atvairītu vai samazinātu sabiedrībai draudošus procesus.

Dažādām kopienām ir dažādi uzskati par narkomānijas profilaksi, un tās dažādi izprot to. Pieeja ir atšķirīga ne tikai dažādās pasaules daļās, bet var būt atšķirīga pat vienā valstī. Tāpēc pasākumi, kuri domāti narkomānijas problēmas risināšanai vienā kopienā, var nederēt citai kopienai.

Lai cīnītos ar ļaunprātīgu narkotiku lietošanu, lai narkomānijas profilakse būtu sekmīga, ir nepieciešams mobilizēt visus kopienas resursus. Neviena iniciatīva nebūs sekmīga, ja tā nenāks no pašu kopienas locekļu vidus. Kompleksi profilaktiski pasākumi, kuri tiek veikti no augšas uz leju, reti izrādās sekmīgi.

Pusaudžu narkomānijas profilakses galvenais mērķis kopienā ir novērst uzmanību, kas saistās ar ļaunprātīgu narkotiku lietošanu. Mērķim ir jābūt vērīgam uz šādas uzvedības cēloņu novēršanu. Tādēļ tiek ņemti vērā konkrētie sociālie, ekonomiskie, politiskie apstākļi kopienā, kā arī kultūras līmenis, pasaules redzējums; mērķi un cerības konkrētam narkomānam vai potenciālam narkomānam. Lai profilakses darbība būtu sekmīga, nepieciešams, lai visas institūcijas kopienā apvienotos.

Iepriekšējā pieredze dažādās kopienās liecina par to, ka sekmīgs projekts sevī ietver partnerības metodi. Tas nozīmē resursu sadali un mobilizāciju. Tiek stimulēta ieinteresētība un izveidojas iespējas mērķtiecīgai atsevišķu institūciju rīcībai, lai sasniegtu vislabākos rezultātus.

Komandā iekļaujas sociālais darbinieks, kurš var uzņemties koordinatora vai administratora lomu. Viņa uzdevums ir koordinēt šo grupu un izstrādāt jaunas aktivitātes. Konkrētāk šī rīcība ietver:

- operatīvā plāna sagatavošanu;
- apvienotās grupas konsultēšanu par narkomānijas problēmu;
- līdzekļu vākšanas veicināšanu;
- programmas realizācijas nodrošināšanu, lai sasniegtu izvirzītos mērķus.

Lai profilakses darbība būtu mērķtiecīga un nepārtraukta, nepieciešams izstrādāt tuvākās un tālākās perspektīvas plānus. Pēkšņas, neplānotas aktivitātes parasti dod īslaicīgus rezultātus (piem., narkotiku tirdzniecības vieta var pārcelties nedaudz tālākā vietā).

Pusaudžu narkomānijas profilakse skolā

Pusaudžu narkomānijas profilakses darbam ir jābūt iekļautam izglītības sistēmā, jo:

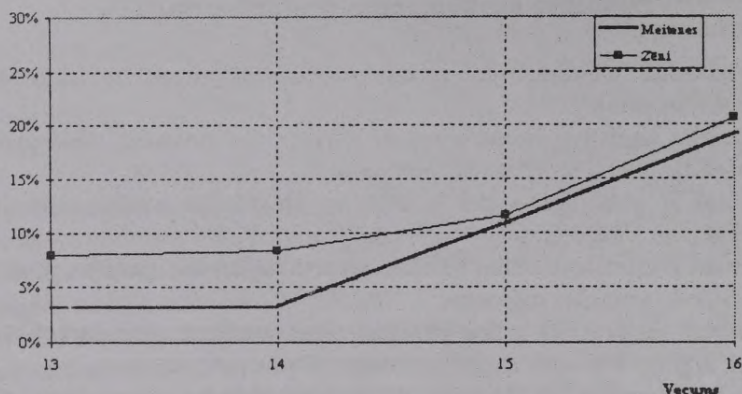
- 1) oficiālās izglītības iestādēs mācās gandrīz visi pusaudži, tādā veidā pusaudži iegūst profilakses apmācību;
- 2) skolas ir struktūra, kurai ir iespējas attīstīt jau esošās saites ar vecākiem, sabiedriskajām organizācijām u.c.;
- 3) skolas, atšķirībā no citām kultūras un sociālajām institūcijām, ir visās valstīs un pasaules reģionos;
- 4) pasaulē pēdējos 30 gados pārsvarā visas zināšanas par narkotikām tiek iegūtas formālās izglītības laikā;
- 5) skolēni vecumā no 13 līdz 18 gadiem ir riska grupa, kura sāk eksperimentēt ar narkotikām. [5]

Pētījumā, kuru veicām visās Jūrmalas skolās, noskaidrojām, ka pusaudži sāk eksperimentēt ar narkotikām 13 - 16 gadu vecumā (skat. 1.tabulu un 2.zīmējumu). Var secināt, ka, pieaugot respondentu vecumam, pieaug to respondentu skaits, kuri ir mēģinājuši lietot kādu no narkotiskajām vielām, turklāt starp zēniem narkotiku lietošana ir plašāk izplatīta nekā starp meitenēm.

1.tabula

Narkotiku lietošanas gadījumu izplatība pusaudžu vidū

	Vecums	Skolēni, kuri lietojuši narkotikas	%	Respondentu skaits
Meitenes	13 gadi	5	3,2	158
	14 gadi	5	3,3	151
	15 gadi	9	10,9	82
	16 gadi	9	19,1	47
Zēni	13 gadi	10	8,0	124
	14 gadi	11	8,3	133
	15 gadi	8	11,6	69
	16 gadi	6	20,7	29

2.zīm. Narkotiku lietošanas gadījumu izplatība pusaudžu vidū

Primārās profilakses darbā skolās var izmantot dažādus mācību modeļus. Tuvāk aprakstīsim tos modeļus, kuri adaptēti Eiropas valstīs.

Zināšanu un informācijas ieguves modelis. Šis modelis ilgu laiku ir bijis populārs un tiek izmantots arī šobrīd. Tas ietver informācijas nodošanu un zināšanu uzkrāšanu par narkotiskajām vielām un to ietekmi uz veselību. Tā pamatā ir pieņēmums, ka informācija par narkotiskajām vielām, to ļaunprātīgas lietošanas izraisītajām sekām, kas cilvēku ietekmē bioloģiski, sociāli, psiholoģiski, nodrošina pirmo soli narkomānijas profilaksē. Par šīs metodes paraugu tiek uzskatīts Lielbritānijas modelis "Augsta profila mācību programma".

Ir kāda šī modeļa īpaša metode, kuru mēs gribētu uzsvērt. Dažās valstīs, piem., Norvēģijā, Zviedrijā, Šveicē, informācijas nodošanu veic paši jaunieši. Tas notiek šādi: diviem pusaudžiem sagādāta iespēja piedalīties īsā, koncentrētā četru dienu seminārā. Šajā laikā profilakses speciālisti nolasa viņiem teorētisku kursu un sniedz arī praktiskas iemaņas. Pabeiguši kursus, pusaudži var apmācīt savus vienaudžus. Kursus papildina dažādi pasākumi, kā, piemēram, diskusijas par brīvā laika izmantošanu, pārrunas ar skolotājiem. Šādu metodi var izmantot arī vidusskolās, universitātēs u.c. Jāpiebilst, ka Latvijā šo metodi jau otro gadu sekmīgi izmanto jaunatnes organizācija "Par brīvu dzīvi no alkohola un narkotikām".

Emocionālais apmācību modelis. Šis modelis balstīts uz pieņēmumu, ka par narkomāniem kļūst pārsvarā tie jaunieši, kuriem ir

zems pašvērtējums, nespēja pieņemt saprātīgus lēmumus, izteikt savas jūtas, kā arī ir neadekvātas problēmu risināšanas iemaņas. Tādējādi izglītošanas galvenais mērķis ir pašvērtējuma celšana, lēmuma pieņemšanas, problēmu risināšanas prasmju korekcija. Šis modelis, kas balstīts uz humānistiskās psiholoģijas pamatiem, paredz: jo veiksmīgāk jaunietis spēj risināt iekšējās, kā arī starppersonālās problēmas, jo zemāks riska līmenis kļūst atkarīgam no narkotiskajām vielām. Šāds modelis veiksmīgi tiek lietots Šveicē.

Sociālais modelis. Šī modeļa pamatā ir sociālās apmācības teorija, kas apgalvo, ka uzvedība ir pozitīvu vai negatīvu sociālo ietekmju rezultāts. Cilvēka apkārtējā sociālā vide - masu informācijas līdzekļi, vecāki, draugi, skola - ietekmē katru individu, radot adekvātu vai neadekvātu uzvedību. Šis modelis ietver dažādu ietekmju pretestības treniņu (vecāku, vienaudžu), masu informācijas līdzekļos publicētās informācijas analīzi (neveselīgu dzīvesveidu popularizējošas reklāmas), lomu spēles u.c. Veiksmīgs ir holandiešu modelis "Sarunas par alkoholu un narkotikām skolā".

Sociālo iemaņu attīstības modelis. Šis modelis ir līdzīgs emocionālajam apmācību modelim, tomēr šajā modelī tiek uzsvērts līdzsvars starp personisko un sociālo prasmju attīstību, starp kurām galvenās būtu domāšana, jūtu kontrole, godaprāts, pašdisciplīna, iejūtība. Šajā programmā tiek uzsvērtas visas sabiedrības atbildība. Labi pazīstama ir tāda programma kā "Pusaudžu prasmes", kura adaptēta vairākās valstīs - Šveicē, Lielbritānijā, Francijā, Holandē, Beļģijā, Zviedrijā. [5]

Mūsuprāt, galvenā pretruna, ko pētījumā secinājām, ir pedagogu neizpratne par narkomānijas problēmu skolās vai tās noliegšana vispār. Savukārt pusaudžiem ir nepareizs priekšstats par narkotisko vielu lietošanas sekām. Daudziem pusaudžiem draugi lieto narkotikas, kas liecina par narkotiku lietošanas izplatību. Tādēļ veikt profilaksi skolās ir svarīgi. Lai to uzsāktu, vienai no svarīgākajām prioritātēm jābūt pedagogu un sociālo pedagogu izglītošanai narkomānijas profilakses jautājumos.

Literatūras saraksts:

1. *Pecolds H.* Atrīvošanās un sērošanas process narkomānu terapeitisko kopu konstruktīvās terapijas četrpakāpju modeli /Valsts Narkoloģiskās aprūpes un veselības centra kserokopija.

2. *Strazdiņš J.* Atkarība vai ...? - Rīga: Phare Programme Coordination Unit, 1996. - 13. lpp.
3. "Phonih" - māja Hohenlindenē - terapeitiskā apvienība narkomānu - vīriešu un sieviešu rehabilitācijai / Konceptija - Valsts Narkoloģiskās aprūpes un veselības centra kserokopija.
4. *Petzold H., Vormann G.* Therapeutische Wohngemeinschaften Erfahrungen - Modelle. - Munchen: 1980. - S. 252.
5. Drug Education // Programmes and Methodology an Overview of Oportunities for Drug Prevention. - Paris: UNESCO, 1995.- pp.1 - 18.
6. Leben hat viele Gesichter, Sucht hat viele Ursachen // Schweizerische Fachstelle für Alkohol und andere Drogenprobleme.- S.31.
7. *Буянов М.И.* Ребенок из неблагополучной семьи. - Москва: Просвещение, 1988. - 207 с.
8. *Личко А.Е., Битенский В.С.* Подростковая наркология. - Ленинград: Медицина, 1991. - 304 с.
9. Сокращение незаконного спроса на наркотики - стратегии предупреждения , включая участие общин // 38 сессия 14-23 марта 1995 года. - ООН Экономический и Социальный Совет. - Вена, 1995. - 24 с.

Kritiskie periodi bērnu un pusaudžu psihofiziskajā attīstībā

Viens no sociālā pedagoga profesionālās darbības galvenajiem uzdevumiem ir palīdzēt bērniem un jauniešiem socializācijas procesā, kā arī sniegt atbalstu krīzes un konfliktsituācijās, pilnveidojot spējas patstāvīgi risināt problēmas. Tā kā šāda veida palīdzība ir nepieciešama bērniem un jauniešiem visās vecuma grupās, sociālajam pedagogam ir labi jāorientējas klientu psihofizioloģiskās attīstības īpatnībās, īpaši - kritiskajos periodos.

Cilvēka dzīve iesākas apaugļošanās brīdī, olšūnas un sēklas saplūšanas momentā. Mazā, cilvēciskā būtne "sāk būvēt" pati sevi, izmantojot pašas spēkus straujai attīstībai. Apaugļotajai šūnai jau pašā sākumā piemīt totipotence - spēja vispusīgi attīstīties. Visos attīstības posmos ieņemtais auglis jau ir dzīva būtne, būtiski atšķirīga no mātes organisma, kurš viņu tikai uzņem un baro. Šis dzīvās būtnes savdabīgums dara to vienreizēju un neatkārtojamu.

Jēdzienam "attīstība" ir divējāda nozīme. Šaurākā nozīmē to saprot kā kvalitatīvu procesu, kuram raksturīgas strukturālas izmaiņas - ķermeņa šūnu dališanās, specializēšanās un jaunu šūnu grupu - audu - nodališanās. Tā nobriest orgāni un orgānu sistēmas.

Plašākā nozīmē "attīstība" tiek izprasta kā īpašs process, kas sevi apvieno gan kvantitatīvo, gan kvalitatīvo aspektu. Vienoti noris cilvēka fiziskā un psihosociālā attīstība. Tā ir izaugsme, kad kritiskos brīžos notiek izmaiņas visos strukturālos virzienos.

Fizišķi cilvēks nobriest jaunībā. Psihiskā un sociālā attīstība turpinās visā dzīves laikā.

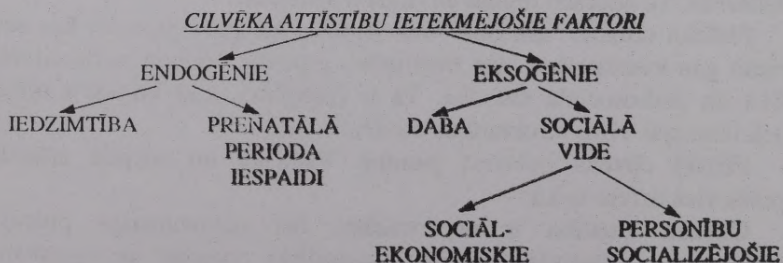
Cilvēka attīstība ir nepārtraukta, bet nevienmērīgs process. Izteiktākas kvantitatīvās izmaiņas periodiski mainās ar organisma straujākām kvalitatīvām struktūras un funkciju izmaiņām. Katru jaunu kvalitatīvās attīstības pakāpi raksturo noteiktas morfoloģiskās (uzbūves) un funkcionālās īpatnības, kas ir attīstības periodizācijas pamatā.

Balstoties uz bioloģiskajiem, socioloģiskajiem un pedagoģiskajiem kritērijiem, cilvēka attīstībā izšķir šādus etapus un periodus:

1. *Prenatālais etaps (~ 270 dienas):*
 - 1) īstais dīgļa periods (1 nedēļa);
 - 2) implantācija (2 diennaktis);
 - 3) embrionālais periods (5 - 6 nedēļas);
 - 4) embriofetālais periods (1 - 2 nedēļas);
 - 5) fetālais periods (9.nedēļa - dzemdības).
2. *Dzemdības.*
3. *Postnatālais etaps:*
 - 1) jaundzimušais (1. - 10.diena);
 - 2) zīdains (10.diena - 1 gads);
 - 3) agrā bērnība (1 - 3 gadi);
 - 4) pirmā bērnība (4 - 7 gadi);
 - 5) otrā bērnība (z. 8 - 12 gadi, m. 8 - 11 gadi);
 - 6) pusaudzis (z. 13 - 16 gadi, m. 12 - 15 gadi);
 - 7) jaunieši (z. 17 - 21 gads, m. 16 - 20 gadi);
 - 8) nobriedis, pieaudzis cilvēks
(I ~ v. 22 - 35 gadi, s. 21 - 35 gadi;
II ~ v. 35 - 60 gadi, s. 35 - 55 gadi);
 - 9) padzīvojis cilvēks (v. 60 - 74 gadi, s. 55 - 74 gadi);
 - 10) vecums (75 - 90 gadi);
 - 11) ilgdzīvotāji (virs 90 gadiem).

[z.-zēni, m.-meitenes, v.-vīrieši, s.-sievietes]

Cilvēka attīstību jebkurā periodā ietekmē dažādi faktori (skat. shēmu):

Attīstību ietekmē endogēnie (iekšējie) un eksogēnie (ārējās vides) faktori.

Endogēnie faktori ir organisma iekšējās īpatnības, kā arī sliekšme uz slimībām. Šīs īpatnības tiek iegūtas vēl pirms dzimšanas, tās ir

atkarīgas no iedzimtības, arī no prenatalā perioda iespaidiem. Bērna fizisko un psihisko attīstību nelabvēlīgi var ietekmēt kaitīgi faktori mātes grūtniecības laikā, kā arī apstākļi, kādos bērns nāk pasaulē.

Eksogēno faktoru kompleksu veido dabas faktori un sociālās vides faktori. Pie dabas faktoriem pieder fizikāli ģeogrāfiskie faktori (reljefs, klimats), kosmiskie faktori (sauļes gaismā un siltums), kā arī bioloģiskie faktori - dzīvnieki un augi, kā arī mikroorganismi.

Bērna attīstību ietekmē tāds sociālās vides faktors kā sociālekonomiskais stāvoklis valstī, sabiedrībā un ģimenē. No ģimenes materiālās situācijas atkarīgs bērnu uzturs, higiēniskie apstākļi, izglītošanās iespējas utt.

Sociālajā vidē notiek arī bērna personības attīstība. Socializācija ir process, kurā indivīds no ļoti plašām izvēles iespējām apgūst tādu uzvedības veidu, kādu ir pieņēmušas viņam tuvākās sociālās grupas, t.i., ģimene, apkārtējie vienaudži, paziņas u.c. Būtiski šo procesu ietekmē arī skola un masu informācijas līdzekļi.

Minētie faktori cilvēku iespaido nepārtraukti, visā tā attīstības laikā. Taču mēdz izdalīt t.s. kritiskos jeb sensitīvos periodus, kad organisms ir sevišķi jūtīgs pret vides izmaiņām. Šai posmā liela nozīme ir adaptācijai - organisma spējai pielāgoties mainīgajiem ārējās vides apstākļiem. Organisma piemērošanās reakcijas vada centrālā nervu sistēma, adaptāciju realizē galvas smadzeņu garozas un zemgarozas veidojumi sadarbībā ar iekšējās sekrēcijas dziedzeriem. Ja apstākļi ir ekstremāli vai ļoti atšķiras no iepriekšējiem - organisms nonāk stresa stāvoklī. Adaptācijas laikā organismam ir nepieciešama papildu enerģija, lai paaugstinātu aizsargspējas. Sakarā ar augšanu un attīstību bērniem adaptācijas spējas ir vājākas nekā pieaugušajiem. Jāņem vērā fakts, ka grūtāk adaptējas zēni, kā arī bērni ar nestabilu nervu sistēmu.

No adaptācijas spējām ir atkarīga bērna attīstība un veselības stāvoklis - spēja uzturēt organisma iekšējo līdzsvaru arī tad, ja uz bērnu iedarbojas negatīvi ārējie faktori (nepietiekams uzturs, neatbilstoša temperatūra, piesārņots gaiss, slimības traumas, vardarbība u.tml.). Ekstremāli apstākļi aizkavē bērna attīstību un augšanu jebkurā vecumā, bet īpaši kritiskajos periodos:

- agrajā jaundzimušā periodā;
- 1 - 1,5 gada vecumā;
- 6 - 8 gadu vecumā;
- pusaudža gados (zēniem 12 - 16 g., meitenēm 11 - 15 g.).

Bērns piedzimst dažādos apstākļos, bieži vien agrāk vai vēlāk par nosacīto laiku. Dzemdību laiku lielā mērā nosaka tas, kā māte psiholoģiski pārdzīvo grūtniecību, vai bijusi laimīga, vai vēlējusies mazuli.

Pirmās 7 - 10 dienas bērnam ir īpaša jūtīguma periods. Jaundzimušais pēc ķermeņa uzbūves un funkcionālajām īpatnībām krasī atšķiras no vecākiem bērniem un pieaugušajiem. Mazulis tikko ir pārdzīvojis dzemdību šoku, viņam ir stress, jauna, nezināma vide, straujš apkārtējās temperatūras kritums, spoža gaisma, atmosfēras gaiss - apstākļi, ar kuriem mazais cilvēciņš nekad nav saskāries. Bērnam vēl nav beigusies daudzu orgānu un orgānu sistēmu, īpaši centrālās nervu sistēmas, attīstība. Jaundzimušā audi ir bagāti ar ūdeni, funkcionāli tie ir vāji attīstīti, viegli ievainojami, neizturīgi pret nelabvēlīgām iedarbībām.

Pēc nabas saites pārgriešanas un līdz ar pirmo ieelpu mainās bērna asinsrite. Pakāpeniski aizveras starp sirds priekškambariem un lielajiem asinsvadiem esošās atveres. Kādu laiku vēl ir iespējama arteriālo un venozo asiņu sajaukšanās. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc jaundzimušajiem ir zilganas pēdiņas un plaukstas.

Līdz ar pirmo kliedzienu gaiss nonāk plaušās, kas sastāv no alveolām. Šie sīkie pūslīši, ko apņem asinsvadi, līdz šim bija saplakuši. Pirmajās stundās atveras tikai daļa alveolu. Tāpēc, lai nodrošinātos ar nepieciešamo skābekli, elpošana ir ļoti bieža, reizēm virspusēja, ar periodiskām, dziļām ieelpām. Brižiem bērns it kā "aizmirst elpot".

Ar asinsplūsmu vēl nedzimis bērns saņem mātes organismā esošos hormonus (fizioloģiski aktīvas vielas, ko izdala iekšējās sekrēcijas dziedzeri). Neilgi pēc dzimšanas vērojama to ietekme. Var sākties pakāpeniska krūšu dziedzeru palielināšanās gan zēniem, gan meitenēm, pat izdaloties pirmpienam līdzīgam šķidrums. Meitenēm no dzimumorgāniem izdalās pelēcīgi, gļotaini, arī asiņaini izdalījumi. Uz bērna sejas rodas dzeltenīgi, punktveida mezgliņi - aizsprostoti tauku dziedzeri. Šīs īpatnības tiek sauktas par jaundzimušā dzimumkrīzi.

Mazulim šīnī vecumā atdeve ir izteiktāka nekā pieaugušajiem. Bērns ātri pārkarst un atdziest. Galvas smadzenēs esošais termoregulācijas centrs vēl nav nobriedis. Pirmajās dienās āda ir sārtā, bet pēdas un plaukstas - zilganas. Vairumam jaundzimušo 2 - 3 dienā rodas dzelte, tam iemesls ir lieko eritrocītu (sarkano asinsķermenīšu) bojāeja un vēl pilnīga aknu nenobriešana.

Jaundzimušajam bērnam ir labi izveidojies zīšanas reflekss. Tam viņš jau "trenējas" mātes miesās, zīžot pirkstus. Pēc dzimšanas cits

aktīvāk, cits slinkāk ziž visu aizsniedzamo. Bet šai vecumā bērnam vēl nav zināma sakarība: zīšana - piens - labsajūta. Pēc dzimšanas bērniņš ir bezpalīdzīgs. Rokas un kājas cenšas ieņemt to stāvokli, kāds bija mātes miesās, kur bija labi, silti, droši. Tai pašā laikā bērns nepārtraukti kustas. Kustības vēl ir nesaskaņotas, nav koordinētas.

Pirmajās dienās bērns zaudē apmēram 1/10 masas (200 - 400g). To rada visu iepriekš aprakstīto īpatnību komplekss - patstāvīgā elpošana, palielinātā nepieciešamība pēc enerģijas, lai uzturētu siltumu un vielmaiņu, kā arī zarnu un urīnpūšļa iztukšošanās.

Jaundzimušā periodā dažādi nelabvēlīgi vides faktori ļoti ātri var izraisīt slimības, jo organisms vēl maz spēj pretoties patogēno (kaitīgo) mikrobu ietekmei. Dažādi infekcijas procesi var kļūt par visa organisma saindēšanās iemeslu.

Valodas attīstība sākas jau pirms dzimšanas. Bērns, vēl mātes miesās būdams, spēj sadzirdēt dažādas skaņas. Piedzimstot pazīst mātes balsi. Jaundzimušais grib sazināties un mēģina atdarināt pieaugušā lūpu kustības, ja starp viņu un pieaugušo ir ciešs acu kontakts. Pirmajiem sazināšanās mēģinājumiem ir liela nozīme valodas attīstībā un emocionālo kontaktu veidošanā. Ja mazulis mēģina sazināties ar pieaugušo, kas nereaģē un neatbild uz viņa signāliem, pastāv risks, ka bērna valodas attīstība būs kavēta. Piedzimstot bērns sevi piesaka ar kļiedzienu, kurā ir ietverta vesela skaņu pasaule - mazs bērns spēj iemācīties jebkuru valodu.

Dzīves pirmais gads jeb zīdaiņa periods ir pats atbildīgākais periods bērna dzīvē. Šī laikā nostiprinās cilvēka veselība, izveidojas fiziskās un garīgās attīstības pamati.

Agrīnā bērnībā bērns ir cieši saistīts ar saviem vecākiem. Gada vecumā bērni ir ļoti jūtīgi, reaģē uz svešiem cilvēkiem ar bailēm un neuzticību, pat nepatiku, negatīvi reaģē uz svešu vidi, neierastiem apstākļiem. Līdz ar to zināmā mērā mazinās adaptācijas spēja. Turklāt izsīkst no mātes saņemtās placentrās antivielas (imunoglobulīns) un vēl nepietiekama ir savu antivielu biosintēze, tāpēc bērni 1 - 1,5 gada vecumā ir ļoti jūtīgi pret infekcijām.

Būtiska nozīme šīnī periodā ir kustību un runas attīstībai. Vairums bērnu gada vecumā jau iemācās staigāt. Līdz ar to paplašinās izziņas lauks, kas paaugstina traumatisma risku - bērns cenšas visu aizsniegt un paņemt pats. Bērni jau saprot diezgan daudzus vārdus, labi atšķir balss intonāciju. Drīz vien iemācās izrunāt pirmos vārdus. Pilnveidojoties žestiem un mīmikai, nelielais vārdu krājums palīdz saskarsmē ar

pieaugušajiem. Attīstās runa, kas ir ļoti sarežģīts process. Tas prasa saskaņotu muskuļu, psihi un emociju darbību, kas mazam bērnam ir grūti paveicams, tāpēc pieaugušajiem ir jāsniedz maksimāla palīdzība. Jau kopš dzimšanas ar bērnu ir jāsarunājas mīļi, laipni, jā māca to klausīties, atdarināt dažādas skaņas. Viena gada vecumā dominē žestu un mīmikas valoda, tāpēc nepieciešams, lai bērns sev apkārt dzirdētu pareizu valodu, dziesmas, melodisku mūziku. Sarunājoties ar bērnu, nedrīkst atdarināt viņa balsi, nepareizo izrunu. Tad bērns uzskatīs, ka tā ir pareiza runa un nemaz necentīsies labot savas kļūdas.

Tikai apmēram trīs gadu vecumā bērni sāk sevi uzrunāt ar "es". Bērns pakāpeniski nošķiras no vecākiem, pats sāk izziņāt pasauli, dod lietām vārdus, mācās tos nosaukt, sakārtot sev zināmā veidā. Runa ir galvenais līdzeklis saskarsmē. Bagātinās vārdu krājums, lai gan ne vienmēr visi vārdi tiek izrunāti pareizi. Bērns runā teikumus. Dažkārt bērni sāk "stostīties", jo pieaugošais vārdu krājums neļauj domāt tiem līdzī.

Trīsgadīgs bērns sāk plānot savas darbības. Palielinās prasmju un iemaņu krājums. Bagātinās un pilnveidojas bērna emocionālie pārdzīvojumi - prieks, dusmas, kauns, apvainojums u.c. Bērns sāk aktīvi pārvietoties, paplašinās viņa izziņas sfēra, attīstās apziņa un valoda. Paaugstinās traumu risks, jo aktīvi izpaužas pētnieciskā darbība, kuru mazulis cenšas realizēt pilnīgi patstāvīgi. "Es pats" bieži izraisa konfliktsituācijas. Bērns šīnī vecumā ļoti strauji attīstās gan psihiski, gan fiziski. Tai pašā laikā palielinās audzinošā iedarbība un prasības bērnam. Tas viss rada lielu slodzi organisma fizioloģiskajām sistēmām, bet īpaši - centrālajai nervu sistēmai. Tā ir sevišķi jūtīga, tās pārslodze var radīt traucējumus turpmākajā darbībā, pat psihiskas novirzes.

Piecu gadu vecumā bērns apzinās piederību noteiktam dzimumam, tas ir solis viņa psihiskajā attīstībā. 6 - 8 gadu vecumam ir raksturīgs augšanas lēciens, kurš īpaši izteikts ir 30 - 40 % bērnu. Tas ir vecums, kad bērni uzsāk skolas gaitas. Tiek uzlikti jauni pienākumi, no bērna tiek vairāk prasīts. Lielāku nozīmi iegūst bērna statistiskā poza skolas solā, samazinās kustību aktivitāte. Bērniem konstatē zināmu sasprindzinājumu visās fizioloģiskajās sistēmās. Samazinās organisma izturība pret slimībām.

6 - 8 gadu vecumā pilnībā izveidojas sirds muskulatūras nervu aparāts, taču sirds muskulatūra ir visai uzņēmīga pret infekcijām, sevišķi - pret reimatisma izraisītājiem. Asinsvadi sašaurinās, novēro arteriālā spiediena paaugstināšanos. Elpošana kļūst lēnāka, icelpa dziļāka.

Elpošanas ritms - mainīgs. Tas strauji mainās fiziskās slodzes un emociju laikā. Notiek zobu maiņa - piena zobus sāk aizvietot pastāvīgie. Augstākajai nervu darbībai ir raksturīgi nenoturīgi nervu procesi, garozas šūnās ātri veidojas kavēšanas procesi. Nosacījuma refleksi (dzīves pieredzē izveidojusies organisma reakcija) veidojas samērā ātri, bet nenoturīgi.

Bērna iespējas sekmīgi uzsākt skolas gaitas lielā mērā ir atkarīgas no stājas, ko nosaka muskuļu attīstība. Muguras muskulatūra nodrošina pareizu mugurkaula stāvokli jebkurā pozā, bet īpaši - sēžot skolas solā. Savukārt rakstīšana nav iespējama, ja bērnam nav pietiekami attīstītas rokas pirkstu koordinētās kustības. Bērna garīgā darba spējas nosaka centrālās nervu sistēmas attīstība, arī smadzeņu funkcionālās asimetrijas pakāpe (~ 90 % cilvēku labā puslode nosaka konkrēto domāšanu, bet kreisā atbild par abstrakto domāšanu). Funkcionālās asimetrijas attīstība ir atkarīga no bērna psihisko spēju izkopšanas visā laika posmā līdz skolai.

Sociāli adaptēties skolai ir grūtāk tiem bērniem, kas nav apmeklējuši bērnudārzu. Sākot mācīties skolā, bērnam nereti grūti nosēdēt skolas solā, jo sakarā ar šim vecumam raksturīgo nervu sistēmas uzbudinājuma procesu pārsvaru viņam raksturīgs tā saucamais kustību nemiers. Pirmajā skolas nedēļā var palēnināties fiziskās attīstības temps, var pasliktināties veselības stāvoklis. Adaptācija vidēji ilgst 5 - 6 nedēļas, bet tās ilgums stipri svārstās atkarībā no bērna individuālajām īpatnībām, no audzinātāja, no psiholoģiskā klimata klasē un ģimenē.

Laika ziņā visgarākais kritiskais periods bērna attīstībā ir pusaudža gadi. Šis periods pieskaitāms pie paātrinātajiem attīstības posmiem. Bioloģiski to ietekmē "hormonu vētras" - straujas izmaiņas iekšējās sekrēcijas dziedzeru darbībā. Psiholoģiski - atsvešināšanās no vecākiem, no skolotājiem. Attīstības ātrumu var ietekmēt arī fiziskas izjūtas (piem., seksuāla vardarbība), informācijas apjoms (īpaši par seksualitāti un erotiku), jo tas tiek pārdzīvots domās, tēlos, līdz ar to bērna ķermenis uz šādu informāciju reaģē asi un pārāgri nobriest.

Īpašas izmaiņas pubertātes periodā notiek dzimumdziedzeru darbībā. Izmainās hormonālais līdzsvars, un viss organisms fizioloģiski pārkārtojas. Sevišķi jūtīga ir pusaudžu nervu sistēma, tās uzbudināmība ir paaugstināta. Pusaudzis jāsargā no pārslodzes, no psihiskām traumām. Šinī vecumā sastop psihiskas dabas traucējumus un novirzes.

Dzimumbrieduma periodam raksturīgas izmaiņas skolēnu darbaspējās un uzvedībā. Organisma un audu pastiprināta augšana rada

papildu slodzi sirdij. Arī sirds intensīvi aug, tomēr tās augšanas temps var atpalikt, īpaši raksturīga asinsvadu augšanas atpalicība. Tāpēc pusaudžiem nereti ir paaugstināts asinsspiediens, ir traucēts sirds darbības ritms, viņi ātri nogurst. Bērnam šīnī vecumā nav ieteicams ilgi stāvēt nekustīgā pozā, jo raksturīgs t.s. ortostatiskais ģībonis.

Pubertātes straujās augšanas laikā atpaliek muskuļu attīstība. Tieši tāpēc pusaudzis mēdz atbalstīties pret mēbelēm, pieslieties sienai. Balsta un kustību aparāta pārkārtošanās zināmas atpalicības sekas ir arī pusaudža koordinācijas traucējumi, kustību neveiklība un stūrainība. Ņemot vērā minētās īpatnības, šajā vecumposmā jā rūpējas par pusaudža slodzes regulēšanu un saudzējoša režīma radīšanu. Pusaudžiem nepieciešama fiziskā aktivitāte, bet viņiem jāizvairās no pārslodzes.

Pubertātes periodam raksturīga iekšējās sekrēcijas dziedzeru - hipofīzes un vairogdziedzera - pastiprināta funkcionēšana. Sarežģītās sakarības starp iekšējās sekrēcijas dziedzeriem un nervu sistēmu pusaudža organismā rada pamatu smadzeņu garozas un zemgarozas mijiedarbības līdzsvara traucējumiem. Pusaudžu uzvedību un izturēšanos lielā mērā nosaka uzbudināmība, kas pēc spēka un rakstura bieži neatbilst kairinātājam. Reakcijas var būt neadekvātas, pat paradoksālas. Organisma atbildes reakcijas nereti pavada liekas kustības. Pubertātes periodā atslābst visi t.s. iekšējās kavēšanas veidi - pusaudzis kļūst nesavaldīgs un grūtāk pakļaujas pedagoģu iedarbībai.

Pubertātes noslēguma posmā mazinās hipofīzes un vairogdziedzera sekrēcija, toties pieaug dzimumdziedzera aktivitāte. Ķermeņa funkcijas, forma un uzbūve kļūst harmoniskāka. Palielinās fiziskās un garīgās darbaspējas, uzlabojas veselības stāvoklis. Taču šai vecumā raksturīga nepacietība un neiecietība, arī pašpārliecinātība.

Pareizs režīms, mierīgs noskaņojums ģimenē un skolā, apkārtējo labvēlība un sapratne, iesaistīšanās interesantās nodarbībās, sports - tie ir nosacījumi, kuri var palīdzēt pārvarēt pubertātes vecuma krīzi.

Sasniedzot pubertāti, rodas dzimumtieksme. Meitenēm tā parasti ir nekonkrēta, daļēji neapzināta, viņas ceņšas saistīt zēnu uzmanību. Dzimumnobriešanas laikā, īpaši tā otrajā pusē, pusaudži lielu vērību pievērš ārienei, ļoti kritiski sāk vērtēt trūkumus un nepilnības savā augumā, ķermeņa formā un izskatā, kas var būt par cēloni psiholoģiskās mazvērtības kompleksam.

Pusaudzis nereti dzīvo savā fantāziju pasaulē, neatkarīgi no apkārtējiem. Svarīgs solis viņa psihiskajā attīstībā ir sākt pašam

apzināties - kas ir labi, kas slikti, attīstīt savu iekšējo pasauli, kas pieder tikai viņam.

Minētie križu periodi nav stingri noteikti. Citiem bērniem tie var sākties agrāk, citiem vēlāk. Arī to ilgums visiem bērniem nav vienāds. Atkarībā no pieaugušo reakcijas krīzes posms var ilgt tikai dažas nedēļas, mēnesi vai turpināties pat gadu, ja pieaugušo rīcība neatbilst bērna vajadzībām. Vecāki bieži nesaprot, kas ar bērnu notiek, un nespēj reaģēt uz viņa vajadzībām, nespēj pakārtot vidi un savu uzvedību atbilstoši bērna izaugsmei. Tādēļ veidojas konflikti, kuri traucē, bremsē bērna attīstību, un zūd sapratne starp vecākiem un bērnu.

Literatūras saraksts:

1. *Āboliņa M.* Kā aug mūsu bērns. - R.: Datorzinību centrs, 1998.
2. *Puškarevs I.* Higiēniskā audzināšana un dzimumaudzināšana. - R.: Zvaigzne, 1991.
3. *Puškarevs I., Golubeva A.* Bērnu veselīgas attīstības veicināšana skolā. - R.: LU, 1997.
4. *Valteris A.* Tavai veselībai. - R.: Mācību grāmata, 1998.
5. *Vourinens R., Tūkala E.* Psiholoģijas pamati: Cilvēka attīstības posmi. - R.: Zvaigzne ABC, 1999.
6. Higiēna /L.Lindenbergas redakcijā. - R.: Zvaigzne, 1991.
7. *Хрипкова А.* Возрастная физиология. - М.: Просвещение, 1978.

Bērns uz ielas - kā palīdzēt?

Ievads

Ielas bērnu skaita pieaugums ir kļuvis par vienu no svarīgākajām problēmām visā pasaulē un šobrīd arī Latvijā. Kopš Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas (1991) ir pagājuši astoņi gadi. Šis ir bijis laiks, kurā norit pāreja uz tirgus ekonomiku, tiek veiktas kardinālas pārmaiņas sociālajā, izglītības, veselības un citās dzīves sfērās. Diemžēl izmaiņas ekonomisko, sociālo un politisko procesu norisē rada lielā sabiedrības daļā nestabilitātes un nedrošības sajūtu, kuru vēl vairāk pastiprina mainīgā likumdošana.

Šai situācijā, kad pat pieaugušie paši nespēj tikt galā ar savām problēmām, kad lielā sabiedrības daļā valda neskaidrība un nedrošība par rītdienu, visvairāk cieš neaizsargātākā sabiedrības daļa - bērni.

Aizvien vairāk parādās bērnu, kuriem iela kļūst par viņu darba vietu, spēļu vietu un pat mājvietu. Daudzi bērni savu laiku pavada pilsētas tuneļos, tirgus laukumos ubagojot vai autostāvvietās un uz ielām mazgājot mašīnas, vai klaiņojot pa ielām dažādās pilsētas vietās. Katram no šiem bērniem ir savs stāsts, sava problēma, kas viņu novedusi uz ielas. Bet viņi nav saņēmuši atbilstošu atbalstu un pakalpojumus grūtā brīdī un izvēlējušies ielu (apzināti vai neapzināti), lai paši tiktu galā ar savām problēmām. Lielākā daļa šo bērnu nolemti dzīvei nabadzībā un bezcerībā.

Ielu bērni šobrīd ir tā daļa, kurai visvairāk nepieciešama aizsardzība - aizsardzība pret vardarbību, badu un slimībām. Nepieciešams veidot jaunas programmas gan sabiedriskā, gan privātā līmenī. Svarīgi nodrošināt šiem bērniem normālas attīstības iespējas, vienlīdzīgas starta pozīcijas ar saviem vienaudžiem.

Domāju, ka šobrīd izteikta ir nepieciešamība pēc jaunām specifiskām metodēm, kas piemērotas darbam ar ielu bērniem, progresīvām institūciju organizācijas formām, kā arī profesionāliem kadriem. Tāpēc šai rakstā ir mēģināts analizēt ielu bērnu problēmas veidošanās cēloņus un, balstoties uz tiem, meklēt iespējamās risināšanas virzienus.

Ko saprot ar jēdzienu – ielas bērns

Lai gan dažādu kultūru vēsturē un literatūrā ir sastopamas daudzas atsauces par bērniem, kurus varētu uzskatīt par ielas bērniem, pats termins "ielas bērns" tika radīts 80. gados, lai identificētu bērnus, kuri ir izvēlējušies vai ir bijuši spiesti izvēlēties lielāko daļu sava laika pavadīt uz ielas dažādās nodarbēs. Liela daļa šo definīciju nāk no Ziemeļamerikas - īpaši no literatūras par klaidoņiem un bezpajumtniekiem. [3]

Jāatzīst, ka "ielas bērna" definēšana vēl joprojām ir problemātiska un atrodas noskaidrošanas procesā. Sākotnēji definīcija "ielas bērni" attiecās uz visiem pilsētas bērniem, kuri lielāko daļu laika pavada uz ielas, strādājot vai nestrādājot. Aizvien vairāk šī definīcija tiek attiecināta arī uz tiem bērniem, kuriem ar ģimeni ir visai niecīga saikne vai tās nav vispār un kuri ir sev izstrādājuši specifiskas izdzīvošanas stratēģijas.

Raksturīgi, ka dažādās valstīs šo jēdzienu definē nedaudz atšķirīgi, un tas ir saprotams, jo tiek atklātas tās specifiskās iezīmes, kas raksturīgas konkrētajā valstī. Tā, piemēram:

Indijā terminu "ielas bērns" attiecina uz bērniem, kuri pelna naudu (tai skaitā arī nelikumīgā veidā) uz pilsētas ielām. [5]

Ķīnā tie galvenokārt ir bērni, kuri neapmeklē skolu, un tie bērni, kuri pamet skolu - obligāto deviņgadīgo izglītību. [9]

Dānijā ielas bērni ir bērni un jaunieši līdz 18 gadu vecumam, kas īsāku vai ilgāku laiku pavada īpašā ielas vidē- īpašās vietās: ap centrālstaciju, skvoteru ēkās (patvaļīgi ieņemtas, pamestas ēkas, kurās apmetas un tās apsaimnieko jauniešu komūnas), iepirkšanās centros u.c. pilsētas vietās. Ielas bērni ir jauni cilvēki, kuri zaudējuši saikni ar savu ģimeni un kuru galvenā pieķeršanās ir grupām ielas vidē. Nomināli viņiem var būt vecāku adrese vai piederība pie institūcijas, taču lielākā atšķirība ir tā, ka praktiski viņi tur pavada maz laika un nav pieaugušu cilvēku - vecāki, skola, institūcijas vai sociālās labklājības iestādes, ar kuriem viņiem būtu ciešas (saistošas) attiecības. [6]

Latvijā ielu bērnu definīcija pirmo reiz parādījās LR UNICEF Nacionālās komitejas pētījumā "Bērns uz ielas". Pētījumu veica Sociālā darbā un sociālās pedagogijas augstskola "Attīstība", un tas bija pirmais šāda veida pētījums Latvijā. Šai pētījumā tika adaptēta Apvienoto Nāciju definīcija:

"Ielas bērns" ir jebkurš zēns vai meitene, kuram iela ir galvenā socializācijas vieta, kas ir kļuvusi par viņa/ viņas ierasto mājokli un/ vai iztikas avotu, un par kuru atbildīgie pieaugušie neadekvāti viņu aizsargā, uzrauga un vada.

Šos bērnus un jauniešus raksturo vairākas pazīmes:

- 1) Viņiem ir kāda pastāvīga atrašanās vieta uz ielas un arī pastāvīga nodarbošanās (veids, kā nopelnīt naudu iztikai, apģērbam, arī spēļu automātiem utt.);
- 2) Viņi veido savu sociālo grupu, kas kalpo viņiem kā izdzīvošanas līdzeklis;
- 3) Viņi bieži neapmeklē skolu vai apmeklē to neregulāri, nav ciešu attiecību ar pieaugušajiem cilvēkiem (tai skaitā skolu, pašvaldību);
- 4) Viņi pavada lielāko daļu sava laika ielas vidē, visbiežāk viņiem ir vāja saikne ar ģimeni, viņu vecāki neinteresējas par bērna dzīvesveidu.

Kāpēc bērni nonāk uz ielas

Jau iepriekš minētā pētījuma "Bērns uz ielas" rezultāti ļāva noteikt galvenos cēloņus, kas nosaka bērnu nonākšanu un pastāvīgu uzturēšanos uz ielas. Pētījuma ietvaros tika analizēti gan valsts ekonomiskās attīstības un tās seku radītie faktori, kas ietekmē šo problēmu, gan pašu "ielas bērnu" skatījums uz apstākļiem, kas noveduši viņus līdz dzīvei uz ielas.

Starp sociālekonomiskiem rādītājiem, kas norāda uz ģimeņu vispārējā stāvokļa pasliktināšanos valstī, jāmin tādi kā:

- iedzīvotāju vispārējā dzīves līmeņa pazemināšanās, kā rezultātā pieaug maznodrošināto ģimeņu skaits. Šādās ģimenēs ir traucēta bērnu sociālo vajadzību apmierināšana.
- augsts nelabvēlīgo ģimeņu skaits, kurās vecāki ir alkoholiķi vai dzīvo amorāli. Bērni šādās ģimenēs tiek pakļauti gan fiziskajai, gan seksuālajai un psiholoģiskajai vardarbībai.
- Latvijai šobrīd raksturīgs liels šķirto laulību skaits, kā rezultātā ir liels nepilno ģimeņu skaits, kur bērnus audzina tikai viens no vecākiem. (Šķirtajās ģimenēs pārsvarā gadījumu krasi pazeminās materiālais nodrošinājums, jo šķiršanās rezultātā bērni Latvijā gandrīz vienmēr paliek dzīvot pie mātes, kas šajā situācijā kļūst par vienīgo ģimenes apgādnieci. Tēva atbalsts visbiežāk atkarīgs no viņa

atbildības. Bezatbildības gadījumos materiālā atbalsta (alimentu) piedziņa ģimenei ir problemātiska, jo nesakārtotā likumdošana izveidojusi situāciju, kad izvairīšanās no alimentu maksāšanas ir ikdienišķa parādība, ar kuru sievietei cīnīties ir ļoti sarežģīti.)

- Latvijā daudz bērnu dzimst laulībā nesastāvošām sievietēm. Latvijā tipiska nepilnā ģimene ir māte ar bērnu vai bērniem; parasti šīs ģimenes ir materiāli sliktāk nodrošinātas.

- parādība "ielas bērni" lielā mērā ir arī Latvijas nesakārtotās likumdošanas sekas.

Likumdošana nepārtraukti mainās, likumu normas bieži praktiski nemaz nav realizējamas.

- pastāvot dažādām bērnu aizsardzības institūcijām gan valsts, gan sabiedriskajā līmenī, Latvijā vēl arvien ir nepilnīga bērnu sociālās aprūpes sistēma. Valsts iestāžu, kā arī sabiedrisko organizāciju darbs bērnu aizsardzības jomā nav pietiekoši specializēts un pietiekoši koordinēts, dažādās institūcijas darbojas katra savrup, bieži to funkcijas dublējas.

- nav vienotas, visaptverošas statistisko datu bāzes par bērnu stāvokli valstī (jau iepriekš minētais koordinācijas trūkums starp dažādām institūcijām, kā arī tehniskā nodrošinājuma trūkums šobrīd ir galvenie faktori, kas traucē izveidot vienotu, precīzu datu bāzi).

- sociālās aprūpes sistēmā darbojas nepietiekoši kvalificēts personāls, kurā nav sociālo pedagogu un sociālo darbinieku.

- šobrīd Latvijā valda situācija, kad pārsvarā gadījumos gan Nevalstisko organizāciju palīdzību, gan sociālās palīdzības dienestu palīdzību saņem tie, kuri paši lūdz vai par kuriem ir ziņojušas citas personas. Tāpēc, piemēram, daudzas nelabvēlīgās ģimenes (līdz ar to tajās augošie bērni) paliek ārpus palīdzības saņēmēju loka, jo bieži ģimene ir pārāk degradējusies, lai uzlabotu radušos situāciju, bet bērni paši nav spējīgi to izdarīt, un sniegtā palīdzība biežāk ir nevis problēmas cēloņu meklēšana un likvidēšana, bet gan iedarbība uz problēmas sekām.

- skolās šobrīd plaši izplatīti faktori, kas uz bērniem iedarbojas nelabvēlīgi:

- * nepietiekams audzināšanas un bērnu informēšanas darbs skolās;

- * nepietiekama audzēkņu nodarbinātība pēc stundām;

- * neapmierinoši kultūrizglītojošie un izklaidējošie pasākumi mācību iestādēs;

* sociālā diferenciacija skolās nelabvēlīgi ietekmē skolēnu savstarpējās, kā arī skolēnu un skolotāju attiecības.

• "bērnu uz ielas" problēmu veicina arī pašreiz aktuāla problēma Latvijā - maksātspējīgo ģimeņu izlikšana no dzīvokļiem, kad uz ielas paliek visa ģimene, ieskaitot bērnus. Arī dzīvesvietas maiņa, kā rezultātā notiek krasa dzīves līmeņa pazemināšanās bērniem, īpaši pusaudžu vecumā, ir smaga psiholoģiska trauma.

• ielas videi kļūstot ārēji pievilcīgākai, tā kļūst par intensīvu, spēcīgu un pretrunīgu iedarbības avotu. Ielas vidē darbojas daudzi bērnam sociāli nelabvēlīgi faktori : pieaug azarta spēļu un spēļu automātu loma, pastiprinās sabiedrisko objektu - diskotēku, baru u.c. prestižs un popularitātes līmenis bērnu vidū; ielas kriminālo autoritāšu ietekme uz bērniem ielas vidē.

Arī paši bērni, ja vien mēs esam gatavi ieklausīties, informē par sevi un savām problēmām. Tā UNICEF pētījuma "Bērns uz ielas" ietvaros tika intervēti 62 bērni vecumā no 5 līdz 15 gadiem Rīgas ielās laika posmā no 1997.gada augusta līdz oktobrim.

Aptaujas rezultātā izdevās izveidot "ielas bērnu" sociālo portretu, kuru raksturo šādas galvenās iezīmes :

Tie biežāk ir zēni 9 -15 gadu vecumā, kuri savu lielāko dienas daļu pavada uz ielas, bet mājās pārnāk vēlu vakarā (ap 24.00), tikai lai pārgulētu. 60% šo bērnu nāk no nepilnām ģimenēm, kā arī šo bērnu vecāku vidū ir augsts bezdarba līmenis. 53% "ielas bērnu" nāk no daudz bērnu ģimenēm. Lielākā daļa "ielas bērnu" (54%) skolu apmeklē, bet tie, kas neapmeklē vai apmeklē skolu neregulāri, kā galvenos cēloņus nosauc: naudas trūkumu ģimenē, nepatiku mācīties, ir izslēgti no skolas slikto sekmju dēļ. Lielākai bērnu daļai patīk ielas dzīves veids, un viņi īpaši nesūdzas par sabiedrības attieksmi pret viņiem. Šie bērni galvenokārt iegūst iztikas līdzekļus ubagojot, mazgājot mašīnas, zogot. Viņiem ir vairāki draugi uz ielas vai pat sava draugu grupa.

Kā galvenos cēloņus dzīvei uz ielas bērni nosauc:

- naudas trūkumu ģimenē (39%),
- regulārus konfliktus ģimenē (36%),
- mājās jutušies vientuļi (25%).

Šie bērni ielas vidē redz risinājumu savām problēmām:

- tā ir iespēja iegūt brīvību un neatkarību no vecākiem;
- iespēja iegūt daudz draugu;
- iespēja nopelnīt un iegādāties ilgi kārotas lietas;

- iespēja neapmeklēt skolu;
- iespēja interesanti pavadīt laiku.

Kādi ir iespējamie ielu bērnu problēmas risināšanas virzieni

Ielas bērnu problēmas būtības un cēloņu noskaidrošana dod iespēju meklēt piemērotākās picejas darbam ar ielu bērniem Latvijā, atrast atbilstošākās risināšanas metodes un formas.

Iepriekš nosaukto cēloņu plašais loks liecina, ka šīs problēmas risināšanā būs jāiesaista gan valdība, nevalstiskais sektors, sabiedrība kopumā un arī starptautiskās organizācijas. Tātad risinājums prasa kompleksu piceju.

Apskatot iespējamos risināšanas virzienus, atsevišķi izdališu valsts, pašvaldību un ģimenes darbību problēmas samazināšanā, kā arī vienlaicīgi atzīmēšu divus vienlīdz svarīgus virzienus: preventīvo un resocializācijas virzienu.

Valsts līmenī notiek valsts mēroga politisko lēmumu pieņemšana. Tā kā sociālā politika, kuras attīstība valstī vislielākā mērā atsaucas uz ielas bērnu problēmas risināšanu vai nerisināšanu, aptver visdažādākās jomas - izglītību, medicīnu, ekonomiku, politiku, nodarbinātību, kultūru, reliģiju, atpūtu - tad arī iespējamie problēmas risināšanas virzieniem valsts jeb makrolīmenī jāattiecas uz visām šīm jomām. Tādējādi valsts līmenī jārealizē globāla, visaptveroša piceja, izstrādājot stratēģisko plānu bērnu aizsardzības nodrošināšanai. Saskaņā ar Kopenhāģenas deklarācijā paustajām idejām jāstrādā piecos galvenajos virzienos:

- 1) izglītības nodrošināšanā,
- 2) kvalitatīvas vides nodrošināšanā,
- 3) veselības aizsardzības nodrošināšanā,
- 4) pusaudžu un jauniešu nodarbinātības nodrošināšanā,
- 5) sociālās integrācijas nodrošināšanā.

Politikas veidotājiem, pieņemot lēmumus, jābalstās uz uzmanīgu pašreizējā stāvokļa izpēti. Jānovirza zināms līdzekļu daudzums izpētes darba veikšanai, kā arī, lai izstrādātās programmas veiksmīgi realizētu un tās būtu efektīvas, tajās jāsadarbojas gan pašvaldībām, NVO, augstskolām, mēdijiem, politiķiem un sabiedrībai kopumā. Valsts politikai jābūt orientētai uz ilgtermiņa pakalpojumiem.

Lai attīstītu veiksmīgu bērnu nacionālo aizsardzības politiku, valsts līmenī vajadzētu:

- 1) nodrošināt adekvātu finansu līdzekļu līmeni,
- 2) veicināt programmu saskaņošanu,
- 3) noteikt precīzu atbildības līmeni pakalpojumu sniedzējiem,
- 4) piedāvāt vai pamudināt uz specifiskiem nepieciešamiem pakalpojumiem.

Nacionālai bērnu aizsardzības politikai

- jābūt vērībai uz to, lai iesaistītu pašus bērnus viņu problēmu un vajadzību noskaidrošanā un risinājuma ceļu meklēšanā;
- jākontrolē bērnu aizsardzības stāvoklis valstī, tās rīcībā jābūt precīzai, objektīvai informācijai;
- jāveicina koordinēta bērnu tiesību sargājošo institūciju darbība;
- jānodrošina pieņemtā "Bērnu tiesību aizsardzības likuma" efektīva darbība; ja nepieciešams, jāveic labojumi vai jāizdara papildinājumi.

Ārvalstu pieredze norāda uz vairākiem darbības virzieniem, kas skar preventīvo politiku:

- a) Nodrošināt pastāvīga un legāla darba iespējas visām ģimenēm, lai radītu stabilu ekonomisko pamatu ģimenei, tādu, kurā bērns var normāli attīstīties.
- b) Dažādot mācību programmas un palielināt atbalsta pakalpojumus skolās, lai apmierinātu bērnu intelektuālās un personiskās vajadzības un attīstītu neizmantojotās spējas. Daudziem jauniešiem nav zināšanu un praktisku iemaņu, la gūtu sekmes, sasniegtu mērķus.
- c) Radīt vairāk darba, atpūtas un piedalīšanās iespējas, lai novirzītu jauniešu enerģiju pozitīvā virzienā un palielinātu viņu sociālās integrācijas spējas.
- d) Uzlabot kopienas garīgās veselības pakalpojumu pieejamību, dodot iespēju bērniem un ģimenēm atklāt agrīnu problēmu parādīšanos un funkcionēt optimālā līmenī. Daudzām ģimenēm vajadzīga palīdzība un atbalsts, lai veicinātu starppaaudžu komunikāciju.
- e) Nodrošināt bērnu aizsardzības kvalitatīvu pakalpojumu iespējas, iesaucoties vardarbīgās ģimenes situācijās un nodrošinot kvalitatīvu audzvecāku aprūpi, kad tas ir nepieciešams. Bērni - vardarbības upuri var ciest no smagām fiziskām sekām, t.sk. pēctraumatiskā stresa sindroma gadījumiem.
- f) Stiprināt pašreizējās bērnu aprūpes programmas, veidot tās vēl atbildīgākas par bērnu vajadzībām un nākotnes perspektīvām.

Jāatzīst, ka starptautiskās organizācijas ir nozīmīgs spēks ielu bērnu problēmas risināšanā, tāpēc jāveicina un jāatbalsta starptautisko organizāciju darbība, nodrošinot tās ar objektīvu informāciju un sadarbojoties.

Pašvaldības līmeni būtiskākais un specifiskais atšķirībā no iepriekš minētiem pasākumiem ir pašvaldības kā teritoriālas vienības un tajā darbojošos institūciju un to sniegto pakalpojumu ciešais kontakts ar iedzīvotājiem, kas dod iespēju labi pārzināt kopienas specifiskās problēmas un to noteiktās vajadzības. Tāpēc pašvaldības pamatuzdevums ir nodrošināt, lai ģimenei un bērniem viņu dzīvesvietās tiktu piedāvāts plašs pakalpojumu klāsts.

Tā kā nepieciešamie pakalpojumi tiek sniegti institūcijās, izstrādājot pakalpojumu sistēmu bērniem, svarīga ir sadarbības veicināšana starp dažādām institūcijām, mērķtiecīga plānošana un saskaņota darbība. Pašvaldību institūciju piedāvātās pakalpojumu formas varētu būt:

- individuālās,
- grupu,
- ģimenes,
- krīzes intervences,
- "karsto telefonu" konsultācijas pakalpojumi,
- pakalpojumi, kas saistīti ar pajumtes nodrošināšanu, arī citi sociālie pakalpojumi (pārtika, drēbes, medicīniskie pakalpojumi),
- juridiskie un aizstāvēšanas pakalpojumi,
- darbā iekārtošanas un profesionālās apmācības pakalpojumi,
- pamatizdzīvošanas prasmju treniņi, praktiskās nodarbības un speciālā izglītošana,
- kultūras un atpūtas aktivitātes.

Kā īpaši nozīmīga preventīvā darba joma ielu bērnu problēmas samazināšanā jāizdala darbs ar bērniem skolās:

- skolotājiem ir iespēja identificēt problēmas parādīšanos, pirms tā vēl kļuvusi bērnam kritiska, sadarboties ar vecākiem, palīdzēt ģimenēm sameklēt profesionālu palīdzību;
- skolu darbā jāiesaista sociālie pedagogi, kam aktīvi jāveido pozitīva saikne: skolēns-skolotājs, skolotājs-vecāki, skolēns-skolēns utt.;
- skolām jānodrošina, jāuztur un jāveicina koordinācija starp ārpusskolas un skolas personālu;

- lietderīgi izmantot vienaudžus preventīvajā un aizsargājošajā intervencē, piemēram, kā klases instruktorus, padomdevējus, problēmu analīzes grupās utt.;
- svarīgi stimulēt pedagogu kvalifikācijas celšanu, arī pedagoga profesijas prestiža celšanu sabiedrībā;
- nepieciešams izstrādāt un realizēt speciālu pedagoga ētikas kodeksu, lai nodrošinātu bērnu emocionālu un psiholoģisku aizsardzību.

Pašvaldības dienestiem pastāvīgi jāseko bērniem un jauniešiem, kas atrodas sarežģītos apstākļos. Jānodrošina bērnu aizsardzība tās visplašākajā nozīmē - morāla, materiāla atbalstīšana, aizstāvēšana līdz pat tiesai. Jāpalīdz bērniem kļūt par neformālā "tīkla daļu", kā arī veicināt viņu iesaistīšanos formālos klubos, grupās. Lai to veiktu, jāattīsta un jāpilnveido bērnu ārpusskolas laika pavadīšanas iespējas. Preventīvā aizsardzība ietver arī bērnu izpratnes veicināšanu un mācīšanu par ielu kustībām, labvēlīgiem dzīves apstākļiem, aizsardzību no piesārņotas vides ietekmes utt.

Jāveido programmas, lai izglītotu sabiedrību par bērnu problēmām. Uzsvars jāliek uz programmām, kas paredz aktīvu bērnu, ģimeņu, kaimiņu līdzdalību un plašāku kopienas iekļaušanu tajās. Jāuzsver sabiedrisko organizāciju darbības nozīmi ielu bērnu problēmas risināšanā. Savukārt, sabiedriskām organizācijām svarīgi uzlabot kooperāciju, komunikāciju un koordināciju.

Uz ģimeni orientētam darbam vajadzētu piešķirt galveno prioritāti, jo ģimenes stiprināšana ir būtiska palīdzības daļa, kas dod ievērojamus un pozitīvus rezultātus ielu bērnu problēmas risināšanā. Strādājot ar ģimeni, vienmēr svarīga holistiska pieeja, kas nodrošinās ģimenes situācijas analīzi un palīdzības sniegšanu, ņemot vērā gan iekšējos, gan ārējos faktorus, kuri nosaka ģimenes funkcionēšanu sociālajā vidē.

Svarīgi nodrošināt ģimenēm atbalstu, veidojot plašu sociālo tīklu, veicinot ģimeņu sociālos kontaktus. Ģimenes jāatbalsta un tām jāpalīdz uzlabot situāciju, kad tā saskārusies ar tādiem sarežģījumiem kā nabadzība, bezdarbs, slimības utt.

Ģimenēm jāpiedāvā gan materiāls, gan psiholoģisks atbalsts.

Nodrošinot ģimenes un bērnu aizsardzību, jāievēro šādi principi:

- 1) jābūt virknei sociālo pakalpojumu, kas pieejami visām ģimenēm, lai palīdzētu veidot un saglabāt viņu kopību,

- 2) jau laikus jānosaka tie ģimeņu disfunkcionēšanas gadījumi, kas var novest pie nepieciešamības bērņus ievietot kādā iestādē, kur par viņiem pienācīgi rūpētos,
- 3) jānodrošina darbs ar ģimenēm un bērņiem viņu mājās, lai novērstu nepieciešamību izolēt bērņus no ģimenes,
- 4) bērņu izolācijai no ģimenes jānotiek saskaņā ar speciāliem noteikumiem un tikai tad, ja pat ar dažādu institūciju palīdzību un citiem pakalpojumiem nav iespējams atrisināt ģimenē radušos situāciju,
- 5) pirms vai tūlīt pēc bērņa izolācijas no ģimenes nepieciešams rūpīgi izvērtēt dažādas iestādes, un bērņš jāievieto tajā, kura viņam vispiemērotākā un vismazāk viņu ierobežo.

Darbā ar ģimenēm jāmācās un jāattīsta jaunas progresīvas metodes, kas balstās uz principu, ka ģimenei jāsniedz atbalsts, la tā pēc tam pati spētu tikt galā ar problēmu. Svarīgi balstīties uz ģimenes stiprajām pusēm. (Piemērus no ārvalstu praksē lietotām metodēm gribu minēt tādus kā "ģimenes lēmuma pieņemšana" (*Family Decision Making*), kuras efektivitātes pamatā ir faktors, ka ģimenes daudz labprātāk pilda pašas pieņemtos lēmumus, nekā lēmumus, kas viņiem ir uzspiesti; "bērņu - vecāku diskusija", kurā nozīmīga ir vidutēja darbība; programmas "vecāki kā skolotāji", kas plaši tiek pielietotas ASV un balstās uz principu, ka vecākiem ir izšķiroša loma jau kopš bērņa dzimšanas, nosakot, par ko viņu bērņš kļūs. Tāpēc vecāku izglītošana un viņu atbalstīšana bērņu audzināšanā ir vissvarīgākā.)

Ārzemju pieredzes apkopošana ļauj secināt, ka efektīvās programmās jāiekļaujas dažādiem komponentiem. Nedrīkst darbu balstīt tikai uz pāris efektīvām metodēm, ir svarīgi dažādas darbības integrēt vienotā plānā.

Darbs individuālajā un ģimenes līmenī prasa augsti kompetentu personālu un spēju darboties komandā. Darbā ar ģimenēm par lietderīgu uzskatāma brīvprātīgo iesaistīšana, kas strādā profesionāļu vadībā.

Preventīvām taktikām jābūt orientētām uz to, lai likvidētu negatīvu "birku" piekarināšanu un atvērtu pieeju pozitīviem lomu modeļiem, tādiem kā ražīga un interesanta darba iespējas, pilntiesīga bērņa piedalīšanās ģimenes mērķu sasniegšanā, būt iesaistītam lēmumu pieņemšanā ģimenē, skolā, pašvaldībā utt. Pašvaldību politikai jācenšas radīt situācijas, kas bērņiem un jauniešiem liek justies iesaistītiem sabiedrības un ģimenes dzīvē.

Strādājot ar ielu bērniem, svarīgi paturēt prātā, ka ielu bērni nav viendabīga homogēna grupa, ar kuru strādājot noderīga viena "vislabākā" metode. Tāpēc, lai izvēlētos piemērotas darba formas un metodes ielas bērnu problēmas risināšanā, lietderīgi ir izdalīt četras ielas bērnu grupas:

- bērni, kuru ģimenes problēmas var tikt atrisinātas;
- vecāki pusaudži, kas var gūt labumu no neatkarīgas dzīvotprasmju mācīšanās programmām;
- bērni, kuriem ir neatrisināmas ģimenes problēmas un kuri nav gatavi neatkarīgai dzīvei;
- bērni, kas dzīvo uz ielas.

Atkarībā no tā, kurai grupai ielas bērns "pieskaitāms", var izdalīt arī četrus iespējamo pakalpojumu veidus:

- Ģimenes intervences pakalpojumi, lai veicinātu samierināšanos un atkalapvienošanos ar dabīgo ģimeni.
- Ģimenes aizstāšanas veicināšana, piemēram, grupu mājas (*group house*) vai audžuvecāku mājas (*foster care*) veidošana.
- Sagatavošana neatkarīgai dzīvošanai, ietverot palīdzību pusaudžiem atrast piemērotu apmešanās vietu vai dzīvokli, iegūt profesionālas prasmes un vēlāk arī darbu, nodrošināt bērnam pastāvīgu saikni ar lietderīgas palīdzības tīklu.
- Visdažādāko pakalpojumu piedāvāšana, sākot ar darbu uz ielas, pajumtes, pārtikas, apģērba nodrošināšana, arī medicīniskie pakalpojumi u.c.

Tāpat galvenais princips darbā ar visiem ielu bērniem - katrs gadījums ir individuāls, tikai ar tam raksturīgām cēloņu un apstākļu mijattiecībām, un prasa tieši šim gadījumam izstrādātu darbības plānu!

Visbiežāk piedāvātie pakalpojumi ielu bērniem ir:

- konsultēšana un individuāla ārstēšana,
- ģimenes konsultēšana,
- mājoklis vai cita apmešanās vieta,
- veselības pakalpojumi,
- juridiskie pakalpojumi,
- profesionālie pakalpojumi,
- izglītības pakalpojumi,
- pakalpojumi atkarīgajiem,
- seksuālā izglītošana.

Visi iepriekšminētie pakalpojumi var tikt piedāvāti šādās formās:

- **Ielu darbs**

Pakalpojumi tiek piedāvāti bērniem tieši uz ielas, vietās, kur bērni parasti pavada savu laiku. Ielu darbs palīdz sasniegt gan uz ielas strādājošos, gan tur dzīvojošos bērnus. Ir īpaši svarīgi atrast bērnus, kas nesaņem nekāda veida atbalstu (neapmeklē dienas centrus, parversmi u.c.). Ielu sociālā darbinieka un bērna saskarsmes rezultātā, iespējams, bērns sāks apmeklēt kādu dienas centru vai patversmi.

- **Darbs dienas centros**

Darbs notiek institūcijās, kur bērni nāk dienas laikā un var saņemt piedāvātos pakalpojumus. Pajumte šādos centros netiek piedāvāta. Dienas centrs var būt atvērts uz ielas strādājošiem bērniem un ir īpaši piemērots šai grupai, jo centri var piedāvāt bērniem pakalpojumus, neliekot viņiem zaudēt kontaktus ar ģimeni un kopienu. Tie ir piemēroti arī uz ielas dzīvojošiem bērniem, piedāvājot pakalpojumus tiem, kas nevēlas palikt patversmēs.

- ♦ **Īstermiņa patversmes** (tiek sauktas arī par pirmās pakāpes patversmēm vai mājām)

Šīs patversmes piedāvā dzīvojamo platību un pilnu pakalpojumu kompleksu bērniem, kas dzīvo uz ielas. Šis veids nav piemērots uz ielas strādājošiem bērniem, jo iespēja atrast citas naktsmājas var iedrošināt bērnus, kas parasti nakšņo mājās, saraut kontaktus ar savām ģimenēm. Šādas patversmes ir atvērta tipa - bērns var atgriezties atpakaļ uz ielas un tad - atkal patversmē - tas ir kā pirmais solis ceļā prom no ielas dzīves. Bērni var palikt šeit vairākas dienas, nedēļas vai mēnešus, kamēr viņi piemērojas dzīvei prom no ielas. Laikā, kad bērni atrodas patversmē, viņi iesaistās pasākumos, lai atrastu piemērotāku dzīves vietu. Viņiem ir iespēja atgriezties vecāku mājās vai iet dzīvot pie kādas citas ģimenes (audžuģimenes).

- ♦ **Ilgtermiņa patversmes** (tiek arī sauktas par otrās pakāpes patversmēm vai mājām)

Šīs patversmes piedāvā bērniem ilgtermiņa dzīvesvietu un pakalpojumus, līdz pat pieaugušo dzīves uzsākšanai. Šīs patversmes apvieno bērnus,

kuriem ir meklēta piemērota dzīvesvieta, bet nav atrasta, un nav citas piemērotas vietas.

♦ *Pusaudžu viesnīcas* (sauktas par "tilta" programmām)

Piedāvā dzīvesvietu un pakalpojumus vecākajiem ielas bērniem. Jaunieši tiek atbalstīti profesionālo prasmju iegūšanā un darba uzsākšanā. Viņiem ir iespēja šo viesnīcu pamest un uzsākt neatkarīgu dzīvi.

♦ *Kopienas mājas*

Dažreiz tiek piedāvāta bērniem un jauniešiem kā alternatīva pajumte. Kopienas mājās atšķirībā no patversmēm ir mazāka pārraudzība pār bērniem. Praktiski tās ir pašvaldības mājas, kas tiek izīrētas bērniem. Bieži bērni un jaunieši dzīvo tādās mājās un paši maksā visu vai daļu no īres naudas.

Darbā ar ielu bērniem viens no grūtākiem posmiem ir sākotnējo attiecību veidošana ar sociālo darbinieku, tāpēc svarīgi, uzsākot saskarsmi ar ielu bērniem, ievērot tādus principus kā - brīva izvēle, brīva piekrišana, brīvprātīga piedalīšanās, uzticēšanās, pašnoteikšanās, dalīšanās ar informāciju, godīgums un integritāte, mērķtiecīga mijiedarbība.

Nobeigumā gribu teikt, ka darbs ar ielas bērniem no speciālistiem prasa īpašu un personisku iesaistītību, tāpat arī īpašu kompetenci, kādu nevar iegūt, tikai beidzot universitāti, bet gan pēc vairāku gadu praktiskas un pragmatiskas darbošanās. Izvēlēties darbu ar ielu bērniem - nozīmē izvēlēties noteiktu dzīves veidu.

Literatūras saraksts:

1. Bērns uz ielas / LR UNICEF Nacionālās komitejas pētījums.- Rīga: SDSPS "Attīstība", 1997.
2. Kopenhāgenas deklarācija un darbības programma.- Rīga: SDSPA "Attīstība", 1996.
3. *Cosgrove G.J.* Towards a working definition of street children, *International Social Work*, 1990, pp.185-192.
4. *Fonseca L. Malthotra D.D.* Ondia: Urban, Poverty, Children and Participation, 1994, pp.174.

5. *Soren Juul*. Street children in Denmark / The Danish National Institute of Social Research.- Copenhagen, 1992.
6. *Xiang G*. Strategies for helping chinese truant children, 1990.
7. Family decision making / A pilot project conducted jointly by Burnside and The department of Community services, Cumberland/Prospect: NSW Department of Community Services.
8. Street children – resource sheets for project management / Produced by Childhope UK in conjunction with BICE.
9. Street Kids - Homeless and Runaway Youth/ Hearing before the subcommittee on children, family, drugs and alcoholism of the committee on labor and human resources united states senate/ One hundred first congress.- Washington: U.S. Government printing office, 1990.

Sociālpolitiskie principi. Par un pret

Veselības aprūpe ir viena no svarīgākajām sociālās sfēras nozarēm un lielā mērā nosaka sabiedrības locekļu dzīves kvalitāti un sociālo drošību. Nav otras tik svarīgas nozares, kura vistiešākā veidā spētu būtiski ietekmēt visus cilvēka dzīves parametrus – dzimstību un mirstību, vidējo mūža ilgumu, bērnu mirstību, saslimstību ar bīstamām infekcijas slimībām utt. Pēc kādiem principiem darbojas veselības aprūpes sistēma? Deklarācijā par Ministru kabineta iecerēto darbību paredzēts līdz 1999.gada 31.decembrim iesniegt Saeimā likumprojektu “Par veselības aprūpes organizācijas pamatprincipiem”. Autora nodoms nav aizsteigties priekšā kādai ministrijas darba grupai, bet tikai par tiem atgādināt. Šie principi sociālās politikas un medicīnas teorētiķiem ir zināmi. Tikai – kādus no tiem likt veselības aprūpes pamatā Latvijā? Tas, protams, ir veselības politiķu un likumdevēju ziņā. Nepietiek ar šo principu izvēli vien, tie jāiedzīvina konkrētajā veselības aprūpes sistēmā.

Apdrošināšana - slimības riska alternatīva

Slimības risks pavada cilvēku visu mūžu. Slimība nav tikai fiziskas un psihiskas ciešanas, slimība ir arī materiāls zaudējums. Tāpēc arī ir nepieciešama palīdzība. Viduslaikos visā Eiropā bija izplatītas dažādu ģilžu un amatu kases. Tās sniedza palīdzību, ja ugunsgrēkā cieta kāds amatbrāļa īpašums, nāves gadījumā gādāja par apbedīšanu, rūpējās par ģimenēm, kas palika bez apgādnieka. Līdzīgi arī Rīgā un citās Latvijas pilsētās cuntes rūpējās par trūkumā nonākušajiem un slimajiem meistariem un gādāja par atraitnēm un bāreņiem. [1] Taisnības labad gan jāatzīmē, ka mantas zaudējuma risku cilvēki ir vērtējuši daudz augstāk nekā veselības zuduma un slimības risku. 1765.gadā Rīgas rāte apstiprināja Uguns apdrošināšanas biedrības (*Feuer-Assecurations-Societät*) statūtus. Līdz ar to oficiāli tika nodibināta pirmā apdrošināšanas biedrība Rīgā, kas vienlaikus bija arī pirmā Baltijā un visā Krievijas impērijā.

Eiropā brīvprātīga strādnieku veselības apdrošināšana dažādu biedrību un kasu veidā aizsākās 18.gs.: palīdzības biedrības Anglijā (*Friendly societies*) un Francijā, palīdzības kases (*Hilfkassen*) Vācijā. 19.gs. līdzīgas biedrības radās arī Latvijā. Pirmā bija P.H.Rozenkranca un Co fabrikas slimokase Rīgā 1859.gada 6.oktobrī, sekoja Gāzes fabrikas un ūdensvada strādnieku palīdzības un apdrošināšanas kase (1864), daudzos literatūras avotos min t.s. Jonatāna biedrību (1869). Līdz I pasaules kara sākumam Latvijā bija nodibinātas 122 slimokases ar 105 000 dalībniekiem. [1]

Vairākās Eiropas valstīs bija pieņemti likumi par strādnieku obligāto apdrošināšanu slimības gadījumā: Vācijā 1883.gadā, Austrijā 1888., Ungārijā 1907., Norvēģijā 1909., Anglijā 1911.gadā. Krievijas Valsts dome pēc ilgām diskusijām likumu par strādnieku apdrošināšanu slimības gadījumā pieņēma 1912.gada 23.jūnijā. 1920.gada 15.decembrī atjaunoja slimokasu darbību Latvijā. Izdevumus aptuveni vienādās daļās uzņēmas darba devēji un ņēmēji, kā arī valsts. 1930.gadā Saeimā spraigās diskusijās rodas otrais slimokasu likums "Noteikumi par slimokasēm". Pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma ar 17.jūlija dekrētu slimokasu darbība tika stingri reglamentēta un kontrolēta. 1940.gadā slimokases likvidēja.

1993.gadā Latvijā radās norēķinu kases, bet arī tās pēdējos gados pārdzīvojušas atkārtotus pārveidojumus. Latvijā vēl arvien nav pieņemts obligātās apdrošināšanas likums. Ir tikai Ministru kabineta izstrādāti noteikumi, kas nosaka, ka 28,4 % no iedzīvotāju ienākuma nodokļa tiek piešķirti medicīnai. Tā ir nodokļu finansēta medicīna un nenosaka katra sabiedrības locekļa personīgo ieguldījumu.

Valsts veselības sistēma vai obligātās sociālās apdrošināšanas sistēma.

Kurp ej, Latvija?

Valsts viena pati nekad nenodrošinās veselības aprūpi. Veselība nav prece, ko var nopirkt kā zāles. Tas ir stāvoklis, par ko pašam jā rūpējas un jā saglabā.

Par veselību un veselības politiku atbild ne tikai valsts un valdība, bet tā ir daudzu insitūciju kompetence (pašvaldību, slimību un pensiju apdrošināšanas fondu pašpārvaldes, privātās apdrošināšanas, sabiedrisko organizāciju un veselības aprūpes sistēmā strādājošo atbildība).

Latvijā valsts nodrošina visas veselības aprūpes izmaksas ar fiksētu ienākuma nodokļa daļu (28.4%), kas pāriet Valsts obligātās veselības apdrošināšanas centrālā fonda rīcībā (1.zīm.). Slimokases ienākumus gūst arī no pašvaldību dotācijām, akcīzes nodokļa un militāro pensionāru aprūpei paredzētiem līdzekļiem. Savukārt ārstniecības iestādes pēc 1998.gada 1.pusgada datiem Latvijā 77,64% ieņēmumu saņem no speciālā veselības aprūpes budžeta; papildu pacientu iemaksas sastāda 6,36%, investīcijas - 1,34%, bet pārējie ieņēmumi - 14,66%. [2]

Sociālās apdrošināšanas sistēmas (slimokases) pamatā ir pašpārvaldes princips. Ne valsts dienestū, bet slimokasu pārvaldes organizācijas, profesionālas ārstu asociācijas, slimnīcas, sadarbības padomes dažādos līmeņos nodrošina veselības sistēmas sekmīgu darbību.

Valsts uzdevums ir izveidot darbības ietvarus, lai šai sadarbībai liktu likumīgus pamatus. Valstij jānosaka ekonomiska orientācija, prioritātes. Šāda sistēma spēj strādāt daudz ekonomiskāk, elastīgāk un humanāk un atspoguļo visu pilsoņu vajadzības. Valsts veselības sistēma ir neefektīva, birokrātiska, socializēta un pārlietu centralizēta. Jaunākās sociālpolitikas tendences rosina mazināt valsts lomu, celt katra sabiedrības locekļa atbildību un pašpalīdzību. Neaizmirsīsim arī Konrāda Adenauera sacīto: "Labākā sociālpolitika ir veselīga ekonomika." [8]

Sociālās politikas pamatprincipi

Vēsturiski par sociālpolitikas un sociālās drošības pamatbalstiem jāuzskata:

- sociālā apdrošināšana,
- sociālā nodrošināšana,
- sociālā palīdzība.

Vēsturiski sociālā palīdzība attīstījās kā pašpalīdzība. Sākumā šīs funkcijas veica cunfte, amatu brālības, baznīca. Vēl 19.gs. valsts bija uzņēmusies tikai dažas sociālās nodrošināšanas funkcijas. Liela nozīme sociālās drošības attīstībā ir bijusi baznīcai: palīdzība draudzes locekļiem, klosteru slimnīcu un patversmju darbs. Te saskatāmi mūsdienu sociālās palīdzības iedēļi.

Lai realizētu efektīvu sociālo politiku, ieskaitot arī veselības politiku, nepieciešama ne tikai mērķu un uzdevumu izstrāde, bet jānosaka arī galvenie principi, kā šos izvirzītos mērķus un uzdevumus visefektīvāk

veikt. [3] Sociālajā un veselības apdrošināšanā šie principi ir saistoši arī Latvijai. Jautājums tikai, kādus no tiem apzināti vai neapzināti mēs esam izvēlējušies. Zināmā mērā viens princips izslēdz otru. Par vai pret – tāda ir izvēle. *Pro* vai *contra*.

1. Personiskuma vai solidaritātes princips. Personīgā vai kolektīvā atbildība

Personiskuma princips ļauj katram iet savu dzīves ceļu. Tas respektē katra cilvēka personības vienreizību. Tomēr bieži atsevišķi sociālā riska faktori un vajadzības pārspēj katra indivīda personīgo iespēju robežas. Te var minēt slimību, kroplumu, invaliditāti, darba un ienākumu trūkumu, vajadzību pēc dzīvokļa un pajumtes, vecumu. Panākt noteiktas sociālas garantijas bez sabiedrības atbalsta bieži ir neiespējami. Solidaritātes jeb kolektīvās atbildības princips paredz mobilizēt visus sabiedrības resursus palīgā cietušajam. Indivīds savukārt ir atbildīgs par kopīgo. Praksē tas izpaužas kā katra finansiāls ieguldījums sociālās apdrošināšanas iemaksu vai nodokļu veidā. Jebkuras apdrošināšanas princips ir solidārs līdzsvars starp tiem, kas cietuši un tiem, kas nav cietuši zaudējumus. [6] Obligātās veselības apdrošināšanā tā ir solidaritāte starp slimajiem un veselajiem, jaunajiem un vecajiem, vientuļajiem un ģimenēm ar bērniem, bagātajiem un nabagiem. Jebkurš tiešais slimnieka maksājums būtībā ir šī principa pārkāpums. Daudzie Vācijā jaunieviestie pacienta maksājumi slimības gadījumā, piem., par katru izrakstīto zāļu porciju atkarībā no iepakojuma lieluma, nesasniedz nekādus īpašus pasludinātos racionālos mērķus (lai pakalpojumi netiktu pārmērīgi izmantoti, lai priekšroka tiktu dota veselīgam dzīves veidam utt.). Faktiski tie visi ir tikai papildu finansējuma avots. Vācijā 1998. gadā ar tiešajiem maksājumiem par zālēm papildus iekasēja 5 miljardus marku. Patiesībā tas nav nekas cits kā smags trieciens veselo un slimo solidaritātei. Tāpat jautājums, cik lielā mērā jāizpaužas sabiedrības atbalstam? Te arī meklējams diskusijas smaguma punkts starp šīm divām koncepcijām. Sociālā sfērā uzkrātā pieredze liecina, ka liela daļa to personu, kurām ir tiesības uz pabalstu, tā arī neatrod pat ceļa sākumu uz šo palīdzību (likumu nezināšana, kauns u.c.). Tāpēc īpaši trūcīgie un mazizglītotie tiek atkārtoti diskriminēti.

Medicīnas finansēšanas pamatā Latvijā ir solidaritātes jeb kolektīvās atbildības princips. Tomēr pacientu iemaksas, zobārsta pakalpojumi, maksa par zālēm, slimo transporta izdevumi, mājas aprūpe utt. lielā mērā gulstas tieši uz slimnieku un viņu ģimenes locekļu pleciem.

Turpretim sociālās apdrošināšanas sistēma Latvijā atteikusies no klasiskā solidaritātes principa, izvēloties tieši individuālās atbildības principu, savā sociālajā drošībā galveno uzmanību pievēršot iemaksu un sociālo pakalpojumu ciešai sasaistei. Šādā veidā pensijas apmērs ir padarīts tieši atkarīgs no dzīves laikā veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām pensijas pieprasīšanas brīdī. Jo ilgākas un lielākas iemaksas, jo lielāka tā ir. [4]

Jārēķinās, ka nodokļi un iemaksas pakāpeniski sasniedz maksimāli pieļaujamus lielumus, tāpēc tālāks lineārs pieaugums kļūst neiespējams. [8] Tai pašā laikā Latvijā palielinās demogrāfiskā slodze, pieaug bezdarbs, ir reāli pārceļotāju draudi no citām valstīm. Tas ir smags slogs gan katram indivīdam, gan visai valstij kopumā. Šādā situācijā pieaug neapmierinātība ar pārmērīgu centralizāciju un birokrātiju, ar pārprastu solidaritāti. Tāpēc tik svarīgi ir celt katra klienta personīgo veselības potenciālu, veicināt dažādu pašpalīdzības kustību un nevalstisko organizāciju darbību.

Solidaritātes princips nozīmē, ka iemaksas nosaka darba algas lielums un tās neietekmē vecums, dzimums un reālais slimības risks. Tātad pakalpojums tiek saņemts pēc nepieciešamības, bet maksāts tiek atkarībā no katra spējām. Šis princips attiecas arī uz ģimenes locekļiem. Tas ir pilnīgi atšķirīgs no privātās apdrošināšanas, kur darbojas ekvivalences princips. Šeit iemaksas un izdevumi tiek samēroti. Iemaksu lielumu nosaka visi slimību riska faktori – vecums, dzimums, arodbīstamība (piem., karavīrs, policists, šoferis, sargs utt.) kaitīgie ieradumi, veselības un ģimenes stāvoklis utt. [9]

Sabiedrību atkarībā no tā, vai pamatā ir izvēlēts kolektīvās vai personīgās atbildības princips, var iedalīt divās grupās:

- solidārā,
- riska sabiedrībā.

Vēl svarīgi ir zināt, vai finansējumu nodrošina nodokļi vai individuālās iemaksas. Protams, pats par sevi šis iedalījums nedod pietiekamu priekšstatu par veselības aprūpes sistēmu. Svarīgākie finansējuma avoti ir:

- nodokļi,
- apdrošināšanas iemaksas,
- darba ņēmēju un darba devēju iemaksas,
- pacientu iemaksas.

Zviedrijā, Portugālē, Īrijā, Lielbritānijā un Dānijā vairāk nekā 50% medicīnas finansējuma nodrošina nodokļi, Dānijā, pēc 1990.gada datiem - pat 84,5%, turpretim Vācijā, Francijā, Luksemburgā un Nīderlandē - mazāk par 20% no finansējuma. [7]

2. Etātisms (fr. *etat* – valsts) vai subsidiaritātes princips. Centralizācija vai pakāpenība

Istenot etātisma principu nozīmē atvēlēt speciālas summas valsts budžetā noteiktām vajadzībām, piem., jauniešu, bezdarbnieku, amata apmācībai, atsevišķu nerentablu nozaru subsidēšanai, piem., tēraudrūpniecībai, kuģu būvei un lauksaimniecībai, kā tas pieņemts vairākās Eiropas Savienības valstīs. Valsts centralizēti ar budžeta līdzekļu un investīciju palīdzību cenšas mazināt spriedzi noteiktu sociālo grupu vidū vai uzturēt pie dzīvības citādi bankrota draudiem pakļautas saimniecības nozares.

Etātisma principam pretējs ir vecais, jau viduslaikos katoļu kristīgajā sociālajā mācībā radies, subsidiaritātes princips. Tas paredz vispirms problēmu risināšanā iesaistīt mazākas sabiedrības vienības – ģimeni, kaimiņus, pašvaldību. Ja šie spēki nepietiekami, tad tiek sauktas palīgā lielākas vienības: pilsētas, rajona, novada vai visas valsts mērogā. Subsidiaritātes princips nav tikai tieša palīdzība kādam klientam, bet arī sociālo institūciju radīšanas un uzturēšanas veids. Piemēram, ja kādā pagastā vai pilsētā radusies vajadzība pēc bērnu mācītāja vai pansionāta, tad to var izveidot un iekārtot tā, kā šī pašvaldība grib un spēj. [9]

Subsidiaritātes princips zināmā mērā ir bastions pret totālu valstiskošanu un plurālisma garant.

Zināmas iestādes var rasties kā privātu personu un fondu, sabiedrisku organizāciju vai pašvaldību iniciatīva. Lai minam laulību un ģimenes konsultācijas, uzticības telefonus, sociālo minoritāšu, ieslodzīto un narkomānu aprūpi. Šīs privātās iniciatīvas bieži pāraug valstiskās. Piemēram, tādā veidā radušās narkomānu rehabilitācijas iestādes, bērnu patversmes utt. Nebūtu noniecināma arī kristīgās baznīcas organizāciju darbība, brīvprātīgo palīgu un pašpalīdzības organizāciju ieguldījums. Tas ir arī ievērojams ekonomisks atbalsts sociālajai sfērai.

3. Vajadzības un ekvivalences princips

Nosegt visas sociālās un veselības aprūpes iespējamās vajadzības nespēj neviena finansēšanas sistēma, arī valsts ne. Saskaņā ar 1997.gadā veikto Pasaules bankas klasifikāciju, kurā tika iekļautas valstis, kurās

iedzīvotāju skaits pārsniedz vienu miljonu, pasaulē pastāv 26 valstis ar augstu ienākumu līmeni, kurās vidēji uz vienu cilvēku ienākumi sasniedz 23930 dolārus (1995.gadā). Tai pašā laikā 107 pasaules valstīs, kurās dzīvo 84% no visiem Zemes iedzīvotājiem, vidējais ienākuma līmenis ir 1090 dolāri. [5] Latvija ar vidējo ienākuma līmeni 3650 dolāri uz cilvēku pēc Pasaules bankas datiem nav gluži autsaidervalsts, bet spēj veselības aprūpei atvēlēt tikai 3,3% no nacionālā kopprodukta (NKP). 1995.gadā ASV tērēja 14,5%, Vācija 9,6%, Zviedrija 7,7%, Dānija 6,5%, Somija 8,2% no NKP. Tātad bagātākās valstis medicīnai tērē no 3000 – 1200 dolāriem uz vienu iedzīvotāju gadā, bet Latvijā desmitreiz mazāk. Tātad Latvija spēj nodrošināt salīdzinoši tikai vispieticīgākās vajadzības. Mēs varam retoriski jautāt, vai pēc apakšstilba amputācijas smēķētājs saņems protēzi vai tikai koka kruķi, vai hemodializes seansus pārtrauks, un vai pacientus tikai pirms nāves ievietos hospitālī? Kad sāks aknu un sirds transplantācijas operācijas Latvijā? Tai pašā laikā vajadzības princips varētu veicināt pārprūpi un sabiedrības resursu pārslodzi.

Ekvivalences jeb līdzvērtības princips valsts mērogā nozīmē, ka veselības aprūpes un sociālās nodrošināšanas izmaksas jāsamēro ar budžetā atvēlētajiem un sociālās apdrošināšanas fondos uzkrātajiem līdzekļiem. Kā piemērs var kalpot pensiju izmaksas. Ja pensionārs maksājis apdrošināšanas iemaksas visu mūžu, tad viņam būtu jāsaņem 45% no viņa vidējās bruto algas (bez nodokļu atlikumiem) vai 65% neto algas (ar nodokļu atskaitījumiem). Ekvivalences princips privātās apdrošināšanas sistēmā tiek ievērots attiecībā pret katru apdrošināto.

Vajadzība un ekvivalence kā pretstati vienmēr uztur zināmu spriedzi katrā sociālās drošības sistēmā un visā sabiedrībā kopumā.

4. *Kauzalitātes (lat. causa – cēlonis) un finalitātes (lat. finalis – gala mērķis) princips. Cēloniskā sakarība un mērķtiecība*

Kauzalitātes princips darbībā nozīmē, ka katrai vajadzībai atbilst dažādi sociālā nodrošinājuma un pabalstu veidi. Sociālā darba praksē tas nozīmē novirzīt klientu pa pareizo sociālā atbalsta iespēju ceļu. Katrai vajadzībai ir savs izpildītājs un savs sociālais nodrošinājums. Tomēr praksē var izrādīties, ka katram sociālajam darbiniekam ir savas nostādnes un pastāv dažādu pabalstu iespējas vienas un tās pašas vajadzības apmierināšanai. Ievērojot kauzalitātes principu, šāda parādība uzskatāma par nevēlamu. Tāpēc arī paredzēts finalitātes jeb mērķtiecīguma princips, lai izvairītos no neieteicamas palīdzības dublēšanas. Katra vajadzība jānoved līdz veiksmīgam finišam. [9] Šī

principa realizācija, piem., ir invaliditātes grupas piešķiršana. Pabalsta piešķiršanā būtu jāievēro vismaz ekvivalences princips, vēl labāk būtu pēc iespējas ievērot arī reālās vajadzības principu.

Tāpat ideāli, sekojot arī klasiskajai solidaritātes paradigmai, palīdzībai būtu jābūt vienlīdzīgai, adekvātai atbilstoši vajadzībai un cēloniski mērķtiecīgai.

Quo vadis? Quid est veritas?

Veselības obligātā apdrošināšana nav pašmērķis, tai jāsedz izdevumi un jāveicina veselība. Uzdevumus šajā jomā īsi varētu formulēt šādi:

- veicināt veselību,
- pasargāt no slimībām,
- ātri diagnosticēt,
- ārstēt slimības,
- rehabilitēt,
- kopt smagos slimniekus.

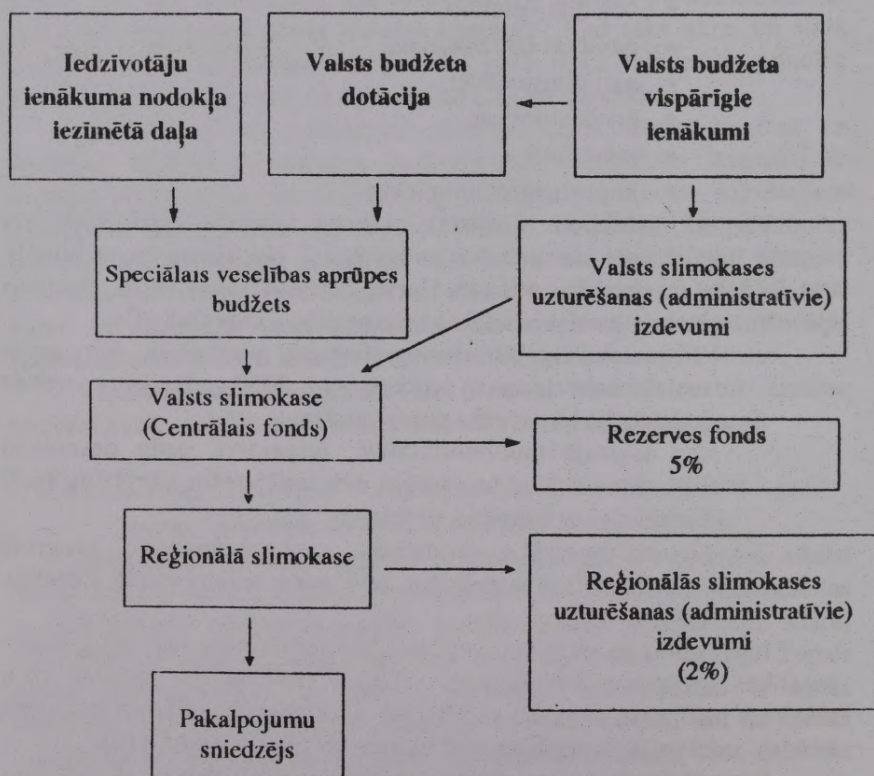
Vai no nodokļiem finansētā obligātā veselības apdrošināšanas sistēma Latvijā spēj atrisināt šos uzdevumus? Nesteigsimies ar atbildi. Vācijas bijušais veselības ministrs Horsts Zēhofers savas valsts veselības apdrošināšanas sistēmai vislielākās briesmas 90.gados saskatīja:

1. nelabvēlīgajās demogrāfiskajās pārmaiņās jeb savas tautas novecošanas procesā - 2030.gadā katrs trešais iedzīvotājs būs vecāks par 60 gadiem;
 2. augstajā multimorbiditātē, respektīvi, gadu desmitiem ilgā slimošanā ar hroniskām, bet ārstējamām slimībām, bieži vienlaicīgi ar vairākām uzreiz;
 3. pieaugošajā medicīnas tehnoloģiskajā progresā (paradokss!), kas pats par sevi prasa arvien vairāk līdzekļu.
- [10]

Interesanti, ka tikai aptuveni trešdaļa iedzīvotāju regulāri izmanto veselības aprūpes pakalpojumus, vēl otra trešdaļa tos izmanto tikai nelaimes gadījumu, psihisku slimību un alkoholisma gadījumā, bet viena trešdaļa iedzīvotāju slimnīcām met likumu un zāies neatzīst. [10]

Rietumeiropā arvien lielāku nozīmi iegūst tirgus ekonomikas elementi medicīnā, valdības akceptē veselības aprūpi kā jaunu industriālu nozari. Vienlīdzīgā sadale tiek atmesta kā attīstību traucējoša

“pārlietu liela regulēšana”. Par šīs stratēģijas galveno problēmu kļūst jaunu līdzekļu piesaiste sistēmai, par nozares dzinēj spēku izvēloties ekonomisko konkurenci. Tomēr jāatzīst, ka veselības industrijas jomā nekur pasaulē nav uz konkurenci balstīta funkcionējošā tirgus. Šādas sistēmas izveidē visvairāk ieinteresēti ir visturīgākie iedzīvotāju slāņi, uz kuriem tad vairs negulsies solidaritātes sabiedrības solidaritātes principa īstenotais finansēšanas slogs (bagātie maksā par nabīgiem). [6] *Quid est veritas?* Kas ir patiesība?

I.zīm. Pašreizējais medicīnas finansēšanas modelis Latvijā

Literatūras saraksts:

1. *Bite I.* Prickšlaicīga aiziešana pensijā un darba tirgus // Dzīves jautājumi III - Rīga, 1998. - 210.-218. lpp.
2. *Lukašinska I.* Sociālā politika // Dzīves jautājumi III. - Rīga, 1998. - 189.-209. lpp.
3. *Sakss Dž.* Nevainojiet nabadzīgos nabadzībā // Diena, 1998.gada 8.decembris.
4. *Viksna A.* Slimokases Latvijā. - Rīga, 1994.
5. Slimokasu Vēstis. - Rīga, 1998.
6. Sociālā veselības apdrošināšana / Baltijas valstu konferences materiāli, 1997.
7. *Hoffmann H.* Internationale vergleichende Analysen von Gesundheitssystemen. Kongress der EVKD und 37.Jahrestagung des VKD 1994.- S.27-58.
8. *Spinnarke J.* Soziale Sicherheit, 6.überarbeitete Auflage, Decker und Müller. Heidelberg, 1991.
9. *Witterstätter A.* Soziale Sicherung / Eine Einführung für Sozialarbeiter / Sozialpädagogen mit Fallbeispielen, 3. überarbeitene und erweiterte Auflage.- 1992.
- 10.Ärzte im Würgegriff // Der Spiegel. - 1993. Nr.37. - S.54-72.

Sociālā darbinieka sociālais un emocionālais atbalsts sievietēm, kas ārstējušas krūšu vēzi

Ievads

Šajā rakstā mēs runājam par sievietēm, kas ir pārcietušas krūšu vēža ārstēšanu un kas ir saņēmušas sociālo atbalstu un konsultēšanu. Šis raksts ir tapis pēc kvalitatīvā pētījumā iegūto datu analīzes. Pētījumā tika apkopota informācija par 20 sievietām, kas bija pieredzējušas krūšu rekonstrukciju pēc mastektomijas un kuras izklāstīja savu pieredzi un vajadzības pēc sociālā un emocionālā atbalsta gan terapijas laikā, gan pēc tam. Intervijas jautājumi nebija standarta, jo pētījuma mērķis bija nevis noteikt dalībnieču trauksmes līmeni, bet gan retrospektīvi novērtēt, kā viņas uztvēra sociālo atbalstu un emocionālo situāciju, kādus līdzekļus izmantoja, lai pārvarētu terapijas gaitu, kāds psihosociālais atbalsts viņām tika piedāvāts un kādu viņas izmantoja, cik daudz viņām palīdzēja terapijas process un vai viņas uzskata, ka rekonstrukcija deva gaidīto.

Literatūra

Vispirms sniegsim nelielu izmantotās literatūras apskatu.

Pēdējā dekādē ir veidojusies nosacīta vienošanās, ka terapiju izejošas personas labklājība un dzīves kvalitāte ir nozīmīga un integrēta personas atveseļošanās procesa daļa. [36] Līdz ar to pašreizējā politika prasa iekļaut dzīves kvalitāti klīniskās ārstēšanas 3. fāzes protokolā.

Dzīves kvalitāti un labklājību ietekmē psiholoģiskie un sociālie faktori. Vatsons (*Watson*) [33] atzīmē, ka vairāk nekā 30% vēža pacienšu raksturīgi trauksmaini vai depresīvi traucējumi, kas ietekmē viņu dzīves kvalitāti, jo šiem cilvēkiem jāpārcieš nozīmīgas dzīves stila, seksualitātes, nodarbinātības un fiziskā stāvokļa izmaiņas. [33] Fellovilda (*Fallowfield*) [11] veiktais pētījums parāda, ka krūšu vēža diagnozes, prognozes un terapijas radītais psiholoģiskais un fiziskais distress negatīvi ietekmē personas dzīvi, bet Vatsons, Dentons, Baums un Grīrs

(*Watson, Denton, Baum, Greer*) uzsver mazāku depresijas mākto krūšu vēža pacienšu skaitu starp tām sievietēm, kas saņēmušas konsultācijas. [32] Viljamss, O'Salivans, Snodgrass un Louvs (*Williams, O'Sullivan, Snodgras, Love*) uzsver primārās aprūpes terapeitu lielo nozīmi, kuri sniedz krūšu vēža pacientēm nepieciešamo atbalstu un informāciju par terapijas izvēlēs iespējām. [35]

Pirms divdesmit gadiem bija izplatīts uzskats, ka grupas darbs ar mastektomijas pacientēm un viņu ģimenēm palīdzēja šiem cilvēkiem pārvarēt krīzi. [10, 262.] Slimības un terapijas radītā distresa mazināšana nenoliedzami var būt individuāla, bet pastāv arī noteiktas likumsakarības starp dzīves kvalitāti, slimības terapijas un atveseļošanās stadijām un sociālajām attiecībām, atbilstošām personiskām attiecībām, atbalstošu vidi - tuvu cilvēku un vienaudžu sniegto atbalstu. [2, 26, 3, 27, 34, 4, 19, 28, 6, 8, 22] Gilbars (*Gilbar*) norāda, ka "pat tie, kas šaubās par psiholoģiskās iejaukšanās nozīmību (vēža slimnieki), piekrīt, ka pacientes dzīves kvalitāte uzlabojas, ja viņa spēj atrisināt ar slimību saistītās grūtības". [13,164.] Līdzīgā pētījumā Kidmans (*Kidman*) uzsver, ka sociālais atbalsts un ciņas gars uzlabo iespēju izdzīvot sievietēm ar krūšu vēzi. [21]

Pieejamā literatūra samērā plaši apraksta sieviešu apmierinātību ar krūšu vēža ārstēšanu, ieskaitot rekonstrukciju [14], mazāks skaits publicētu pētījumu atspoguļo to, kāds atbalsts/ palīdzība sievietēm ar krūšu vēzi ir nepieciešama terapijas laikā un pēc tās, kā arī to, kas, viņuprāt, ir uzlabojis dzīves kvalitāti un labklājību. Gurovka un Laitmens, uzdodot jautājumus pašām pacientēm kvalitatīvā pētījumā, ir noteikuši, kāds atbalsts ir visbūtiskākais. [18] Šie pētnieki ir secinājuši, ka galvenā uzmanība jāpievērš tam, kādas vēlmes izsaka pacientes un iejaukšanās jābalsta uz šīm vēlmēm, informējot profesionāļus par pacienšu vajadzībām pēc noteikta atbalsta, izglītojot ģimeni, draugus un brīvprātīgos par nepieciešamām un mazāk nepieciešamām darbībām un iejaukšanos.

Kvalitatīvu palīdzību sievietēm, kas saslimušas ar krūšu vēzi, var sniegt speciālistu komanda, kurā ietilpst sociālie darbinieki un citi profesionāļi. Viņu uzdevums ir ar fiziska, sociāla un konsultējoša atbalsta palīdzību uzlabot pacienšu sociālo un seksuālo labklājību visās terapijas stadijās. Pārsteidzoši, ka žurnālu par sociālo darbu 1985.-1992.gada apskatā Millners un Vidermans (*Millner, Widerman*) atraduši tikai četrus rakstus (un viens no tiem bija kā atbildes reakcija) par sociālo darbu ar krūšu vēzi slimām sievietēm. Mēs spējām atrast tikai trīs šādus darbus,

publicētus kopš 1992.gada. Ņemot vērā to, ka krūšu vēzis ir visizplatītākais vēža paveids sievietēm un sociālajiem darbiniekiem ir tik daudz ko piedāvāt - atbalsts, konsultācijas un dažādu psihosociālu un praktisku atbalstu sniegšana, šādu rakstu trūkumu ir vērts pieminēt. Precīzāku zināšanu ieguve par slimo sievieti vajadzībām pēc sociālā atbalsta un par tām metodēm, ko šīs sievietes pašas ir atklājušas, var būt vērtīga nākamo pacientu ārstēšanā un īpaši sociālajā darbā onkoloģijas vienībās. Zināšanas var būt derīgas "sociālajā darbā, radot idejas par to, kā uzlabot terapijas procesu un palielināt sociālā darba personāla ietekmi jaunu terapeitisko programmu formulēšanā un realizēšanā". [13, 166.]

Metode

Kāds ķirurgs kontaktējās ar savām privātajām pacientēm pētījuma nolūkos. Intervijā piedalījās divdesmit piecas no ķirurga pacientēm, kas bija pārcietušas krūšu rekonstrukciju pēdējo trīs gadu laikā, kam sekoja krūšu vēža diagnoze un tika veikta mastektomija. Šīm sievietēm sākotnējās mastektomijas tika veiktas dažādās privātās un publiskās slimnīcās visā Jaundienvidvēlsā. Divdesmit sievietes piekrita piedalīties pētījumā, un tika intervētas 1996.gada otrajā pusē. Tā bija mērķtiecīga izlase rekonstrukcijas fāzei, kas atbilst pētījuma mērķim un metodei, lai gan tā bija nejausa diagnozes un mastektomijas fāzēm, jo sievietes piecpadsmit gadu ilgā laikā starp šīm fāzēm apmeklēja dažādus ārstus. Intervijas plāns tika veidots saskaņā ar kvalitatīvo metodi, kas bija atvasināta no etnometodoloģiskās metodes. [16,12,15,9] Šī metode ļāva intervējamajām sievietēm izteikt savus uzskatus un pieredzi, atbildot uz strukturētiem, daļēji strukturētiem un atklātiem jautājumiem. Dati tad tika apkopoti pēc kopīgām tēmām vai faktoriem, kas deva iespēju izveidot secinājumus, vienlaicīgi saglabājot individuālo stāstījumu bagātību un nozīmīgumu. Šī pieeja atbilst Kalmana (*Calman*) un Goga (*Gough*) uzskatam, ka tikai indivīds pats var noteikt savas dzīves kvalitātes ietekmējošus faktoros. [3,17]

Rezultāti

Izlase

Intervējamo sieviešu vecums bija šāds: trīs sievietes bija 30-39 gadus vecas, astoņas – 40-49 gadus vecas, un pārējās sievietes bija 50-59 gadus vecas. Visām intervējamajām sievietēm tika diagnosticēts krūšu vēzis laikā no 1979. līdz 1994.gadam, bet lielākajai daļai tas tika diagnosticēts starp 1990. un 1994.gadu. Diagnozes laikā sievietes atradās dažādu medicīnas speciālistu aprūpē, bet visas viņas tika ārstētas Jaundienvidvelsas slimnīcās.

Diagnoze

Lielākā daļa stāstīja, ka diagnozi viņām personiski izklāstīja kāds no medicīnas speciālistiem, un dažas respondentes īpaši uzsvēra ārsta atbalstošo un aprūpējošo pieeju šajā laikā. Tomēr dažām respondentēm tā nebija, dažas bija pārāgrī pārliecinātas par pozitīviem rezultātiem, bet citas izjuta ārsta neiejūtīgumu – diagnozes paziņojumu uzgaidāmajā telpā, citas šo diagnozi uzzināja pa telefonu darbā kolēģu klātbūtnē. Daži ārsti tika raksturoti kā nespējīgi risināt sieviešu raizes un distresu. Vairākas sievietes uzsvēra, ka ārsta attieksme šajā periodā ir bijusi izšķiroša stresu radošās informācijas ietekmes risināšanai.

Lai gan sievietes par savu diagnozi tika informētas dažādos apstākļos, viņu reakcija bija gandrīz vienāda – šoks un neticība, kā arī visapņemoša distresa sajūta. Daudzas sievietes lietoja vārdu "izmestas". Viena komentēja: "Es kļuvu traka. Es jutu, ka man bija atņemta visa vara." Vairākas sievietes diagnozes paziņošanas laikā bija vientuļas un juta, ka tas viņu distresu tikai palielināja. Viena respondente atceras, ka ārā lija lietus, viņa raudāja un viņai pēc diagnozes uzzināšanas vajadzēja vienai pašai braukt mājās. Citi faktori, kas palielināja distresu, bija ātrā notikumu gaita, nepieciešamība pieņemt lēmumus un ātri gatavoties operācijai, kā arī acimredzamais alternatīvu risinājumu trūkums. Tas lika viņām justies dzīves uzveiktām.

Lielākajai daļai no respondentēm netika piedāvāta konsultanta palīdzība vai sniegta papildu informācija, viena no sievietēm komentēja, ka viņai nekas netika piedāvāts un viņa vienkārši gāja mājās un izdzēra pudeli skotu viskija. Neliels sieviešu skaits tika nosūtīts pie vēža konsultanta, kur viņas saņēma nelielu informāciju un tām nozīmēja brīvprātīgā darbinieka vizīti, ko viņas uzskatīja par diezgan derīgu. Tomēr lielākajai daļai sieviešu diagnozes noteikšanas laikā, tūlīt pēc tās

vai arī īsajā laika brīdī starp diagnozi un mastektomiju netika piedāvāta sociālā darbinieka vai cita speciālista palīdzība.

Apmēram puse no respondentēm pašas sameklēja kādu konsultāciju vai citus atbalstošus pakalpojumus pirms vai pēc mastektomijas, un lielākā daļa no viņām uzskatīja, ka tie bija ļoti vērtīgi. Vairums sieviešu uzskatīja, ka būtu derējusi rakstiska vai audiovizuāla informācija. Lielākā daļa gribēja palīdzību, kas spētu atrisināt viņu apjukumu, distresa un bezpalīdzības sajūtu. Bet viņas visas balstījās tikai uz ārsta padomiem, tikai divas meklēja otras personas viedokli.

Mastektomija

Gandrīz visām sievietēm operācija un atveseļošanās periods radīja stresa situāciju. Lielākā daļa nebija sagatavotas šādam zaudējumam, sāpēm un bailēm paskatīties uz sevi bez krūts. Tomēr vairums uzskatīja, ka aprūpējošais personāls bija laipns, un bija pateicīgas par informāciju, ko saņēma no personāla.

Tikai dažas sievietes šajā laikā satikās ar sociālo darbinieku. Faktiski tikai piecas no 20 sievietēm saņēma sociālā darbinieka pakalpojumus terapijas laikā un tikai divas no viņām uzskatīja, ka tiem nebija nozīmes. Dažas sievietes apmeklēja brīvprātīgais darbinieks no Vēža konsultēšanas komitejas. Jāatceras, ka šīs sievietes ārstējās divās trijās atšķirīgās slimnīcās dažādos laikos, lai gan lielākā daļa laikā no 1990.gada līdz 1994.gadam. Tomēr redzams, ka sociālā darbinieka palīdzība praktiski netika piedāvāta. Dažas sievietes, kuras sociālais darbinieks nosūtīja pie slimnīcā esošās vienaudžu vēža slimnieku atbalsta grupas, pašas izveidoja atbalsta grupu, kas darbojās vairākus gadus, dažādi palīdzot vēža slimnīcēm. Viena no visderīgākajām lietām bija iespēja gan pirms, gan pēc operācijas apmainīties pieredzē ar sievietēm, kas jau bija pārcietušas mastektomiju. Tās sievietes, kam nebija šādas iespējas, vēlējās tādu iegūt.

Sešām no respondentēm kopā ar mastektomiju bija iespēja veikt krūšu rekonstrukciju, un šīs sievietes neizjuta tik lielu distresu kā citas, kas bija zaudējušas krūti. Puse no respondentēm, kam nebija iespēja veikt vienlaicīgu rekonstrukciju, savu pašsajūtu raksturoja kā negatīvu vai ļoti negatīvu un savu ķermeni pēc mastektomijas operācijas raksturoja kā "izkropļotu". Sievietes situāciju aprakstīja šādi: "man nebija pārliecības", "es neskatījos uz sevi spogulī divus gadus", "es biju depresīvā un negribēju iet dušā – tas man atgādināja par vēzi". Pārējā daļa apzinājās, ka viņu imidžs joprojām ir patīkams. Par šo sajūtu viņas pateicās savām

ģimenēm un draugiem, viņu atbalstam. Sešas no viņām piekrita veikt rekonstrukciju vēlāk, jo bija pārliecinātas par pozitīviem rezultātiem, domāja, ka rekonstrukcija viņām varētu palīdzēt veidot imidžu un atgūt pilnvērtīgu dzīvi. Liela daļa uzskatīja par svarīgu, lai "viņām atkal būtu krūtis" un "atkal varētu dzīvot normālu dzīvi", kas bija nozīmīgākas aspekts sieviešu psihoseksuālajā labklājībā.

Šī perioda laikā vispastāvīgākā pozitīvā emocionālā palīdzība nāca no sieviešu draugiem – gandrīz visas no tām bija sievietes – vai neformālās vienaudžu atbalsta grupas, kurā viņas brīvi varēja izteikt savas jūtas. Dažas sievietes nevēlējās uztraukt savus partnerus un ģimenes locekļus vairāk, nekā viņas jau to bija darījušas, un lielākajai daļai no viņām nebija pieejama pastāvīga konsultācija vai viņas nemaz nebija apsvērušas šādu iespēju.

Krūšu rekonstrukcija

Gandrīz 70% sieviešu izlēma veikt krūšu rekonstrukciju pirms vai uzreiz pēc mastektomijas. No atlikušajām septiņām sievietēm divām rekonstrukcijas operāciju veica gada laikā, trīs sievietēm šādu operāciju veica 1 - 3 gadu laikā un divām – 5 - 10 gadu laikā (šīm sievietēm rekonstrukcija iepriekš nebija iespējama).

Lielākā daļa respondenšu (70%) uzskatīja, ka rekonstrukcija bija vai nu tikpat pozitīva kā viņas bija gaidījušas, vai pat pārsniedza cerēto. Šos rezultātus viņas saistīja ar to, ka iepriekš medicīnās speciālisti viņas tam sagatavoja, sniedzot arī rakstisku informāciju un attēlus. Īpaša nozīme bija sarunām ar citām sievietēm, kam bija veikta operācija. Atkal - dažām sievietēm šāda iespēja tika piedāvāta, bet citām – ne. Tātad tā nebija procesā ietverta standartveida daļa.

Respondentu sniegtajā atgriezeniskajā saiknē un komentāros parādījās arī citas tēmas. Tās ir: informācijas sniegšana, konsultēšana un atbalsts, vispārīga palīdzība. Visos šajos gadījumos būtu nepieciešams arī sociālā darbinieka atbalsts.

Galvenās tēmas un jautājumi

Informācija

Respondentes nosacīti tika sadalītas atkarībā no viņām sniegtās informācijas krūšu vēža diagnozes noteikšanas laikā, lai gan lielākā daļa respondenšu uzskatīja, ka viņas atbilstošu informāciju par krūšu

rekonstrukciju saņēma jau pirms operācijas. Tomēr visas respondentes uzskatīja, ka būtu nepieciešama vēl plašāka informācija, lai labāk sagatavotos un palīdzētu sievietēm un viņu ģimenēm pārdzīvot diagnostikas, terapijas, operācijas un rekonstrukcijas posmus. Viņas runāja par to, ka atbilstoša informācija ir nepieciešama, pieņemot kritiskus lēmumus, ka tā varētu atvieglināt viņu sagatavošanos terapijas procedūrām, kā arī palīdzētu radīt pareizu izpratni par terapijas procesu un tā rezultātiem. Tas saskan ar Morisa un Inghema (*Morris, Ingham*) atklājumiem, ka gadījumos, kad sievietēm tiek dotas izvēles iespējas un informācija par krūšu vēža ārstēšanu, biežāk vērojams pozitīvs iznākums. [24]

Nozīmīga bija arī forma, kā informācija tika pasniegta. Daudzas respondentes uzsvēra grūtības aptvert visu to, kas tika stāstīts stresa pilnajā diagnostikas un terapijas konsultāciju laikā, to raksturojot ar tādiem komentāriem kā: "Es to nespēju uztvert", "Es nevarēju atcerēties, ko man teica", "Man vajadzēja vairāk informācijas, kas tiktu sniegta dažādos veidos un ar dažādiem līdzekļiem". Tādēļ pētnieki ļoti iesaka nodrošināt drukātu informāciju, kas sniegtu skaidru un vispusīgu pamatinformāciju par krūšu vēzi un tā terapiju, ieskaitot mastektomiju. Informāciju vajadzētu sniegt ārstam diagnozes laikā. Tatersala, Butova, Grifina un Dana (*Tattersall, Butow, Griffin, Dunn*) darbā sievietēm konsultāciju laikā ieteikts izmantot audiokasetes, tādējādi viņas varētu pārbaudīt, kas ir un kas nav pateikts, kā arī, iespējams, pamanīt kādu informāciju, ko viņa nav izpratusi stresainās konsultācijas gaitā. [30]

Sievietes vēlējas saņemt dažādus informācijas avotus, ko sniegtu ārsts, piemēram, literatūru, attēlus, fotogrāfijas un videofilmas, kas ilustrētu prasības, procesu, rezultātus un iespējamās komplikācijas.

Par īpaši pozitīvu informācijas avotu sievietes uzskatīja iespēju runāt ar citām sievietēm, kas bija saskārušās ar šo procesu, apmainīties idejām, iegūt praktiskus padomus un ierosinājumus, noskaidrot gaidāmās izredzes un sagatavoties terapijas procedūrai. Dažas sievietes viņu ārsts vai sociālais darbinieks nosūtīja pie krūšu vēža atbalsta grupas, un viņas to atzina par nozīmīgu informācijas un atbalsta iegūšanas metodi, bet lielākajai daļai sieviešu tas netika piedāvāts. Respondentes izteica vairākus ierosinājumus, kā pacientes varētu labāk iegūt informāciju, kas, viņuprāt, pacientēm un viņu ģimenēm palīdzētu sagatavoties diagnostikas, terapijas un operācijas radīto grūtību risināšanai.

Konsultēšana un atbalsts

Krūšu vēža diagnoze un sekojošais operācijas un terapijas process bija stresa pilns laiks visām sievietēm, kas tika intervētas, un viņu ģimenēm. Viņas to raksturoja kā kritisku laiku un runāja par faktoriem, kas mazināja stresu. Pirmais un visnozīmīgākais bija "diagnostiskā intervija". Par svarīgu sievietes uzskatīja ģimenes locekļa vai drauga piedalīšanos tajā, apmēram puse respondentu atzina, ka viņu distresu vēl vairāk palielināja vientulība šajā laikā.

Lielākā daļa respondentu (60%) ziņoja, ka viņām netika piedāvāts atbalsts vai informācija diagnozes laikā, bet atlikusi daļa sieviešu tika sūtītas uz vēža ārstēšanas informācijas centru un viņām tika piedāvāta brīvprātīgā apmeklētāja vizīte. Tomēr apmēram puse respondentu pašas meklēja iespēju griezties pie kāda informācijas dienesta pirms mastektomijas, tās laikā vai pēc tās. Lielākā daļa uzskatīja, ka tas bija svarīgi. Vairums respondentu uzskatīja, ka viņām paveicās, jo bija ģimenes loceklis vai tuvs draugs (parasti - sieviete), ar kuru varēja atklāti un intīmi runāt par savu apjukumu, rūpēm un sajūtām, par slimības un terapijas gaitu. Viņas uzskatīja, ka tas bija ārkārtīgi noderīgi. Deviņpadsmit no divdesmit respondentēm ziņoja par terapijas laikā uzlabotām attiecībām ar citiem cilvēkiem. Pat tad, ja sievietes gūst atbalstu, kā ziņots literatūrā, tomēr daudzas šajā laikā izjūt vidēju vai pat smagu depresiju. Piemēram, viena no respondentēm, kuru vīrs ļoti atbalstīja, atradās smagā depresijā, un viņai bija nepieciešama psihiatra aprūpe.

Daudz mazāk sieviešu izteica neapmierinātību ar konsultācijas un atbalsta trūkumu rekonstrukcijas fāzes laikā. Tas bija galvenokārt tādēļ, ka tika izmantoti atbalsta tīklojumi, ko dažas sievietes izveidoja agrīnajā vēža ārstēšanas un mastektomijas laikā. Turklāt rekonstrukcija tika aplūkota kā pozitīvs sākotnējs solis, nevis kā reakcija uz dzīvību apdraudošu slimību, līdz ar to bija nepieciešams mazāks papildu atbalsts. Viens informācijas un atbalsta avots, kuru visas sievietes atzina par neaizstājamu, bija kontakti ar citām sievietēm, kas iepriekš bija pārcietušas mastektomiju un rekonstrukciju.

Respondentu ierosinājumi, kas, viņuprāt, varētu uzlabot konsultēšanu un atbalstu diagnostikas, terapijas un operācijas laikā, mastektomijas un rekonstrukcijas periodā, bija šādi:

- pārliecināties, ka sievietes nav vientuļas diagnozes paziņošanas laikā;

- atbilstošas konsultēšanas un atbalsta nodrošināšana slimnīcā kā standartveida mastektomijas terapijas daļa;
- standartveida nosūtīšanas sistēma pie vienaudžu atbalsta grupām;
- pieceja informācijai un atbalsta sistēmām, kas paredzētas ģimenes locekļiem;
- saprast, ka atveseļošanās procesā galvenā nozīme ir ģimenes un draugu atbalstam;
- palīdzēt mājas darbos.

Vispārīga palīdzība

Lai gan respondentes uzsvēra nozīmīgo psiholoģisko ieguvumu pēc viņu krūšu rekonstrukcijas – uzlabota dzīves kvalitāte, imidžs un spēja “atvirzīties” no vēža -, gandrīz visas aptaujātās sievietes kritiski izturējās pret vienu vai dažiēm vēža terapijas procesa aspektiem. Līdz laikam, kad tika pabeigta rekonstrukcija, lielākā daļa sieviešu bija ieguvušas pietiekamu informāciju par diagnostikas/terapijas/rekonstrukcijas fāzēm un ieguvušas pietiekamu konsultēšanu/atbalstu, kas palīdzēja viņām pārvarēt šīs situācijas. Tomēr nav pierādījumu, ka precīzam un visaptverošam pacienšu vadības protokolam ir sekojusi kāda no medicīnas komandām vai slimnīcu personāls.

Diskusija

Sieviešu atbilžu analīze norāda uz to, ka visas sievietēm piedāvātās procedūras vajadzētu papildināt ar attiecīgu informāciju, atbalstu un konsultācijām. Tā kā visiem sociāliem darbiniekiem ir prasmes novērtēt pacienta sociālās un emocionālās vajadzības, piedalīties konsultēšanā, grupu vadīšanā un citu palīdzību sniegšanā, viņi spēj būt neaizstājami darbinieki slimnīcas onkoloģijas komandā. Tāpēc ir pārsteidzoši, ka lielākā daļa materiālu par krūšu vēža slimniecēm meklējama medmāsu žurnālos, bet sociālajiem darbiniekiem tiek pievērsta neliela uzmanība. Kā norādījis Kars un Pārsons (*Carr, Parson*), “sociālie darbinieki (veselības aprūpes iestādēs) plāno, veido, uztur un novērtē sociālo aprūpi un palīdz klientiem, viņu ģimenēm un draugiem piemēroties izmaiņām viņu dzīvē, ko radījusi slimība”. [5, 23.]

Lai gan darbā akcentēta ārstu nozīme, esam pārliecinātas, ka atbalsts un konsultēšana ir specifiski profesionāli pakalpojumi un tos var sniegt tam īpaši apmācīti speciālisti. Vieni no tiem ir brīvprātīgie, bet

viņiem nav sociālajiem darbiniekiem piemītošo novērtēšanas prasmju, kas ir nepieciešamas, lai noteiktu, kādas specifiskas vajadzības ir krūšu vēža slimniecēm.

Mēs ierosinām: par svarīgu atzīt diagnozes laikā sievietes nosūtīt uz konsultāciju dienestiem ārpus klīnikas vai slimnīcas, kur sociālais darbinieks viņām varētu palīdzēt risināt sociālas problēmas (kas saistītas ar finansiālām, mājsaimniecības vajadzībām), sniegt konsultācijas un atbalstu, un kurš viņas var nosūtīt uz nepieciešamajiem palīdzības dienestiem, vienaudžu atbalsta grupām. Sociālie darbinieki var iepazīstināt savas pacientes ar sievietēm, kas jau ir pārcietušas terapiju vai operāciju. Mēs uzskatām, ka onkoloģijā strādājošam sociālajam darbiniekam vajadzētu sniegt informāciju un psihosociālo atbalstu pacientēm, kas iziet terapiju. Makkvelons, Hērts un Dečatelets (*McQuellon, Hurt, DeChatelet*) apraksta Vēža slimnieku atbalsta programmu un Onkoloģijas psiholoģijas programmu, kas piedāvā atbalstu un konsultēšanu, kas ir integrēta pacientu medicīniskajā aprūpē Ziemeļkarolīnas Vēža centrā. [23] Kā norāda Stīvensons un Anvins (*Stevenson, Unwin*) [29], un Hirano, Učida, Hiruma, Lizumi un Oikava (*Hirano, Uchida, Hiruma, Lizumi, Oikawa*) [20], ir skaidrs, ka tuvs un koordinēts komandas darbs ir ļoti nozīmīgs mērķu sasniegšanā un viena no sociālo darbinieku visnozīmīgākajām funkcijām slimnīcā ir viņu ieguldījums multidisciplinārā komandā. [5]

Tā kā nebijām gaidījušas, ka Austrālijas slimnīcās trūks onkoloģijā nodarbinātu sociālo darbinieku un mūsu pētījums bija balstīts uz sieviešu pieredzi, mums nav datu, kas palīdzētu atklāt to, kādēļ tik zems ir sociālā atbalsta līmenis.

Secinājums: katrai ar krūšu vēzi slimai sievietei būtu jānodrošina iespēja saņemt sociālā darbinieka pakalpojumus un cita veida atbalstu.

Literatūras saraksts:

1. *Baltrusch H.J., Millard Waltz E.* Theoretical Framework for Developing Measures of Quality of Life and Morale; in Aaronson & Beckman (eds) // *The Quality of Life of Cancer Patients.*- NY: Raven Press, 1987.
2. *Bloom J.R., Ross R.D., Burnell G.* The effect of social support on patient adjustment after breast surgery // *Patient Counselling and Health Education.*- 1978, Vol.1, pp.50-59.

3. *Calman K.* Definitions and Dimensions of Quality of Life; in Aaronson & Beckman (eds) // *The Quality of Life of Cancer Patients.*- NY: Raven Press, 1987.
4. *Carlsson M., Hamrin E.* Psychological and psychosocial aspects of breast cancer and breast cancer treatment. A Literature Review // *cancer Nursing* .- 1994, Vol.17, No.5, pp.418-428.
5. *Carr J., Parson N.* The organisation of social work in a health service setting; in Badawi M. & Biamonti B. (eds) // *Social Work Practice in Health Care.*- London: Woodhead-Faulkner, 1990, pp.19-31.
6. *Caulton H.* Psychological support for patients having breast cancer surgery: Support groups whose members have themselves had breast Cancer are helpful // *British Medical Journal.*- 1996, Vol. 313, No.7053, p.361.
7. *Coates A., Gebski V., Signorini D., Murray P., Byrne M., Forbes J.F.* Prognostic value of quality of life scores during chemotherapy for advanced breast cancer // *Journal of Clinical Oncology.*- 1992, Vol.10, No. 12, pp.1833-1838.
8. *Courtens A.M., Stevens F.C., Crebolder H.F., Philipsen H.* Longitudinal study on quality of life and social support in cancer patients // *Cancer Nursing.*- 1996, Vol. 19, No. 3, pp.162-169.
9. *de Vaus D.A.* *Surveys in Social Research* (2nd ed); Alen & Unwin-Sudney, 1990.
10. *Euster S.* Rehabilitation after mastectomy // *Social Work in Health Care.*- 1979, Vol. 4, No. 3, pp.252-263.
11. *Fallowfield L.* An Overview of Quality of Life Measurements; in Trimble & Dodson (eds) // *Epilepsy and Quality of Life.*- NY: Raven Books, 1994.
12. *Garfinkel H.* *Studies in Ethnomethodology*, Prentice Hall, Englewood Cliff, 1967.
13. *Gilbar O.* Introducing a biopsychosocial approach in an oncology institute: a case study // *International Social Work.*- 1996, Vol.39, pp.163-176.
14. *Girgis A., Foot G.* Satisfaction with Breast Cancer Care: A summary of the literature 1984-1994.- NH&MRC, National Breast Cancer Centre, 1995.
15. *Glaser B.* *Theoretical Sensivity* // *The Sociology Press.*- San Francisco, 1978.
16. *Glaser B., Strauss A.L.* *The Discovery of Grounded Theory.*- Aldini, Chicago, 1967.

17. *Gouth I.R.* Quality of Life as an outcome variable in oncology and surgery Review Article // *ANZ Journal of Surgery*.- 1994, Vol. 64, pp.227-235.
18. *Gurowka K.J., Lightman E.S.* Supportive and Unsupportive Interactions as Perceived by Cancer Patients // *Social Work in Health Care*.- 1995, Vol.21, No.4, pp.71-88.
19. *Harpham W.S.* Psychosocial Oncology: A view from the other side of the stethoscope // *Journal of Psychosocial Oncology*.- 1995, Vol.13, No.3, pp.89-105.
20. *Hirano T., Uchida H., Hiruma S., Iizumi H., Oikawa K.* Psychosocial support to improve quality of life in home terminal carcinoma patients // *Japanese Journal of Cancer & Chemotherapy*.- 1996, Vol. 23, Suppl.3, pp.317-321 (English abstract only).
21. *Kidman A.* Psychological Aspects of Breast Cancer // *The Bulletin of the Australian Psychological Society*.- 1993, August, pp.14-15.
22. *Lugton J.* The nature of social support as experienced by women treated for breast cancer // *Journal of Advanced Nursing*.- 1996, Vol. 25, No.6, pp.1184-1191.
23. *McQuellon R.P., Hurt G.J., DeChatelet P.* Psychosocial care of the patient with cancer. A model for organising services // *Cancer Practice*.- 1996, Vol.4, No.6, pp.304-311.
24. *Morris J., Ingham R.* Choice of Surgery for early breast cancer: psychosocial considerations // *Social Science and Medicine*.- 1988, Vol.27, No.11, pp.1257-1262.
25. *Roberts C.S., Cox C.E., Shannon V.J., Wells N.L.* A closer look at social support as a moderator of stress in breast cancer // *Health and Social Work*.- 1994, Vol.19, No.3, pp.157-164.
26. *Spiegel D., Bloom J.* Group therapy and hypnosis reduce metastatic breast carcinoma pain // *Psychosomatic Medicine*.- 1983, Vol.45, p.333.
27. *Spiegel D., Kraemer H.C., Bloom J.R., Gotthiel E.* The effect of psychosocial treatment on survival of patients with metastatic breast cancer // *The Lancet*.- 1989, Oct. 14, pp.888-891.
28. *Spiegel D.* Essentials of Psychotherapeutic intervention for cancer patients // *Supportive Care in Cancer*.- 1995, Vol.3, No.4, pp.252-256.
29. *Stevenson S., Unwin J.* The nature of medical social work; in *Badawi M. & Biamonti B. (eds) // Social Work Practice in Health Care*.- London: Woodhead-Faulkner, 1990.

30. *Tattersall M.H.N., Butow P.N., Griffin A.M., Dunn S.M.* The Take-Home Message: Patient prefer consultation audiotapes to summary letters // *Journal of Clinical Oncology.*- 1994, Vol.12, No.6, pp.1305-1311.
31. *Till J.E.* Quality of Life in Cancer Treatment; in Aaronson & Beckmann (eds) // *The Quality of Life of Cancer Patients.*- NY: Raven Books, 1987.
32. *Watson M., Denton S., Baum M., Greer S.* Counselling Breast Cancer Patients; A specialist nurse service // *Counselling Psychology Quarterly.*- 1988, Vol.1, No.1, pp.25-34.
33. *Waison M.* (ed) *Cancer Patient Care: Psychosocial Treatment Methods.*- CUP, Cambridge, 1991.
34. *Waxler-Morrison N., Hislop T., Mears B., Kan L.* Effects of social relationships on survival for women with breast cancer // *Social Science and Medicine.*- 1991, Vol.33, pp.177-183.
35. *Williams T.R., O'Sullivan M., Snodgrass S.E., Love N.* Psychosocial Issues in Breast Cancer. Helping Patients get the support they need // *Postgraduate Medicine.*- 1995, Vol.98, No.4, pp.97-99, 103-104, 107-108.
36. *Winer E.P.* Quality-of-Life Research in Patients with Breast Cancer // *Cancer.*- 1994, Vol.74, pp.410-415.

HIV/AIDS slimnieku sociālā situācija Latvijā

HIV/AIDS slimnieku skaits strauji palielinās un 1999.gada 1.janvārī Latvijā jau bija reģistrēts 251 ar HIV inficētais, 31 AIDS slimnieks un 11 cilvēki, kas miruši no AIDS¹. Pasaulē ar HIV inficēto skaits pārsniedz 30 miljonus cilvēku. Diemžēl inficēto skaits, kuri ir uzskaitē, neatbaid patieso situāciju. Speciālisti, kas nodarbojas ar HIV/AIDS problēmām, uzskata, ka inficēto skaits Latvijā ir daudzas reizes lielāks, jo izmeklēšana uz HIV ir brīvprātīga.

Līdz 1997.gada decembrim no reģistrētajiem inficētajiem visvairāk bija homoseksuāļu. Taču 1998.gadā ir strauji palielinājies ar HIV inficēto reģistrēto intravenozo narkomānu skaits. Tā ar HIV reģistrēto pozitīvo inficēto skaits dažādās riska grupās 1999.gada 1.janvārī bija:

- 122 narkomāni,
- 69 homoseksuāļu,
- 36 heteroseksuāli orientēti,
- 24 nezināmi.

Satraucošs ir fakts, ka saslimušie galvenokārt ir jauni un vidēja vecuma cilvēki. No viņiem ir atkarīga ne tikai to ģimeņu labklājība, bet arī valsts ekonomika kopumā. 1999.gada 1.janvārī pa vecuma grupām inficētie:

- līdz 18 gadiem - 12 cilvēki,
- no 19 līdz 29 gadiem - 122,
- no 30 līdz 39 gadiem - 92,
- no 40 līdz 49 - 21,
- vecāki par 50 gadiem - 4 cilvēki.

Šāds fakts konstatējums ļauj prognozēt krasu situācijas pasliktināšanos. Inficēto skaitliskais pieaugums un problēmsituācijas

¹ Latvijas Nacionālā AIDS centra statistikas dati

saasināšanās liecina ne tikai par profilaktisko pasākumu nepieciešamību, īpaši jauniešu un tā saucamo riska grupu vidū, bet arī par psihosociālās palīdzības attīstības nepieciešamību ar HIV/AIDS inficētajiem.

AIDS slimības būtības un no tās izrietošo sociālo un psiholoģisko problēmu, ar kurām saskaras cilvēce, labākai izpratnei sniegsim īsu infekcijas aprakstu.

AIDS ir iegūtā imūndeficīta sindroms, dzīvību apdraudoša slimība jeb slimību komplekss, kuru izraisa cilvēka imūndeficīta vīruss - HIV. [2] Vīruss vairāku gadu laikā neatgriezeniski iznīcina organisma aizsargspējas, un cilvēks kļūst sevišķi uzņēmīgs pret dažādām slimībām, kuru dēļ aiziet bojā. Imūnsistēmas stiprinošas zāles inficētā cilvēka organismu var pasargāt no saslimšanas ar AIDS tikai nenoteiktu laiku. Tādēļ jo īpaši svarīgi ir saprast, kādā veidā var inficēties ar HIV un kā sevi ar pietiekami vienkāršiem līdzekļiem var pasargāt no inficēšanās ar AIDS ierosinātāju vīrusu - tātdzī izsargāties no slimības, kuru cilvēce pagaidām vēl nav iemācījusies izārstēt.

Inficētās personas organismā vīruss var būt asinīs, spermā vai vaginas šķidrumā. [3] Tādējādi tas var tikt nodots tālāk ar seksuālu kontaktu vai nokļūt asinīs ar inficētā asinīm, asins produktiem, nesterilām šļircēm. Tāpat inficēta māte var inficēt jaundzimušo. No tā izriet, ka vislabākais veids, kā izsargāties no inficēšanās ar HIV, ir nenonākt saskarē ar nepārbaudīta cilvēka asinīm, sēklu vai maksts sekrētu.[7]

1997.gadā mūsu izstrādātā projekta - darba "HIV/AIDS slimnieku sociālā situācija Latvijā" kontekstā veicām HIV/AIDS vēsturisko apskatu, lai radītu priekšstatu, no kurienes šī slimība ir cēlusies. [1]

Interesants ir fakts, ka jau sešdesmitajos gados zinātnieki pārgāja, ka ir jāparādās jaunām infekcijas slimībām un ka tās parādīsies. [5] Gadiem ilgi viņi novēroja, kā cilvēka saimnieciskās darbības rezultātā izmainās apkārtējā vide, pie kuras pieder arī mikroorganismi. Šīm izmaiņām, dažkārt par pārsteigumu pašam cilvēkam, ir negatīvs efekts. Tā, it kā uzlabojot saimnieciskos apstākļus, tiek radīta labvēlīga vide dažādu mikroorganismu vairošanās potencei, līdz ar to veicinot dažādu slimību rašanos. Paraleli tam šiem mikroorganismiem tika radīti labvēlīgi izplatīšanās apstākļi, jo jau sešdesmitajos gados bravūrīgi tika izsludināta seksuālā revolūcija - cilvēki tika aicināti pilnīgi atbrīvoties un izdarīt savu seksuālo izvēli, kā arī noskaidrot, vai viņi neizjūt tieksmi pret sava dzimuma personām. Tajā pašā laikā strauji attīstījās arī seksotūrisms. Šie apstākļi vistiešākajā veidā bija saistīti ar infekciju slimību izplatīšanos un arī ar HIV/AIDS parādīšanos.

Protams, nevar izslēgt dažādas apstākļu sakritības un nelaimīgas sagādīšanās, kuru dēļ cilvēki inficējās ar HIV, kaut vai informācijas trūkuma dēļ, jo īpaši laikā, kad HIV vēl cilvēkiem nebija pazīstams. Un tā 1979.gadā dažādās ASV pilsētās tika konstatēts, ka starp jauniem, agrāk veselīgiem vīriešiem homoseksuālistiem parādījušies plaušu karšņa gadījumi, kuri nepakļaujas ārstēšanai. Homoseksuālistu grupā tika konstatēta arī agrāk maz sastopama saslimšana ar Kapoši sarkomu - limfātisko asinsvadu audzēju². Ārstiem bija nepieciešams laiks, lai saprastu, ka šie dažādie, divainie gadījumi ir kādas sistēmas sastāvdaļa. Strādājot pie šo gadījumu izpēti, epidemiologi secināja, ka šos gadījumus apvienoja divi faktori: visi pacienti bija homoseksuāļi, un viņu slimības provocēja krass imūnās sistēmas atslābums.

Zinātnieki, vadoties no informācijas, ka slimība vairāk ir izplatīta starp tiem homoseksuāļiem, kuriem ir daudz dzimumpartneru, kuri savukārt slimo ar seksuāli transmisīvajām slimībām un zarnu infekcijām, izvirzīja otru teoriju: iespējams, ka cilvēki pārpūlē savu imūno sistēmu un pārpūles rezultātā iestājas imūndeficīts.

Taču negaidīti 1982.gada jūlijā slimība tika konstatēta arī hemofilijas slimniekiem, tā sāka izplatīties arī intravenozo narkomānu vidū. Dabiski, radās secinājums, ka saslimšanu izraisa infekcijas "aģents", kurš izplatās ne tikai dzimumsaksmē, bet arī ar asinīm. 1983.gada janvārī tika atklāta inficēšanās iespēja heteroseksuālos kontaktos, jo līdzīgus simptomus konstatēja arī divām sievietēm, kuru dzimumpartneri bija intravenozo narkotiku lietotāji. Drīz jaunajai slimībai raksturīgie simptomi tika novēroti arī vīriešiem, sievietēm, bērniem, kuriem bija pārlietas asinis. Tāpēc 1983.gada martā cilvēkiem, kuru uzvedība rada paaugstinātu inficēšanās risku, lūdza atturēties no asins nodošanas.

1982.gadā iepriekš minētajai slimībai tika dots nosaukums - AIDS (iegūtā imūndeficīta sindroms, no angļu valodas - *Acquired Immune Deficiency Syndrome*).

Ja vienkāršais burtu salikums - AIDS vēl astoņdesmito gadu sākumā bija maz pazīstams, tad 1998.gadā šī slimība jau bija pārsteigusi vairāk nekā 30 miljonus cilvēku visā pasaulē. Šī globālā epidēmija turpina izplatīties joprojām. Pasaules veselības organizācijas (turpmāk - PVO) dati liecina, ka ik dienas inficējas vairāk nekā 6000 cilvēku, kas galvenokārt ir jauni vai vidēja vecuma un no kuriem ir atkarīga viņu ģimenes labklājība, stāvoklis sabiedrībā un valsts ekonomika.

² Latvijā Nacionālā AIDS centra rīcībā esošie Pasaules veselības organizācijas statistiskie dati

Latvijā HIV testēšanu uzsāka 1987.gadā, taču sākumā testus veica Maskavā. Šajā pašā gadā tika atklāts pirmais ar HIV inficētais Latvijā.

1990.gadā Latvijā konstatē pirmo AIDS saslimšanas gadījumu, kā arī tiek konstatēts pirmais AIDS slimnieka nāves gadījums Latvijā.

1992.gadā Latvijā sāk testēšanu uz HIV vīrusa antivielām.

1994.gada janvārī Latvijā sāk darboties AIDS uzticības diennakts telefons (522222).

Lai pilnīgāk un precīzāk izprastu reālo situāciju Latvijā, tātad valsts politiku un sabiedrības attieksmi pret inficētajiem, veicām likumdošanas aktu un normatīvo dokumentu analīzi. [7]

Lai gan likums ir bezspēcīgs AIDS infekcijas izraisītāja vīrusa un ar infekciju saistīto slimību priekšā, AIDS epidēmijā likumdošana izmantota vairāk nekā iepriekš. Par to liecina PVO sadarbībā ar Starptautisko darba biroju izveidotā vispārējā programma par AIDS (1988.gadā no 27. līdz 29.jūnijam Ženēvā). Tas izskaidrojams, pirmkārt, ar to, ka medicīnai pagaidām nav izdevies atrast līdzekli AIDS izārstēšanai un vakcīnu pret HIV infekciju; otrkārt, tālāku HIV infekcijas izplatību var novērst, vienīgi mainot uzvedību, un tas saistīts ar likumu kā tradicionālu līdzekli cilvēka uzvedības regulēšanai. AIDS likumdošana arvien vairāk koncentrējas uz individuālās uzvedības mainīšanu. Tādējādi tā atspoguļo divas pretējas likuma normas. Viena no to izpausmēm ir legalizētie piespiedu, obligāti, ierobežojoši, diskriminējoši AIDS kontroles mēri, kuri savukārt spieda radīt cilvēktiesību un pamatbrīvību tiesisko aizsardzību.

Gan pasaules, gan arī Latvijas likumdevēji ir strādājuši pie HIV/AIDS slimnieku sociālajām tiesībām un garantijām. Galvenās no tām pēc hierarhijas principa esam sargājušas mūsu projekta nodaļā par HIV inficēto personu un AIDS slimnieku sociālajām tiesībām un garantijām. Īsumā uzskaitīsim dažus svarīgākos starptautiskos un Latvijas Republikas normatīvos aktus, kuri attiecināmi uz HIV/AIDS problēmu:

- Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās asamblejas 1948.gada 10.decembrī pieņemtā "Vispārējā cilvēka tiesību deklarācija";
- Eiropas Padomes 1990.gada maijā Strasbūrā pieņemtā "Eiropas Cilvēktiesību konvencija", kas akceptēta LR MK 1995.gada 17.janvārī;
- Ar ANO rezolūciju 1995.gada martā pieņemtā Kopenhāģenas sociālās attīstības deklarācija un darbības programma. Šo deklarāciju vēlamies īpaši akcentēt, jo to kopā ar vēl 116 valstu vadītājiem ir parakstījis Latvijas Valsts prezidents G.Ulmanis. Deklarācijā uzmanība tiek

pievērsta arī HIV/AIDS slimnieku sociālās aizsardzības nodrošināšanai, jo lipīgās slimības rada nopietnas veselības problēmas visās valstīs un ir viens no galvenajiem nāves cēloņiem pasaulē. Turklāt daudzās pasaules valstīs, arī Latvijā, saslimšana ar HIV/AIDS vēl joprojām progresē. Šīs slimības ir šķērslis sociālajai attīstībai un bieži ir cēlonis nabadzībai un sociālajai atstumtībai. Šo slimību profilaksei, ārstēšanai un kontrolei deklarācija paredz pievērst vislielāko dalībvalstu uzmanību.

HIV/AIDS slimnieku sociālās aizsardzības nodrošināšana tiek paredzēta četros svarīgākajos virzienos:

- ⇒ izglītības nodrošināšana;
- ⇒ veselības aizsardzības nodrošināšana;
- ⇒ kvalitatīvas vides nodrošināšana;
- ⇒ sociālās integrācijas nodrošināšana, kas tiek dalīta vēl četros virzienos:
 - ⇒ integrēšanās sabiedrībā nodrošināšana;
 - ⇒ sociālo pakalpojumu pieejamības nodrošināšana;
 - ⇒ diskriminācijas novēršanas nodrošināšana;
 - ⇒ resursu pieejamība un nodrošināšana;

- LR likums "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi";
- 1997.gada 1.oktobrī pieņemtais "Ārstniecības likums", kura 50.pants, piem., paredz konfidencialitāti jebkurai informācijai par pacientu, viņa saslimšanu;
- Latvijas Kriminālkodeks, kura 112.1.pants paredz kriminālsodu personai par ļaunprātīgu citas personas inficēšanu ar HIV;
- LR Ministru kabineta noteikumi "Veselības aprūpes finansēšanas noteikumi", kas paredz visiem HIV/AIDS slimniekiem valsts finansējumu anonīmas AIDS izmeklēšanas nodrošināšanā;
- LR MK 11.02.97. noteikumi Nr.86 "Valsts iestādes "AIDS profilakses centrs" nolikums";
- LR LM 16.01.97. rīkojums Nr.21 "Par cilvēka imūndeficīta vīrusa infekcijas un AIDS epidemioloģiskās uzraudzības un inficēto personu ar AIDS aprūpes kārtību Latvijā Republikā" ietver šādus jautājumus:

- ⇒ brīvprātīga, konfidenciāla un anonīma personas izmeklēšana uz HIV infekciju;
- ⇒ garantē obligātu izmeklēšanu uz HIV infekciju - visiem asins, audu vai orgānu donoriem;
- ⇒ nosaka personu loku, t.sk. jūrniekus, kurām rekomendēta izmeklēšana uz HIV infekciju;
- ⇒ garantē HIV infekcijas diagnosticēšanas procesu.

Analizējot Latvijas AIDS likumdošanu, nonācām pie secinājuma, ka mūsu valstī pašlaik ir nepieciešams vairāk uzmanības veltīt sociālajiem jautājumiem un vairāk strādāt pie sociālo problēmu risināšanas 1995.gada Kopenhāģenas deklarācijas par sociālo attīstību aspektā. Mūsaprāt, visai sabiedrībai ir jāsaprot, ka ikviens HIV/AIDS slimnieks ir tāds pats sabiedrības loceklis kā visi pārējie un bauda visas cilvēktiesības un pamatbrīvības, protams, ievērojot arī pienākumus pret citiem indivīdiem, sabiedrību kopumā un savu valsti.

Šajā rakstā gribētos pieminēt to, ka HIV/AIDS slimniekiem ir, kur griezties pēc dažāda veida palīdzības, taču ir pamats šaubīties par to, vai šie cilvēki varētu saņemt profesionālu psihosociālu palīdzību, kādu viņiem varētu sniegt sociālais darbinieks. Praktiski nekur līdz šim neesam saskārušās ar sociālajiem darbiniekiem, kas darbotos šajā sistēmā tieši ar HIV/AIDS slimniekiem. Taču, mūsaprāt, sociālajiem darbiniekiem ir būtiska nozīme HIV/AIDS slimnieku sociālās situācijas uzlabošanā.

Kā pierādījās mūsu projekta izstrādes laikā, HIV/AIDS slimnieku sociālo situāciju Latvijā un viņu sociālo integrāciju sabiedrībā sarežģī šādi faktori:

- HIV/AIDS slimniekiem netiek piedāvāta profesionāla psihosociālā palīdzība un netiek veidotas psihosociālās atbalsta programmas.
- Lielai sabiedrības daļai pret HIV/AIDS slimniekiem ir negatīva attieksme. To lielā mērā nosaka nepietiekamais izglītošanas līmenis HIV/AIDS jautājumos un sabiedrības nepietiekamā informētība par HIV/AIDS slimniekiem un viņu problēmām.
- HIV/AIDS slimnieku specifiskās problēmas prasa profesionālu sociālā darba intervenci.

Situāciju sarežģī arī tas, ka mūsu klienti, HIV/AIDS slimnieki, ir ļoti noslēgti, nevienam neuzticas un nevēlas kontaktēties ar nepazīstamiem cilvēkiem. Mūsu veiktās inficēto aptaujas rezultāti liecina, ka slimnieki uzskata: sabiedrības attieksme pret viņiem ir negatīva. [1] Tāpat domā vairākums sabiedrības pārstāvju, kurus intervējām. Taču iespējams, ka cilvēku viedokli lielā mērā ir ietekmējis vēsturiskais faktors, proti, pret inficētajiem tika vērsti dažādi ierobežojoši un diskriminējoši līdzekļi, neievērojot cilvēka tiesības un pamata brīvības.

Aizskarot vienu no galvenajām HIV/AIDS slimnieku problēmām, respektīvi, viņu integrāciju sabiedrībā, vēlreiz pieminēsim 1995.gada Kopenhāgenas deklarāciju, kurā norādīts, ka sociālās integrācijas mērķis ir "radīt sabiedrību visiem", kurā katram indivīdam, katram cilvēkam būtu nozīmīga vieta, ievērojot to tiesības un atbildību. Šādai sabiedrībai vajadzētu balstīties uz: visu cilvēka tiesību un pamatbrīvību respektēšanu, sociālo taisnīgumu, īpašajām viegli ievainojamo un neizdevīgā stāvoklī esošo cilvēku grupu vajadzībām, kā arī uz demokrātisku iesaistīšanos sabiedrībā un tiesību normām. Diemžēl līdz šim katra indivīda tiesību atzīšana ar tiesību normām ne vienmēr ir pilnīgi garantēta.

Mūsu skatījumā, deklarācijā minētais īpaši attiecas uz HIV/AIDS slimniekiem arī mūsu valstī, kurā sociālajai integrācijai, tāpat kā citur pasaulē, jābalstās uz visu cilvēku tiesību pastiprināšanu un aizsargāšanu.

Mūsu praksē iegūtā pieredze liecina, ka HIV/AIDS slimnieku specifiskās problēmas prasa **profesionālu sociālā darba intervenci**. Arī mūsu aptauju rezultāti liecina, ka sociālie darbinieki, pamazām iekļūstot inficēto redzeslokā un pierādot, ka viņi patiešām šiem cilvēkiem spēj palīdzēt, var sniegt viņiem **profesionālu psihosociālu palīdzību un atbalstu**. Tas kopumā uzlabotu šo cilvēku sociālo situāciju valstī, palīdzētu tiem integrēties sabiedrībā, tādā veidā uzlabojot arī visas sabiedrības funkcionēšanu. Mūsaprāt, šāds problēmas risinājums pamazām ir jāizprot kā slimajiem, tā veselajiem sabiedrības locekļiem.

Sociālais darbs Latvijā HIV/AIDS jomā ir savas attīstības pirmsākumos, tāpēc mēs noteicām, mūsaprāt, galvenos virzienus sociālajam darbam šajā jomā:

1. Sociālais darbs ar HIV/AIDS slimnieku;
2. Sociālais darbs ar HIV/AIDS slimnieka ģimeni, tuviniekiem un draugiem;
3. Sociālais darbs ar sabiedrību par HIV/AIDS problēmu;
4. Sociālais darbs ar HIV riska grupām.

Tālāk formulēsim katra virziena galvenos akcentus sociālajam darbam ar mūsu klientiem, taču vairāk aplūkosim tieši sociālo darbu ar HIV/AIDS slimniekiem.

Sociālais darbs ar HIV/AIDS slimniekiem

Kā jau minējām, sociālais darbs HIV/AIDS jomā Latvijā pašreiz nav pietiekami attīstīts, taču ir jāmin tas, ka ir sākusies brīvprātīgo (voluntieru) kustība un tieši Baltijas Voluntieru AIDS fonds "HUMANUS" organizē un piedāvā brīvprātīgo palīdzību HIV/AIDS slimniekiem, sniedz dažāda veida pakalpojumus. Taču, lai precīzi aprakstītu, kādā veidā tiek veikta šī palīdzība, ir nepieciešams papildu pētījums.

Mūsuprāt, sociālais darbinieks varētu būt viens no komandas locekļiem darbā ar HIV/AIDS slimniekiem. Mums pašreiz nav zināms, vai šī komanda, kas pagaidām sastāv no ārstiem, psihologiem, voluntieriem, profilaktisko pasākumu organizētājiem, kas ir dažādi speciālisti, savā starpā sadarbojas vai nē. Taču, ja sociālais darbinieks iesaistītos šajā komandā, viena no viņa funkcijām varētu būt tieši šīs sadarbības organizēšana.

Turpmāk aplūkosim ceļu, kādā veidā ar HIV inficētais varētu nokļūt līdz sākotnējās palīdzības posmam - sadarbībai ar sociālo darbinieku*. Papildus īsumā raksturosim pašreizējo situāciju Latvijā** šajā jomā (skat. 1.tabulu).

1.tabula

<i>↓ Cilvēka rīcība</i>	<i>*Sociālais darbs ar klientu</i>	<i>**Pašlaik Latvijā:</i>
<i>↓ Cilvēks griežas pie ārsta vai pie sociālā darbinieka.</i>	<i>Atbilstīgi konkrētajai situācijai, ārsts vai sociālais darbinieks iesaka izdarīt pacientam HIV testu.</i>	<i>Atbilstīgi konkrētajai situācijai, ārsts iesaka izdarīt pacientam HIV testu.</i>
<i>↓ Pacients nolemj izdarīt HIV testu.</i>	<i>Sociālais darbinieks sagatavo cilvēku iespējamam HIV testa pozitīvam rezultātam un iesaka klientam griezties pie viņa pēc rezultāta uzzināšanas.</i>	<i>Pacientu HIV testa iespējamam pozitīvam rezultātam sagatavo ārsts.</i>

<p>↓ Pacients ierodas pie ārsta, lai uzzinātu HIV testa atbildi.</p>	<p>Par inficēšanos paziņo ārsts un iesaka cilvēkam griezties pie sociālā darbinieka.</p>	<p>Par inficēšanos paziņo ārsts.</p>
<p>↓ Pacients, uzzinājis par savu inficēšanos, griežas pie speciālista .</p>	<p>Ārsts informē pacientu par turpmāko ārstēšanos un piedāvā iespēju sadarboties ar atbalsta grupām, ar psihoterapeitu. Sociālais darbinieks uzsāk darbu ar klientu - HIV inficēto.</p>	<p>Ārsts sniedz atbalstu inficētajam un informē par turpmāko ārstēšanos. Iesaka sadarboties ar psihoterapeitu vai atbalsta grupām, kas sniegs cilvēkam psiholoģisku atbalstu.</p>
<p>↓ Inficētais sadarbojas ar speciālistu.</p>	<p>Inficētais konsultējas ar ārstu un regulāri sadarbojas ar sociālo darbinieku. Sociālais darbinieks palīdz pārvarēt klientam emocionālās un praktiskās problēmas, kas saistītas ar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sociālajiem servisiem - dažādām sociālajām institūcijām, • darba attiecībām, • psiholoģiska rakstura grūtībām, • informācijas trūkumu, • attiecībām ar ģimenes locekļiem, radniekiem, tuviniekiem, draugiem un sabiedrību kopumā, • kā arī informē HIV/AIDS slimniekus par viņu tiesisko aizsardzību. 	<p>Inficētais konsultējas ar ārstu, bieži vien ne personiski, bet ar voluntieru starpniecību.</p>

Sākumposmā sociālajam darbiniekam jāpalīdz HIV/AIDS slimniekam pārvarēt emocionālos stāvokļus, kas, iespējams, izpaudīsies šādās reakcijās [8]:

- **šoks** - pirmā reakcija, uzzinot par savu inficēšanos, kurai bieži seko noliegums;
- **noliegums** - saslimušais nespēj pieļaut domu, ka ir inficējies ar HIV. Viņš nevēlas par to ne domāt, ne runāt, jo nespēj pieņemt to kā patiesību;
- **kauns** - infekcija cilvēkiem bieži saistās ar kauna apziņu, kas izraisa kompleksus. Tie savukārt lielā mērā saistīti ar sabiedrības uztveri;
- **dusmas** - inficētais dusmojas, jo nespēj pieņemt notikušo saistībā ar sevi. Izjūt dusmas uz cilvēku, kas viņu inficējis, kā arī pats uz sevi par to, ka nav bijis pietiekami uzmanīgs;
- **vainas apziņa, sirdsapziņas pārmetumi** - par to, ka paša izlaidīgas uzvedības un nolaidības dēļ, iespējams, būs inficējis tuvus cilvēkus;
- **bailes** - no vientulības, no pamestības, no izstumtības, no nāves, no mokošas nāves;
- **uztraukums** - par slimības prognozi, par tās attīstību, par apkārtējo cilvēku reakciju, par iespējamo ģimenes sabrukumu, tuvo cilvēku novēršanos, nespēju izveidot jaunu ģimeni;
- **skumjas** - par to, ka nekas vairs nav maināms, slimība nav ārstējama, ierobežotas dažādas aktivitātes, piem., seksuālajā dzīvē;
- **zaudējuma sajūta** - cilvēks jūtas zaudējis cerības un nākotnes plānus, zaudējis stāvokli sabiedrībā, finansiālo stabilitāti un neatkarību, kā arī fizisko neatkarību un pievilcību;
- **bēdas** - par jau esošajiem un turpmākajiem zaudējumiem;
- **depresija** - pārreja no šoka, krīzes stāvokļa, ja tas savlaicīgi netiek novērsts; saslimušais ir morāli sagrauts, neko nevēlas darīt, nesaskata dzīves jēgu;
- **agresivitāte** - to var radīt nespēja pieņemt radušos situāciju un nespēja ar to samierināties. Inficētais var nodarīt pāri ne tikai sev, bet arī citiem, piem., ļaunprātīgi inficēt citus cilvēkus.

Nākamais posms. HIV inficētais jāsaģatavo dzīvei ar HIV/AIDS radītajām grūtībām, ar kurām viņš, iespējams, saskarsies, kontaktējoties ar apkārtējiem. Šīs grūtības var būt gan psiholoģiskas, gan sociālas. [9]

Psiholoģiska rakstura grūtības, kas ir saistītas ar sociālo adaptāciju, var izraisīt:

- inficētā nepilnīgas zināšanas par šo slimību;

- bailes no apkārtējo cilvēku reakcijas, no gaidāmajām izmaiņām turpmākajā dzīvē;
- sabiedrības attieksme pret inficētajiem;
- tuvinieku, draugu attieksme - bailes no atstumšanas utt.

Sociāla rakstura problēmas var būt saistītas ar sociālajiem apstākļiem:

- nodrošinājums ar dzīvojamo platību - grūtības, ko rada finansiālo līdzekļu trūkums, kas savukārt saistīts ar iespējamo darba zaudēšanu, tā nomainīšanu vai darba apjoma samazināšanu;
- izglītība - grūtības, kas saistās gan ar finansiālām, gan psiholoģiskām problēmām;
- nodarbinātība - iespējamie sarežģījumi, ja darba devējs nevēlas turpināt darba attiecības ar HIV inficēto vai arī inficētā veselības stāvokļa radītie sarežģījumi (iespējams iepriekšējo darbspēju zudums);
- sociālā nodrošināšana utt.

Minētajās situācijās sociālajam darbiniekam jāsniedz klientiem sociālie pakalpojumi un jāpilda kontroles funkcijas. Kontroles funkcijas jāveic tādēļ, lai garantētu, ka netiek pārkāpts likums (no palīdzības sniedzēju, no sociālo institūciju vai arī no pašu slimnieku puses) un, sniedzot likumos paredzēto palīdzību, tiek ievērotas gan slimnieka tiesības, gan pienākumi.

Sociālais darbinieks darbā ar klientu izmanto dažādas sociālā darba teorijas, kuras balstās ne tikai uz sociālā darbinieka sniegto palīdzību, atbalstu un kopīgo aktivitāšu plānošanu, bet arī uz paša klienta aktīvu darbību. Tātad sociālā darbinieka klients ir aktīvs līdzdalībnieks daudzās un dažādās sistēmās, kas ietekmē viņa apkārtējos apstākļus.

Sociālā darbinieka uzdevums ir mācīt klientam pielāgoties vai mainīt viņa apkārtējo vidi. Sociālais darbinieks ir ieinteresēts sociālajās pārmaiņās, jo darbā saskaras ar vajadzībām, kuras nevar apmierināt, tikai konsultējot vai nodrošinot savus klientus ar materiālu palīdzību.

Sociālajiem pakalpojumiem, kurus sociālais darbinieks sniedz klientiem, ir jābalstās uz izpratni par klienta pasauli. Lai sadarbība būtu efektīva, sociālajam darbiniekam ir jāuzdod jautājumi par klienta pašreizējiem apstākļiem, sajūtām, attieksmi pret ikdienas notikumiem. Ļoti svarīgi, lai darbinieks uzklausītu klientu, mēģinātu vienmēr skatīt situāciju ar klienta acīm, palīdzētu klientam apzināt viņa stiprās un vājās

puses, kā arī attīstīt jaunas spējas un iemaņas, lai veicinātu personības attīstību kopumā.

Sniegsim sociālo pakalpojumu definīciju: "*Sociālie pakalpojumi ir nodarbošanās/profesija, kurā tiek izmantotas gan psiholoģijas, gan sociālās teorijas un praktiskās iemaņas, lai novērstu, atklātu un uzlabotu cilvēku psihosociālās disfunkcijas, kā arī palīdzētu viņiem sasniegt augstāko psihosociālo funkcionēšanas līmeni, kuru viņi ir spējīgi sasniegt.*" [9]

Uzskatot, ka sociālo pakalpojumu sniegšana klientam ir pati būtiskākā, nepieciešams kaut īsumā apskatīt sociālo pakalpojumu struktūru:

- Sociālais darbinieks sniedz sociālos pakalpojumus tad, kad indivīdam vai grupai ir vajadzīga palīdzība, kad ir radušās problēmas.
- Tā kā sociālo pakalpojumu pamatā ir atzīt klienta vajadzības kā dzīves problēmu, sociālā darbinieka uzdevums ir meklēt iespēju uzlabot esošo situāciju un mainīt turpmāko.
- Sociālie pakalpojumi nodrošina trīs skaidri noteiktas funkcijas: sociālo aprūpi, sociālo kontroli un rehabilitāciju.
- Klientam un sabiedrībai ir kompleksas problēmas, kas prasa plašu pieeju. Tā īstenojas klienta un sociālo pakalpojumu sistēmas mijiedarbībā.
- Visi sociālā darbinieka pakalpojumi ir vērsti uz ētisku saskarsmi ar klientu un ētisku sadarbību ar partneriem, citiem profesionāļiem un sociālo sistēmu.
- Veiksmīgas pakalpojumu sniegšanas rezultātā klients iegūst jaunas iemaņas, uzskatus un pieredzi.
- Sociālo pakalpojumu sfēru respektē gan klienti, gan palīdzošo profesiju pārstāvji (ārsti, vecākie slimnieku kopšanas un vecmāšu profesiju speciālisti, vecākie sociālie darbinieki un sociālie darbinieki).

Sociālajam darbiniekam kā izglītotājam jāpalīdz klientam attīstīt noteiktas spējas, piemēram, paplašināt savu intelektuālo, emocionālo pieredzi un uzvedības motivāciju. Klients jūtas daudz labāk, ja sajūt darbinieka pozitīvo, izprtošo attieksmi pret viņu un izturas kā pret domājošu, just spējīgu un darboties gribošu būtni, kas spēj arī mainīties. Ja sociālais darbinieks tie izmaiņām un veicina tās, tad arī klientam būs vieglāk mainīties.

Īpaši vēlamies akcentēt to, ka jau sākotnējā palīdzības posmā klientam jāpalīdz attīstīt viņa spējas, novērtēt pamatvajadzības un koncentrēties uz tām. Tā ir ļoti nozīmīga sociālā darbinieka funkcija.

Sociālajam darbiniekam, un tas ir ļoti svarīgi, ir jāiemāca klientam saprast, ka arī viņam jāuzņemas atbildība par savām domām, uzvedību un rīcību.

Dažkārt klientam ir grūti izmainīt savu dzīvi, jo vide, kurā viņš atrodas, to neatbalsta. Tādos gadījumos klientam jāiemāca analizēt, kāda ir vides ietekme uz viņa dzīvi. Pēc tam novērtēt, cik lielā mērā klients spēs mainīt vidi un cik lielā mērā viņam pašam būs jāpielāgojas un attiecīgā vide jāpieņem.

Tāpat vēlreiz akcentējam, ka sociālajam darbiniekam, sniedzot sociālos pakalpojumus, ir ļoti svarīgi palīdzēt saglabāt vai mainīt atsevišķus vai vairākus HIV/AIDS slimnieka apstākļus. Konsultējot slimniekus, jāiemācina saprast klienta stāvoklis, situācija, tās nozīme, kā arī kopīgi jāplāno, kā pārvarēt emocionālās un praktiskās grūtības. Sociālajam darbiniekam jāpalīdz klientam samierināties vai mainīt viņa sociālos un emocionālos apstākļus. Īpaši nepieciešams palīdzēt samierināties ar esošajiem apstākļiem, ja resursi palīdzības sniegšanai ir nepietiekami. Piemēram, ar neapmierinošiem dzīvesvietas apstākļiem var palīdzēt samierināties, novēršot šīs problēmas destruktīvu ietekmi, vienlaicīgi nesamazinot vēlmi tos mainīt. Džons Heins (*John Heines*) norāda: "Bieži sociālajiem darbiniekiem jāpalīdz klientam pielāgoties apstākļiem, kuri ir nevēlami un kuri lielā mērā rada grūtības."

Turpmāk ieskatīsimies un īsumā aprakstīsim pārējos sociālā darba virzienus.

Sociālais darbs ar HIV/AIDS slimnieku ģimenēm, tuviniekiem un draugiem

Sociālais darbs ar HIV/AIDS slimnieka ģimeni, tuviniekiem un draugiem ir ļoti specifisks un arī cieši saistīts ar pašu slimnieku. Mēs šajā jomā izdalījām divus virzienus. (skat. 2.tabulu).

1. ↓ Sākotnēji tas ir vērsts uz *individuālo sociālo darbu* ar klientu (HIV/AIDS slimnieka ģimenes locekli, radnieku, tuvinieku, draugu vai jebkuru citu slimniekam tuvu cilvēku), kad sociālais darbinieks palīdz cilvēkam aprast ar situāciju un samierināties ar to, ka viņa tuvs cilvēks ir inficējies ar HIV.

2. ↓ Nākamajā posmā sociālais darbs ar klientu (HIV/AIDS slimnieka ģimenes locekli, radnieku, tuvinieku, draugu vai jebkuru citu slimniekam tuvu cilvēku) ir vērsts uz to, ka sociālais darbinieks palīdz klientam *sniegt atbalstu inficētajam tuviniekam, iespējams ierosina būt inficētā voluntierim (brīvprātīgajam).*

Sociālais darbs ar sabiedrību par HIV/AIDS problēmu

Sociālajā darbā ar sabiedrību mēs akcentējam trīs galvenos virzienus (skat. 3.tabulu):

1. ↓ *Informētība* par HIV/AIDS slimību. Tā veicina sabiedrības izpratni par šo slimību un pozitīvi ietekmē tālāk minēto pasākumu efektivitāti.

2. ↓ *Profilakse - sabiedrības informēšana:*

1) par iespējām izvairīties no inficēšanās. Sakarā ar to, ka šis darbs lielā mērā saistīts ar jauniešiem, uzmanība jāakcentē tieši uz jauniešu brīvā laika pavadīšanas iespējām (piem., jauniešu nodarbinātības klubu veidošana dažādos pilsētas rajonos);

2) par HIV/AIDS slimniekiem, viņu problēmām. Tas veicinātu sabiedrības izpratni, iecietību un līdzjūtību pret šiem cilvēkiem un vieglāka būtu slimnieku integrācija sabiedrībā.

Sociālais darbs ar sabiedrību pamatā ir vērsts uz sabiedrības informētības līmeņa paaugstināšanu. Tāpēc, lai sasniegtu vēlamu rezultātu, sociālajam darbiniekam jāsadarbojas ar masu saziņas līdzekļiem un dažādām iestādēm - skolām, centriem u.c.

Sociālais darbs ar HIV riska grupām

Galvenās HIV riska grupas ir narkomāni, homoseksuāļi un prostitūtas. Arī šajās klientu grupās sociālais darbs galvenokārt jāpievērš informētības līmeņa paaugstināšanai (tādā pašā secībā kā 3.tabulā), ievērojot katras sociālās grupas īpatnības.

Kopsavilkums

Ziņa par to, ka cilvēks ir inficējies ar HIV, ietekmē visu viņa turpmāko dzīvi. Neizpratne, izmisums vai arī nožēla par savu seksuālo izturēšanos, apkārtējo cilvēku reakcija vai arī bailes no tās, noved cilvēku izolācijā. Kopš inficēšanās brīža vīruss ir personas būtības, fiziskā ķermeņa neatņemama sastāvdaļa un cilvēkam ir jāmacās sadzīvot ar šo "nežēlīgo" partneri. Kā tas izdosies, ir atkarīgs no paša inficētā, taču palīdzēt var arī sociālais darbinieks.

HIV/AIDS kā sociāla problēma Latvijā ir ļoti aktuāla, jo HIV/AIDS slimnieku skaits strauji pieaug, turpretī sabiedrība un sociālā vide nav sagatavotas HIV/AIDS slimības kā sociālas problēmas izpratnei. Sabiedrības attieksme pret inficētajiem lielākā vai mazākā mērā tiek uzskatīta par negatīvu vai neitrālu. Tas, iespējams, ir arī viens no iemesliem, kādēļ daudzi cilvēki neizdara HIV testu, neuzdrošinoties apstiprināt bažas par inficēšanos. Taču cilvēkam, kurš ir inficējies ar HIV, ir ļoti svarīgi savlaicīgi uzzināt par to, jo, lietojot vairāku grupu medikamentu kombinācijas pēc iespējas agrīnā infekcijas stadijā, ievērojami attālinās inficētās personas iespēja saslimt ar AIDS, kā arī pagarinās mūža ilgums un tā kvalitāte.

Mums visiem ir jābūt gataviem dzīvot vienā sabiedrībā ar HIV inficētām personām un AIDS slimniekiem. Mēs taču dzīvojam kopā gan ar tuberkulozes, gan ar hroniska vīrushepatīta B, gan ar onkoloģiskajiem

un daudziem citiem sirdzējiem, esam iejūtīgi, līdzjūtīgi un saudzīgi pret tiem. Tad kāpēc mums tādiem nebūt pret HIV/AIDS skartiem cilvēkiem?

Literatūras saraksts:

1. *Āboliņa K., Gorlova D., Rundēle L.* HIV/AIDS slimnieku sociālā situācija Latvijā: 2.kursa projekts / SDSPA "Attīstība"; zinātniskā vadītāja Dr.paed.L.Šiļņeva.- 1997. - 88 lpp.
2. *Danigīrs H.* AIDS klīniskie aspekti.- Rīga: Zvaigzne, 1991. - 118 lpp.
3. *Pokrovskis V.* AIDS imūndeficīta sindroms.- Rīga: Zinātne, 1990. - 48 lpp.
4. *Viņķele I.* AIDS // Sveiks un Vesels.- 1995. Nr.6.- 4.-53.lpp.
5. AIDS ābece / AIDS profilakses centrs.- Rīga: AIDS profilakses centrs, 1995. - 35 lpp.
6. Kopenhāģenas deklarācija un darbības programma: Pasaules valstu vadītāji par sociālo attīstību.- Rīga: SDSPA "Attīstība", 1996. - 198 lpp.
7. SWH Juridiskajā datu bāzē NAIS ieguvām starptautiskos un Latvijas normatīvos un likumdošanas aktus.
8. *Cook J.* HIV/AIDS Social Workers Meeting the Challenge // An Australian Resauce Manual. - 1991.- p. 100.
9. Face to Face. A Guede to AIDS Conseling / Published by the AIDS HEALSTH Projekt University of California San Francisko.- California: Berkley, p. 410.

Problēmā bāzētas izglītības būtība

Pēdējā laikā augstākās izglītības reformas kontekstā ir vērojama pastiprināta interese par akadēmiskajām vērtībām studentu profesionālās sagatavošanas procesā. Ir izveidotas daudzas jaunas programmas akadēmisko grādu iegūšanai, un tajās lielākā daļa uzmanības tiek pievērsta nevis profesionālo prasmju apgūšanai, bet pamatā esošo zinātņu studēšanai. Tajā pat laikā tādu profesiju pārstāvji kā sociālie darbinieki, sociālie pedagogi, ārsti, juristi u.c. uzdod jautājumu, vai tad akadēmiskais uzsvars ir labākais profesionālās sagatavošanas veids un vai nevajadzētu pievērst lielāku uzmanību izglītības profesionālajiem aspektiem. Veidojas pārlicība, ka augstāko mācību iestāžu orientācija uz akadēmiskajām disciplīnām (filozofiju, socioloģiju, psiholoģiju, ētiku, biznesa pamatiem utt.) nenodrošina pietiekamu studentu praktisko iemaņu un profesionālo zināšanu sintēzi. Tiek konstatēts, ka liela daļa augstskolu beidzēju saskaras ar lielām grūtībām sociālās realitātes apstākļos, viņiem jāpārvar vilšanās, ko rada priekšstati, kas veidoti mācību iestādē. Kāda tad ir alternatīva?

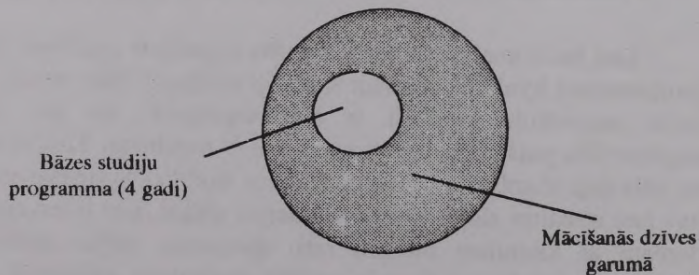
Problēmā bāzēta izglītība (PBI) - moderns jauninājums¹

Ļoti bieži analizējot sociālā darba augstākās izglītības iestādes (vai programmas) kvalitāti, darbavējus (praktiķus!) lūdz noteikti tās jomas, kurās augstskolu beidzēji ir labi sagatavoti, un tās, kurās viņu sagatavotība patstāvīga darba veikšanai ir nepilnīga. Tiek norādīts uz to, ka liela daļa absolventu ir ieguvuši labas teorētiskās zināšanas, bet viņiem nav labi attīstītas sintēzes un integrācijas spējas, nav intervences prasmes darbam ar klientiem un ļoti reti vērojamas spējas aplūkot sociālās problēmas risinājumu (kas ir sociālā darbinieka galvenais uzdevums!) visplašākajā sociālajā kontekstā (pēc sistēmiskās paradigmas!) un attiecīgi profesionāli rīkoties. Absolventiem ir grūtības tikt galā ar reālās dzīves situācijām, un bieži ir vajadzīgi gadi, lai viņi spētu noteikt

¹ Pats par sevi princips, uz kuru balstās problēmā bāzēta izglītība, nemaz nav jauns. Izglītošanās sākotne ir problēma, mikla vai jautājums, ko students (skolnieks) vēlas atrisināt.

(identificēt) klienta sociālās problēmas un iespējas kā savstarpēji saistītas lietas un rīkoties saskaņā ar sociālā darba teorētiskiem principiem un profesijas standartiem. Droši vien tas ir tradicionālās, uz atsevišķu akadēmisko disciplīnu apguvi balstītas izglītības sistēmas sekas. Pamatojoties uz šiem faktiem, mēs uzskatām, ka problēmā balstītā izglītība ir praktiskāka un modernāka pieeja, vismaz to profesiju sagatavošanā, kurās mēs orientējamies. Problēmā balstītā pieejā galvenā un primārā uzmanība tiek pievērsta reālajai sociālajai problēmsituācijai. Galvenais fokuss ir uz profesionālās prakses reālām vajadzībām, un tam ir pakļauts studiju programmas saturs. Praktiski tā ir sistēmiska pieeja, kas nodrošina to, ka sociālā darba programmas beidzējiem nevajadzēs saskarties ar nepatīkamo atklājumu, ka reālās dzīves situācijas sociālā darba jomā tik ļoti atšķiras no mācību iestādē iegūtās pieredzes. Atšķirību vispār varētu nebūt, ja mēs varētu iespējami pietuvināt izglītības procesu praksei. To var izdarīt, tuvinot auditorijā risināmās sociālās problēmas reālajai sociālajai dzīvei. Grūtības rada tas, ka ilgu laiku formālās augstākās izglītības sistēmas un prakses atdalīšana bija tik nepārprotama, ka ir grūti iedomāties citus alternatīvus variantus (ne jau par to, ka studentu prakses bija studiju programmās, šeit iet runa). Bet tā ir dzīves realitāte - mēs mācāmies un mums tiešām ir jāmacās, ja gribam tikt galā ar dzīves situācijām un progresēt. Šodien runā par "sagatavošanu dzīvei" un "mācīšanos dzīves garumā". Bet vai augstākā mācību iestāde sagatavo studentus šo uzdevumu veikšanai?

Shematiski mūsu ideju var attēlot šādi:

"Kliņģera" modelis norāda uz to, ka liela daļa profesionāļu pēc augstskolas beigšanas strādās apmēram 40 gadu, tāpēc ir jāredz nevis caurums (vai 4 gadu studiju programma!), bet "kliņģeris" kā veselums (vai mūsu absolvents ir sagatavots modernajai sociālajai pasaulei, kas

prasa konkrēto zināšanu un prasmju integrāciju reālo profesionālo problēmu risināšanā).

Varētu uzdot jautājumus:

- Cik daudz informācijas no tās, ko ieguvis augstskolas absolvents bakalaura līmenī, tiks aktualizēta laikā līdz doktorantūras pabeigšanai vai arī tiks atzīta par neatbilstošu un nemūsdienīgu?
- Vai mēs neesam pārāk atdalījuši izglītības procesu augstskolā no tās pasaules, kurai absolventam būs jākalpo?
- Vai ir attaisnojies pieņēmums, ka mācību spēki pazīst realitāti un pārējai sabiedrības daļai no viņiem jāmacās?
- Vai mēs šodien varam runāt par mācību spēku un studentu partnerattiecībām studiju procesa norisē? Vai ir salauzta dihotomija starp viņiem? Vai abas puses ir radoši iesaistītas atklāšanas procesā?

Kā rāda daudzu pasaules valstu pieredze, problēmā balstīta izglītība, salīdzinot ar tradicionālām programmām, ir izdevīgākā pozīcijā, jo ir ciešāk saistīta ar attiecīgo "problēmu tirgu". Arī visa izglītības procesa "uzbūve" krasi atšķiras no tradicionālās pieejas. Tajā varētu izdalīt šādus pamatelementus:

- Studiju programma tiek aplūkota kā vienots veselums. Šī veseluma centrā ir galvenā problēma, kas var būt formulēta jautājuma veidā. Tā savukārt ir sadalīta apakšproblēmās konkrētu moduļu ietvaros. Katrā modulī ir savas galvenās problēmas, kas saistītas ar pašu galveno programmas jautājumu.
- Moduļa ietvaros problēma, kuras risināšanā nepieciešamas vairāku zinātņu integratīvās zināšanas un konkrētās prasmes, tiek prezentēta pirms teorētisko kursu apgūšanas. Problēma tiek izpētīta un izmantota kā ceļvedis studentu individualizētajām studijām.
- Visu problēmu risināšana notiek integrēti. Tas nozīmē, ka konkrēta problēma tiek analizēta, izmantojot vairāku zinātņu atziņas, nevis atsevišķu, izolētu akadēmisko disciplīnu skatījumū.
- Studiju process pamatā notiek mazās grupās (līdz 9 cilvēkiem) atbalstītāja (supervizora) vadībā, kā arī tiek nodrošināts studentu individuālais patstāvīgais darbs.
- Studiju programmai ir starpdisciplīnu raksturs (tāpēc nav katedru!).
- Ir pilnīgi skaidrs, ka nav tādas 4-gadīgas mācību programmas, kura ļautu "apgūt" visas profesionālās problēmas (īpaši sociālā darba jomā!). Tādēļ problēmu izvēle ir īpaši sarežģīts uzdevums.

- Svarīga ir problēmā bāzētas izglītības filozofiskā koncepta izpratne, precīzi definēti programmas mērķi, pasniedzēju un studentu apmācība šāda studiju procesa uzsākšanai.

- Vajadzīgs pietiekams nodrošinājums: pasniedzēju komanda, metodiskie materiāli, tehniskais nodrošinājums, sociāli psiholoģiskais atbalsts, apmācības vieta mazām grupām, nepieciešamais aprīkojums moduļa uzdevumu izpildei.

- Nomināls atbalsts (vismaz) no fakultātes vadības.

- Tehnisko un administratīvo darbinieku (mācību pārziņi, bibliotekāre utt.) apmācība jauno lomu apgūšanai.

- Studentu gatavība uzņemties lielāku atbildību izglītības procesā.

- Regulāra programmas attīstības komitejas saikne ar studentiem un mācību spēkiem (atsauksmes par moduļu realizāciju, mācību pakešu saturu utt.).

- Piemērots, pietiekami autonomš projekta vadītājs.

- Precīzi formulēti moduļu uzdevumi, saturs, precīzi izpildes termiņi.

- Studentu pašnovērtēšanas sekmēšana.

- Moduļu mērķu īstenošanas novērtēšana (mācību spēki, supervizors, studenti).

- Atbilstošs atbalsts gan komandai, gan studentiem.

- Politisks un psiholoģisks atbalsts jaunieveduma realizētājiem, saskaroties ar stipru pretestību.

- Problēmā bāzētas izglītības procesa novērošana, konsultantu pieejamība, rezultātu novērtēšana.

Problēmā bāzētas izglītības teorētiskais pamatojums

Viena no teorijām, kas vislabāk izskaidro un atbalsta šo pieeju, ir konstruktivisms. G.Kirsleja (*G.Kearsley*) definējumā "izglītība ir aktīvs process, kurā apguvēji veido jaunas idejas un konceptus, kas balstīti uz viņu iepriekšējo/pašreizējo pieredzi un zināšanām". [5] Tātad konstruktivisti nenoliedz zināšanas, bet aicina kritiski pieņemt apgalvojumus un pašiem nonākt pie idejas. Tas nozīmē nepieņemt akli, bet studentiem pašiem veidot jaunus priekšstatus par sociālām parādībām.

Apkopojot konstruktīvisma pamatkonceptus par problēmā bāzētu izglītību, var izdalīt šādus galvenos principus:

▪ **Daudzveidības princips**

Pēc šī principa divi cilvēki neredzēs pasauli vienādi un "pozīcija ir kaut kas tāds, pie kā mēs paši nonākam, nevis kam mēs piemērojamies tāpēc, ka (...) autoritatīva persona lika mums to darīt". [6] Tiek uzsvērts sabiedrības dialoga un sadarbību veicinoša izglītības procesa svarīgums, kā arī mazo grupu apmācība, kas ir spilgti redzama problēmā bāzētās izglītības piemēros. Nozīmīga ir ideja par to, ka dažādiem konceptiem "jātiek iedzīvinātiem studiju procesā un praksē". [4] Tas nozīmē, ka sociālā darba izglītībā analizējamiem sociāliem gadījumiem, ap kuriem tiek konstruētas problēmas, jāatklāj gan profesionālās prakses plašums, gan dziļums (jāapskata dažādi gadījumi, kas parāda dažādas pieejas un konceptus).

▪ **Aktīvas rīcības princips**

Pēc šī principa svarīga ir "kognitīva iniciatīva un tiekšanās pēc jēgas". Tas nozīmē aktīvu reālo problēmu (uzdevumu) risināšanu, strādājot gan individuāli, gan sadarbojoties ar citiem. Mācīšanās procesā tiek prasīta studentu patstāvība - paši izvirza jautājumus un meklē atbilstošas atbildes.

▪ **Kritiskā atspoguļojuma princips**

Pieaugušo izglītības teorija uzsver apguvēja agrākās izglītošanās pieredzes nozīmi. Bet pieredze ne vienmēr garantē, ka tiks nodrošināts veiksmīgs izglītības process. S.Brūkfilds (*S.Brookfield*) uzskata "kritiskā atspoguļojuma" principa ievērošanu par galveno docētāja - studenta attiecībās. [2] Ar to ir jāsaprot, ka docētājiem nav jāsniedz gatavas atbildes lekciju veidā, bet ir jāpalīdz studentiem pašiem meklēt risinājumu:

- ✓ Vai mans pieņēmums būs veiksmīgs?
- ✓ Kādas alternatīvas darbības varētu būt šī sociālā gadījuma (problēmas) atrisināšanā?
- ✓ Kā es noteikšu savu veiksmi?
- ✓ Pēc kādiem kritērijiem es varētu novērtēt savas zināšanas un prasmes?

Prasmīgi šo metakognitīvo funkciju veicēji ir spējīgi stimulēt savu izglītības procesu, veikt radošu darbību, apzināt darbības veiksmes vai

zaudējumus un mainīt savu rīcību saskaņā ar supervīzijas padomiem. Mācību spēkiem jāuzņemas ne tik daudz lektora, cik atbalstītāja, izglītības procesa stimulētāja/virzītāja/veicinātāja/supervizora profesionālā loma. Docētāja aktīvā loma ir viņa spējā būt procesa iniciatoram, izglītības trenerim un studentu vajadzību "nodrošinājuma avotam". D.Biggs (*J.Biggs*) to raksturo šādi: "Tas ir izaicinājums, kas izmantots atbalstošā veidā. Un tas dod iespējas izmantot vairāk "dziļas" nekā "virspusīgas" pieejas studentu izglītības procesa veidošanai". [1]

▪ *Neierobežotības princips*

Pēc šī principa dažādu perspektīvu atzišana, dažādas esošās informācijas interpretācijas ir iespējamās, un tas padziļina zināšanas. Studentiem ar supervizora palīdzību tiek dota iespēja "atklāt", attīstīt kompetences, kas nepieciešamas, lai izglītos visas dzīves garumā. Šī nostādne prasa novirzīt studentus no dualistiskiem (pareizs/nepareizs) uzskatiem par zināšanām uz relativisma pozīcijām, izmantojot arī izvērtēto personīgo pieredzi.

Problēmā bāzētas izglītības aprobācija sociālā darba studiju programmā SDSPA "Attīstība"

Problēmā bāzētas izglītības elementi sociālā darba studiju programmā tiek ieviesti jau vairākus gadus - gan atsevišķu studiju kursu ietvaros, gan veicot zinātniski pētnieciskos darbus, gan strādājot prakses vietās. Lai pēc iespējas pilnīgāk varētu tuvināt auditorijā risināmās sociālās problēmas reālajai dzīvei, ar 1998./99. akadēmisko gadu studiju programma ir pārveidota, saskaņā ar problēmā bāzētas izglītības pamatidejām. Studiju process tiek organizēts pēc modulārās sistēmas.

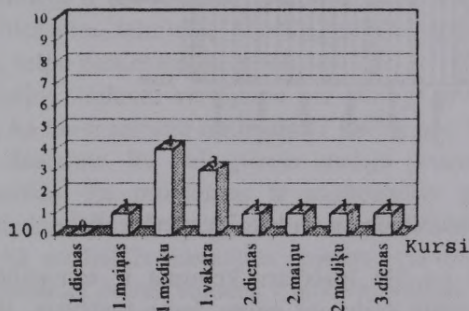
Sociālā darba studiju programma ir sadalīta 10 tematiskos moduļos, no kuriem daudzi ietver sevī vairākus submoduļus. Tādā veidā 4 studiju gados "izejot" caur 10 moduļiem, studenti iegūst 160 kredītus. Katra moduļa un submoduļa mērķi un uzdevumi ir pakļauti visas studiju programmas mērķiem un uzdevumiem, kas palīdz kvalitatīvi iegūt sociālajam darbiniekam nepieciešamās zināšanas, prasmes un iemaņas.

Katra moduļa pamatā ir konkrēta problēmsituācija, kuru risinot studenti kopā ar docētājiem integratīvi apgūst gan attiecīgās teorētiskās

zināšanu, gan konkrētās prasmes; mācās strādāt patstāvīgi, formulēt un prezentēt savas domas, attieksmi, attīsta sadarbības prasmes.

Lai varētu izvērtēt problēmā bāzētas izglītības aprobācijas gaitu, tika veikta studentu aptaujas rezultātu un moduļu aprakstu analīze. Tika aptaujāti 79% 1. - 3.kursa studenti.

Interesanti šķiet noskaidrot, vai studenti jau iepriekš ir pazīstami ar problēmā bāzētu izglītību. Kā redzams shēmā (skat. 1.zīm.), tad līdz studijām SDSPA studentu pieredze par problēmā bāzētu izglītību ir ļoti minimāla.

1.zīm. Studentu iepriekšējā pieredze saistībā ar PBI

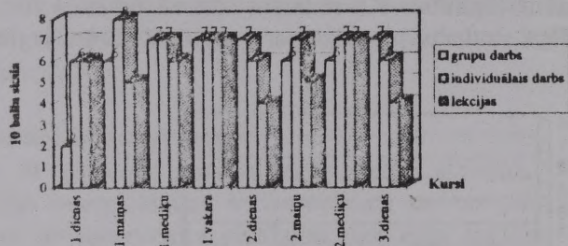
Daži studenti norāda, ka daļēji ir saskārušies ar problēmā bāzētas izglītības elementiem, mācoties ārzemēs, medicīnas skolā, dažādosursos un semināros. Tomēr vairums studentu, kā tas redzams zīmējumā, par šādu pieeju izglītības ieguvē uzzina pirmo reizi.

Jāpiebilst, ka arī daudzi mācību spēki pirmo reizi iepazīnās ar šādu pieeju, tāpēc, strādājot ar studentiem, mācījās arī paši.

Mācību darbs augstskolā pamatojas uz sistematizētu zināšanu un profesionālo iemaņu apgušanu konkrētā nozarē augsti kvalificētu speciālistu - augstskolas docētāju vadībā. Studiju organizācijas formas (lekcijas, semināri, individuālais un grupu darbs, prakse, pētnieciskais darbs u.c.) prasa no studentiem arī lielu patstāvību - īpaši, ja studijas tiek organizētas, pamatojoties uz problēmā bāzētas izglītības elementiem.

Kā jau minēts iepriekš, studiju procesa realizācija pie šādas pieejas pamatā notiek mazās grupās atbalstītāja (supervizora) vadībā, bez tam - tiek nodrošināta studentu individuālā patstāvīgā darba organizācija, līdz ar to būtiski samazinās lekciju īpatsvars. Students mācību procesā ieņem

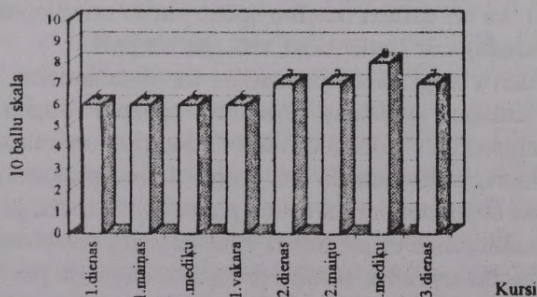
aktīvu pozīciju - pats piedalās mērķu noteikšanā, satura, metožu un līdzekļu izvēlē, pats nodrošina savu virzību uz noteikto mērķi. Kāda ir reālā situācija? Tika izvērtētas 3 dažādu studiju organizācijas formu - lekciju, individuālā darba, grupu darba - izmantošanas biežums moduļa ietvaros (skat. 2.zīm.):

2.zīm. Grupu, individuālā darba un lekciju samēra skala

Redzams, ka lekciju īpatsvars kopumā ir samazinājies, turpretī pieaudzis ir individuālā darba un grupu darba īpatsvars, tādējādi dodot iespēju studentiem ieņemt aktīvu pozīciju.

Viens no problēmā bāzētas izglītības pamatelementiem ir studentu gatavība uzņemties lielāku atbildību izglītības procesā, arī studentu prasme plānot un organizēt savu darbību. Liela daļa laika moduļu ietvaros tiek veltīta studentu patstāvīgam darbam, tāpēc būtiski ir izvērtēt studentu domas par grūtību pakāpi patstāvīgo studiju organizēšanā un plānošanā (skat. 3.zīm.).

3.zīm. Grūtību pakāpe studiju organizēšanā un plānošanā

Studenti norāda, ka grūtības radījis laika trūkums, neprasme organizēt sevi un savu laiku, lielais jauniegūstamo zināšanu apjoms, mācību materiālu un datortehnikas nepietiekamība. Problemātiski ir pierast pie sistemātiska un regulāra darba režīma. Veicot pētniecisko darbu, nereti nākas sastapties ar dažādu institūciju noraidošu attieksmi. Lielas grūtības sagādā svešvalodu neprasme. Organizējot darbu grupās, sākotnēji grūtības ir bijušas arī sastrādāties ar kursabiedriem, grupas tikšanās laika saskaņošana.

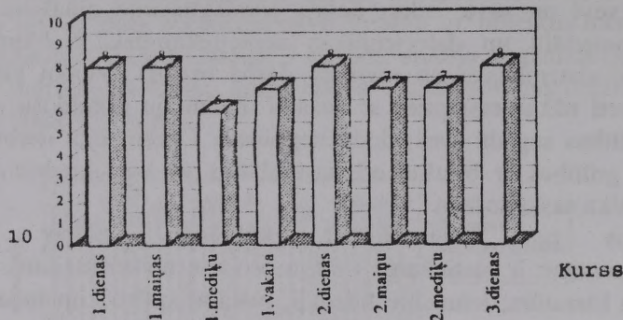
Viens no noteicošajiem problēmā bāzētas izglītības pamatelementiem ir pietiekams studiju procesa nodrošinājums - mācību metodiskā literatūra, tehniskie līdzekļi, mācību spēku komandas prasme sastrādāties, telpu pietiekamība u.tml.

Analizējot studentu vērtējumu par studiju procesa nodrošinājumu, var secināt, ka tas ir samērā optimāls (7 balles pēc 10 ballu skalas), taču ne pilnīgs. Jāatzīmē, ka šāda pieeja studiju procesu stipri sadārdzina. Studenti norāda, ka problēmas ir sagādājušas grāmatas, kuras nav pieejamas lauku rajonos, mazais grāmatu eksemplāru skaits augstskolas bibliotēkā, kā arī lielais literatūras apjoms svešvalodā. Studentiem tiek piedāvāta literatūra četrās valodās - latviešu valodā (65%), angļu valodā (27%), krievu valodā (8%), vācu valodā (nepilns %).

Dažādās grupās literatūras izmantošana svešvalodā ir ļoti dažāda. Vairums studentu atzīmē, ka viņiem nav svešvalodu zināšanas, kā arī nav pietiekami daudz laika, lai varētu tulkot.

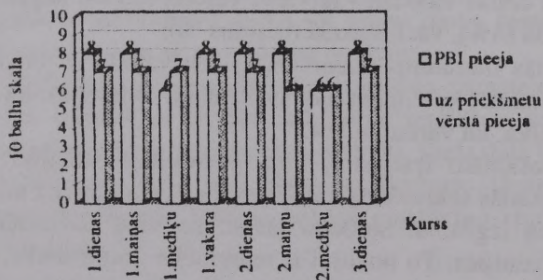
Cilvēka profesionālo izaugsmi, viņa personības attīstību būtiski ietekmē pašnovērtēšanās sekmēšana vai kavēšana. Tam būtiska nozīme ir arī problēmā bāzētā izglītībā. Studenti atzīst, ka viņu pašnovērtējuma līmenis ir krietni mainījies. To pozitīvi ir ietekmējis grupu darbs, grupas locekļu attieksme, taču to ir mazinājis fakts, ka studiju procesā grupa tiek vērtēta kopumā un izpaliek katra studenta individuālais vērtējums. Studenti atzīmē, ka ir sevī atklājuši jaunas dotības, iepriekš neapzinātas labās un sliktās puses, kas būtiski ceļ pašapziņas līmeni.

Būtiski ir izvērtēt teorētisko zināšanu un prakses integrāciju moduļu ietvaros (skat. 4.zīm.). Zīmējumā redzams, ka kopumā studenti augstu vērtē akadēmisko zināšanu un praktiskās dzīves sasaisti moduļu ietvaros. Daudzi studenti ir spējīgi norādīt, kur un kādā veidā viņi ir izmantojuši vai arī izmantos iegūtās zināšanas.

4.zīm. Teorētisko zināšanu saistība ar praksi

Izvērtējot iegūto zināšanu līmeni problēmā bāzētā un tradicionālajā pieejā, studenti sniedz šādas atbildes (skat. 5.zīm.).

5.zīm. Dažādu pieeju salīdzinājums, pamatojoties uz iegūto zināšanu līmeni

Redzams, ka studenti atzīst, ka augstāks zināšanu līmenis problēmā bāzētā pieejā.

Tradicionālie studiju procesa organizācijas modeļi nenodrošina vienotu realitātes izpratni, neatklāj visu kopsakarību sistēmu, neveido mērķtiecīgu orientāciju. Tāpēc studiju procesā ir nepieciešams veicināt studenta individualizāciju, viņa radošās iespējas utt.

Apkopojot iepriekšminēto, var secināt, ka sociālā darba studijas, balstītas problēmā bāzētas izglītības pieejā, paver plašas iespējas nākamā sociālā darbinieka profesionālajai izaugsmei, veicina viņa personības attīstību, nodrošina teorētisko zināšanu un prakses integrāciju. Taču jāatzīmē, ka tas prasa saskaņotu un vienotu docētāju komandas darbību, studentu prasmi un vēlmi patstāvīgi darboties, kā arī spēcīgu mācību metodisko un tehnisko nodrošinājumu.

Neskatoties uz daudzajām grūtībām, vairums SDSP augstskolas studentu - 72% nevēlētos atgriezties pie tradicionālās studiju procesa organizācijas.

Literatūras saraksts:

1. *Biggs I.* Teaching: design for learning; in B.Ross (ed.) // Research and development in Higher education. - Caberra: Herdsa, vol. 13, 1991.
2. *Brookfield S.D.* Understanding and facilitating ault learning: A comprehensive analysisof principles and effective practices. - SanFrancisco, CA: Yossey-Bass, 1986.
3. *Chen S.E., Cowdroy R.M., Kingsland A.I., Ostwald M.I.* Reflections on Problem based learning. - Wild and Woolley Pty. Ltd., 1995.
4. *Honebein P.C., Duffy T.M., Fishman B.I.* Constructivism and the design of learning environments: context and authentic activities for lesrning. - Berlin: Springer-Verlag, 1993.
5. *Kearsley G.* Explorations in learning and instruction: The theory into Practice Database. - Washington: DC, 1996.
6. *Knuth R.A. and Cunningham D.I.* Tools for constructivism. - Berlin: Springer-Verlag, 1993.
7. *Woods D.R.* Problem-based learning: How to gain the most from PBL;W.L.Griffin Printing Limited, Hamilton, ONLSL7V7, 1995.

Problēmā bāzētas izglītības pieejas realizācija sociālā darba studiju programmā

*Divas takas ievijas dzeltenā mežā,
Par nelaimi nevaru iet abus šos ceļus;
Būdams vientuļš ceļinieks, ilgi es stāvu krustcelēs
Un skatos, cik tālu vien varu saredzēt,
Kurp tās aizved.*

(Frosts)

Šobrīd šī vientuļā ceļinieka lomā atrodas Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", kura, stāvot krustcelēs, vēlas izprast, kuru ceļu izvēlēties profesionālu sociālo darbinieku izglītošanai - disciplīnu vai problēmā bāzētas izglītības (*Problem-based learning*) ceļu.

Augstskola līdz šim profesionāla sociālā darbinieka izglītošanai bija izvēlējusies tradicionālās izglītības ceļu, liekot uzsvāru uz dažādām disciplīnām (socioloģiju, psiholoģiju, ētiku utt.). Vairāku gadu garumā veicot studentu aptaujas, atklājies, ka, absolvējot augstskolu, studenti ir ieguvuši ļoti labas teorētiskās zināšanas, bet neprot tās pielietot praksē. Viņi nejūtas profesionāli gatavi sociālā darba praksei. Saskaroties ar realitāti, studenti pārdzīvo vilšanos, jo neprot strādāt ar klientu un viņa problēmu, kas ir galvenais sociālā darbinieka uzdevums.

Šodienas situācijā darba devēji dod priekšroku darbiniekiem, kuri spēj integrēt savas zināšanas un strādāt komandā, kā arī tiem, kuri ir gatavi izmaiņām un ir spējīgi darboties vēl nebijušā situācijā. Pašreiz pasaulē valda strauja zināšanu eksplozija, katru dienu tiek atklāts kas jauns, pieaug tehnoloģiju un sociālo parādību komplekss, līdz ar to augstskolām jādomā par tādu studentu sagatavošanu, kuri ir spējīgi konkurēt darba tirgū un prot mācīties visas dzīves garumā. Viņiem jāprot risināt problēmas, analītiski un kritiski domāt, kā arī integrēt savas zināšanas un prasmes.

Analizējot pasaules valstu augstāko izglītības iestāžu sociālā darba apmācības programmas, varam secināt, ka vairākas no tām profesionālu

sociālo darbinieku izglītošanai izmanto problēmā bāzētas izglītības pieeju (PBI).

Šī raksta mērķis ir atklāt problēmā bāzētas izglītības būtību, ieskicēt tās atšķirību no tradicionālās izglītības pieejas, shematiski parādīt PBI procesu, kurš pamatā balstās uz problēmas risināšanu, kā arī grupu un patstāvīgo darbu. Raksta nobeigumā norādīts uz tām sociālā darbinieka prasmēm un spējām, kuras tiek attīstītas problēmā bāzētās izglītībā, kā arī atspoguļots augstskolas "Attīstība" studentu viedoklis par PBI.

Tradicionālajā izglītības pieejā ir pieņemts, ka students par mācību tēmu zina pavisam nedaudz. Docētāji izklāsta informāciju iepriekš plānotā secībā un veidā. Šīs izglītības pieejas ietvaros pārsvarā tiek lasītas lekcijas par to, ko docētājs, nevis students uzskata par vajadzīgu. Tradicionālā izglītības pieeja tiek saukta arī par "uz docētāju" vai "uz priekšmetu" vērstu pieeju.

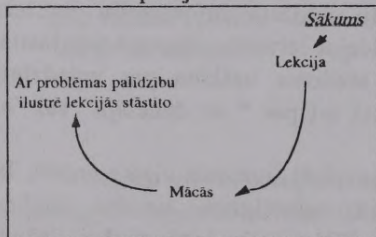
Problēmā bāzētas izglītības pieeju plaši izmanto visā pasaulē, lai apmācītu speciālistus lauksaimniecībā, arhitektūrā, tiesību zinībās, biznesā, medicīnā un sociālajā darbā. PBI pieeju integrējušas dažādu valstu augstskolas Jaunzēlandē, Kanādā, ASV, Eiropā, Honkongā, Āfrikā, Austrālijā un šobrīd jau arī Latvijā.

Problēmā bāzētas izglītības galvenā atšķirība no tradicionālās izglītības pieejas, kā redzams 1.zīmējumā, ir tā, ka studiju process sākas ar problēmas izvirzīšanu, un šī problēmsituācija tiek izmantota, lai vadītu turpmāko izglītošanos [6]. Mācīšanās tiek organizētas ap problēmu, kura ņemta no reālas dzīves, un mācību procesa laikā tā tiek atrisināta, pirms tam noskaidrojot, kādas zināšanas un prasmes nepieciešams apgūt, lai nonāktu līdz mērķim. Vienas problēmsituācijas ietvaros notiek dažādu zinātņu integrācija, nodrošinot starpdisciplināras pieejas īstenošanu, kas ir sociālā darba pamats.

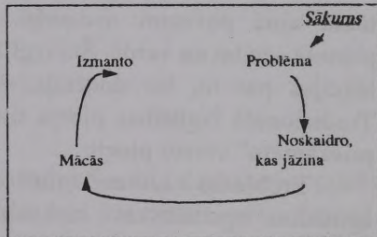
Problēmā bāzētas izglītības process ir saistīts ar zināšanu attīstību un patstāvīgu mācīšanos. Katrs cilvēks izveido savu unikālu skatu uz dzīvi, lai saprastu, paredzētu un kontrolētu savu attīstību. Zināšanas, kuras ģenerē indivīda smadzenes, nevar tikt transformētas no vienas personas otrai. Tradicionālās mācību metodes, kuru pamatā ir izskaidrošana, ir domātas informācijas pārņemšanai. Izskaidrošana rada pasīvu "klausītāja-pielūdzēja" lomu, kas samazina vajadzību domāt pašam. PBI pieeja veicina studentu būt aktīvam domātājam, nevis pasīvam informācijas saņēmējam.

Tradicionāli mācīšanās tiek centrēta uz docētāja - "nosūtītāja" informāciju, kuru students uzsūc, tādējādi uzkrājot zināšanas. Šāds mācību veids iemāca studentiem vispārpieņemtas "patiesības". Minimāla vēriba ir veltīta tādām formām kā hipotēzes attīstīšana, eksperimentēšana un prātošana. Ne no studentu, ne docētāju puses netiek meklēti un izprasti citi netradicionāli risinājumi.

Tradicionālā izglītības pieeja

Problēmā bāzētas izglītības

Vērsta uz docētāju	Vērsta uz studentu
Docētājs atbild par saturu, mācību veidu, laiku.	Docētājam ir veicinātāja un aktivizētāja loma.
Studentam ir pasīva loma.	Studentam ir aktīva loma.
Galvenās mācību formas ir lekcijas, semināri.	Galvenās mācību formas - studentu patstāvīgais darbs, mācīšanās grupās, projekti, lomu spēles, pētījumi.

1.zīm. Tradicionālās izglītības un problēmā bāzētas izglītības salīdzinājums

PBI pieeja prasa mainīt adaptētās docētāju un studentu lomas. Docētājs ir *veicinātājs*, kura stratēģijām jābūt fokusētām uz studentu aktivitāšu attīstību un piedalīšanos diskusijās, piedāvājot savu tēmas izpratni. Savukārt, students nedrīkst būt pasīvs informācijas saņēmējs [1].

PBI pieejā docētājs nedrīkst nodrošināt "atbildi", viņam jāvirza studenti, lai tie izmantotu esošo informāciju diskusijām, kas sākumā ir grūti izdarāms, it īpaši, ja strādāts pēc tradicionālās mācību metodes, kurā bija tendence dot atbildes. Students līdz ar to ir spiests pats uzdot jautājumus un attīstīt savas idejas. Ir ļoti svarīgi studentam izskaidrot pareizo ceļu, kā atrast atbildi un atklāt pašu domāšanas procesu. Arī

izglītotājam nepieciešams vairāk uzdot jautājumus, nevis mēģināt "mācīt" studentus.

Mācībām jābūt orientētām uz studentu saliedēšanu, tām jānotiek diskusiju veidā. Sākumā ieteicamas "izskaidrojošās diskusijas", kuru mērķis būtu noskaidrot to, kā studenti sapratuši tēmu -students skaidri formulē savu ideju par konkrēto tēmu un lūdz kursabiedru viedokli par to, kā arī viņu idejas. Savukārt mācību gada sākumā docētāji "izskaidrojošās diskusijās" informē studentus par PBI metodoloģiju, principiem un organizatorisko struktūru, lai nodrošinātu, ka studenti saprot šo procesu un ir informēti par pieredzi, kādu viņi iegūs.

Diskusija no veicinātāja prasa labi attīstītas grupas vadīšanas un jautājumu uzdošanas prasmes. Viņam jāveicina katra grupas locekļa līdzdalība, komentāri, lomu pieņemšana un pozitīva attieksme, kā arī vienlīdzība. Docētājam nepieciešams veicināt studentu uzticēšanos grupas locekļiem. Laba sadarbības iedrošināšanas metode ir "prāta vētra", kuras efektivitāti nosaka baiļu no neveiksmes zemais līmenis.

Īpaši svarīgi docētājam intervences laikā auditorijā nereaģēt novērtējoši, jo atbilde nevar būt pareiza vai nepareiza, bet jādiskutē par tās dzīvotspēju. Ir jāatrasa studentu domas, arī kļūdas jāizmanto mācību procesā, tās apskatot bez studenta personības pazemošanas. Nenoteiktība un konflikti diskusiju laikā uzskatāmi par svarīgiem pozitīviem mācīšanās aspektiem. Studentiem vēlams atgriezties pie neatrisinātā un mēģināt cīnīties ar šķērslī. Docētājam ir vadītāja loma, viņš izdibina izpratnes robežas un palīdz studentiem atrisināt problēmu.

Docētājs arī kļūst par debašu starpnieku un sekmē studentu-studentu un studentu-docētāju interakciju. Atgriezeniskā saite, analīze un pārdomas palielina diskusiju kvalitāti. Diskusijas un citas grupas aktivitātes veicina studentu izpratni, viņi asimilē informāciju tieši no pieredzes. Tāpat ļoti svarīga ir prasme mācību procesā izmantot jau esošās zināšanas. Studentam jāapgūst organizētas zināšanas, lai tās efektīvi izmantotu.

Veicinātājs visa mācību procesa laikā veic šādas darbības: izvirza problēmu, nosaka studentu sākotnējo zināšanu līmeni, iedrošina hipotēžu ģenerēšanu, lūdz paskaidrot idejas; veicina debates starp studentiem; lūdz studentu novērtēt informāciju, pamatot idejas, apstrīdēt nekorektus konceptus, izmantot alternatīvas, formulēt jaunu izpratni, nodrošina atgriezenisko saiti un lūdz studentus apkopot rezultātus. [5]

Docētājam jāizvada students caur problēmā bāzētas izglītības uzdevumiem:

- attīstīt augstu profesionālo kompetenci;
- mācīt atrisināt problēmsituācijas;
- attīstīt kritisko un kreatīvo domāšanu;
- veidot prasmi pieņemt pamatotu lēmumu nepazīstāmā situācijā;
- attīstīt spēju saprast un ņemt vērā citu domas un uzskatus;
- mācīt veikt pašnovērtēšanu, identificēt savas stiprās un vājās puses un izmantot atbilstošas stratēģijas;
- apgūt prasmi strādāt komandā.

PBI būtību visefektīvāk atklāj H.S.Barova un R.Tambluna (*Barrows&Tamblyn*) 6 pamatprincipi.

1. Mācīšanās sākas ar problēmas izvirzīšanu vēl pirms teorētiskā kursa apgūšanas.
2. Problēmsituācija studentiem tiek izklāstīta tādā pašā veidā, kā tas notiktu reālā dzīves situācijā.
3. Students risina problēmu tā, lai parādītu savas spējas un esošās zināšanas, prasmi atrast likumsakarības. Docētājiem jānovērtē studenta sākotnējās prasmes.
4. Risinot problēmu, tiek noteiktas sfēras, kurās nepieciešama zināšanu papildināšana, un uz to tiek balstīta individuālās mācību programmas izveide.
5. Jaunās zināšanas un prasmes, ko iegūst studējošais, apgūstot problēmas risināšanas ceļus kā individuāli, tā grupā, kā teorētiski, tā praktiski, tiek apkopotas un integrētas studenta esošajās zināšanās un prasmēs.
6. Zināšanas, kuras iegūtas, risinot problēmu, kā arī veicot patstāvīgo darbu, tiek apkopotas un integrētas studenta esošajās zināšanās un prasmēs. [1]

Problēmā bāzētā izglītībā jābūt ietvertiem visiem 6 pamatprincipiem, nevienam neizkrirot. Arī citas izglītības pieejas izmanto problēmu kā mācību procesa sastāvdaļu, bet tās neizmanto pārējos PBI pamatprincipus. Tālāk apskatīšu vairākas no šīm pieejām.

- Lekcijbāzēti gadījumi (*Lecture-based cases*). Docētājs sniedz informāciju studentiem lasot lekciju, kuras nobeigumā izmanto vienu

vai vairākus gadījumus ilustrācijai. Studentam jāprot atrast kopsakarības starp šiem gadījumiem un lekcijās gūto informāciju.

- **Gadījumbāzētas lekcijas** (*Case-based lecture*). Pirms lekcijas studentiem tiek demonstrēts gadījums, kurš studentam patstāvīgi jāanalizē izmantojot esošās zināšanas vai docētāju ieteikto literatūru. Pamatojoties uz iegūtajām zināšanām, tiek lasītas turpmākās lekcijas. Šo metodi bieži izmanto tad, ja nav iespējams nodrošināt mazu grupu darbu.

- **Gadījuma metode** (*Case Method*). Studentiem tiek dots gadījuma apraksts, kurš tiek analizēts un risināts auditorijas diskusiju laikā.

- **Atkārtotās problēmā bāzētas izglītības metode** (*Reiterative Problem-based learning*). Tas ir plašāks apskats, papildus uzsvaru liekot uz mācību atkārtošānu, pārskatu. Studentiem tiek lūgts novērtēt izmantotos resursus, atgriezties pie sākumā izvirzītās problēmas, pārskatīt to un jauniegūto zināšanu kontekstā palīdzību uzlabot iepriekš sniegto problēmas risināšanas variantu.

Kā PBI izmanto problēmu? Nūkāstlas universitātes asociētā profesore, Starptautiskās PBI augstskolu asociācijas direktore Penija Litle (*Penny Little*) norāda, ka problēma var būt kāds gadījums, klienta stāsts, realitātes priekšmets. Docētājs to var prezentēt rakstiskā, vizuālā vai audioieraksta formā, var attēlot lomu spēles veidā. Izvēlēta tiek aktuāla problēma, kas studentam liek uzņemties risinājumu - ko Tu tagad darīsi, nevis ko kāds cits šajā situācijā varētu darīt. Problēma atklāj situācijas būtību, tai jāparedz vairāki iespējamie risinājumi. Jāatceras, ka PBI pieņem, ka nekas nav pareizs vai nepareizs, nekas nav balts vai melns. Problēmas tiek izvirzītas ar mērķi iekļaut studentu konkrētā situācijā, tā sākas ar vārdiem "Jūs esat...", tā liekot studentam adaptēt kādu noteiktu lomu. Problēmai jābūt saistītai ar konkrētu laiku un vietu, tai jābūt pietiekami sarežģītai un komplicētai, lai studenti pieliktu maksimāli daudz pūļu tās risināšanā, tā iegūstot daudz zināšanu un prasmju [2]. Problēmas komplicētība rada zinātkāri un provocē augstākas pakāpes domāšanas prasmes.

Atšķirības piecejā problēmai ļauj izprast Ilinoisas matemātikas un zinātņu akadēmijas (*Illinois Mathematics and Science Academy*) izveidotā shēma (skat. 2.zīm.).

Tradicionālā izglītības pieeja

Docētājs - informācijas izplatītājs:

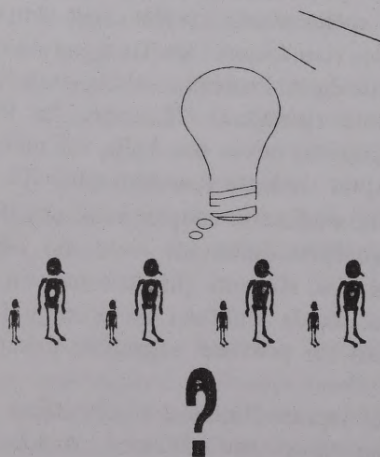
- kontrolē informācijas sniegšanu;
- vada domāšanu;
- novērtē studentu.

Students - informācijas uztvērējs:

- inerts;
- neaktīvs;
- saņem informāciju.

Problēma:

- labi strukturēta (ar gatavām atbildēm);
- izmanto, lai demonstrētu lekcijās apgūto.

Problēmā bāzēta izglītības pieeja

Docētājs - kolēģis:

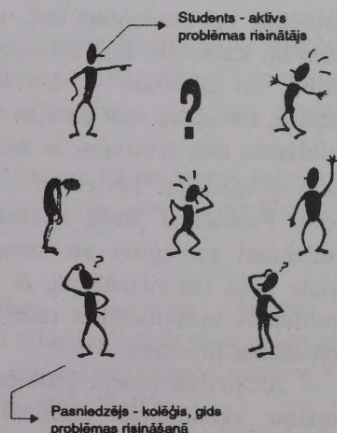
- jautā studentu domas;
- kontrolē mācīšanās procesu (ko students zina, ko nē)
- provocē studentu idejas;
- iesaista studentus darbā;
- vada grupas darbu;
- pārzin procesa kustību.

Students - aktīvs problēmas risinātājs:

- aktīvs dalībnieks;
- iesaistīts;
- koordinē tikšanos;
- apzinās, ko vēlas uzzināt.

Problēma - izaicinājums un motivējums:

- slikti strukturēta (nav skaidra risinājuma);
- balstīta uz cilvēka zinātkāri atrast atbildi;
- izmanto kā mācīšanās saturu.

2.zīm. Problēmas izmantošana tradicionālajā un problēmā bāzētās izglītības pieejā

Problēma tiek izmantota, lai noteiktu sākotnējo studenta izpratnes līmeni un prasmes, kā arī izdalītu būtiskāko no tā, kas apgūts iepriekš. Tāpat problēma tiek izmantota, lai noteiktu zināšanas un prasmes, kuras nepieciešamas konkrētās problēmas atrisināšanai.

Problēmai PBI ir divi mērķi:

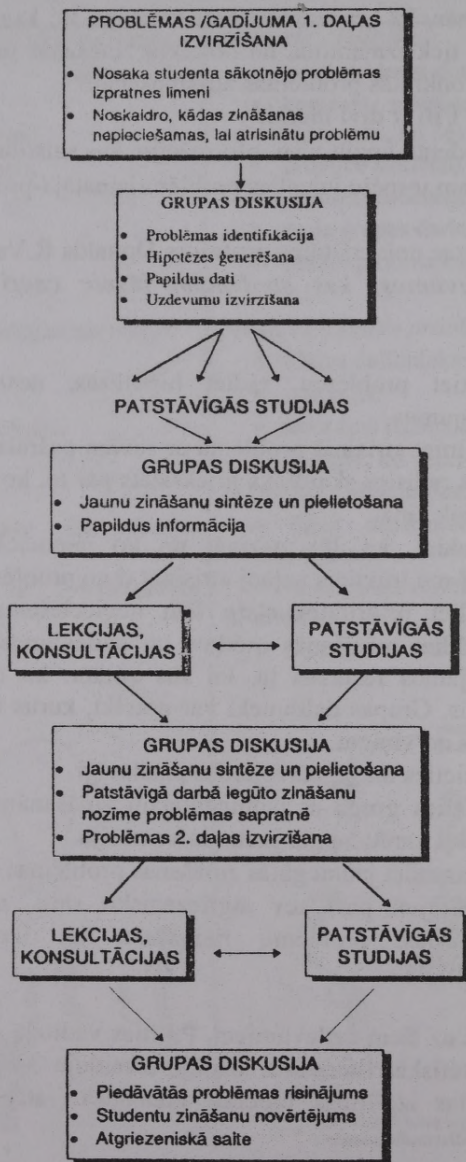
- stimulēt studentu apgūt visu informāciju, kas saistīta ar problēmu;
- dot studentam iespēju iejusties problēmrisinātāja-profesionāļa lomā.

Makmāsteras universitātes profesors Donalds R.Vuds (*D.R. Woods*) izvirma 8 uzdevumus, kas studentam jāveic cauri visam mācību procesam.

1. Izpētiet problēmu, radiet hipotēzes, nosakiet neskaidros jautājumus.
2. Mēģiniet atrisināt problēmu ar savām pašreizējām zināšanām. Jums radīsies skaidrāks priekšstats par to, ko noderīgu Jūs jau pašlaik zināt.
3. Nosakiet, ko Jūs nezināt un ko jāiemācās, tādēļ, ka šo zināšanu trūkums neļauj atrisināt doto problēmu.
4. Izdaliet prioritātes starp šīm nepieciešamajām zināšanām, uzstādiet mācīšanās mērķus un uzdevumus, kā arī sadaliet pieejamos resursus tā, lai Jūs zinātu, ko un kad no Jums prasīs. Grupas dalībnieki var noteikt, kurus uzdevumus veiks katrs no viņiem.
5. Mācieties un sagatavojieties patstāvīgi.
6. Dalieties grupā ar jauniegūtajām zināšanām, lai visi grupas locekļi varētu apgūt jauno informāciju.
7. Izmantojiet jauniegūtās zināšanas problēmas risināšanā.
8. Izveidojiet paši sev atgriezenisko saiti, novērtējot jaunās zināšanas, problēmu risināšanu un izmantotā procesa efektivitāti.

Balstoties uz šiem uzdevumiem, P.Litles vadītajā seminārā gūtajām atziņām un teorētiskās literatūras analīzi, izveidoju 3.zīmējumā redzamo problēmā bāzētas izglītības procesa shematisko atspoguļojumu, kura aprakstu arī došu.

5-8 studenti: 1 docētājs

3.zim. Problēmā bāzētas izglītības process

Starta pozīcija darbam, kā jau iepriekš tika minēts, ir problēma, kura tiek analizēta grupas diskusijas laikā, izpētot doto informāciju. Sākumā darbs notiek grupā. Grupas locekļi veic pirmos 4 no iepriekš aprakstītajiem D.R.Vuda izvirzītajiem uzdevumiem: izpēta problēmu, nosaka neskaidros jautājumus, izvirza mācīšanās mērķus un uzdevumus. Studenti dalās pieredzē, mācās viens no otra, ģenerē hipotēzes, kuras balstās katra studenta zināšanās, un, izmantojot metodi "prāta vētra", min iespējami daudz problēmas risinājuma variantus.

Katrai grupai vēlams izvirzīt savu vadītāju, kuram, protams, nav jāveic visas grupas darbs. Gluži pretēji, grupai jādomā par visu grupas locekļu maksimālu līdzdalību. D.R.Vuds norāda, ka grupas, kurās vājākais dalībnieks pilda grupas vadītāja lomu, pārspēs tās grupas, kas mēģina darboties bez vadītāja. Katrā tikšanās reizē grupas vadītāja lomu var pildīt cits students.

Ļoti liela nozīme mācību procesā, īpaši sākumposmā, ir docētājam. Viņa jautājumiem jāievirza studenti problēmā un jāliek aizsākties diskusijai. Problēmai neatbilstošas diskusijas docētājam jāprot "ievirzīt slīdēs" un studentu darbs jāvada tā, lai atklātos visu grupas locekļu domas un zināšanas. Viņš novērtē, vai grupa iet pareizo ceļu, iedrošina studentus. Svarīgi izmantot "gaidīšanas laiku" - dot studentiem laiku pārdomāt un attīstīt viņu konceptuālo izpratni par tēmu. Docētājs var sniegt palīdzību, ja grupā radies ideju izsīkums, ja neviens nenāk ar savu priekšlikumu. Tāpat viņš nodrošina studentus ar resursiem - videomateriāliem, grāmatām, lekcijām, konsultantiem.

Pirmā grupas diskusija varētu ilgt 2 stundas. P.Litle norāda, ka sākumā grupas darbam jāatvēl mazāk laika, jo studenti neprot to lietderīgi izmantot, bet, kad grupa ir iestrādājusies un ieguvusi daudz jaunu zināšanu, darbam atvēl ilgāku laika posmu. Grupas darba noslēgumā tiek izvirzīti individuāli veicamie uzdevumi.

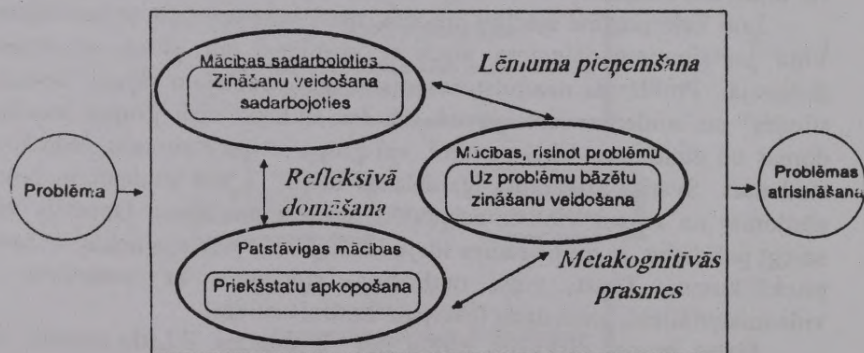
Pēc grupu darba studenti strādā patstāvīgi. Viņi meklē informāciju bibliotēkās, internetā. Bieži tiek nozīmēts eksperts - sociālā darba praktiķis, pie kura studenti var griezties, lai iegūtu nepieciešamo informāciju.

Pēc patstāvīgām studijām grupas dalībnieki atkal satiekas. Tiek apskatīti 6. un 7. D.R.Vuda izvirzītie uzdevumi - studenti dalās jauniegūtajās zināšanās, diskutē par to, kas uzzināts patstāvīgo studiju laikā, novērtē iegūto informāciju, atlasa, kas derīgs un kas nederīgs. Var tikt prezentēta nākamā problēmsituācijas daļa, un darbs turpinās jaunā sapratnes līmenī, kā arī var uzaicināt kādu ekspertu, kurš nolasa lekciju.

Noslēgumā grupas prezentē savas zināšanas, parādot problēmas risinājumu. Notiek diskusijas grupu starpā. Grupas darbs tiek iesniegts arī rakstiskā veidā. Docētājs iesaka, kā gatavoties novērtējumam, arī studenti izsaka savas vēlmes par eksāmenu. Studentiem var izdalīt iepriekšējo gadu eksāmenu uzdevumu paraugus, tos apspriest un analizēt auditorijas diskusiju laikā.

Mācību process beidzas ar novērtēšanu un atgriezeniskās saites izveidošanu (8.uzdevums). Visbiežāk tas ir grupas biedru vērtējums un pašnovērtējums.

Atšķirīgs ir Tokijas Pētniecības un izglītības tehnoloģiju attīstības centra pētnieku B.Madhumita un K.Akahori (*Madhumita&Akahori*) izstrādātais, 4.zīmējumā redzamais, problēmā bāzētais izglītības procesa modelis.

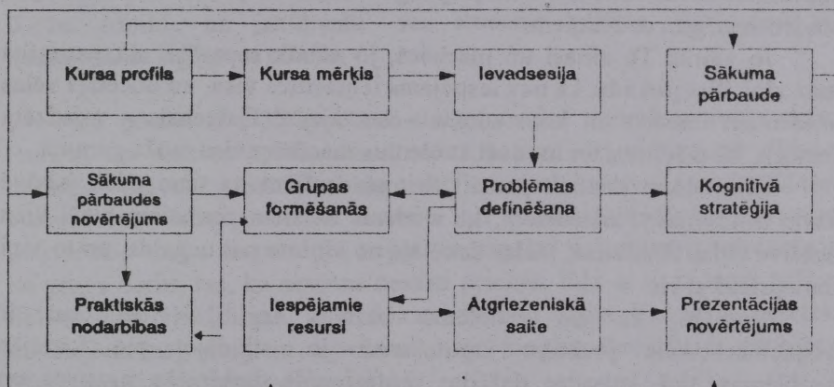
4.zīm. Problēmā bāzētais izglītības process

Šis modelis demonstrē 3 pieejas, kuras izmanto problēmā bāzētā izglītībā - patstāvīgas mācības, mācības sadarbojoties un mācības risinot problēmu. Izziņas (kognitīvās) prasmes attīstās, mijiedarbojoties šiem trim mācīšanās veidiem. PBI nodrošina, ka studenti attīsta metakognitīvās (abstraktās izziņas) prasmes, refleksīvo domāšanu un lēmumu pieņemšanas prasmes, sākumā izvīrītās problēmas risinājuma meklējumu laikā integrējot informāciju un zināšanas.

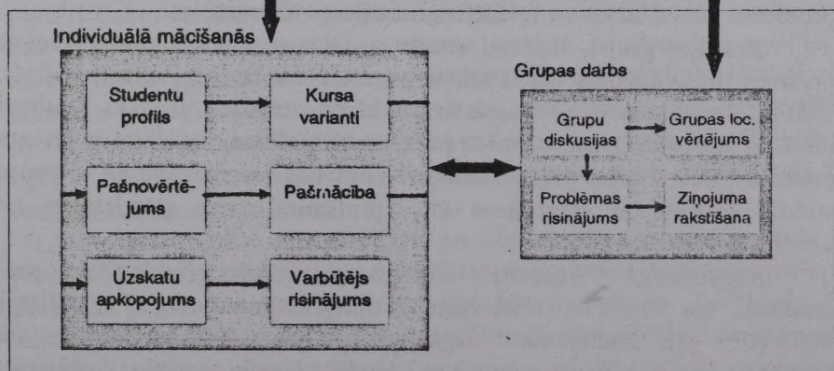
Savukārt 1998.gadā B.Madhumita un K.Akahori izstrādā PBI funkcionālo modeli (skat. 5.zīm.), kurš atspoguļo PBI procesu. Tas sastāv

no divām daļām - docētāja un studenta darbības modeļiem, savukārt studenta darbības modelis tālāk sadalās individuālajā un grupas modeļi. Autori ar PBI funkcionālajā modeli atspoguļo galvenos mācību spēka un studenta uzdevumus, strādājot pie konkrētas problēmas.

DOCĒTĀJA DARBĪBAS MODELIS

STUDENTA DARBĪBAS MODELIS

5.zīm. PBI funkcionālais modelis

*Dīvas takas ievijas mežā, un es -
Es izvēlos to mazāk staigāto,
Un tieši tas izmaina visu.*

(Frosts)

Augstskola "Attīstība" ir izvēlējusies otro - mazāk staigāto taku. Tas ir risks, bet šo ceļu parasti izvēlas tie, kas vēlas attīstīties un paplašināt savas robežas. PBI ļauj iegūt dziļas un jaunas zināšanas gan studentiem, gan docētājiem.

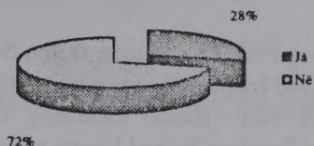
Jo vairāk Tu zināsi un mācīsies, jo vairāk sapratīsi, cik patiesībā maz zini. Tas pierāda, ka nav iespējams iemācīties visu, ko docētājs vēlas studentam iemācīt un ko students vēlas apgūt. Galvenais - vajadzētu iemācīt, kā mācīties, un motivēt studentus mācībām visa mūža garumā.

Docētājiem jāieliek pamati, bet studentiem uz tiem tālāk jābūvē savas zināšanas. Pārsteidzoši, ka studenti uz šiem pamatiem bieži vien uzbūvē tādas zināšanas, kādas docētājs no viņiem pat negaida, un to viņi dara priekš sevis.

Domāju, ka šis problēmā bāzētās izglītības ceļš arī ir vispiemērotākais praktiķu izglītošanai, jo, strādājot pie kārtējās problēmas, tiek attīstītas dažādas profesionāla darbinieka prasmes un spējas: diagnosticejošās prasmes - spēja veidot hipotēzes un pārbaudīt tās, spēja apskatīt problēmu plašā kontekstā; metodiskās prasmes - spēja savākt, apkopot un analizēt datus, noteikt problēmas cēloni, sadalīt problēmu sīkāk, atrast un izvēlēties risinājuma alternatīvas.

Strādājot grupā, studenti attīsta sociālās prasmes - komunikācijas prasmes. Individuālais darbs attīsta prasmes - veikt pētījumus, analizēt, vākt informāciju, organizēt savu darbu, kā arī izteikties rakstiski. Studenti iemācās adekvāti izmantot savas personīgās īpašības. Strādājot ar klientu praktiski, tiek iegūtas profesionālās iejaukšanās prasmes, kā arī pieredze strādāt saskaņā ar ētiskajiem un profesionālajiem standartiem un vērtībām.

Augstskolas "Attīstība" izvēles pareizību apliecina arī paši studenti. Kā redzams 6.zīmējumā, uz jautājumu, vai Jūs vēlētos atgriezties pie tradicionālās izglītības pieejas, 72% studenti atbild noraidoši, tātad viņi ir apmierināti ar PBI pieeju sociālo darbinieku izglītošanā.

6.zīm. Atbilde uz jautājumu, vai studenti vēlētos atgriezties pie tradicionālās izglītības pieejas

Kā pozitīvus PBI aspektus studenti min: saikni ar reālo dzīvi, teorijas un prakses apvienošanu, māca prasmi orientēties un rīkoties dažādās dzīves situācijās, motivācijas un racionālas domāšanas veicināšana; attīsta prasmes uzstāties un strādāt kolektīvā, grupu un individuālo darbu formas. Kā negatīvie aspekti tiek minēti: patstāvīgs un grupu darbs, tas, ka neviens nesaka priekšā, līdz ar to jādoma pašam, liela informācijas gūzma, nepietiekams lekciju skaits. Vairāki no iepriekš minētajiem negatīvajiem aspektiem, pēc manām domām, ir problēmā bāzētas izglītības pozitīvie aspekti.

Problēmā bāzētas izglītības priekšrocība ir studentu prasmes strādāt patstāvīgi, lai atrisinātu problēmu, attīstīšana. Šī pieeja nodrošina ciešu saikni starp teoriju un praksi, arī no docētājiem pieprasot radošāku pieeju, pilnībā liekot atsāties no gadiem ilgi tīrāzētām lekcijām, kuras studenti pasīvi pieraksta. PBI metode studentus iesaista pētnieciskā, analītiskā darbā, liekot aprobežēt savas idejas praksē. Tātad problēmbāzētā pieejā zināšanu ieguves process pamatojas uz mācīšanos no individuālās pieredzes, kas rodas no darbības, pārdomām un secinājumiem. Problēmā bāzētā izglītībā uzsvars tiek likts uz procesu, nevis saturu, kā arī uz to, kā iemācīt studentam mācīties.

Savukārt D.R.Vuds pie PBI priekšrocībām min to, ka tad, ja problēma ir dota jau pirms darba uzsākšanas, ir zināms konkrēts zināšanu praktisks pielietojums un tādējādi palielinās motivācija. Tas veids, kā studenti atceras informāciju, viņiem palīdz izveidot dažādas sakarības un pieredzi, palīdzot atsaukt atmiņā informāciju un pielietot zināšanas nākotnē. Gan jauno, gan iepriekšējo zināšanu sasaistīšana ap specifisku problēmu palīdz apgūt un atcerēties jaunu materiālu daudz labāk nekā tradicionālās izglītības ietvaros. PBI parasti sintezē plašu tēmu loku. [6]

Literatūras saraksts:

1. *Creedy D.* Developing PBL facilitation skills, School of Nursing.
2. *Little P.* Problem-based learning/ semināra materiāli.
3. *Madhumita B.* A Problem Based Learning system on the web/ PROBE 19.- Australian Problem Based Learning Network.
4. *Savery J.R., Duffy T.M.* Problem Based Learning: An Instructional Model and Its Constructivist Framework/ Educational Technology, September-October.- 1995.
5. *Szabo A.B.* Changing the way we educate law students: Problem Based Learning/ Law school.- Bond University.
6. *Woods D.R.* Problem-based learning: How to gain the most from PBL, 1995, W.L.Griffin Printing Limited, Hamilton, ONLSL7V7.

Strīdīgi jēdzieni sociālā darba mācību programmā

1996. gada martā austrālieši nobalsoja pret tādu politiku, kas noteica vienlīdzību, atšķirības noraidīšanu un ignorēšanu. Viņi balsoja par atgriešanos pie uzticēšanās sev, ģimenes vērtībām un mazāku valsts iejaukšanos sociālās labklājības jautājumos. Termins "sociālais taisnīgums" saskaņā ar centrālām valdības iestādēm netika atļauts oficiālos dokumentos un sarunās.

Mainoties ekonomiskajai situācijai, valdība gan valstiskā, gan reģionu līmenī domāja, kā efektīvāk šīs izmaiņas sasniegt. Redzams ir tas, ka ekonomiskie apsvērumi ir svarīgāki par sociālajiem, un pastāv uzskats, ka tirgus ir spējīgs piedāvāt patērētājam lielāku un labāku izvēli, vērtīgākus un ekonomiskākus pakalpojumus.

Sabiedrībā ir nomainījušies vieni politiskie uzskati pret citiem, kas atbalsta nevienlīdzību un attaisno izstumšanu no sabiedrības. Abi šie varianti šķiet sociāli vienlīdzīgi. Domājot par uzskatu maiņu, mēs pētījām, kādi ir pašreizējie taisnīguma kritēriji, un tad izvērtējām jautājumus saistībā ar dažādību jaunajā mācību programmā. Mēs akcentējām dažādību, jo tas, iespējams, ir visaugstākā politiskā līmeņa jautājums Austrālijā.

Austrālijas konteksts

Federālās koalīcijas valdības oficiālā politika bija multikultūras atbalsts, ko pārstāvēja gan leiboristiskā, gan liberālā valdība. 1973. gadā Vaita (*White*) politiku Austrālijā, kas valdīja gadsimta garumā, nomainīja Vitlama (*Whitlana*) leiboristu valdība. [10]

Rase, etniskā piederība, kultūra, valoda un reliģija vairs nebija diskriminējoši kritēriji. 1976. gadā, kad ieračās daudz bēgļu no Vjetnamas, jau pastāvēja universāla imigrācijas politika. Austrālijā vjetnamiešiem bija atvērtas savas durvis - kopš 2. pasaules kara Austrālijā bija iebraukuši cilvēki no Eiropas un nesenākā pagātnē - no Vidējiem Austrumiem, Āzijas un Latīņamerikas. Bēgļu noņemšana bija galvenā programmas daļa.

Tagad Austrālija ir viena no tām pasaules valstīm, kurā sadzīvo visvairāk dažādu kultūru cilvēku. Kaut joprojām pastāv arī rasisma izpausmes un to sekas, piem., skolas rotaļu laukumā, darba vietā, ielās, masu saziņas līdzekļos, Austrālija ir vismaz izvairījusies no vardarbības.

Austrālija lepojas ar to, ka tā ir devusi cilvēkiem brīvas iespējas. Līdz 70.gadiem tas tika panākts ar asimilācijas politiku. Lai gan pēckara gadu migrantu vilni veicināja Austrālijas rūpniecības izaugsmi, dzīvot mierīgu un pārtikušu dzīvi varēja tie ieceļotāji, kas pielāgojās angļiski runājošo vairākumam.

Šajā rakstā gan nav aplūkots Austrālijas sākotnējo iedzīvotāju stāvoklis, bet arī par viņu situāciju 90.gadu vidū Austrālijas valdībai vairs nav īemesla kaunēties. Līdz pat 1967.gadam Austrālijas konstitūcijā pastāvēja ierobežojumi Austrālijas aborigēniem. Valdība ne tikai pārņēma iepriekšējā premjerministra Paula Kītinga (*Paul Keating*) darbību, kas bija vērsta uz Austrālijas politiskajām un tirdzniecības interesēm un sadarbību ar Āzijas valstīm. Tā 1993.gadā pieņēma dokumentu, kas Austrāliju pasludināja par *terra nullius*. Tas nozīmē zemi bez īpašniekiem. Kā zināms, iepriekšējā politika iedzimtajiem austrāliešiem atņēma juridiskas tiesības uz zemi. Šis pārmaiņas deva iespējas plašākiem samierināšanās procesiem.

Izmaiņas valsts politikā

Lai gan dažas no šīm izmaiņām notika pirms valdības maiņas, tagad Austrālijā ir konservatīva valdība, kas nodrošina valstī labklājību. Ekonomiskā politika, kurā valda individuālisms, racionālisms un tīrgus globalizācija, nosaka sociālo politiku. Valstī ir atbalsts "izslēgšanas" politikām: sabiedriskās atbildības vietā tiek atzīta balstīšanās uz ģimeni, atbildības par atkarīgiem cilvēkiem nodošana privātā pārziņā, kā arī sabiedriskās un kopienas palīdzības un aprūpes dienesti tiek pakļauti komercializācijai.

Šāda politika panāk to, ka no valsts sociālās palīdzības tiek "izslēgti" cilvēki, kas no vairākuma atšķiras pēc rases, etniskās piederības un dzīves stila. Lai mazinātu daudznacionālu ģimeņu veidošanos, tiek sašaurināti imigrācijas kritēriji. Pie visām nelaimēm atkal tiek vainoti vientuļie vecāki, īpaši vientuļās mātes. Multikultūra, dažādības atzīšanas

politika, pamazām tiek aizmirsta un to vietu ieņem kosmopolītisms. Kārtas, rases un dzimuma atšķirības tiek raksturotas kā "mēs" un "viņi".

Samierināšanās procesu starp iedzīmtajiem austrāliešiem saasinājusi federālās valdības reakcija uz Augstākās tiesas lēmumu, kas mēģināja izlīdzināt konfliktu starp iedzīmtajiem austrāliešiem un iebraucējiem. Bet valdība negribīgi izturas pret 1993.gadā pieņemto dokumentu, kas varētu veicināt samierināšanos, un nosaka: zeme nepieder nevienam.

Izmaiņas notiek tik ātri, un tās ir tik grūti prognozējamas, ka nav iespējams koncentrēties uz vienu diskriminācijas jautājumu. Galēji labējās Vienas nācijas partijas parādīšanās nacionālajā politikā parāda morālās nostādnes izmaiņas - "smags darbs, ģimenes rūpes, noraidoša attieksme pret dažādību un uzskati, ka cilvēki, kas dzīvo nabadzībā, ir morāli pagrīmuši un paši pie tā vainīgi". [2,13.]

Dažādības krustojšanās punkti

Veselības aprūpes institūcijas sniedz skaidru piemēru: nevienlīdzīgās iespējas veselības aprūpē ir cieši saistītas ar slimību izplatību. Tāpat kā Eiropā, arī Austrālijā ir skaidri redzama šī attiecība. [3] Valdība visvairāk ir norūpējusies par izmaksu samazināšanu, nevis par pieejamības un efektivitātes vienlīdzību. Jaundienvidvelsas štatā ir samazināts sabiedriskais sektors un līdz ar to cilvēku skaits, kas privāti apdrošina savu veselību, ir garākas rindas uz vietām slimnīcās un sabiedrība arvien vairāk noveco. Kopienas aprūpes institūcijas tiek maksimāli samazinātas, un palielinās vienas dienas ķirurģijas gadījumi, kas ļauj pēc iespējas samazināt nepieciešamo budžetu. Tie cilvēki, kam ir sarežģītas sociālās vajadzības, tam nav sagatavoti. Nauda tiek novirzīta citiem valdības līmeņiem vai privātajam sektoram. [3]

Ir redzama tendence ignorēt darbinieku un pacientu atšķirības, kā arī netiek samazināta pakalpojumu pieejamības nevienlīdzība, ko rada indivīdu kārtā, rase vai dzimums. [8] Ekonomiskās efektivitātes dēļ aprūpe nav vērsta uz katru individuālo pacientu un tā speciālajām vajadzībām, piemēram, uz veciem cilvēkiem vai sievietēm. Šī politika neņem vērā ne konkrētai etniskai grupai raksturīgās vajadzības, ne arī apzinās daudzus, savstarpēji saistītos sociālo problēmu cēloņus. Iedzīmto austrāliešu problēma ir tā, ka "rasu politika" nav spējīga pilnībā risināt

citus sociālo problēmu cēloņus - nabadzību, vecumu, dzimumu, pilsētas vai lauku vidi. Dažādība ir sarežģīta.

Sociālais darbs, sociālā darba izglītība un dažādības krustpunkti

Šis izmaiņas ir radījušas vērtību izvēli sociālajam darbam. Vai mēs, piemēram, veiksīm sociālo darbu kā labas sociālās aprūpes mārketingu? Vai sociālo darbu var piedāvāt kā labi iesaiņotu komercpreci? No sociālā taisnīguma perspektīvas tas saistās ar konservatīvo politiku. Opozīcijas politikas parāda citu ceļu, kas iesaista sociālo darbu cīņā par plašiem sociāliem mērķiem, liek iegūt starptautisku skatījumu uz sociālām problēmām. [6] Sociālajam darbam jāpievērš uzmanība jautājumiem, kas saistīti ar sabiedrības dažādību.

Ja izvēle jāizdara sociālā darba mērķos, tas pats jādara sociālā darba izglītībā. Minimālie izglītības standarti, ko pieprasa Austrālijas Sociālo darbinieku asociācija, ir:

"Primārajam mērķim jābūt - sagatavot sociālā darba veicējus, kas spēj kritiski analizēt, darboties saskaņā ar sociālā taisnīguma vērtībām, izvairīties no seksisma, rasisma un diskriminācijas savā praksē, kā arī cienīt cilvēka tiesības". [1]

Šīs prasības liek pievērsties tādiem jautājumiem kā "kultūra" un "konflikts". Bet vai tādi jēdzieni kā kārta, rase un dzimums, kas ir dažādības un diskriminācijas radītāji, ir jāpēta kopā vai atsevišķi? Tas nav pilnīgi jauns jautājums, bet viens no tiem, ko mūsu departaments izpētīja, rezultātā radot jaunu - problēmā balstītu mācību programmu. [5]

"Plūstošās smiltis" un augstākās izglītības teorija

1994.gadā, ņemot vērā domas par "pārmērīgu mācīšanu" un pieaugošo mācību programmu apjomu, mēs izpētījām jaunākās izglītības teorijas, lai mācīšanas praksi pārbaudītu saistībā ar sabiedrisko kontekstu. Jaunākās pieejas norāda uz mūsdienu sabiedrību sarežģītību un straujām izmaiņām tajās, uzsver mācīšanos visas dzīves garumā, mācīšanās integrāciju un kontekstuālu mācīšanos. Tas apstiprināja mūsu viedokli par mācīšanos, kas vērsta uz studenta patstāvību.

70.gadu beigās tika pārveidota mūsu mācību programma, lai uzsvērtu radikālas, feministiskas un strukturālas perspektīvas, kā arī lai parādītu sociālās politikas un sociālā darba mijiedarbību. Programmā saglabājās disciplīnu robežas, un līdz ar to studenti tādus priekšmetus kā "Sociālā darba teorija un prakse" un "Sociālā politika", "Sociālais taisnīgums" un "Pētījums" apguva kā atsevišķas disciplīnas kopā ar prakses izglītību. Mēs veidojām arī tādus kursus, kā, piemēram, "Antirasistiska prakse", "Feminisms un sociālais darbs", "Imigrācija - politika un prakse" utt. Kursi bija domāti noteiktām populācijas grupām, kā arī tradicionālajām prakses kategorijām - darbam ar indivīdiem, grupu darbam, kopienu darbam.

Radās duplikācija. Studentiem bija grūti integrēt politiku un praksi, teoriju, praksi un prasmes. 90.gadu vidū mēs noraidījām šādu pieeju profesionālai izglītībai. Mēs to vēlējamies nomainīt ar pieeju, kas bāzējas izglītības kontekstā - pastāvīgajās vides izmaiņās un sabiedrības dažādībā.

Mūsu jaunā mācību programma ir "uz jautājumiem vērsta", tā ietver "problēmā balstītu pieeju" un "uz jautājumiem un darbību vērsta" izglītības aspektus. [9] Tā balstās uz šādiem principiem:

- disciplīnu prakses vietā priekšmetu integrāciju, līdz ar to noraidot "kompetences" pieeju;
- sociālā taisnīguma vērtību saistība ar sociālā darba profesiju un arī ar mācību programmu;
- iesaistīšanās sociālajās izmaiņās, kas prasa labu sociālā darba praksi, kur nepieciešams izmantot teorijas, pielietot vērtības un veikt pētījumus par nepieciešamajām izmaiņām;
- uzmanība tiek pievērsta gan mācīšanās procesam, gan rezultātam; tā sasniegšana saistīta ar analīzes un komunikācijas prasmju attīstību;
- uz studenta patstāvību vērsta izglītība, kas balstās uz viņa iepriekšējo pieredzi un zināšanām;
- mācīšanās process veido progresiju, kurā studentu pieredzes summējas un viņi paši uzņemas lielāku atbildību par savu mācīšanās mērķu noteikšanu un sasniegšanu, kā arī par veidiem, kā iegūt zināšanas un prasmes.

Šīs pieejas galvenais guvums ir teorijas/prakses integrācija un tās balsti ir: vērtības, teorija un pētījumi. Tā ir uz realitāti vērsta - mācīšanās sākas ar reālās prakses situāciju apzināšanu, kuras prasa risinājumu. Studenti pielieto indukcijas metodi, šādā ceļā nonākot pie dažādām

teorētiskām perspektīvām. Mācīšanās tiek organizēta mazās grupās, tiek modelēti prakses komandas komunikācijas veidi un izmantotas personīgās prasmes un zināšanas. Mācīšanās notiek gan augstskolā, gan ārpus tās. Mazās grupas mācīšanos kopā ar docētāju/mācīšanās veicinātāju papildina ekspertu lekcijas un apmācību treniņos iegūtās prasmes, kā arī prakses izglītība.

Divos gadus no četrus gadus garās profesionālās sociālā darba bakalaura programmas studenti veic četrus "uz jautājumiem vērstās izglītības" mācību blokus. Katrs no tiem ir vērsts uz atšķirīgu prakses sfēru - veselības aprūpi, vecuma aprūpi, ģimeni un jaunatni utt. Mācīšanās ir progresīva, tā balstās uz iepriekšējām zināšanām un pieredzi. Turklāt katru gadu tiek iegūta prakses izglītība - 3.gadā prakse ir 60 dienas, bet 4.gadā - 80 dienas. Ceturtā gada beigās notiek integratīvās mācības, kas studentiem ļauj atkārtot un integrēt zināšanas, pieredzi un prasmes, kas iegūtas gan praksē, gan mācībās augstskolā.

Atkārtošana

Programma tiek pastāvīgi novērtēta. Mūsu - šīs programmas radītāju - nodoms bija izmantot noteiktas vērtības kā mehānismu, ar kura palīdzību integrēt mācīšanos. Šie jēdzieni bija - "dažādība", "taisnīgums", "vienlīdzība un brīvība", "miers", "izaugsme un progress". Mēs sasaitījām mācīšanās sfēras. Piemēram, ierosinājām, ka tādu jēdzienu kā "dažādība" varētu apgūt saistībā ar, piemēram, "multikultūru", "seksualitāti" un "vidi". "mieru" varēja saistīt ar "cilvēktiesībām", "drošību un aizsardzību", "vardarbību". Mēs uzskatījām, ka šie jēdzieni nav viennozīmīgi un līdz ar to tos varēja definēt no dažādiem viedokļiem. Mums neizdevās pārliecināt mūsu kolēģus, jo viņi uzskatīja, ka nedrīkst nevienam no jēdzieniem uzskatīt par svarīgāku. Pragmātisms uzvarēja. Mācību kursu veidotāji iepazīstināja studentus ar dažādām teorētiskām orientācijām. Mēs akcentējām sociālās pasaules sarežģītību, integrāciju un nepieļāvām nevēsturiskas pieejas izmantošanu.

Mūsu domu atklās tālāk analizētais piemērs, kas atspoguļo dažādību.

1. Savstarpējā saistība

Pirmkārt, nevajadzētu runāt par rases, dzimuma utt. dažādību, bet gan to savstarpējo saistību. Nedrīkstētu pieļaut, ka studenti saka: "Tagad

es esmu apguvis "rasismu" vai "dzimumu", līdz ar to saprotot, ka par šo tēmu vairs nebūs jādoma. Studentiem jānovērtē tas, ka "rase" ir tikai viena no dažādajām diskrimināciju radošām dimensijām, kuru nevar izprast, nepievēršot uzmanību citām. Tāpat arī kursu par "Vardarbību" var izveidot tā, ka tas neietver vardarbības izpausmes vecumā, ja netiek ņemta vērā savstarpējā saistība. Ir redzamas skaidras analogijas ar to kritizēto "medicīnisko modeli", kurā pievēršot uzmanību daļai, personība kopumā tiek ignorēta.

2. Līmeņi

Sociālā darba prakses līmeņi ir vēl viens no faktoriem, kam nepieciešams pievērst uzmanību - izglītībā nevar ignorēt daudzus līmeņus un mijiedarbības veidus starp to, kas tiek definēts kā "prakse", un to, kas tiek saukts par "politiku". Līdz ar to globalizācijas ainu, ekonomisko racionālismu un rasismu studentiem ir nepieciešams izprast, bet tas ir nepietiekami, lai studenti izprastu sociālā darba sarežģītību saistībā ar cilvēku rases un etniskās piederības atšķirībām visos prakses līmeņos. Tā var būt reālā pasaule, bet ne vienmēr cilvēku pieredzētā. Studentiem jāprot novērtēt gan katrs atsevišķais gadījums, gan visa kopaina.

3. Vēsture

Nedrīkstētu arī darboties, neņemot vērā vēsturi. Ja zināšanas nav balstītas uz vēsturi un salīdzinājumu, nav novērtējuma plāna. Mācību kursa strukturēšana, ja tajā ietver tikai ikdienas problēmas, nespēj atklāt izmaiņu nozīmīgumu laika gaitā - piem., ideoloģijas izmaiņas. Izpratne par "cienīgiem" un "necienīgiem" cilvēkiem atkarīga no laika ekonomiskā, sociālā un politiskā klimata. Nevēsturiska pieeja rada domu, ka "mums ir atbilde". Piemēram, visas pašreizējās ar labklājību saistītās problēmas "norakstīt" tikai uz ekonomiskā racionālisma rēķina, kā ir izdarījuši daži sociologi, nozīmē ignorēt dažas jau agrākas izmaiņas sabiedrības organizācijā. Piemēram, sievietes mainīgā pozīcija ir ietekmējusi darba tirgu vēl pirms ekonomiskā racionālisma uzsākšanās.

Programmas integrētā struktūra palīdz atrisināt minētās problēmas. Piemēram, tēmā "Slimība, nevienlīdzība un iejaukšanās", kuru studenti apskata 3.gadā, paplašinot savas profesionālās zināšanas, dažādības jēdziens tiek apgūts netieši. Studenti mācības, iepazīstoties ar šādu problēmsituāciju: ir trīs darbojošās personas - Mērija, viņas partneris Krēgs un viņu divarpus gadus vecā meita Lūcija. Viņi dzīvo Sidnejas nomalē, kur imigranti no Dienvidēiropas un Vidējiem Austrumiem dzīvo

kopā ar novecojušo angļiski runājošo kopienu. Viņa strādā par sekretāri, bet viņš - par apdrošināšanas aģentu. Viņi pērk sev māju. Tādi parametri kā vecums, kārtība un dzimums scenārijā tiek minēti, bet etniskā piederība, rase, seksualitāte un pilsonība - netiek minēti. Mūsu pieredze rāda, ka studenti, lai gan arī viņi atšķiras pēc savas etniskās piederības, kultūras un rases, spontāni uzskata, ka šī ģimene pieder pie angļiski runājošā vairākuma. Mums jāpanāk, lai viņi apzinātos dažādību. Piemēram, ja mēs liekam viņiem novērtēt ģimenei pieejamos sociālā atbalsta resursus, viņi pārsteigti atklāj tās demogrāfisko profilu un viņu iztēlē dramatiski mainās priekšstats par to, kāda var būt šī ģimene.

Mēs apzināmies, ka, jaunajā mācību programmā ir ietvertas vērtības, bet ir palikusi tukša vieta - nav nosauktas fundamentālas un neapstrīdamas vērtības un to realizācija. Pēc mūsu domām, sociālais taisnīgums var būt līdzeklis un tas, kā sociālais taisnīgums tiek panākts, arī ir pats svarīgākais sociālā darba izglītības jautājums. Iespējams, ka mēs nonākam pie dažādām pārliecībām. Ja arī tā notiek, tomēr programmas centrā jāpaliek šādam vakuamam, kas ļautu domāt, ka diskusijas var turpināties.

Literatūras saraksts:

1. *Carroll J.* The Lower Middle Class Revolt, News Weekly, 1997, March 8
2. *Davis A., George J.* States of Health: Health and Illness in Australia.- Sydney: Harpes Educational, 1993.
3. *George J., Napier L.* Conceptualizeing Future Directions for Social Work in Health and Well Being, Proceedings of the IASSW/IFSW Joint World Congress.- Hong Kong, 1996, July 24-27.
4. *George J., Napier L.* Social Work Education in a Changing Context, Synergy, 1996, 3, 9-10.
5. *Ife J.* The Changing Role of the State in the Provision of Human Services in Australia // Asia Pacific Journal of Social Work, 1997, 7:1, 6-18.
6. *Muir K.* King Lear. The Arden Shakespeare, Routledge, London, 1994.
7. *Shaver S., Fine M.* Social Policy and Personal Life: Change in State, Family and Community in the Support of Informal Care, Social Policy Research Centre, 1995.

8. *Taylor I.* Self Directed Learning and Social Work Education: A Critical Analysis, *Issues in Social Work Education*, 1993, 13:1, 4-24.
9. *Wilson J., Thomson J., MacMahon A.* The Australian Welfare State: key documents and themes.- Melbourne: Macmillan Education Australia, 1996.
10. Australian Association of Social Workers Ltd. Eligibility for Membership of AASW, AASW, Hawker, ACT, 1990.

Politikas žūrijas kā sociālā gadījuma analīzes mehānisms

Es zinu, ka nav cita droša sabiedrības spēka kā tikai paši cilvēki, un, ja mēs domājam, ka viņi nav pietiekami zinoši, lai veiktu sabiedrības kontroli, kontrole nav viņiem jāatņem, bet gan viņi jāinformē.

(Tomass Džefersons, 1820.gads.)

Ievads

Kopš 1991.gada, strādājot par konsultanti, apmācības treneru vadītāju un kopienu pārstāvi, es esmu izmēģinājusi konsultatīvu procesu, ko varētu saukt par "politikas žūriju". Šis process bija gan varas sadales veids, gan arī jauninājumus ievieošs process, kam vajadzēja palielināt kopienu iesaisti lēmumu pieņemšanā. Vienā gadījumā šis mēģinājums cieta neveiksmi, jo tajā bija iesaistīti bailīgi lēmumu pieņēmēji, bet divos citos gadījumos lēmuma pieņēmējus kā veiksmīgus raksturoja gan dalībnieki, gan procesa veicinātāji. Jēdziens, ko bija izveidojuši Vācijas un Amerikas sociālie darbinieki, nebija pārbaudīts vietējās Austrālijas kopienās. Šis mēģinājums ir viens no pasaulē veiktajiem mēģinājumiem izmantot procesu praktiskā situācijā. Pieredze rādīja, ka "politikas žūrijas" ir piemērots konsultatīvs mehānisms vietējās valdības līmenī. Praksē šī metode ir veids, kā uzzināt kopienu locekļu viedokļus, kā arī tos tieši iesaistīt lēmumu pieņemšanas procesā. Šis mehānisms ir praksē jāattīsta, lai tas tiktu pieņemts kopienā, kas nav pazīstama ar šo konsultācijas veidu. Ir nepieciešamas papildus iespējas, kas palīdzētu pārbaudīt metodes efektivitāti.

Pamatojums

Intervijas, kas tika veiktas ar Lismoras pilsētas Padomes konsultantiem un personālu 1994.gada decembrī, atklāja apbrīnojamu vienprātību par vienu kopienu konsultāciju aspektu - publiskām tikšanās ir nozīmīgi trūkumi. Ievēlētajiem pārstāvjiem un padomes

darbiniekiem bija notikušas daudzas tikšanās ar sabiedrību, uz kurām, pēc viņu domām, nāk tikai "dusmīgie pilsoņi", vai arī tie, kas meklē sev klausītājus. Interviju komentāri bija šādi:

- *Es domāju, ka tikšanās ar sabiedrību ir nedaudz garlaikojoša;*
- *Es tiešām ienīstu tikšanās reizes ar sabiedrību, jo tie vienīgi cilvēki, kas ierodas uz tām, ir tie, kas pretojas kaut kam;*
- *Mēs visi zinām šādu tikšanās reižu trūkumus.. tās, iespējams, piesaistīs minoritāšu grupas, ieinteresētas tajā, par ko jūs diskutējat, un noteikti vai nu to dedzīgi atbalstīs, vai arī būs pilnīgi pret;*
- *Es neticu, ka tikšanās reizēm ar sabiedrību ir kāda reprezentatīva nozīme;*
- *Es personiski neticu, ka tikšanās reizēm ar sabiedrību ir kāda konsultatīva nozīme.*

Ir uzskats, ka pasīvākie un mērenākie tikšanās reizes dalībnieki paliks klusējot.

- *"Vidējais cilvēks" patiešām nevēlas iesaistīties kādā formālā pasākumā;*
- *Es domāju, ka konsultācijas laikā mēs iegūstam tikai daļu no kopējā viedokļa. Parasti to izsaka cilvēki, kas var sacelt vislielāko troksni.*

Ir doma, ka cilvēki ar brīnišķīgām idejām neieradīsies vai paliks klusējot, jo nespēs saņemt drosmi pārkliegt skaļākos un agresīvākos.

- *Jums jāuzklausā daudz par to, ko cilvēki domā un jūt, un jūs zināt, ka cilvēkiem ir spēcīgas emocijas un ka viņiem ir ļoti labas domas. Bet, ja jūs sasauktu tikšanos, viņi neatnāktu.*

Tie, kas vada tikšanās reizes, rada "šovu", ko var raksturot: "Mums ir priekš jums darījums!" Klausītāji sēž rindās ar seju pret ekspertiem, kas rāda savus materiālus vai, vēl sliktāk, stundām ilgi runā bez vizuāliem materiāliem, tad jautā klausītājiem (vai tiem, kas vēl joprojām ir nomodā), vai viņiem ir jautājumi.

Iespējams, ka tikšanās reizes ar sabiedrību labi parāda to, cik lielā mērā sabiedrība pievērš uzmanību attiecīgajam jautājumam. Tā lēmumu pieņēmēji var iegūt pārliecību par to, kuri jautājumi ir jāapspriež. Tikšanās reizes var veikt informācijas nodošanas funkciju, bet dilemma ir tā, ka iedzīvotāji vēlas ne tikai noklausīties dažādu ekspertu viedokļus, bet arī pašī runāt. Tikšanās reizēs reti tiek pieņemti lēmumi, tās netiek veidotas kā izglītojošas tikšanās. Par laimi, arvien vairāk tiek rīkotas

apmācības mazās grupās, kas tiešām dod iespēju dalībniekiem tieši iesaistīties lēmumu pieņemšanā. Bet tas, protams, neatrisina šo problēmu kopumā.

Ir divi faktori, kas rada neapmierinātību: organizētāji un ielūgtie klausītāji. Vietējās pašvaldības reti izmanto prasmīgu organizatoru palīdzību; labāk izglītotas padomes šādu vajadzību atzīst un uzaicina profesionālus darbiniekus vai pieredzējušus kopienu locekļus, kas varētu veikt šo nozīmīgo uzdevumu. Nodrošinot labu tikšanās vadību, organizatori var garlaicīgu tikšanos pārvērst par dzīvīgu forumu.

Cits jautājums ir klausītāji. Ja tikšanās ir reklamēta mēdijos, tā pievilina tos iedzīvotājus, kas var vairāk zaudēt no kāda risinājuma, nevis tos, kas no tā var iegūt.

Lēmumu pieņēmēji ir neapmierināti, ka viņi nespēj noteikt visas kopienu reakciju uz kādu lēmumu. Lēmumu pieņēmēji runā par savu vajadzību:

izveidot kādu nejausu cilvēku grupu, ko varētu izmantot kā visas kopienu barometru.

Šī vajadzība ir viens no iemesliem, kāpēc es esmu ļoti ieinteresēta "politikas žūriju" izveidē. Vācijā ir notikuši eksperimenti ar nejausi izvēlētām grupām, kas tiek sauktas par "plānošanas šūniņām", bet Neds Krosbijs (*Ned Crosby*) ar kolēģiem ASV atūstīja jaunu pilsoņu dalības formu, ko viņi sauca par pilsoņu grupām jeb paneļiem. Krosbija komanda vēlējās atdalīt ierēdņu politisku lobēšanu no patiesas dalības lēmumu pieņemšanas procesā (Krosbijs ar kolēģiem, 1986). Viņi izskaidro atšķirību šādi:

"Ir jāatdala veiksmīgas pilsoņu dalības metodes no veiksmīgiem lobēšanas paņēmieniem. Pēdējā parādība ietver mēģinājumus izmainīt sabiedrības politiku tādējādi, ka tiek panākts, lai liels pilsoņu skaits kontaktējas ar kādu no ierēdņiem. Mērķis ir iegūt pēc iespējas vairāk atbalstītāju, kas viedokli, kurš tiek pieņemts par pareizu, varētu izteikt ierēdņiem. Pilsoņu dalība ... ir mēģinājums darīt pretējo: sākt ar kādu cilvēku grupu, informēt viņus par konkrēto jautājumu un lūgt viņiem ieteikt politikas variantu, ko viņi uzskata par piemērotāko atbilstošajam panākšanai. Tas ir mēģinājums izveidot dialogu starp sabiedrību pārstāvošu grupu un ierēdņiem, lai ierēdņiem būtu iespēja redzēt to cilvēku reakciju, ar kuriem saistās viņu lēmumi, nevis vienkārši dzirdēt viedokļus no tiem, kas viņus ietekmē sava redzes viedokļa vai interešu vadītī (Krosbijs ar kolēģiem, 1986).

Viens no "politikas žūrijas" procesa aspektiem, kam jāpievērš uzmanība, ir attiecīgās sabiedrības daļas izglītošana vai informēšana. Konsultanti man vairākas reizes ir izteikuši savu viedokli, ka kopiena nav spējīga pieņemt nozīmīgus lēmumus, ja tā nesaņem pietiekamu informāciju. Ir veikti vairāki nozīmīgi un veiksmīgi pētījumi, kas parāda to, ka iespējams iesaistīt pilsoņus lēmumu pieņemšanā ar "žūrijas" palīdzību. [5;6]

Krosbijs ar kolēģiem ierosināja sešus kritērijus veiksmīgas pilsoņu dalības metodei:

- dalībniekiem jāpārstāv plašāka sabiedrība,
- procesiem jāveicina lēmumu pieņemšana,
- procesiem jābūt godīgiem,
- procesiem jābūt ekonomiskiem,
- procesiem jābūt elastīgiem,
- jābūt garantijai, ka grupas rekomendācijas tiks respektētas.

Ir bijis pārsteidzoši mazs skaits pētījumu par šīs metodes izmantojumu.

Jāuzsver, ka "politikas žūriju" izvēles nozīmīgs faktors var būt dažādie izvēles līmeņi. Iespējams pieaicināt brīvprātīgos un pēc nejaušības principa izvēlēties no viņiem, iespējams kopā saaicināt nejauši izvēlētu grupu, kas ir stratificēta pēc vecuma, sociālekonomiskā statusa, ģeogrāfiskās atrašanās vietas vai attieksmes. Ir svarīgi pārbaudīt, vai šajā grupā tiešām ir ietverti cilvēki, kas varētu pārstāvēt visus sabiedrības grupējumus. Nejauša izvēle nedod iespēju ietvert visu sabiedrības slāņu pārstāvjus.

1.gadījuma analīze: Lismoras Heita pamatskolas vecāku žūrija

Mani iesaistīja vietējās skolas padomē kā kopienas pārstāvi. Šī padome darbojās pēc tradicionālajām paražām - ar izvēlētu prezidentu un sekretāri. Tikšanās procedūras ir formālas, un skolas direktors lielā mērā kontrolē tikšanās plānu.

Tāpat kā lielākajā daļā skolu, vecāku tikšanās ir slikti apmeklētas, tādēļ ir grūti uzzināt vecāku viedokli par skolu. Pēc tam, kad es biju izskaidrojusi "politikas žūrijas" procesu skolas padomes locekļiem, tika nolemts mēģināt iesaistīt vecākus skolas mērķu izvirzīšanā. Mēs gribējām uzzināt, kas ir svarīgi viņiem: *kā* viņu bērni būtu jāmaca, *ko* viņu

bērniem jānāca, kādai jābūt skolas *virzībai* un citus jautājumus, kas viņus uztrauc, saistībā ar viņu bērnu izglītību.

1993.gadā mēs nolēmām veidot vecāku žūriju pēc "politikas žūrijas" modeļa. Es piedāvāju koordinēt nejaušās izvēles procesu, uzrakstīt publikāciju un organizēt pašu šo "gadījumu".

Mēs izsūtījām paziņojumus visiem vecākiem, ka viņi ir iekļauti nozīmīgā loterijā. Mēs uzrakstījām visu skolēnu vārdus un lapiņas ielikām cepurē, un izvēlējamies divus vārdus no katra skolas gada: no bērnodarza līdz sestajai klasei, izvēlējamies vienādu māšu un tēvu skaitu. Mēs sazinājāmies ar šiem vecākiem un pastāstījām, ka viņi ir laimējuši "loterijā" un uzaicinājām viņus apmeklēt vakara diskusiju par skolas mērķiem. Ieradās darboties negribīga grupa. Daži no vecākiem nekad iepriekš nebija apmeklējuši skolu.

Mēs bijām iesaistījuši prasmīgu tikšanās veicinātāju, līdz ar to vakara sākumā vecākiem tika izteikts lūgums novietoties uz neredzamas līnijas tā, lai visnegribīgākie dalībnieki būtu vienā galā un entuziasti - otrā līnijas galā. Nebija pārsteiguma par visblīvāk "apdzīvoto" līnijas galu. Visi bija teikuši, ka viņi jūtas neērti, ka ir izvēlēti. Daudzi teica, ka ir ieradusies ziņkārības vai vainas sajūtas dzīti. Tikšanās gaitā dalībnieki sāka justies labāk un atklāja, ka viņi spēja diskutēt tikpat labi kā entuziasti un ka viņi varēja aplūkot jautājumus, kas viņu dzīvē ir ļoti nozīmīgi - kā viņu bērnam jātiec izglītotam.

Šī tikšanās tika organizēta kā "žūrija", kurā faktus minēja skolotājs, konsultants, daži skolēni un kopienas dalībnieks. Katrs runātājs runāja par savām izglītības prioritātēm. Tā bija brīnišķīga, dzīva diskusija, un vecāku grupas iesaistīšanās līmenis auga ar katru minūti.

Tad mēs sadalījāmies mazās grupās un vecāki dalījās atmiņās par saviem skolas laikiem. Katra grupas apsprieda savas raizes par bērniem un atbildēja uz jautājumu - "kas ir nozīmīgs mūsu bērniem?". Rezultātā tika izteikti dažādi praktiski ierosinājumi. Vecāki, kas dažas stundas iepriekš bija negribīgi ieradusies, pārvērtās par aktīvu grupu, un bija grūti viņus sūtīt mājās vakara beigās, jo diskusija bija tik aizraujoša un dzīvīga.

Vakara gaitā vecāki atklāja dažādas lietas, un tas atspoguļojās vakara novērtējumā: viņi bija **pietiekami kompetenti**, lai diskutētu; citiem vecākiem bija līdzīgi, dažiem - atšķirīgi uzskati; visi uzskati bija patiesi; diskusijas par izglītību bija stimulējošas un patīkamas; savu viedokļu izteikšana šādā veidā varēja ietekmēt viņu bērnu mācīšanu un mācīšanos nākotnē.

Atskaņas

Mēs pieļāvām būtisku kļūdu, ko ir vērts pieminēt. Mēs lūdzām vecākus izteikt savus komentārus un rūpes skolas personālam ar tā skolotāja palīdzību, kas bija uzstājies kā runātājs. Prioritāšu sarakstu - "kas ir nozīmīgs manam bērnam" un vecāku komentārus skolas personāls uztvēra kā kritiku un uzskatīja, ka viņi jau veic daudzas no tām lietām, ko ir pieminējuši vecāki. Es nožēloju, ka procesa veicinātājam netika dots papildus pienākums pašam runāt ar skolotājiem, kas, diemžēl, bija nepareizi izpratuši komentārus. Mēs bijām jūtīgi pret vecāku vajadzībām, bet jūtīgums izpalika saistībā ar skolotājiem.

1994.gadā skolai jau bija jauns direktors un tika izmantots cits process. Visi vecāki tika ielūgti pārrunāt skolas stratēģisko plānu. Nedaudzo vecāku ieguldījums tika publicēts kā daļa no plāna pēc tam, kad viņi apstiprināja, ka tiešām tā domājuši. Es ievēroju, ka šī metode lika atnākt parastajam, nelielajam vecāku skaitam, un es biju apbēdināta, ka nozīmīgais jaunais process - "vecāku žūrija" netika atkārtots. Tas tomēr nav mainījis manas domas par iespējām, ko "vecāku žūrijas" piedāvā, īpaši par iespēju iesaistīt negribīgus un klusus vecākus.

Skolas padomes un varas sadale

Varas sadale skolā notiek dažādos līmeņos saskaņā ar to līmeni, kurā vecākus uzklausa, un līmeni, kurā viņi ietekmē lēmumu pieņemšanu. Tas ir nozīmīgs aspekts. Skolas padome, piemēram, jūt, ka tai ir nozīmīga loma. Viena funkcija, ko tā uztver nopietni, ir personāla izvēle un tas, ka tās dalībnieki tagad ir apmācīti piedalīties grupu izvēlē. Tomēr padomes loma ir samazinājusies. Valdība ir parakstījusi vienošanos ar skolotāju apvienību, kas nosaka, ka skolas padomēm nevajadzētu pieņemt ar personālu saistītus lēmumus.

2.gadījuma analīze - "Mūsu Ballina"

1994.gadā man lūdza uzņemties Ballinas Informācijas centra projektu. Ballina atrodas Austrālijas austrumu krastā, Jaundienvidvelsā. Projekts saucās "Mūsu Ballina", un tas bija vērst uz kopienas viedokļu un ideju par Ballinas Centrālā biznesa rajona attīstību izziņāšanu.

Ar kolēģes Keitas Fišeres (*Kath Fisher*) palīdzību mēs apmācījām trīs brīvprātīgos un koordinatoru, kas varētu plānot un vadīt savu "politikas žūriju". Mēs bijām atbildīgi par organizatoru apmācību un

kopienas konsultācijas dienas procesu atvieglināšanu. Pēc pilnas dienas apmācības sesijas viņi uzrakstīja savu publicitātes materiālu, runāja ar spikeriem un padomi, savāca visus nepieciešamos materiālus un uzrakstīja vēstules tam rajonam, kuru viņi bija izvēlējušies par savu mērķi. Apmācības sesijas notika 1994.gada februārī ar kulmināciju 1994.gada 27.augustā.

Gaidāmo dalībnieku skaits tika samazināts no 20 uz 15, un lielākā daļa no viņiem bija vecāki cilvēki (sešas sievietes un deviņi vīrieši). Tas atspoguļoja Ballinas demogrāfiju, jo tā bija novecojoša populācija. Brīvprātīgajiem darbiniekiem vajadzēja daudz strādāt, lai pārliecinātu iedzīvotājus par vajadzību ierasties. Viņi personiski apmeklēja nejauši izvēlētos iedzīvotājus pēc tam, kad bija visam rajonam nosūtījuši vēstules. Vecas sievietes parasti bija negribīgas un uzskatīja, ka var sniegt tikai nelielu ieguldījumu.

Diena sākās ar to, ka visi dalībnieki iepazīnās, un tad viņiem bija iespēja aplūkot vizuālos materiālus, kuru mērķis bija stimulēt viņu interesi par biznesa rajona izveides iespējām. Sekoja "ledus laušana", kuras laikā dalībniekiem vajadzēja domāt par kādu citu pilsētu, kurā viņiem bijis labi un ko viņi negribētu atstāt.

Tad nāca runātāji; starp viņiem bija pilsētas plānotājs, tūristu informācijas centra darbinieks, vietējās vides aizsardzības komitejas darbinieks, augstskolas students un konsultants (kas biju es, jo vietējais pārstāvis neieradās). Runātāji piedāvāja savas perspektīvas, un dalībniekiem pēc katra no runātājiem bija dotas dažas minūtes, kuru laikā viņi varēja diskutēt par runātāju izvirzītajiem jautājumiem. Šis bija labs scenārijs. Iespējams, ka ir mokoši uz klausīt vairākus runātājus pēc kārtas bez pārtraukuma un, iespējams, ka traucētu jautājumu uzdošana pēc katra no runātājiem, jo pastāv iespēja, ka atbildes uz šiem jautājumiem sniegs nākošie runātāji. Pēc runātājiem sekoja jautājumu uzdošana, un tad iedzīvotāji varēja izteikt savas domas par aplūkotajām tēmām.

Mēs ieteicām organizatoriem izmantot isu vingrinājumu, kas ietvertu relaksāciju un vizualizāciju, kam pēc tam sekotu grupas darbs ar mālu, kritiņiem un kura laikā tiktu radīti modeļi. Organizētāji negribēja veciem un konservatīviem cilvēkiem likt darīt šādas lietas, bet beigās tomēr piekrita. Iznākums bija labs: dalībnieki stāvēja un skatījās, kā daži cilvēki zīmēja vai veidoja modeļus, un vēlāk to darīja paši. Grupa bija ļoti dzīvīga un izteica brīnišķīgus ierosinājumus. Bija grūti viņus pārtraukt pusdienlaikā.

Pēc pusdienām mazās grupas ziņoja par savā grupā fiksētiem galvenajiem rezultātiem, tad diskutēja un vienojās par piecām lietām, kas būtu jāsaģlabā Ballinā, un piecām citām lietām, ko viņi vēlētos mainīt. Pēc tam mēs vēlējamies noteikt visas lielās grupas priekšrocības.

Nākošo nedēļu laikā vairāki dalībnieki zvanīja uz Ballinas Informācijas centru, lai parunātos un redzētu, kā norit darbs pie šī projekta. Viņi vēlējās uzzināt, kas tiks realizēts no ierosinātā. Atgriezeniskā saikne liecināja, ka arī negribīgie dalībnieki uzskatīja, ka šī diena ir bijusi veiksmīga un ka viņiem patīcis šis process.

3. gadījuma analīze - pretestības pētījums - Lismoras pilsētas padome

1991.gada novembrī es pievērsos Lismoras pilsētas padomes jautājumam - plūdu iespējas samazināšanas plāniem, īpaši - plānam izveidot plūdu aizsardzības sistēmu apkārt galvenajam biznesa rajonam. Kopienas attieksme pret projektu nebija skaidra. Mans ierosinājums:

Lai adekvāti un laicīgi konsultētu kopienu, Padome izmēģinās "politikas žūriju" plūdu samazināšanas jautājumā.

Es akcentēju šādus jautājumus:

- Šis jautājums kļūs par Lismoras galveno jautājumu nākošajos gados, un nekad nevar būt pārāk augstu novērtēta adekvāta kopienas konsultācija. Plūdu komiteja tika izveidota no cilvēkiem, kas gandrīz visi bija tieši iesaistīti šajā problēmā - tie bija zemes īpašnieki, ko nevar uzskatīt par visas kopienas¹ pārstāvjiem.
- Mums nepieciešams nolemt, kā maksāt par šo dārgo pasākumu, īpaši apspriežot šo plānu ar potenciālajiem nodokļu maksātājiem.

Es mudināju uz to, ka mums vajadzētu iegūt plašākas kopienas viedokli. Es ierosināju, ka mēs varam izveidot "politikas žūriju", kas aplūkotu tikai jautājumu "Kas maksās?". Šo ierosinājumu neatbaistīja padomes vairākums, jo šie cilvēki, iespējams, kļuva nervozi par sekām, ko varētu radīt "politikas žūrija", jo viņi domāja, ka mans uzdots jautājums var panākt tikai plāna atcelšanu.

¹ Džons Bērnhems (*John Burnheim*) uzskata, ka lēmumu pieņemšanas orgāniem statistiski jāpārstāv tie cilvēki, ko viņu lēmumi ietekmē. Dilemma, kas saistās ar šo komiteju, ir tā, ka to veidoja galvenokārt tikai cilvēki, kam piederēja zeme plūdu apgabalā, bet tika ignorētas visu citu iedzīvotāju intereses, kas saistījās gan ar plūdu samazināšanu, gan estētiskajiem un sociālajiem jautājumiem.

Es mēģināju vēlreiz nākošajā gadā, bet atkal neguvu savam ierosinājumam nepieciešamo atbalstu. Es biju ierosinājusi nodarbināt organizatoru, jo es zināju, ka viņa profesijas cilvēkiem uzticas. Es biju izplatījusi arī informācijas lapu par "politikas žūrijām", lai padomnieki varētu novērtēt šīs konsultācijas metodes labās iezīmes. Viņu pretestība bija saistīta ar to, ka viņi nevēlējās ļaut kopienai iejaukties lēmuma pieņemšanā, kas, pēc viņu domām, jau bija pieņemts ar ievēlētu pārstāvju piekrišanu.

Bet viņu interese par šo procesu bija acīm redzama, un no intervijām, ko es veicu 1994.gadā, ir redzama viņu gatavība izmēģināt šo konsultācijas metodi:

- *"Politikas žūriju" ideja ... man patika es to nekad neesmu izmantojis un es nekad neesmu redzējis, kā tā darbojas, bet nejauša cilvēku izvēle man šķiet labs veids, kā iegūt kopienas viedokli;*
- *Lai gan es neesmu veicis "politikas žūrijas" darbu, es domāju, ka tā ir patiešām interesanta ideja, un es tiešām gribētu redzēt, kā tā notiek;*
- *Tāda mehānisma kā "politikas žūriju" izmantošana, kad ir iesaistīti nejauši izvēlēti cilvēki kā kopienas pārstāvji, ir tiešām interesanta.*

Plūdu samazināšanas plāns, kā jau es paredzēju, kļuva par ļoti apspriestu jautājumu, jo parādījās daudzi opozīcijas pārstāvji. Šis jautājums vēl nav atrisināts.

Nejauši izvēlēta pilsētas rajona komiteja

Manā agrīnās darbības laikā es biju veiksmīgi izveidojusi Kopienas konsultācijas komiteju (KKK), lai atvieglinātu pilsētas komiteju izveidi. Komiteja gribēja izmēģināt manu ieteikto izvēles metodi - nejauši izvēlēties vismaz vienu pilsētas rajona komiteju. Mūsu plāns paredzēja viena cilvēka nejaušu izvēli no katra ielas, un šajā grupā vajadzēja iesaistīt vienādu vīriešu un sieviešu skaitu. Sarakstā ietilpa iedzīvotāju adreses no 25 ielām, un viena no tām bija izvēlēta pēc nejaušības principa.

Pilsētas galva kopā ar diviem neatkarīgiem kopienas konsultantiem piekrita palīdzēt šajā "loterijā". Mēs izvēlējāmies četrus iedzīvotājus no katras ielas un sanumurējām viņus izvilkšanas kārtībā. Mēs vēlējāmies,

lai gadījumā, ja pirmais izvilktais iedzīvotājs atteiktos ierasties, mēs varētu uzaicināt nākošo.

Interesanti ir tas, ka šajā Lismoras daļā bija raksturīga vecāka populācija nekā pārējā pilsētā un tajā dzīvoja vairāk sieviešu nekā vīriešu.

KKK šajā rajonā bija izplatījusi informācijas lapiņu, lai kopienas iedzīvotāji būtu informēti par iespēju, ka viņu vārds tiks izlozēts. Pēc vārdu izlozes iedzīvotājus informēja rakstiski. Divi no mums kontaktējās ar šiem cilvēkiem pa telefonu. Mūsu mērķis bija iesaistīt ne tikai šajā ielā dzīvojošos nodokļu maksātājus, bet visus cilvēkus, kas tur patiesībā dzīvoja.

Mēs saskārāmies ar daudzu cilvēku nevēlēšanos piedalīties. Mēs uzsvērām, ka tieši viņu ielai ir svarīgi, lai viņi piedalītos mūsu programmā. Mēs jutām, ka cilvēki varbūt nevēlēšies pārstāvēt plašāku rajonu, bet, iespējams, ka viņi piekritīs pārstāvēt ielu, kurā dzīvo.

Mēs izvēlējāmies 27 dalībniekus - vienu no katras ielas, izņemot gadījumus, kad ielā bija vairāk nekā 40 māju (tādos gadījumos izvēlējāmies 2 dalībniekus). No tiem cilvēkiem, ar kuriem es kontaktējos personiski, 3 vecākas sievietes atteicās ierasties, jo viņas vai nu atveseļojās pēc operācijas, vai arī tai gatavojās. Citas sievietes teica, ka nevēlas doties ārā vakarā (kad tikšanās reizes bija paredzētas) pat tad, ja tikšanās vieta bija netālu no viņu mājām. Lielākajā daļā gadījumu viņas ieteica jaunākus kaimiņus - vīriešus, kas, viņuprāt, spēja dot lielāku ieguldījumu.

Lielākā daļa no cilvēkiem, ar ko mēs sazinājāmies, šķita pārsteigti par to, ka kāds vēlas uzzināt viņu viedokli, un uzskatīja, ka diskusijai ir nepieciešami tikai ekspertu viedokļi. Mēs pacietīgi izskaidrojām, ka viņi ir tieši tie cilvēki, ko mēs vēlējamies atrast, cilvēki, kas zināja, kas viņu ielai nepieciešams, lai cilvēki labāk dzīvotu.

Viena sieviete, kuras mājas es apmeklēju, bija stāvoklī, un viņa varēja dzemdēt kuru katru dienu. Bet viņa bija sajūsmā par šādu pozīciju un nevarēja sagaidīt brīdi, kad tiks iesaistīta. Viņai neviens nekad iepriekš nebija lūdzis sniegt šādu ieguldījumu, un viņa ļoti vēlējās to darīt. Tātad reakcijas bija visdažādākās - sākot no entuziasma līdz pat pilnīgai nevēlmei kaut ko darīt. Gandrīz visi vīrieši piekrita piedalīties.

Pirmajā vakarā daži dalībnieki izteica skepsi par projekta vērtību un par to, vai Padome viņos ieklausīsies vai arī darbosies saskaņā ar savām domām. Tās bija pamatotās šaubas, jo Padome (7 no 12 padomniekiem) nolēma samazināt finansējumu, kas bija paredzēts cilvēkam, kas strādātu kā pilsētas rajona komitejas koordinators. KKK bija apmulsusi un

pārsteigta par šādu notikumu gaitu. Dalībnieki bija ieguldījuši lielu laiku un pūles. Viens opozīcijā esošs padomnieks publiski izteicās, ka neaizkarīgo kopienas padomnieku koncentrētās pūles, dibinot pilsētas rajonu komitejas, ir tikai mēģinājumi radīt varas bāzi.

Secinājumi

Dalībnieki

Vīrieši labprātīgāk nekā sievietes piekrita uzaicinājumam, un sievietes biežāk izteica domu, ka viņu vietu vajadzētu atdot kādam vīrietim, kas varētu būt spējīgāks. Vecas sievietes domāja, ka viņu vietā varētu stāties jaunāki cilvēki, jo viņas uzskatīja, ka viņi ir spējīgāki.

Ja tika iesaistīti negribīgi dalībnieki, piedalīšanās "politikas žūrijās" atraisīja viņu entuziasmu un palīdzēja kaut ko iemācīties. Piemēram, vecāki žūrijā iemācījās, ka viņi ir pietiekami kompetenti, lai diskutētu, visi uzskati bija patiesi un respektējami, diskusijas par izglītību varēja būt stimulējošas - savu viedokļu izteikšana varēja ietekmēt viņu bērnu mācīšanu un mācīšanos nākotnē. Neskatoties uz entuziasmu, nebija personu, kas ierosinātu un uzņemtos šo metodi padarīt par institūcijā pieņemtu un tradicionālu.

Nejauši izvēlēto grupu dalībnieku skaits bija zemāks par gaidīto. Pieci cilvēki no 20 neapmeklēja Ballinas tikšanos un tikai 14 no 77 piedalījās pilsētas rajona tikšanās reizē. Tātad nejauši izvēlēto cilvēku skaitam jābūt lielākam par nepieciešamo dalībnieku skaitu.

Padomnieki

Ievēlētie pārstāvji bija:

- aizdomīgi par procesu, ko viņi pilnībā neizprata;
- negribīgi pret "žūrijas" metodes izmantošanu, jo viņi jau bija pieņēmuši lēmumu par aplūkojamc jautājumu;
- ieinteresēti "politikas žūrija" procesā, lai gan tas neparādījās, kamēr nebija veikta stratēģiskā aptaujāšana.

Stratēģiska aptaujāšana ir process, kas noder slēptu attieksmju noskaidrošanai.

Publicitāte

Pirms "politikas žūrijas" izvēles ir jānodrošina publicitāte tajās aprindās, kur šis process nav pazīstams. Tā iespējams panākt lielāku atsaucību no izvēlētajiem dalībniekiem.

Informācijas sniegšana

Jāsniedz dažāda veida informācija (piemēram, vizuāla vai taustāmi materiāla sarežģīta plānošanas procesa laikā). Tas samazina klausītāju nogurumu, kā arī palielina viņu radošo darbību.

Atgriezeniskā saikne

Skolotājus visvairāk uztrauca atgriezeniskā saikne, ko viņi saņēma no vecākiem, jo tā bija izrauta no konteksta un tai nebija sniegts skaidrojums. Ir svarīgi sniegt atgriezenisko saikni saistībā ar kontekstu visām iesaistītajām pusēm pēc "politikas žūriju" darba.

Literatūras saraksts:

1. Ballina Information Centre. Our Ballina. Report of the Central Business District Community Consultation (Report). Ballina Information Centre, 1994.
2. Burnheim J. Is Democracy Possible? - Berkeley: University of California Press, 1985.
3. Carson L. Perspectives on community consultation. Strategic questioning in action. - Australian Planner, 1995, 32(4): 215-219.
4. Emery F. Adaptive Systems for Our Future Governance.- Penguin Education, 1981.
5. Kathelene L., Martin J.A. Enhancing Citizen Participation: Panel Designs, Perspectives and Policy Formation // Journal of Policy Analysis and Management, 1991, 10 (1), pp. 46-63
6. Renn O., Webler T., Rakel H., Dienel P., Johnson B. Public Participation in decision Making: A three-step procedure // Policy Sciences, 1993, 26, pp. 189-214.

Starpprofesionāļu komandu un starpinstitūciju sadarbība sociālo problēmu risināšanā

Kopš Latvija atguvusi neatkarību, valstī notiekošās izmaiņas ir saasinājušas jau esošās problēmas un radījušas jaunas. Tāpat kā citās pārejas valstīs, demokrātijas un tirgus ekonomikas atdzimšana radikāli paplašinājusi cilvēku sociālās, ekonomiskās, politiskās un kultūras izvēles iespējas. Taču šim izvēles iespēju pieaugumam līdzī nākušas jaunas netaisnības - plašu aprindu sociālā atstumtība un cilvēku neaizsargātība.

Sociāli ekonomiskā situācija Latvijā pēdējos gados ir ļoti kritiska, un joprojām vērojama tās pasliktināšanās – bezdarba līmeņa pieaugums, ģimeņu ienākumu samazināšanās, sadzīves maksājumu palielināšanās, nevienlīdzība veselības aprūpes un izglītības pieejamībā. Cilvēki nespējot apmierināt savas primārās vajadzības, tiek pakļauti spēcīgam stresam, kas savukārt izraisa jaunu problēmu ķēdīti – alkoholismu, narkomāniju, amorālu dzīves veidu, vardarbību u.c. Tāpēc ir radusies nepieciešamība izveidot tādu sociālo pakalpojumu sistēmu, kas palīdzētu pārvarēt sociālās problēmas. To sekmīgai risināšanai nepieciešama kompleksa, diferencēta pieeja. Problēmas sarežģītā būtība liek izmantot pieeju, kas apvieno dažādu institūciju un palīdzības dienestu pieredzi, un prasmes iejaukšanās procesa dažādos posmos un veidos.

Komandpieeja, mūsaprāt, varētu tikt izmantota, strādājot ar cilvēkiem, kuriem ir speciālas vajadzības, ar klientu un viņa ģimeni, kas cietusi vardarbībā, arī rehabilitācijas darbā un citos gadījumos, kad ir nepieciešama vairāku speciālistu iejaukšanās. Latvijā izveidotas gan valstiskas, gan nevalstiskas organizācijas, kurām būtu jārisina sociālie jautājumi, taču institūciju darbs nav pietiekami specializēts un koordinēts, tās darbojas nesaskaņoti. Praktiski maz tiek runāts par starpinstitūciju sadarbību.

Efektīva iejaukšanās liek izmantot vairāku institūciju sadarbību un koordinētu darbību – tā ir starpinstitucionālā pieeja. Tās mērķis un principi palielina dažādu kopīgi strādājošu institūciju un profesionāļu ekspektācijas, kas ietver:

- izpratni par iejaukšanās mērķiem un to, kas ir laba prakse;
- katra iejaukšanās dalībnieka lomas un ieguldījuma novērtēšanu;
- ieguldījumu valstiskā un nevalstiskā sektora līdzdalībā;
- savu darba kolēģu vides ierobežojumu un situācijas pārzināšanu;
- priekšroku, kas tiek dota koordinētām pūlēm, nevis vienas institūcijas vienpusējai darbībai vai dažādu institūciju nekoordinētai darbībai;
- vēlēšanos mācīties citam no cita;
- ticību tam, ka ļoti svarīgi ir atskaitīties saviem klientiem, saviem kolēģiem un kopienai.[5]

Runājot par starpprofesionāļu komandas darba pieredzi, jāatzīst, ka Latvijā nav iespējams ar to iepazīties, jo neilgajā mūsu valsts sociālā darba praksē nav izveidota neviena reāla komanda, kura risinātu konkrētas problēmas konkrētā vidē un būtu guvusi panākumus.

Šajā rakstā apskatīsim citu valstu pieredzi komandu darbā un starpinstitūciju sadarbībā, kas sekmīgi tiek izmantota dažādu sociālo problēmu risināšanā.

Komandas rašanās un veidošanās teorētiskais pamatojums

Iepazīstoties ar komandu rašanās un veidošanās vēsturisko attīstību, redzam, ka par svarīgu kritēriju klienta aprūpē jau 19.gs. beigās tika atzīta klienta sociālās vides sakārtošana. Šajā laikā ASV radās doma, ka līdztekus ārstam vajadzīga vēl kāda profesija, kuras pārstāvji palīdzētu risināt pacientu personīgās sociālās problēmas. Sociālo darbinieku un ārstu sadarbība parādās, piemēram, tuberkulozes profilakses darbā (1902.gadā Ņujorkā) un pirmajā sociālajā dienestā kādā Bostonas slimnīcā (1905) Masačūsetas hospitālī, kur Ričards Kebots (*R.C.Cabot*), ievērojams iekšējo slimību speciālists, sāka izmantot sociālā darbinieka pakalpojumus, lai ārstētu psihosomatiskos pacientus. R.Kebota ietekmē arī citi speciālisti atzina un novērtēja sociālo darbu psihiatrijā, iezīmējot komandas pieejas sākumu. Bet pirmo komandu izveidoja Bērnu vadības

kustība, kura 1909.gadā Čikāgā komandas pieeju izmantoja pirmo reizi. Komandā darbojās trīs profesionāļi: psihiatrs, psihologs un sociālais darbinieks. Viņi dalījās savās zināšanās un novērojumos, nosakot diagnozi un ārstēšanu. Komandas dalībnieku lomas tika skaidri sadalītas. Psihiatrs noteica bērna psihiatrisko ārstēšanu, psihologs - psiholoģisko testēšanu un sociālais darbinieks - periodisku satikšanos ar vecākiem. Prakse rādīja, ka, palīdzot klientam, nepieciešamas plašākas zināšanas. Tādēļ, lai labāk palīdzētu bērniem un viņu ģimenēm, komandā tika iekļauti sociālie darbinieki, psihologi, sociologi, pedagogi un juristi.

Arī vēlāk, 2.pasaules kara laikā, komandu darbs guva ievērojamus rezultātus. Par to runāja amerikāņu mediķi H.Menindžers (*H.Meninger*) un H.O'Keife (*H.O'Keefe*), daloties pieredzē ar citiem par ārstēšanas iespējām. Viņi uzskatīja, ka "komandu pieeja varētu dot maksimālu uzlabojumu ar minimāliem resursiem. Strādājot komandā, speciālisti papildina cits citu un palīdz pacientam". [4] 1958.gadā Pitsburgā, Losandželosā un Denverā uz slimnīcas bāzes tika dibinātas pirmās multidisciplinārās komandas.

Precizējot, kas ir komanda, mēs turpmāk balstīsimies uz veselības aprūpes speciālistes K.B.Nešas (*K.B.Nash*) definīciju "starpprofesionāļu komanda ir dažādu disciplīnu profesionāļu un paraprofesionāļu grupa, kurai ir kopējs mērķis - efektīva klienta aprūpe". [4] Ar to mēs saprotam, ka komanda ir vienība, kas sastāv no tādiem profesionāļiem, kuri ir speciālisti dažādās jomās un pārstāv dažādas organizācijas. Pastāv dažādi komandas veidošanās līmeņi:

- 0.līmenis** - komandas vēl nav (klientam ir savs ārsts, skolotājs, vecāki, bet tie viens otru nepazīst);
- 1.līmenis** - multidisciplinārais (speciālisti ir informēti cits par citu, katrs izsaka savas domas par klienta problēmu un par iespējamām palīdzības metodēm);
- 2.līmenis** - interdisciplinārais (katrs no komandas locekļiem testē un novērtē klientu, pēc tam komanda mērķtiecīgi sanāk kopā un pārrunā situāciju. Piedalās visi komandas dalībnieki un klients. Kopīgi nolemj, ko darīt, kas atbildēs par konkrētas palīdzības sniegšanas izpildi. Norunā tikšanās laiku, lai novērtētu, kāds ir progress.);

3.limenis - transdisciplinārais (visa komanda sanāk kopā, piedaloties klientam un viņa ģimenei. Tiek izklāstīta problēma un dots situācijas novērtējums. Visiem kopā esot, tiek sastādīts ārstēšanās plāns.) [2]

Strādājot trešajā līmenī, ir iespēja nodrošināt darbības elastīgumu, risinot dažādas problēmas un krīzes ģimenē. Šādas komandas izveide novērš "ierūsēšanu" tradicionālajās metodēs vai savas profesionalitātes "rāmjos". Komanda veicina savstarpējo atbalstu un rada jaunu klimatu problēmas risināšanai. Efektīva komandu izveidošana un attīstīšana ir smags darbs, kam vajadzīga prasme un visu komandas locekļu atdeve un laiks. Komandas locekļi riskē, piedāvājot savas specifiskās prasmes, pieredzi, zināšanas, izglītību, vēlamo darbības stilu visai grupai, jo katram profesionālim tas ir atšķirīgs. "Komanda pieņem un balstās uz atšķirību. Tīrais rezultāts ir $2+2=7$. Komandas sniegums ievērojami pārsniedz to, ko katrs gūtu, darbojoties individuāli". [3]

Turpretī komandas pieejas oponenti, kuri atbalsta tikai tradicionālās metodes, min šādus argumentus:

- komanda ir iejaukšanās profesionāļa un klienta "viens pret viens" attiecībās;
- pastāv komandas dalībnieku savstarpējā nesaprašanās;
- komandā neviens tā īsti neuzņemas atbildību. [4]

Protams, tam var piekrist, jo katrs profesionālis patiešām grib intensīvāk strādāt ar klientu attiecībā "viens pret vienu" un pildīt tikai savas īpašās profesionālās iemaņas, bet laiku, kas veltīts apspriedēm, uzskata par nelietderīgi izmantotu. Taču ir vērā ņemami pretargumenti, kas attaisno komandas darbu. Pirmkārt, komandas dalībnieki kopējā darbībā izmanto katra prasmes, zināšanas un dažādas pieejas. Otrkārt, komandas dalībnieki smagos gadījumos daļa arī atbildību, sniedzot cits citam psiholoģisku atbalstu. Treškārt, starpprofesionāļu komandas modelis dod iespēju personiskai izaugsmei, citam no cita mācoties. Veiksmīga komanda balstās uz savstarpēju atbalsta tīklu, kas sastāv no dažādiem profesionāļiem – sociāliem darbiniekiem, pedagogiem, mediķiem, policistiem, psihoterapeitiem un citiem speciālistiem. [4]

Angļu pētnieki D.Pinsi (*D.Pence*) un Č.Vilsons (*Ch.Wilson*) piedāvā šādas rekomendācijas efektīvam komandas darbam:

1. Formālas komandas izveide. Komanda veidojas no darbiniekiem, kas izpiida noteiktus darbības veidus - organizē sapulces, tikšanās, formāli vienojas par lomām un uzdevumiem. Komandas var veidot uz sociālo grupu bāzes vai arī noteikt tās izveidi ar likumu. Konflikti darbā rodas tad, ja darbinieki reti strādā kopā. Uzticēšanās un darba stabilitāte rodas, strādājot kopā ilgāku laiku, kas atļauj pacelties pāri sīkām nesaskaņām.

2. Komandas dinamikas izpratne. Komandas attīstībā ir vairāki posmi: "veidošanās (*forming*); ieskriešanās (*storming*); kārtības ieviešana jeb likumu un normu ieviešana (*norming*); darbošanās (*performing*)". [7]

Komandas veidošanās procesā dalībnieki apgūst prasmes un iemaņas, savas lomas, pārbauda cits cita kompetenci, definē uzdevumus. Nākamajā posmā komandas dalībnieki parasti tiecas pēc varas. Tā var nospraust nereālus mērķus, izvirzīt uzdevumus, neņemot vērā rezultātus, panākt nelielu progresu. Likumu un normu ieviešanas stadijā komandas dalībnieki sāk veidot darbības pamatnostādnes, apkopo idejas, nosaka reālus likumus, darbības kārtību un jūtami progresē. Darbības stadijā komanda diagnosticē un pārvar darbības problēmas, izmantojot pamatnostādnes, lai to uzlabotu.

Komandas darbā pastāv vairākas problēmas:

1. Kadru maiņa. Jaunais komandas dalībnieks, ienākot komandā, nepārzina tās darbību, un tāpēc viņš jāiepazīstina ar to, jāatbild uz viņa jautājumiem un jāatbalsta.
2. Pārlicīga publicitāte un atklātība. Masu mediji, izceļot kādas disciplīnas nozīmi, sāk neapzināti veicināt konkurenci.
3. Darbības enerģijas saglabāšana.
4. Padomdevēju jeb konsultantu nomaiņa. Risinot kādu no šīm problēmām, nepieciešams uzmanīgi izvēlēties labāko rīcības plānu, lai likvidētu barjeras ceļā uz komandas darba panākumiem.

3. Izpētes protokola rakstīšana. Izpētes protokols skaidri nosaka standarta darbības operācijas un lomas dažādiem komandas biedriem. Protokols ir nepieciešams savstarpējas sadarbības pamats, komandai tas jāprot brīvi izmantot dažādās situācijās. Būtiska nozīme ir arī tam, lai darba sadalē nerodas disproporcija. Ja darbība netiek koordinēta un informāciju nesaņem visi komandas locekļi, tad klients un viņa ģimene var tikt traumēti ar nevajadzīgi atkārtotām intervijām.

4. Vienotie treniņi (nodarbības). Šīs nodarbības ir svarīgas starpposmu lēmumu pieņemšanā, un tās jāorganizē, pirms komanda uzsāk darbu. Tas palīdz izprast darbības mērķus un filozofisko pamatojumu. Nodarbību laikā var atrisināt arī potenciālos konfliktus. Lai veidotos profesionāla komanda, liela loma ir dažādiem pasākumiem, kuros tās dalībnieki ir kopā. Tās ir dažādas aktivitātes, pieredzes apmaiņas pasākumi. [7]

Komandas augšanu un profesionalitāti kopumā ietekmē šādi faktori:
 1) izpratne par problēmu; 2) mērķu izvirzīšana; 3) plāna izstrādāšana; 4) organizētība; 5) cīņa par iespējām un apstākļiem; 6) konfliktu risināšana; 7) kopīga rezultāta sasniegšana.

D. Pinsi un Č. Vilsons iesaka individuālas rekomendācijas, kas varētu palīdzēt katram komandas dalībniekam sadarboties. Tās apkopotas 1. tabulā.

1. tabula

Individuālās rekomendācijas komandas dalībniekam

Rekomendācijas	Paskaidrojums
Iepazīties ar pārējo speciālistu darbu.	Jebkuram speciālistam jābūt informētam par pārējo speciālistu darbu. Iepazīstot dzimtes, rasu un etniskās atšķirības, tiks novērsti vairāki neparedzēti konflikti.
Attīstīt personisko sadarbību.	Jebkuram darbiniekam jāiepazīst komandas dalībnieki arī personiskā līmenī – viņa ģimene, brīvā laika pavadīšana. Tajā pašā laikā ir jāpatur prātā, ka katrs dalībnieks savā jomā ir profesionālis.
Apmainīties ar profesionālo literatūru.	Tas nozīmē – ar grāmatām, avižu rakstiem, darba analīzi, aprakstiem, lai būtu informētība un lai attīstītu koleģialitāti.

Uzturēt brīvu komunikāciju.	Pat ja to neprasa formālais protokols, komandai jābūt informētai par notikumiem, kā, piem., tiesu sēžu datumiem, lēmumiem, par ģimenes apmeklējumiem, atkalapvienošanās, izpētes kontaktiem.
Atklāti risināt problēmas.	Konfliktus ieteicams risināt atklātā veidā. Problēmas izklāstam jābūt picejamam pārējai komandai. Dažas problēmas labāk izskatīt atsevišķās sēdēs. Nevienprātība pastāv pat visveiksmīgākajās komandās.
Iesaistīt savā darbā supervizorus, konsultantus.	Konsultantiem vienmēr jābūt brīvai iespējai apmeklēt komandas sanāksmes, novērtēt komandas darbu. Konsultants atbild par to, lai viņa darbinieks savā darbībā ņem vērā komandas koncepciju.

Komandu darba efektivitāti ir pētījuši vairāki zinātnieki. Piemēram, darba "Sociālā darba prakses vispārīgās metodes" (The General Methods of Social Work Practice) autore M.I.O'Nila (*M.I.O'Neil*) piedāvā pamatprincipus efektīvam komandu darbam. Arī M. Gregors (*Mc.Gregor*) un Kanādas zinātnieks D.R.Vuds (*D.R.Wood*) savos darbos ir izstrādājuši ieteikumus efektīvam komandu darbam. Šo autoru rekomendācijas ir apkopotas 2.tabulā.

Rekomendācijas efektīvam komandu darbam pētnieku skatījumā

D.R. Vuds	M.Gregors	M.I.O'Nīla
<ul style="list-style-type: none"> • katrs komandas dalībnieks pieņem komandas mērķus un savus personiskos mērķus nesāda augstāk par komandas mērķiem; • katram dalībniekam ir noteikta loma, katrs zina savu lomu un savu ieguldījumu komandas darbā; • lēmumus pieņem, meklējot kompromisu. Tiek pieņemti tāds, kas ir labākais visai ģimenei; • lielākā daļa konfliktu tiek pārrunāti un atrisināti; • nedrīkst kavēt tikšanos, jo veiksmīgam komandas darbam ir nepieciešami visi dalībnieki; • svarīga ir "mēs" attieksme. [3] 	<ul style="list-style-type: none"> • labvēlīga atmosfēra komandā, kas sekmē brīvu un atraisītu sajūtu; • komandas darbā ir daudz diskusiju, kurās piedalās katrs komandas dalībnieks; • visi komandas dalībnieki sapratuši un akceptējuši komandas mērķus un uzdevumus; • komandas dalībnieki ieklausās cits citā, nebaidās izteikt savas idejas; • komandas domstarpības netiek apspiestas un ignorētas. Nevicidojas opozicionāri; • komandā pastāv vienprātības princips; • kritika ir bieža, vaļsirdīga un labvēlīga; • darba uzdevumi tiek izveidoti un akceptēti, pirms sāk rīkoties; • vadītājs vai līderis nedominē; • komandai piemīt pašapziņa. [2] 	<ul style="list-style-type: none"> • komandas biedriem ir jābūt brīviem, atklātiem un jāprot saprasties komandas darba plānošanā. Par to sociālajam darbiniekam ir jāinformē pārējie; • katram komandas loceklim ir jānovērtē sava un citu profesionālitate, jāzina raksturīgākā funkcija komandā; • komandas biedriem jābūt spējīgiem atzīt savas kļūdas un meklēt kompromisu; • komandas tikšanās jānoris pēc noteikta plāna, to laikā jāapmainās ar informāciju, jādod katra darba novērtējums; • skaidri jānosaka katras personas uzdevums un loma šajā komandā; • komandai ir kolektīva atbildība par darba rezultātiem. [6]

Starpprofesionāļu komandu darba pieredze un starpinstitūciju sadarbība citās valstīs

Amerikas Savienotajās Valstīs par aizvien vairāk izplatītāko modeli, organizējot profesionāļu sadarbību aizsardzības dienestos, kļūst starpprofesionālo komandu darbs. Laika posmā no 1983. līdz 1984.gadam katrā štatā bija vismaz viena starpprofesionāla komanda. Katrā komandā bija sociālais darbinieks. Vairumā komandu darbojās psihologi, medmāsas, ārsti-terapeiti, juristi, skolotāji un sabiedriskās veselības pārstāvji. Lielākā daļa komandu tika iesaistītas novērtēšanā un stāvokļu (gadījumu) plānošanā, bet citas palīdzēja krīzes centriem, kā arī izglītoja sabiedrību. Piemēram, aģentūra "Vecāki un bērni kopā" (turpmāk PACT) katru gadu komplektē studentus, kas ir ieinteresēti sniegt humānos pakalpojumus. Viņus uz vienu gadu iesaista PACT, kur viņi pilda padomdevēja lomu. Viņu uzdevums ir doties pie klienta uz mājām, palīdzēt situācijā, ar kuru ģimene netiek galā (piem., ja māte neprot ekonomiski iepirkties, tad iet kopā ar viņu uz veikalu). Visos gadījumos padomdevējs demonstrē, kā uzdevums ir jāveic.

Īpašs starpinstitūciju sadarbības modelis pastāv Austrālijā. Jaundziņvidvelsas (turpmāk JDV) štata valdība izstrādājusi dažādu departamentu un dienestu pienākumus bērnu aizsardzībā. JDV valdība ir pieņēmusi šādu politiku:

1. Institūcijas sadarbojas ar ikvienu cilvēku, ikvienu nevalstisko organizāciju un ikvienu ģimeni, lai panāktu ģimenes drošību, labklājību un labsajūtu.

2. Institūcijām jāatzīst, jāpieņem un jāsaprot rīcība, iespējas un citu līdzīgu institūciju prakse, lai attīstītu vēl labāku palīdzību ģimenēm.

3. Institūcijas savā darbībā izmanto individuālo politiku un praksi vai, izdarot atlasī, kooperējas, lai celtu kvalifikāciju un veiktu personāla apmācību.

Ir izstrādāti arī norādījumi, kuru mērķis ir palīdzēt profesionāļiem un aģentūrām darbā ar bērniem un viņu ģimenēm, lai galvenā uzmanība tiktu pievērsta vienotai un kompleksai pieejai bērnu aizsardzībā. Norādījumi ietver trīs daļas, kas atspoguļotas 3.tabulā.

Norādījumi profesionāļiem

1.daļa	2.daļa	3.daļa
Sniedz pamatojumu kompleksās pieejas nepieciešamībai. Tiek noteikti mērķi un līdzekļi, lai praktiķiem būtu redzams, cik tas ir svarīgi.	Precīzi detalizē un nosauc punktus, kuri ir jāņem vērā, ieviešot komplekso pieeju praksē. Tas dod iespēju pieņemt vienotus formulējumus, apmainīties ar informāciju un novērst atšķirības.	Dod konkrētus norādījumus, lai rīkotos praktiski. Ir formulēts kompleksās pieejas praktiskais pamatojums un iekļauti darbības galvenie posmi, kā arī to apraksts.

JDV valdības politikā institūciju darbībai ir izstrādātas lomas un pienākumi, kuri jāveic, lai šīs institūcijas funkcionētu efektīvi (skat. 4.tabulu).

4. tabula

Austrālijas JDV štata valdības noteiktās lomas un pienākumi institūciju sadarbībai bērnu aizsardzībā

Institūcija	Loma
Kopienas institūciju departaments	Saņemt un novērtēt ziņojumus par vardarbību pret bērniem; tos izpētīt gadījumos, kad ir apdraudēta bērna labklājība; garantēt bērnu drošību, viņu vajadzību pēc atbalsta; sadarbībā ar citām institūcijām nodrošināt bērnu aprūpi; sākt tiesas procesus un organizēt bērnu īslaicīgu ārpusmājas aprūpi ar mērķi veicināt ģimenes vides saglabāšanu.

JDV policija	Noteikt un izpētīt atklātos vardarbības gadījumus pret bērnu un vajadzības gadījumā sākt tiesas procesu pret aizdomās turamo cilvēku.
JDV veselības aprūpe	Noteikt iespējamus vardarbības gadījumus pret bērnu un ziņot par tiem, kā arī sniegt ārstēšanu, krīzes konsultēšanu, pastāvīgu konsultēšanu un medicīnisku izmeklēšanu. Sniegt citus pakalpojumus bērniem un ģimenēm, ko ir skārusi vardarbība pret bērnu vai bērna pamešana novārtā. Sniegt profilaktiskas un izglītojošas programmas veselības darbiniekiem un kopienai.
Skolas izglītības departaments	Nodrošināt izglītības programmas, kuru mērķis ir aizsargāt bērnus no vardarbības, palīdzēt viņiem efektīvi meklēt palīdzību un atbalstīt pozitīvu attiecību veidošanos. Šim departamentam ir savlaicīgi jāpamana un jāatpazīst jebkāda vardarbība pret bērnu un par to jāziņo.
Pāraudzināšanas institūciju departaments	Pārraudzīt personas, kas ir tiesātas par vardarbību pret bērniem.
Jauniešu tiesību departaments	Atklāt un ziņot par iespējamo vardarbību pret bērnu un nodrošināt jauno cilvēku aizsardzību pret vardarbības un ignorēšanas veidiem.
Sporta un aktīvas atpūtas departaments	Veicināt drošas vides pieejamību visiem bērniem, kā arī noteikt un ziņot par visām pamatotām aizdomām par vardarbību pret bērnu.

Dzīvesvietu departaments	Sniegt palīdzību ģimenēm, kurās bērns vai vecāki ir vardarbības upuri, ja viņi dzīvo rajonā ar augstu noziedzības līmeni. Ziņot par atklātajiem vardarbības gadījumiem attiecīgajām valsts organizācijām.
Nevalstiskas organizācijas un pašvaldības	Noteikt un ziņot par iespējamo vardarbību pret bērnu. Dažas institūcijas piedāvā pastāvīgu atbalstu un palīdzību bērniem, kas ir pārcietuši vardarbību, un viņu ģimenēm, tādējādi samazinot atkārtotas vardarbības risku, piedāvā speciālu krīzes iejaukšanos, konsultēšanu un bērnu aprūpi. Šīs organizācijas attīsta un realizē izglītojošas un profilaktiskas programmas ar mērķi aizsargāt bērnus.
Nevalstisko skolu sektors	Palīdzēt atklāt un ziņot par iespējamo vardarbību pret bērnu, vardarbības gadījumā piedāvāt atbalstu skolēnam skolā un parasto skolas personāla pienākumu ietvaros. Piedāvāt atbilstošas profilaktiskas programmas, kuru mērķis ir aizsargāt bērnus no vardarbības, palīdzēt viņiem efektīvi meklēt palīdzību un attīstīt pozitīvām attiecībām nepieciešamās prasmes.

Starpinstitucionālā pieeja bērnu aizsardzības praksē ietver dažādas aktivitātes, kas tiek veiktas laika gaitā. Šīs aktivitātes var dalīt plašākās pakāpēs, kas ietver bērna aizsardzību un atbilstošu iejaukšanos, kā arī iesaistīto institūciju lomas un atbildību. Galvenie virzieni bērnu aizsardzībā aptver sešas pakāpes.

1.Noteikšana. Zinot un pamanot vardarbības vai bērna pamešanas novārtā pazīmes, var veikt bērnu aizsardzības darbības un palīdzēt

ģimenei iesniegt ziņojumu par šo gadījumu attiecīgajās institūcijās. Ziņojums jāiesniedz, balstoties uz pamatotiem faktiem.

2. Paziņošana. Jebkuram cilvēkam, kam ir pamatotas aizdomas par to, ka bērns cieš no vardarbības, ir jāpaziņo Kopienas institūciju departamentam, kas uzņemas atbildību un veic tālāko darbību. Profesionāli un speciālisti ir atbildīgi par to, lai apturētu vardarbīgu attieksmi pret bērnu. Paziņošana ietver jautājumus – Ko? Kas? Kā?

Ikviens persona, kas ir sniegusi šādu ziņojumu, tiek aizsargāta ar likumu - ziņotājs netiek izpausts. Kad ziņojums tiek saņemts, tad jādara viss, lai pasargātu bērnu. Var tikt ievākta papildu informācija no vecākiem vai radiem. Svarīga ir jebkura informācija. Nekavējoties jāpārlicinās par informācijas patiesumu. Iegūtā informācija ir jānovērtē.

3. Novērtēšana un izpēte. Šī stadija ietver dažādas aktivitātes, kuras jāplāno un jāīsteno institūcijām, savstarpēji sadarbojoties un koordinējoties. Šīs aktivitātes ietver: plānotu novērtēšanu, izpēti, novērtējuma veikšanu. Nav izstrādātas precīzas rekomendācijas, kā rīkoties vispareizāk. Ikviens profesionālis novērtēšanu un pētījumus cenšas izdarīt ātrāk. Ja vadīšanas principi pētījumam un novērtējumam ir izvēlēti piemērotā laikā, tad klientam tiek radīta lielāka drošība un labklājība. Saskaņojot piemērotākos laikus, jānovērtē, vai šie principi atbilst standartiem. Vislabāk, ja par vadītāju iecelts sociālais darbinieks. Vadošā darbinieka pienākums ir koordinēt starpniekus no notikuma sākuma līdz noslēgumam. Pēc tam vadošais darbinieks var norīkot citu vadītāju no citas institūcijas, kas vadīs citu gadījumu.

4. Aizsargājošā iejaukšanās. Starpinstitucionālā pieeja aizsargājošās iejaukšanās sfērā prasa iesaistīties dažādām institūcijām un tām savstarpēji sadarboties. Dažādās institūciju darbības šajā laikā ir vērtējamas kā plānota un koordinēta reakcija uz secinājumiem, kas sasniegti, novērtējot un pētot bērnu un tā ģimeni.

5. Pastāvīga aprūpe un atbalsts. Tas ir izšķirošais posms, kas ietver katra gadījuma plānošanu un bērna gadījuma pārskatu. Šī pakāpe nosaka dažādu palīdzības veidu sniegšanu, kas nepieciešami ģimenei.

6. Noslēgums. Ļoti svarīgi, lai visas institūcijas būtu pārliecinājušās par iepriekšējo novērtējumu sakarību un konstatējušās, ka visa pieejamā informācija ir iegūta un pārspriesta. [5]

Ne visi posmi der noteiktam gadījumam. Daļa no tiem var tikt realizēti vienlaicīgi. Atbilstoši konkrētam gadījumam ar šiem posmiem ir iespējams arī variēt.

Daudzveidīgais komandas uzbūves princips ir tās ieguvums. Komunikēšanās - gan sistēmas, gan profesionālajā līmenī - ir atslēdzoņa komandas darbam. Ja komandas koncepcija darbojas tās īstajā nozīmē, tad tā strādā gan organizāciju, gan individuālo speciālistu, gan arī, kas ir pats svarīgākais, - klienta labā. [7]

Apkopojot iepriekš minēto, jāatzīst, ka starpinstitucionālajai pieejai būtu liela nozīme arī Latvijā, risinot sarežģītas sociālas problēmas. Sociālās problemātikas izpēte un risinājuma analīze norāda uz starpprofesionāļu pieejas un starpinstitūciju sadarbības koordinācijas nepieciešamību. Balstoties uz citu valstu pieredzi, ņemot vērā mūsu valsts sociālekonomisko situāciju, apstākļus, kas ietekmē vidi, kā arī jau esošo institūciju tīklu, būtu nepieciešams modelēt un ieviest praksē starpprofesionāļu komandu darbu. Tas dotu iespēju problēmas risināšanā izmantot holistisko pieeju, humānu skatījumu, ko savā darbībā realizē sociālais darbinieks.

Literatūras saraksts:

1. *Šiļņeva L.* Sociālā darba teorijas. Sociālais darbs kā profesija. Komandas darbs / Lekcijas.
2. *Vuds D.R.* Uz problēmām balstīta izglītība: Kā iegūt maksimālas zināšanas no uz problēmām balstītas izglītības. - Makmāsteras Universitāte, 1998.-76.-104.lpp.
3. Sociālā darba teorija un prakse. Sociālā darba un sociālās pedagoģijas salīdzinājums: Praktisko nodarbību rokasgrāmata II Dr.paed.L.Šiļņevas lekciju kursiem. -Rīga: SDSPA "Attīstība", 1998. - 27.-43.lpp.
4. *Austin M.J., Herhey W.E.* Handbook on Mental Health Administration.- Jossey - Bass Publishers.- 1982.- pp. 169-181.

5. *O'Neil M.I.* The General Method of social work practice // Teamwork.- Prentick, 1984.- pp. 202 - 203.
6. *Pence D., Wilson Ch.* Team Investigation of Child Sexual Abuse.- pp. 9-29 (konferences materiāli)
7. NSW Child Protection Council. Intergency Guidelines for Child Protection Intervention.-1997.-p. 131.

Rakstu autori

Kristine Āboliņa - Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4.kursa studente.

Eilena Baldrija [Eileen Baldry] - Dr.phil., Jaundienvidveidas universitātes Sociālā darba skolas lektore.

Vofgangs Bergs [Wolfgang Berg] - Dr., Merseburgas profesionālās augstskolas dekāns, sociālā darba un sociālās pedagoģijas studiju programmas profesors.

Iveta Dambe - Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" prorektore.

Žanete Džordža [Janet George] - Dr.phil., Sidnejas universitātes sociālā darba, sociālās politikas un socioloģijas katedras asociētā profesore.

Evija Eglite - Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4.kursa studente.

Aiva Fišere - Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" maiņu nodaļas 3.kursa studente.

Hennings Fišers [Henning Fischer] - Merseburgas profesionālās augstskolas sociālā darba un sociālās pedagoģijas studiju programmas profesors.

Rolfs Gloels [Rolf Gloël] - Dr., Merseburgas profesionālās augstskolas sociālā darba un sociālās pedagoģijas studiju programmas profesors.

Dagnija Gorlova - Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4.kursa studente.

Zigrīda Goša - Dr.oec., Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultātes Statistikas un demogrāfijas katedras asociētā profesore, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācību spēks.

Linna Kārsonē [Lyn Carson] - Dr.phil., Sidnejas universitātes Sociālā darba, sociālās politikas un socioloģijas katedras lektore.

Ingrīda Klāsone - Jūrmalas bērnu tiesību aizsardzības centra sociālā pedagoģe, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" absolvente.

Ginta Kļaviņa - dziednīcas "Rīgas līcis" medicīnas māsa, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" absolvente.

Iluta Lāce - Latvijas Universitātes maģistrante, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" absolvente.

Inga Lukašinska - Sociālās izglītības atbalsta fonda priekšsēdētāja, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" absolvente.

Lindseja Napjē [Lindsey Napier] - Sidnejas universitātes Sociālā darba, sociālās politikas un socioloģijas katedras vecākā lektore.

Nadežda Niedrīte - Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 3.kursa studente.

Māris Pļaviņš - Rīgas Stradiņa universitātes P.Stradiņa kliniskās slimnīcas direktora vietnieks, Nefroloģijas nodaļas vadītājs, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācību spēks.

Elita Rancāne - Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 3.kursa studente.

Linda Rundēle - Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" 4.kursa studente.

Lidija Šilņeva - Dr.paed., Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskolas "Attīstība" rektore, Sociālā darba profesionālo studiju programmas direktore.

Anne Valša [Anne Walsh] - sociālā darba bakalaura, sociālā darba centra vadītāja Velsas prinča slimnīcā Rendvikā, Sidnejā.

Aina Vilciņa - Dr.paed., Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskolas "Attīstība" docente.

Summary

This is the 4th volume of the book of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attistiba" - "Questions of Life - Social work and Social pedagogics: conclusions, experience and practice". In this volume there are gathered the results of research work which is done by the academic staff and students during this year. The issue of publication is more like a report by the academic staff and students about the completed scientific and methodological work during this period of time.

The articles which are included in this volume are of a wide range, but it is possible to point out three main topic groups. The dominating topic is social work with youth and children; the most part of the articles are dedicated to this topic. The other part of articles is thematically relative to the first part and is dedicated to the social work study process, specifically - to the questions which are connected with problem - based learning. Some of the articles are dedicated to the role of social worker in health care and forms the third thematical group of the volume.

The range of authors in this volume is very wide. Rector of the higher school Lidija Šilņeva, assistant professors Aina Vilciņa, Zigrīda Goša, Māris Pļaviņš has already become traditional authors, whose publications are included also in previous volumes. Since the second volume we have also tried to publish articles of foreign partners, experts and guest professors of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attistiba", providing a view on solving social problems in other countries. This time we will introduce our readers to the articles which are written by three professors from the partner school of higher school "Attistiba" in Germany - Professional Higher School of Merseburg. German colleagues are sharing their experience of youth social problems and possible solutions in Germany. Due to the contacts of rector, in the fourth volume we can offer several articles by assistant professors from several Universities of Australia, providing an opportunity to look at the most common social problems in Australia.

As usual, there are also several meaningful conclusions of student research work included in this volume.

Short summaries of the articles:

Lidija Šiljeva - Dr. paed. Rector of Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attistiba", Director of the Professional Social Work Programme.

Article *Methodology Principles of Social Work*.

This article proves the meaning of methodical principles in the practice of social work. There are three categories of principles which have a significant meaning and importance in developing the methodological thinking of social worker, in planing and carrying out the plan of action, as well as in establishing the relationship with the client. The set of methodological principles is looked at in a very detailed way, emphasizing several groups of principles. As the most important are mentioned the following - the principle of individulized problem's understanding, the principle of interaction between understanding and action, the systems principle, the principle of sociological thinking, the principle of social ethics and the principle of creativity. In the conclusion of the article the systematisation of the main "key - words" from all principles is offered.

Volfgang Bergs - Dr. Dean of Professional Higher School of Merseburg, Professor of social work and social pedagogic study programmes.

Article *International Youth Work*.

The author describes International Youth Work as a specific type of youth work.

Firstly, it is defined as a field of cross-cultural learning in which young people learn to accept different cultural standards, become aware of cultural rules and start to develop new patterns of cross-cultural communication and cooperation.

The author stresses the crucial importance of well prepared learning conditions and the intervening role of youth leaders.

Secondly, international youth work is described not only as a result but also an instrument of foreign policy.

In Germany international youth work stands in the long tradition of "politische Bildung" which means nowadays education toward the analysis of, emancipation in and participation at he political process.

Due to the problems of globalisation and modernization international youth work is supposed to train young people how to deal with complexity.

Zigrīda Goša - Dr. oec., Associate Professor at University of Latvia, a member of the academic staff of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

Article *Social Problems of Youth in Latvia*.

In this article the author analyses the efforts of 15 - 19 years old and 20 - 24 years old people in gaining education, their employment, unemployment, delinquency and material welfare.

The present situation shows that young people are more and more interested in gaining secondary and higher education. During last four years the number of institutions of higher education has rapidly increased. The number of students from grade 10 - 12 has increased in Secondary Schools. But on the other hand, the number of those children and youth who have not received the basic education and do not attend school is increasing.

The employment of youth has decreased and the number of unemployed young people is very high. Young people who are unemployed and do not attend school more often are involved in criminal offences. The number of criminal offences in our country is decreasing, but young people who are under age of 18 are getting involved in crimes more than before. Substance abuse, different psychological, moral and other problems are stimulating the suicide attempts and actual suicides. The level of household welfare is differentiated after the family type and the number of dependant family members.

Rolf Gloël - Dr. of Professional Higher School of Merseburg, Professor of social work and social pedagogic study programmes.

Article *Violent youth and competitive society "Rights to win"*.

After the study of German criminologist Christian Pfeiffer about the youth violence it was discovered that in 10 European countries the youth violence has rapidly increased. The author, disputing with conclusions drawn by Ch.Pfeiffer, analyses objective and subjective causes and motivations of youth violence. The author describes youth violence as the result of social problems and as the special strategy that is used by youth

in order to express their own demands and recognition. On the one hand the successful individual image that is propagated in society, on the other hand the opportunities of social realization views the problem of youth violence as compulsory nominated rights on success. Using the violence and crime youth is oppressing the society.

Henning Ficher - Professor of social work and social pedagogics study programme at the Professional Higher School of Merseburg.

Article *The so-called Non-Custodiary sanction according to Juvenile Legislation in the Federal Republic of Germany: Community Service Orders, Victim - Offender Reconciliation/ Mediation, Betreuungsweisung and Social Skills-Training.*

In the FRG youth-judges and/or state attorneys can, in consequence of law-suit, sanction juvenile delinquents among other things to Community Service Orders, to participate in a Victim-Offender-Reconciliation, to comply to the care-directives of a special person or to take part in Social Skills Training. These sanctions or directives are called <Non Custodiary Measures> according to youth legislation.

According to the "Law concerning Enforced Educational Measures for Juveniles" in Latvia it seems possible to decree similar sanctions there. Presupposing that the assumed correspondence is valid, the following essay tries to describe the so-called Non-Custodiary Measure according to youth - legislation in the FRG. In addition to that we shall try to formulate the intentions the legislators had in mind when decreeing these measures and approximately - to describe the reality of measures themselves.

In doing so we try to stimulate discussion and, if possible, an exchange of experiences between Latvia and the FRG, particularly concerning the comparability and practice of afore said measures in our two countries.

Aina Vilciņa - Dr. paed. assistant professor of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attistiba*.

Article *Theory and practice in working with groups of children and parents.*

In this article the author describes her six year experience in working with groups of children and parents.

Working with groups there are always double goals: one set of goals is focused on development of an individual and the other set of goals is focused on development of the group. The range of goals and action in parent and children group broadens, including parents, children from different age groups and group development goals.

In the article the author shows different forms, methods of group leader action, as well as forms and methods that are used in groupwork with children and parents.

Iluta Lāce - Student of Master Programme at the University of Latvia, graduate of Higher School of Social work and Social Pedagogics *Attisiba*.

Article *Increasing the social competence of youth in group work*.

The goals of this work was to develop the model to improve the youth social competence in group work.

To reach the goal it was necessary to define the social competence and its indicators. Social competence is the following: persons' knowledge, skills and experience, required for effective interaction with social environment. The indicators are nine social skills: ego identity, assertive activities, communication, being patient, decision making, accepting responsibility, trust, integrating of values (one self and society), setting goals.

The mentioned skills should be acquired in adolescent years.

Social-experiment group, consisting of nine adolescents, proved the possibility to improve youth social competence by working in groups under two leaders' guidance. Co-leadership (social pedagogue and psychologist) provides two alternative models, both leaders have different experience, different point of view. It is benefiting for the group and for themselves if they supplement and support each other.

The responses of group members were positive, because they felt the improvement. The developed criteria based on literature showed the changes in the levels of social competence.

During the research several things appeared which should be improved - contract with every group member, similar levels of social competence in the beginning phase of group work and special care for the concrete social skills.

Ingrīda Klāsona, Ginta Kļaviņa - the graduates students of Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attistiba* .

Article *Primary and Secondary Prevention of Adolescents' Drug Addiction*.

The authors of the article describe the causes of adolescents' drug addiction dividing them into the following groups: caused by difficult everyday's situation and caused by narcotics and substance abuse.

The bases of this research is the city of Jūrmala, where the prevalence of drug addiction in schools was researched.

In this article the methods and forms of prevention of drug addiction in community were described.

The following models: the model of gaining knowledge and information, the model of emotional training, social model, the model of social skills' development and their application in schools have been looked at in this article.

Iveta Dambe - Pro-rector of Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attistiba"

Article *Critical periods in psycho - physical development of a child and an adolescent*.

In this article the author describes the critical periods in psycho - physiological development of a child and an adolescent. There are four critical periods in the periodization of human life - the period of early infancy, age of 1 - 1.5 years, age of 6 - 8 years, the period of adolescence. The author analyses the physical and mental features of each period as well as their impact on further development and growth of a child and an adolescent.

Inga Lukašinska - Chairman of Support Foundation for Social Education, graduate of Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attistiba"

Article *Child on street - how to help?*

This article is dedicated to a very vital, acute and often discussed topic in society and among professionals - street children. In the article the author first of all, analyses the causes of this problem in Latvia, secondly by, looks for the possible solutions of the problem of street children. Special attention is paid to the understanding of the concept of

"Street children", which is rather varied in different countries. Only recently there has been developed a definition, which is used by professionals in Latvia. The analysis of the problem is based on research "Child on street", which was done by UNICEF.

The biggest part of the article is dedicated to the analysis of the possible directions of solutions. The author describes three main levels of action: state level, municipality level, as well as individual and family level. The main idea that author expresses is - in order to solve the problem of street children the complex approach is needed. It is necessary to involve government, non - governmental sector, society on the whole, as well as international organizations. The author emphasizes that preventive work, which is focused on decreasing the problem in the future, and rehabilitation work with those children who are on the street at the present moment are equally important. Several approaches of rehabilitation are looked at in this article: street social work, work in day centres, shelters of different type, as well as in adolescent hostels and community houses.

The author emphasizes that street children is not a homogeneous group, and there is no one and only "the best" method that is useful in solving this problem. Each case is individual and unique with its own causes and circumstances; it is necessary to develop a specific plan that is designed in order to solve the special case.

Māris Pļaviņš - Head of the Nephrological department of the Paul Stradin State Clinical Hospital, a member of the academic staff of the Higher School of Social Work and Social pedagogics *Attistiba*.

Article *The socio-political principles. For and Against*.

In the article "The socio-political principles. For and against the author describes the development of insurance in Latvia. In 1765 Riga Town Council affirms the statutes of Fire Insurance Association (Feuer-assecurations Societät). History proves that people have valued the risk of losing property much higher. Only in 1859 the voluntary workers' health insurance associations were established in Riga. At the present situation there is a tax based system of medical financing. Medical institutions 77.64% of their finance receive from special health care budget, which consists of a certain amount of income taxes and subsidies from the government budget. Further in the article the author looks at the basic principles of social policy in contrary to each other. The principle of

solidarity is described in confrontation to the principle of personal responsibility. Society can be divided into solidary society or risk society, depending on whether the chosen basic principle is the principle of collective or personal responsibility. Ethatism is confronted with the subsidiary principle. Subsidiarity eliminates a total nationalization and means that your help will first of all come from your closest people - family, neighbours, local municipality. Ideal would be the principle of real needs, but all needs can not be covered by any of the financing systems. The principle of equivalence balances out the health and social expenses with the resources that are provided in budget and saved in various funds. The principle of causality means that the client needs to be directed in the right way of available social help. The principle of finality leads every need to the successful end. Help in the ideal case should be equal, adequate to the need and causally purposeful.

It is becoming more difficult to balance out the elements of market economy in financing medicine with the classical principles, which are described in the article.

Eileen Baldry - BA, DipEd, MWP, PhD lecturer in Social Policy in the School of Social Work at the University of New South Wales.

Anne Walsh - BSocWk, BA, the team leader in Oncology Social Work at the Prince of Wales Hospital, Randwick, Sydney.

Article Social Workers' Role in Social and Emotional Support for Women being treated for breast cancer.

A group of twenty women who had been diagnosed with breast cancer and had subsequently undergone a mastectomy and breast reconstruction participated in a study regarding their experience of these processes. Qualitative research method was used. The aim of the interview was to identify the emotional and social support needs and experiences of these women at selected points throughout the treatment phases, and to ascertain what they now felt the impact of the whole experience had been on their whole well being. This paper explores one of the themes to emerge: the importance of perceived social and emotional support and its absence at particular points. Social workers are not prominent amongst those the women mentioned as having been seen, nevertheless social workers are obvious professionals to provide support. This matter is explored through the women's experiences and comments. Suggestions for constructive social worker intervention are made.

Kristina Āboliņa, Dagnija Gorlova, Linda Rundēle - the 4th year students of the Higher School of Social work and Social Pedagogics *Attistiba*.

Article *The social situation of HIV/ AIDS patients in Latvia*.

This article is based on conclusions acquired while working on the project about a very serious and actual problem - unsettled social problems caused by HIV/ AIDS.

The article contains HIV/AIDS history, the social rights of infected persons as well as analysis of organizations supporting HIV/ AIDS patients.

The goal of this article is to show the social workers' role in integrating HIV/ AIDS patients in society.

Lidija Šilņeva - Dr. paed. Rector of Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attistiba", Director of Professional Social Work Programme.

Iveta Dambe - Pro-rector of Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attistiba"

Article *The meaning of Problem - Based Learning*.

During the past years all around the world, including Latvia, the meaningful changes have occurred in the organizational processes of education, paying attention to new academical values. The study programmes are being revised, the balance between professional and academic approaches is being recreated. Taking these facts into account, authors analyse and explain the meaning of problem - based learning, describe its basic elements, theoretical structure, as well as describe the approbation of this approach in the study programme.

Evija Eglite - 4th year student of Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attistiba"

Article *Realization of problem - based learning approach into social work study programme*.

The goal of this article is to reveal the meaning of problem - based learning (PBL). The author shows how PBL approach is different from traditional educational approaches, as well as describes the objectives and basic principles of PBL:

1. Learning begins with setting the problem even before mastering the theoretical course.

2. The problem situation is described to students as it would be in real life situation.

3. Students are solving the problem in such a way that they get an opportunity to show their skills and present knowledge and would be able to find law - governed nature of things. Tutors have to assess and evaluate the initial skills of their students.

4. While solving the problem certain spheres are determined which need to be studied in more detail; the development of individual study programme is based upon that.

5. New skills and knowledge that are gained by acquiring the possible ways of solution of problems individually as well as in group works, theoretically as well as in practice, are gathered and integrated with previous skills and knowledge of students.

Special attention is paid to the process of problem - based learning, which begins with setting the problem and group discussion, and solution of the problem is found in individual work. lectures and consultations. At the end of this article author shows the skills of social worker which are developed by problem - based learning, as well as shows the opinion of students from the Higher School of Social Work and Social Pedagogics "Attistiba" about PBL.

Janet George - PhD. Associate professor at Head Department of Social Work, Social Policy and Sociology, University of Sydney.

Lindsey Napier - Senior lectore at the Department of Social Work and Social Policy and Sociology, University of Sydney.

Article *Contestable concepts in the social work curriculum.*

The authors describe Australian experience in social work education. The Association of Australian Social Workers appoints, that the goal of education is to prepare social workers who would be able to analyse critically, act according the values of social justice, avoid sexism, ageism and discrimination in their practice, as well as respect human rights.

Developing the study programmes by disciplinary approach, it is difficult for students to integrate policy, theory ,practice and skills. During the middle 90-s such approach in professional education programmes in Australia was changed. New study programme is question

- based, it includes "problem-based approach". The main benefit of this programme is the integration of theory and practice, the basis of it are values, theory and research work.

The authors of this article share their experience with problems of applying this new educational approach in Australian higher schools and universities.

Lyn Carson - PhD., lecturer at the University of Sydney, department of Social Work, Social Policy and Sociology.

Article *Policy Juries as a tool in case study.*

Since 1991 in various roles as a councillor, a workshop facilitator and a community representative I have tried trialled a consultative process known as policy juries (a randomly - selected panel which deliberates on specific issues after a period of information sharing). This process was used to ensure that a diversity of views was expressed, as an empowerment tool and as innovative process to increase the community's involvement in decision making. On one occasion the attempt failed due to obstruction by fearful decision makers and on two other occasions the juries were judged to be successful by both the participants and facilitators. The concept which was first developed by German and American investigator has not been tested in local communities in Australia . These attempts represent one of the few attempts in the world to apply the process in practical situation. The experience outlined demonstrably confirmed that policy juries are an appropriate consultative mechanism at the local government level. In practice this method has considerable potential as a viable mechanism for tapping into the community's views, as well as involving them directly in the decision making process. Policy juries have a long way to go before there is widespread acceptance in a community which is unfamiliar with this method of consultation. More opportunities are required to further test the efficiency of this method.

Aiva Fišere, Elita Rancāne, Nadežda Niedrīte - 3rd year students at the Higher school of Social Work and Social Pedagogics *Attistība*.

Article *Inter-professional team work and inter-disciplinary cooperation in solving social problems.*

In the article the authors describe the experience of inter-professional teamwork and inter-disciplinary cooperation in other countries, especially paying attention to the model of child protection and inter-institutional model in Newsouthwales. In this model different roles and responsibilities of institutions are developed and the main directions of action are shown.

In this article the authors more specifically look at the theoretical proof of teamwork development. They offer the recommendations of English researchers - D.Pence, Ch.Wilson, D.R. Wood, M.Gregor - for effective teamwork .

Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas “Attīstība” absolventi

1998.gadā augstskolu “Attīstība” absolvēja un profesionālos
diplomus saņēma:

klātienēs dienas nodaļā

1. Ilze Aukstare	17. Dace Krēsliņa
2. Agnese Bīdermane	18. Dace Kriģere
3. Dace Briņķe	19. Lāsma Lablaika
4. Airita Brenča	20. Ilze Laicāne
5. Sigita Čakare	21. Ieva Lāss
6. Dace Feldberga	22. Inga Lukašinska
7. Liene Frišenbrūdere	23. Mārtiņš Moors
8. Egija Graudiņa	24. Helēna Petrockis-Petrovska
9. Evelīna Grava	25. Daira Pērkons
10. Agris Grava	26. Inese Straume
11. Raitis Innuss	27. Vita Timmermane-Moora
12. Sandra Īriste	28. Andra Trubiņa
13. Inga Kalniņa	29. Ieva Uldriķe
14. Sanita Kārklīņa	30. Vita Vadone
15. Kristīne Kraukle	31. Inga Vēciņa
16. Indra Krāģe	32. Sigita Vēvere
	33. Agnese Zariņa

klātienes maiņu nodaļā

1. Ina Balaņuka	17. Sandra Ločmele
2. Ausma Balēviča	18. Inese Meldre
3. Ieva Bicāne	19. Margarita Mihailova
4. Diāna Bunga	20. Līga Ozoliņa
5. Una Burģe	21. Valentīna Poikāne
6. Austrā Bliģzna	22. Ilze Polka
7. Helga Dēbele	23. Anda Prole
8. Lilita Grīnberga	24. Līga Rāviņa
9. Ilze Hlevicka	25. Ilga Robežniece
10. Tatjana Ivanova	26. Dace Silauniece
11. Ina Jurkeviča	27. Agita Svilpe
12. Laila Anna Kaca	28. Santa Šķērstiņa
13. Ginta Kļaviņa	29. Skaidrīte Umpiroviča
14. Ingrīda Klāsone	30. Ilona Zagorska
15. Iluta Lāce	31. Sarmīte Zāte
16. Liāna Ližbovska	32. Zaiga Zommere
	33. Iveta Vitiņa

**STUDĒJIET SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS PEDAGOĢIJAS
AUGSTSKOLĀ "ATTĪSTĪBA"!**

Eiženijas ielā 1, Rīgā, LV-1007, tālr. 459089, fakss 458937
Transports: 5.tramvajs Pārdaugavas virzienā (līdz Eiženijas ielai)

1999./2000.studiju gadā augstskola "Attīstība" piedāvā:

~ augstākās profesionālās izglītības programmas:

- * International social work + English + Deutsche sprache (5 gadi);
- * sociālais darbs + sociālā politika (5 gadi);
- * sociālais darbs (4 gadi);
- * sociālā pedagoģija (4 gadi);
- * sociālais darbs + sociālā pedagoģija (4 gadi);
- * sociālais darbs + sociālais menedžments (4 gadi);
- * sociālais darbs + reģionālā sociālā attīstība un vadīšana (4 gadi);
- * sociālais darbs + sociālā apdrošināšana (4 gadi);
- * sociālais darbs + sociālā rehabilitācija (4 gadi);
- * sociālais darbs veselības aprūpes sistēmā (4 gadi);
- * sociālais darbs + sociālā apdrošināšana (4 gadi);
- * sociālais darbs veselības aprūpes sistēmā + sociālā rehabilitācija (4 gadi);
- * sociālais darbs veselības aprūpes sistēmā + sociālais menedžments (4 gadi);
- * sociālais darbs + sociālais menedžments + sociālā rehabilitācija (4,5 gadi);
- * sociālais darbs + sociālā pedagoģija + sociālais menedžments (4,5 gadi).

Studijas 1. - 2.kursā notiek pēc vienotas programmas, 3. - 4.kurss – specializācija.

~ profesionālās koledžas izglītības programmas (personām ar vidējo izglītību):

- * sociālās palīdzības organizēšana (2 gadi);
- * nevalstisko organizāciju menedžments (2 gadi);
- * sociālā rehabilitācija (2 gadi);
- * sociālā aprūpe (2 gadi).

~ tālākizglītības programmas (personām ar augstāko izglītību):

- * sociālā likumdošana (2 gadi);
- * sociālā pedagoģija (2 gadi);
- * pašvaldību sociālā attīstība un vadīšana (1,5 gadi);
- * mācību iestāžu vadīšana (1 gads);
- * supervīzija un ekspertīze sociālajās institūcijās (2 gadi);
- * psihoterapija (3 gadi).

Bāzes izglītība - augstākā profesionālā (akadēmiskā) sociālajās zinātnēs, izglītības zinātnēs.

Studiju programmu var apgūt:

- * klātienēs dienas nodaļā;
- * klātienēs maiņu nodaļā (1 nedēļas sesijas tiek organizētas katru mēnesi;
- * vakara nodaļā (otrdien un ceturtdien vakarā, sestdien).

SDSPA "Attīstība" studijas notiek par maksu.

Dokumentus pieņem no 20.marta līdz 25.augustam.

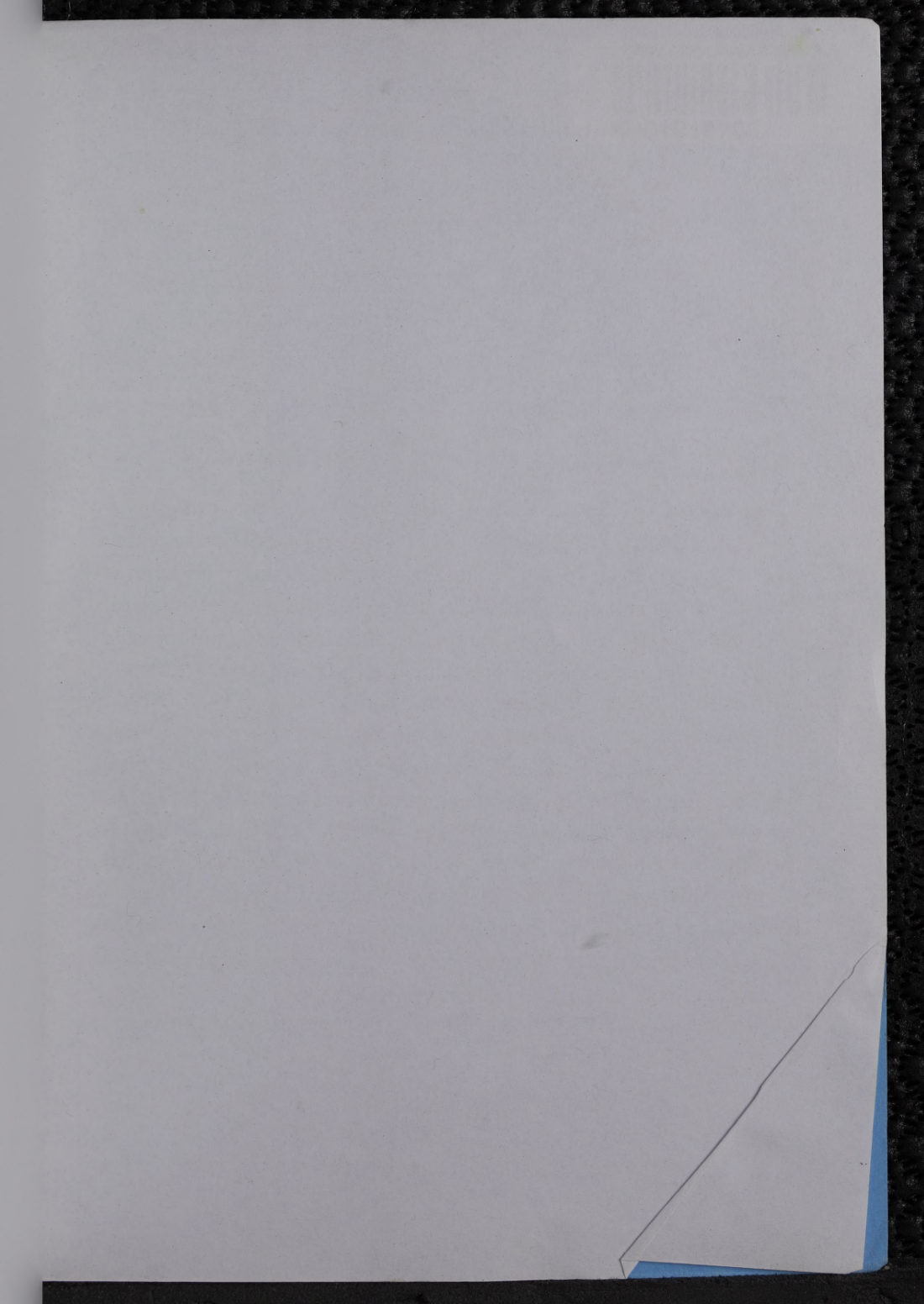
Dr. paed. **Lidijas Šilņevas** virsredakcijā 1998.gadā
nāca klajā augstskolas **ATTĪSTĪBA**
zinātniski metodiskā rakstu krājuma
“DZĪVES JAUTĀJUMI” III sējums
“SOCIĀLAIS DARBS UN SOCIĀLĀ PEDAGOĢIJA:
ATZIŅAS, PRAKSE, PIEREDZE”

Rakstu krājums tika sagatavots izmantojot augstskolas mācību spēku, sociālā darba un sociālās pedagoģijas speciālistu, augstskolas studentu zinātniski pētnieciskā darba rezultātus.

Rakstu krājuma **III sējumā** ir ievietoti šādi raksti:

- **Lidija Šilņeva.** Sociālā darba un sociālās pedagoģijas salīdzinājums
- **Marks E.Rodžerss.** Vispārējā sociālā darba prakse
- **Aina Vilciņa.** Vecāku izglītošana: modeļi, prakse, perspektīvas
- **Ole F.Hermansens.** Sociālais darbs kopienā
- **Māris Pļaviņš.** Rehabilitācijas pamati
- **Tamara Kohena.** Incests un seksuāla vardarbība pret bērnu - izaicinājums sociālam darbam
- **Kristīne Kraukle, Inese Straume, Zane Kumsāre.** Bērns - fiziskās vardarbības upuris ģimenē
- **Andrejs Vilks.** Deviance un attīstība
- **Vilnis Sosārs.** Sociālais darbs paliatīvajā aprūpē
- **Sigita Čakare, Dace Briņķe.** Nepilngadīgo likumpārkāpumu profilakse
- **Zigrīda Goša.** Valsts sociāli ekonomiskā attīstība un ģimene
- **Lidija Šilņeva, Raimonds Inne.** Sociālā darba profesionālo studiju programmas pilnveidošanas iespējas
- **Inga Lukašinska.** Sociālā politika
- **Ināra Bite.** Priekšlaicīga aiziešana pensijā un darba tirgus
- **Liena Puiše, Ilze Grīnvalde.** Sociālo institūciju funkcionēšanas raksturojums
- **Anita Ābele, Evija Eglīte, Inese Cielēna.** Kopenhāgenas deklarācijas un darbības programmas satura analīze.

Tuvākas ziņas pa tālr. 458937, 459089

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1100 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILLINOIS 60637
TEL: 773-936-3700

Books listed are available in the following series:
1. The University of Chicago Press
2. The University of Chicago Press
3. The University of Chicago Press

Books listed are available in the following series:

- 1. The University of Chicago Press
- 2. The University of Chicago Press
- 3. The University of Chicago Press
- 4. The University of Chicago Press
- 5. The University of Chicago Press
- 6. The University of Chicago Press
- 7. The University of Chicago Press
- 8. The University of Chicago Press
- 9. The University of Chicago Press
- 10. The University of Chicago Press
- 11. The University of Chicago Press
- 12. The University of Chicago Press
- 13. The University of Chicago Press
- 14. The University of Chicago Press
- 15. The University of Chicago Press
- 16. The University of Chicago Press
- 17. The University of Chicago Press
- 18. The University of Chicago Press
- 19. The University of Chicago Press
- 20. The University of Chicago Press
- 21. The University of Chicago Press
- 22. The University of Chicago Press
- 23. The University of Chicago Press
- 24. The University of Chicago Press
- 25. The University of Chicago Press
- 26. The University of Chicago Press
- 27. The University of Chicago Press
- 28. The University of Chicago Press
- 29. The University of Chicago Press
- 30. The University of Chicago Press
- 31. The University of Chicago Press
- 32. The University of Chicago Press
- 33. The University of Chicago Press
- 34. The University of Chicago Press
- 35. The University of Chicago Press
- 36. The University of Chicago Press
- 37. The University of Chicago Press
- 38. The University of Chicago Press
- 39. The University of Chicago Press
- 40. The University of Chicago Press
- 41. The University of Chicago Press
- 42. The University of Chicago Press
- 43. The University of Chicago Press
- 44. The University of Chicago Press
- 45. The University of Chicago Press
- 46. The University of Chicago Press
- 47. The University of Chicago Press
- 48. The University of Chicago Press
- 49. The University of Chicago Press
- 50. The University of Chicago Press

Books listed are available in the following series:

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301018796

2. 40

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

95-3
400

IV